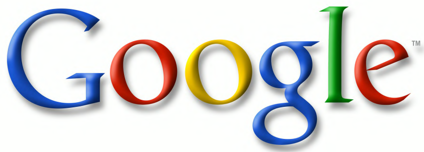

Google

VE RI
TAS

SLIKE IZ SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI. III.

RUSKA

KNJIŽEVNOST

U OSAMNAESTOM STOLJEĆU.

NAPISAO

V. JAGIĆ.

ZAGREB 1895.

IZDANJE „MATICE HRVATSKE“.

פר׳ ד

SLIKE

IZ

SVJETSKE KNJIŽEVNOSTI.

IZDAJE

MATICA HRVATSKA.

SVEZAK TREĆI.

V. JAGIĆ.

RUSKA KNJIŽEVNOST

U OSAMNAESTOM STOLJEĆU.

ZAGREB.
TISAK KARLA ALBRECHTA.
1895.

RUSKA KNJIŽEVNOST

U

OSAMNAESTOM STOLJEĆU.

NAPISAO

V. JAGIĆ.

NAGRADJENO IZ ZAKLADE ADOLFA VEBER-TKALČEVIĆA
ZA GOD. 1894.

ZAGREB.
IZDANJE »MATICE HRVATSKE«.
1895.

RUSKA KNJIŽEVNOST

U

OSAMNAESTOM STOLJEĆU.

I.

Iz dopetrovskoga vremena.

Uvod. — Borba starih ideja s novima prije Petra Velikoga; početak ruskog teatra. — Nikon, ispravljanje knjiga; početak raskola. — Avakumova avtobiografija. — Avakumovi spisi i njihovo značenje; njegova smrt. — Raskolnici i strijelci.

1.

Predočimo si rusku književnost od njenog postanja do danas. Ona služi dvjema različitim idealima, prema njihovoj razlici prima i sama dvojako lice. U prvoj, starijoj i dužoj polovici vlada jedina težnja za idealima kršćansko-bizantijskim, oličenim u djelima bizantijske literature, umjetnosti i nauke; nešto savršenije, nego li su ta djela, ne mogaše se gotovo ni zamisliti, u njima bijaše ugotovljen uzor i obrazac za podražavanje. Utjecaji s protivne strane, s evropskog zapada, isprva i onako odveć slabi, zadavahu misaonim ljudma starog vremena mnogo briga i straha; na sve što bi dolazilo sa zapada gledalo se kao na opasnost, koja prijeti upravo načelima bizantijskog kršćanstva, i spasu duša pravoslavnih ljudi. Taj opasni faktor prikazivaše se Rusima u obliku to njemačkom to poljskom. Njihovi umjetnici izražavahu javno mišljenje svojih suvremenika posve vjerno, kada u prizorima strašnoga

suda (sudnjega dana) slikahu prokletnike, osudjene na vječite muke u paklu, čas u odijelu njemačkom čas u poljskom. Takovih slika nalazi se po ruskim crkvama 17. stoljeća dosta. Ali taj opasni neprijatelj, taj zatornik bizantijskih ideala, postajaše i u Rusiji od godine do godine jači i smjeliji: Nijemcima i Poljacima pritekoše u pomoć kao novi zatočnici još i Englezi i Holandezi, trgovci s preko mora.

Općenito se vjeruje, da je Petar Veliki onaj snažni pokretač, koji ukaza ruskomu kulturnomu napretku nov pravac. Preko Petra Velikoga dodje zapadno-evropski kulturni život do javna priznanja i u Rusiji, on ga proglasi novim načelom svake umne radnje, izuzevši crkveno i političko polje. Petar Veliki ukaza Rusima na zapadnu Evropu kao nov obrazac, vrijedan nasljedovanja. On se, da bi drugima dao dobar primjer, odvaži sam na putovanje po onoj istoj Evropi, od koje se dojako silno zaziralo. Njegova želja bijaše ne samo da vidi taj novi svijet, nego i da se upozna s njegovim svestranim napretkom, osobito u pomorskim vještinama. Da njegovu carstvu i njegovu narodu bude put u Evropu kraći, on osnova Petrograd ili kako govorahu, probi »okno« u Evropu. Nove ustanove, novi običaji, novi ljudi počeše se širiti po carstvu; nečuvenim pojavama odjekivaše Rusija, kao da gromove sipa mogućna desnica velikog cara. On stao rušiti što mu se učini trošno, razmicati gdje bijaše tijesno, rasvjetljavati gdje bijaše tama.

Misao careva o preobrazovanju ruskog naroda ne zaustavi se ni pred kojom strujom života, ona darnu čak u jezik i pismo. I tu nadje car za potrebito da prekine tradiciju. Za svjetske potrebe budu sada širom otvorena vrata narodnomu govoru velikoruskomu, a gospodstvo crkvenog jezika suženo na područje crkve; a da bi taj dualizam mahom padao u oči, dobi narodni jezik i svjetska literatura novi, moderni, evropski oblik slóvâ: po zapovijesti carevoj prionuše štampati svjetske knjige »graždanicom«. Već prije Petra Velikoga izbijaše u ruskim knjigama, štampanim na zapadu, karakter slova ćirilskih nekoliko predrugojačen, izgladjen i zaokrugljen prema latin-

skim. Boraveći car u Holandiji (god. 1697.) posjećivaše braću Tessinge, najmladjega brata poznavaše već iz Moskve. Njega povlasti car, da otvori štampariju, u kojoj će se moći štampati sve ruske knjige, kao u Moskvi, osim crkvenih; svako drugo evropsko izdanje ruskih knjiga potpadalo bi u Rusiji pod konfiskaciju. Tessingu desi se vješt pomagač u osobi nekog Ilije Fedorovića Kopievskoga (ili Kopievića). U tim amsterdamskim izdanjima razvio se, pod neopaženim utjecajima evropskog ukusa, onaj tip ruskih slova, koji kasnije prozvaše »graždanicom«. S Kopievićem dodjoše ova slova i u Rusiju. Godine 1707. sastavljena bi u Moskvi knjižica raznih vrsta slova, starog i novog tipa, neki kao azbukovnik. U jednom eksemplaru te knjižice, koji se još i danas čuva u carskoj petrogradskoj biblioteci, kad bi predstavljen caru na ogled i odobrenje, on sam prevuče mastilom sva ona slova (a to bijahu obrasci staroga tipa), koja mu ne bijahu po volji, a za ona druga izreče ovu želju (svojeručno upisanu): **Сими литеры печатать историческіе и мануфактурныя книги, а которыя подчернены, тѣхъ въ выше писаныхъ книгахъ не употреблять.** (Ovim slovima neka se štampaju istorijske i manufakturne knjige, a ona što su prevučena, neka se u više pomenutim knjigama ne upotrebljuju.)

Veliko značenje Petrovske reforme utvrdjeno je sjajnim uspjesima, postignutim u Rusiji u dva potonja stoljeća, osamnaestom i devetnaestom, u kojima kulturni život ruskoga naroda stupaše podjednako pravcem evropskim, ne mareći za časovite proteste konservativne struje. Literatura, nosilja misli i ideala ruske inteligencije, osta s malim izuzetcima svagda vjerna načelima i uputama svoga genijalnog reformatora: poštovanju evropske civilizacije, težnji za njenom kulturom, staranju obogaćivati domaće polje njenim najvrstnijim plodovima te preko svega toga jačiti i oblagorodjivati snagu duha ruskoga.

Zadatak je ove knjižice, da prikaže u lakom pričanju taj novi pravac literature ruske. Glavna njena sadržina obuhvata osamnaesti vijek s nešto malo preteča novog vremena iz 17. vijeka, obustavlja se za sada pred pragom dobe Puškinske.

Pojave literaturne prikazivat ćemo, koliko se igda može, u prirodnoj vezi sa svim ostalim stranama društvenog života, da odgovorimo na pitanje, u koliko se u literarnim tvorovima ogledaju realni odnošaji, kako razni slojevi društva učestvuju u njima, da protumačimo, kakvim uplivima bješe izložena književnost i sadržinom i oblikom, napokon da pokažemo, na koliko je literatura jaka bila da povuče za sobom i preobrazi društvo. Jer samo ondje, gdje se književnost sa cjelokupnim narodnim životom susreće i miješa, može biti govora o njenom značenju kao duhovnoj sili; gdje toga nema, književna radnja, bila ma kolika, ostaje hrpa naštampane artije.

Evropske literature najnaprednijih naroda, francuskoga, njemačkoga, engleskoga, govore danas s velikim priznanjem o proizvodima ruskog duha druge i treće četvrti našega stoljeća. S malenog središta, u kojem poduže stajaše Turgenjev osamljen, širi se poštovanje sve dalje, zahvata sve veće krugove. Francuski kritičari najnovijeg doba rado govore o utjecanju L. Tolstoga na francuske romaniste: riječ »le tolstoïsme« udomaćila se u modernoj francuskoj literaturi. Sve su to znaci velika i trajna interesa, koji se svuda po Evropi javlja i osjeća prema ruskoj literaturi 19. vijeka: istok vraća zapadu zajam od dva stoljeća s procentima, u kojima je prikupljena velika snaga ruske individualnosti. Ali tko će da prouči Turgenjeva ili Lava Tolstoga, valja da se upozna s hodom društvene misli Rusije u šezdesetim i sedamdesetim godinama, kojima korijen dopire duboko u četrdesete godine; a junaci ovog doba upiru se o Puškina. Divni tvorovi Puškina nadovezuju sa svoje strane na prilike, društvene i književne, kakve bijahu krajem prošloga i početkom ovoga stoljeća. Ovako uljegosmo u zanimljivi osamnaesti vijek, našu specijalnu zadaću. Kod slavnih, velikih ljudi ugodno je slušati pričanje o njihovim mladim godinama: i devetnaestomu stoljeću ruske literature dobro je predaslati vijek osamnaesti, vrijeme prikupljanja sila, prvih pokušaja književnog stvaranja po uzorima evropskim. Ruska literatura osamnaestoga vijeka nalik je na zdrava momka, koji doveden sa sela u grad neko vrijeme tek za-

panjen stoji te oko sebe gleda, čudeći se svemu što oko njega biva; ali do mala zapanjenost prestaje, radja se volja, da i sam prione za posao, probudjuje se vjera u svoju snagu i okretnost i on počinje podražavanjem. Evo vam kratko obilježje ruske literature osamnaestoga stoljeća.

2.

Tolik prevrat, kolik bi izazvan reformom Petra Velikoga, ne biva nikada bez jaka otpora, bez suprośenja sa strane pristaša starine: videći gospodstvo svojih ideja u opasnosti, oni se oružaju na borbu, napinju sve svoje sile, da pobjedu novoga reda osujete, ako se može, ili bar odgode. Tako vodi i nas logika dogadjaja odmah u borbu izmedju dva pravca, starog i novog, koja se zametnula već prije Petra Velikoga, u drugoj polovici 17. stoljeća. Jer koliko je god istina, da se početak novog doba književnosti ruske veže za divsku ličnost Petra Velikoga, opet je novijim istraživanjima i tu dokazano, da su se uvjeti za pojavu i uspješnu radnju toga velikana složili već prije njega, da je i njega rodilo svoje vrijeme. Neka tamna slutnja o potrebi onoga, što će Petar Velik jasno shvatiti i proglasiti zadaćom svoga života, pomalja se već na vidiku druge polovice 17. stoljeća: množe se znaci, da se primiče novo vrijeme. Dvojakim putem dopirahu strani utjecaji u Rusiju: Njemački upliv širio se isprva preko Novgoroda i Pskova, kasnije pridružiše mu se još Englezi i Holandezi preko Arhangelska. Središtem ugleda i moći ovih stranaca bijaše u Moskvi predgradje »njemeckaja sloboda«, gdje je i Petar Veliki u svoje mlado doba mnogo toga i vidio i naučio. Drugim putem, preko jugozapadne ili male Rusije, prodiraše u srce carstva struja poljsko-latinska. Poznato je, da su Poljaci početkom 17. stoljeća proturili svoju političku vlast na neko vrijeme čak do Moskve; i ako političko gospodstvo ne potraja, opet osta u zapadnoruskim gradovima poljski običaj, poljski i latinski jezik, poljski zanat, poljsko odijelo, i t. d. Kada Moskva osvoji za Rusiju

Smolensk, Vitebsk i neke druge gradove nekošnje kneževine Litve, doseljavahu se poljski i bjeloruski, opoljačeni, zanatlije, obrtnici i umjetnici u Moskvu, da teku sebi života a Rusima da budu učitelji. Čak u najuži krug carske porodice bjehu se uvukli neki poljski običaji pa i znanje poljskog jezika, osobito za cara Fedora Aleksijeviča, pitomca učenog skolastičara Simeona Polockoga. Osim ovoga naučnika slaviše se u ono doba znanjem latinštine Epifanije Slavinecki, Arsenije Satanovski i još neki Malorusi. Pisac prve ruske gramatike (god. 1696.) Ludolf svjedoči izrijekom, da je poznavao Rusa vještih latinskomu i njemačkomu jeziku. Simeon Polocki sastavi g. 1680. Psaltir u stihovima, sasvim po uzoru poljskih versifikacija, te u predgovoru kazuje, da se **Псалтырь риѳмотворная** rado čitala u svim krajevima Male, Bijele, Crne i Crvene Rusije, da čak u Velikoj Rusiji, u carskom gradu Moskvi, da je ljudma omiljelo slatko i skladno pjevanje poljskog psaltira. U to su doba mnoge knjige prevedene na ruski (tadašnji crkvenoruski) jezik s latinskog ili poljskog. Ne upuštajući se u potanko izbrajanje da spomenem barem jednu — dvije. Toma Kempiski nahodi se u rukopisnim prijevodima od godine 1647., 1664., 1689. i u štampanom izdanju od g. 1681. (u Vilni). Ezopove basne biše prevedene g. 1675. s poljskoga (u Simbirsku). God. 1677. izradjen je prijevod vrlo popularne sredovječne knjige Speculum Magnum. Priča o lijepoj Meluzini raširena je u mnogim prijepisima ruskim s originala poljskoga. O mnogim poučnim knjigama iz istorije, geografije, matematike, medicine i t. d. ne treba ni da govorimo. Prijevodi kretahu se dvojakim smjerom: religioznomoralnim i didaktičnim. Prevodioci bijahu gotovo bez izuzetka sami Malorusi, a jezik crkvenoruski onog vremena, s primjesom poljskih ili maloruskih riječi i fraza.

Svitanje novog doba ne bi ničim tako glasno naviješteno, kao željom cara moskovskoga, da i on dobije moderno, evropsko, pozorište. Govorimo o modernom pozorištu, pošto dramatskih elemenata nije nedostajalo ni kojekakvim ruskim praznicima starih vremena, na priliku staroruskoj maslenici.

Isto tako bješe se uobičajila u Rusiji, osobito južnoj, već od davna sredovječna školska drama, t. j. moralizacija biblijskih i legendarnih predmeta, kao dramatsko prikazivanje priče o sinu razmetnom, o Aleksiju, čovjeku božjem, o Nabukodonosoru i t. d. Stara Rusija osudjivaše i ovakva prikazivanja, kao i svaku drugu pojavu narodnog veselja; godine 1648. izadje javna zabrana, da se o uskrsu ne smije po daskama skakutati, u njihalkama okretati, lice obrazinom zastirati, s muzikalnim strojevima obilaziti od kuće do kuće, da nije dopušteno medjede vodati, sa psima plesati, rvati se i t. d. Rigorizam crkve osta dakako bez posljedaka. Ruski poslanici, vraćajući se s posaobina u inozemstvo, pričahu kod kuće o pozorištnim zabavama po Evropi, kod kojih bivahu i carevi i kraljevi. Da i u samoj Moskvi zabavljahu se ovako Nijemci u svojoj »slobodi« (koloniji); njihove zabave stekoše čak po gdjekojeg znatnog zagovornika i medju Rusima. Takav bijaše iz najužeg društva careva Artemon Sergejevič Matvejev, odličan Rus, oženjen nekom šotlantkom iz roda Hamiltona. On stao pričati mladomu caru Aleksiju o pozorištu, toj blagorodnoj zabavi evropskoga zapada. Caru se stvar svidje, te i on poželi imati u Moskvi družinu inozemnih glumaca. God. 1672. dobi pukovnik Van Staden (prijatelj Matvejeva) zapovijest, da ode k hercogu Jakovu Kurlandskomu, da ondje skupi družinu glumaca, muzikanata, vještaka u gradjenju scenerija, u pozlaćivanju i t. d. Ako ne bi ondje našao takvih ljudi, da podje dalje u švedske i pruske zemlje. Van Staden sklopi u Rigi ugovor sa osmoricom glumaca i sa još drugom trojicom; angažovan bi i jedan upravitelj družine, Johan Velten; primadonna kopenhagenske opere, po imenu Ana Paulson, bješe dala riječ, da će i ona poći u Moskvu. U posljednji trenut spopade inozemce strah od Rusije, nitko ne htje se odvažiti: želji carevoj zaprijeti opasnost da će ostati neispunjena. Sada priskoči u pomoć Matvejev, on nadje u moskovskoj njemačkoj koloniji ljúdî, koji će zadovoljiti želji carskoj. Nekomu pastoru, po imenu Johan Gotfrid Gregori, rodom iz Merseburga, povjereno bi da sastavi družinu. Taj se s njemačkom ozbilj-

nošću odmah lati posla, mnogo mu pomože knjiga, štampana još godine 1620. »Engelische Comedien und Tragedien, das ist: sehr schöne, herrliche und auserlesene geist- und weltliche Comedi- und Tragedi-Spiel sampt dem Pickelhering«; on izvadi iz nje komad »Die Comoedie von der Königin Esther und dem hochmüthigen Aman«, te ajde, uči i vježbaj glumce, koji bijahu nešto Nijemci nešto Rusi. Car zapovjedi da se u okolici Moskve, u Preobraženskom, sagradi drveno pozorište. Prije no što će se sâm odvažiti da prisustvuje predstavama, upita za savjet oca duhovnika, koji pametan čovjek, pozivajući se na primjer zapadnoevropskih kršćanskih vladara, dopusti isto i caru pravoslavnomu. Tri mjeseca trajahu priprave za prvu predstavu, potpuno osoblje sastojaše iz 64 lica; orkestar sastaviše pri pomoći domaće kapele Matvejevljeve. Dne 17. oktobra 1672. dana bi prva predstava; kažu da je 10 ura trajala, ali car da je izdržao do kraja. Poslije prikazivahu »Juditu« i druge komade, a kad se predstavljalo u Kremlju, gledaše iz zaklonjene lože, iza rešetke, i sama carica. Smrću cara Aleksija Mihajloviča († g. 1676.) prekide se život ovog prvog modnog pozorišta na četvrt stoljeća.

3.

Konservativni ljudi pratiše zazornim pogledima sve te novotarije. Osobito opasno bijaše dirati u crkvu, uvoditi kakve god promjene u obrede i običaje crkvene. I zbilja najveći sukob izmedju starine i novog pravca buknu upravo u području crkve za cara Aleksija Mihajloviča (od god. 1645. do god. 1676.), u vrijeme patrijarha Nikona. Mnogo crkvenih raspri projuri Rusijom bez dubljih tragova, ali raskol, izazvan pod Nikonom, traje još i danas: milijuni Rusa ne mogu još ni sada da izmire savjest svoju s oficijalnom pravoslavnom crkvom. Nikon, seljački sin iz okolice Nižnjega Novgoroda, rodjen god. 1606., pope se nečuveno brzo do najviše duhovne vlasti, do patrijarha, kojeg okruži ugledom i sjajem, kao nikad prije. Već prost sveštenik bješe izišao na glas, na široko i na

daleko; moskovski trgovci, slušajući njegove besjede, bijahu ushićeni, oni ga svjetovahu, da se preseli u Moskvu, što i učini, te osta ondje 10 godina. Pošto mu djeca poumiraše, rasta se dobrovoljno sa ženom, te ode monah put dalekog sjevera, k Bijelomu moru. Njegov asketizam i duhovna energija stekoše mu i tu tolik glas, da ga Moskvićani iznovice zaželješe vidjeti i imati u Moskvi. Kada stiže onamo, god. 1646., zavoli ga do skora sam mladjahni ruski car, preko kojega dobi ugledno mjesto arhimandrita u novospaskom manastiru i tako dodje u prilike da se češće vidja sa carem. Već godine 1648. posta mitropolitom novgorodskim, gdje god. 1650. prigodom nekog nutarnjeg ustanka dokaza isto toliko smjelosti koliko pravičnosti. Sve ove kreposti pribaviše mu već g. 1652. vrhunac duhovne vlasti u Rusiji, dostojanstvo patrijarha. Kao patrijarah po običaju vremena zamjenjivaše cara, za njegova odsustva, u svim državnim poslovima. Nikon prisvoji sebi i za svako drugo vrijeme titul, koji inače dolikovaše samo caru: **великій государь**, ukazujući na primjer patrijarha Filareta. Ali ta analogija ne stoji. Patrijarah Filaret bješe u titulaturi isporedjen sa carem Mihailom Fedorovičem, jer mu je bio otac. Prevelika žudnja za vlašću i oporost u karakteru Nikonovu odbiše u brzo od njega mnoge dojakošnje pristaše, ali još više naudi i njemu lično i čitavoj pravoslavnoj crkvi — ispravak crkvenih obreda, revizija crkvenih knjiga. Evo kako se to dogodi.

U prošlim stoljećima velike tmine i neznanja bjehu se malo po malo u crkvene obrede uvukle kojekakve novštine, kojima nema razloga ni oslonca u crkvenim kanonima. Isto tako štampane liturgijske knjige ne bijahu proste od griješaka. Ali jedno i drugo uobičajilo se, te postalo predmetom općeg poštovanja. Na priliku u knjigama pisalo se ime Icycъ s jednim I, mjesto Іисусъ; ušlo je u običaj, da pravoslavni čovjek pravi krst sa dva prsta i t. d. Nikon, i ako nije bio odveć književan, prista ipak uz modernu, obrazovanu, struju svoga sveštenstva, koja se ponajviše sastojala iz inostranaca, Grka, južnih Slovena i osobito Malorusa; on se odazva njihovoj želji, neka bi se nevaljali običaji dokinuli a knjige ispravile.

Godine 1654. sasta se crkveni sabor, da odgovori na pitanje: valja li ispraviti griješke liturgijskih knjiga prema grčkim izvorima i starim rukopisima? Odgovor potvrdi pitanje. Jedan jediti episkop, Pavao iz Kolomne, ne htje pristati. Nikon podvrže ga odveć teškim kaznama: bude zatvoren u manastir, stavljen na muke, da — kako protivnici dokazuju — čak spaljen. Nikon obrati se još i k carigradskomu patrijarhu s pitanjem, što on misli o istoj stvari, te kada dobi odgovor, kojim se njegova nakana odobravala, zapovjedi da se pristupi k poslu. Iz raznih manastira saberu mnogo rukopisa; Arsenije Suhanov, koji je bio već od prije dobro čuven, bude otpravljen na istok, osobito u Svetu Goru, da onuda traži rukopise grčke. Kažu, da je tom prilikom dovezao u Moskvu okolo 500 rukopisa, kojima se sada krasi sinodalna biblioteka. Revizija knjiga povjerena bi ljudma, što su već kako god izašli na glas sa svoje učenosti, kao malorusu Epifaniju Slavineckomu, Arseniju Suhanovu, grku Dionisiju i grku Arseniju i t. d. Prvim plodom revizione komisije pojaviše se god. 1655. »Služebnik« i »Skrižalj« (nov prijevod s grčkoga); godine 1656. izadjoše »Triod«, »Irmologij« i »Časoslov«, god. 1657. Jevangjelje i Apostol, god. 1658. »Trebnik«. Na nekim od ovih izdanja vidi se već spolja upliv tipa južnorusko-poljskog, kao: grbovi, motto, i t. d. Sve je to i suvišno bilo i padalo u oči zazorljivih Moskvićana. Ali patrijarah Nikon uzbuni protiv sebe moskovski svijet još i nekim drugim bezobzirnim postupcima. On dopusti, te se po Moskvi stalo širiti kijevsko crkveno pojanje, sâm dozva sebi čak pjevače iz Kijeva, na sablazan okorjelih Moskvićana: govorilo se, da je to латинское баснословіе и партесное висканіе (latinsko bajanje i visak). Ni njegova želja, da se marljivo propovijeda, ne bijaše svima u Moskvi po volji.

Sve to ne bi možda ipak bilo naišlo na toliku opoziciju, da nije patrijarah svoje novštine stao uvoditi s nesmiljenom strogosti. Tako on zabrani, da se u naprijed nitko ne smije krstiti sa dva prsta. Zamijeni neke crkvene obrede. Tko se ne bi htio pokoriti, mogaše očekivati kazne i progonjenje. Ovako

budu mnoge k fanatizmu sklone duše, koje zazirahu od njegove reforme, još jače utvrdjene u vjeri, da odupirući se bore se za svetu stvar, da brane pravu staru pravoslavnu vjeru, o kojoj visi njihov spas. Uzbudjenost umova nadje nove hrane u epidemiji, koja je upravo u onim godinama bijesnila po Rusiji i u Moskvi. I u tome nazirahu uplašeni Moskvićani prst božji. S nešto više blagosti i ugodbe mogao se raskol, to veliko zlo i današnje Rusije, po mišljenju samoga Makarija odvratiti. Nesrećom obori do skora nenadna katastrofa i Nikona. Taj snažni čovjek, samonik ruskoga naroda, nije na žalost umio u zgodan čas uspreći svojeg velikog vlastoljublja. Okružen i onako sa sviju strana protivnicima reforme, on htjede još i caru dokazati, da je duhovna vlast patrijarhova viša od svjetske careve. Njihove dojakošnje prijateljske veze popustiše, dobri lični odnošaji oslabiše. Najzad strast i sljepilo zavede Nikona na korak, pun nepromišljena prkosa: on ostavi samovoljno patrijaršiju te se uvrijedjen povuče u jedan manastir pod Moskvom (g. 1658.). Odstup ne bijaše sasvim iskren. Nikon očekivao je jednako, da će ga car moliti, neka se vrati u Moskvu. Ali račun ga prevari. Car dokaza mnogo strpljivosti, ne odvaži se dugo da preduzme lično štogod protiv Nikona. Ali crkveni interesi patrijaršije zahtijevahu riješenje pitanja. Godine 1667. bude u crkvenom saboru Nikon proglašen skinutim s patrijaršeg dostojanstva: presudu sabora odobriše dva patrijarha istočna, što bijahu upravo u Moskvi, aleksandrijski i antiohijski. Protivnici Nikonove reforme shvatiše tu katastrofu tako, kao da je njome uklonjeno i njegovo djelo. Pridavljeni otpor uze iznovice podizati glavu. Neki Neronov, koji je već davno ustajao protiv Nikona i opet se izmirivao, stupi sada opet na srijedu. Odbijajući knjige izdanja Nikonova i druge njegove reforme, on skupi oko sebe množinu pristaša, medju kojima se energijom i upravo fanatizmom u odbrani starine najvećma istakao znameniti protopop Avakum. O toj originalnoj ličnosti dopetrovske Rusije vrijedno je progovoriti nešto opširnije.

najprije pomrča sunce a mahom zavlada i epidemija — godine 1654. — upravo tada, kada je Nikon bio nauman upropastiti hrišćansku crkvu u Rusiji i njene stare svete ustanove; i opet 14 godina kasnije, kada s njega (Avakuma) svukoše duhovno zvanje, obrijaše mu bradu, te ga baciše u tamnicu. Za ovim uvodom dolazi riječ o njegovoj mladosti, o njegovoj svešteničkoj trudbi, koja ga jednako ponukivaše na propovijedanje riječi božje po selim i gradovima. On ne zataji ni svojih grijeha. Jednom slušajući ispovijest milovidne djevojke, pade u iskušenje. Kako da se odupre? Zapali tri svijeće, te podrža ruku nad vatrom dotle, dok se ne utiša strast. Budući oduševljen propovjedač i odvažan zaštitnik sviju slabih i bespomoćnih, pretrpi mnogo uvreda od svjetske gospode. Jednom ote okružni načelnik u udovice jedinicu kćerku. Avakum zauze se za jadnu djevojku, i zato ga grdno izbiše. Drugi put u jednakim prilikama ugrize ga netko u ruku, on zavi okrvavljenu u rubac, te ode na večernju; protivnik bježi za njim u potjeru sa dva pištolja, koji s voljom božjom ne sastaviše. Gdjekoju nepriliku navuče na se sam svojim fanatizmom u vršenju zvanja. Tako se jednom pokaza u selu skitalačka družina s bubnjevima i medjedima. Avakum razagna družinu, medjede pusti na slobodu. Vojvodi Šeremetjevu ne htje da blagoslovi sina, zašto je bio obrijana lica i t. d. Kad se iz Jurjevca na silu vratio u Moskvu, upravo počeše se skupljati grdni oblaci nad pravoslavnom crkvom, po riječima Avakumovim: »mi se zavezosmo u duboke misli, slutismo, da će nastupiti zima: studen obuzimaše naša srca, naše noge drktaše. Neronov povjeri meni svoju crkvu, te ode u Čudov manastir: nedjelju dana moljaše se u ćeliji Bogu, iza molitve ču riječ božju, da je nadošlo vrijeme patnje, da će valjati mnogo stradati. Sa suzama javi on to meni i episkopu kolomanskomu Pavlu i protopopu kostromskomu Danilu.« Tim je u avtobiografiji označen momenat otpora staroobrednika protiv Nikona, kojega Avakum zove lukavom lijom zato, što je isprva umio privlačiti ljude ljubežljivošću. Privrženici krsta sa dva prsta predadu u zaštitu starih obreda caru me-

morandum, koji sastavi protopop kostromski Danilo. Car uruči zapisku patrijarhu, koji kazni Danila zatvorom i izgnanstvom u Astrahan, gdje je u tamnici umro. Jednaka sudbina zadesi, po Avakumovim riječima, još i druge; jedan se odmetnuo od njih te pristao »na tri prsta«. Pričajući to Avakum, udara u veliko jadikovanje. I njega baciše u tamnicu na patrijaršem dvoru: tamnica opisuje se potanko. Protopop čini poklone u tamnici, gladan i žedan, ne znajući, klanja li se na istok ili na zapad. Treći dan javi mu se, on ne bi umio reći, da li čovjek ili angjeo, te mu donese nešto hrane. Avakum volio bi vjerovati, da je to bio angjeo. Odavle otpraviše ga u neki manastir, gdje mu kroz četiri nedjelje monasi dodijavahu nagovaranjem, da se pokaje: vukli bi ga za vlasi, po njegovu pričanju, u crkvu, gurali u rebra, pljuvali mu u obraze i t. d. U isto doba postrada, kako kazuje Avakum, protopop muromski Login, kojemu u prisustvu carevu obrijaše bradu, a on pljuni patrijarhu u lice, te mu baci mantiju pod noge. Okovana izagnaše ga metlom iz crkve, baciše u neki manastir u tamnicu. I Avakum morao je pred patrijarha, s kojim je, kako veli, vodio duge razgovore, ali sve badava: on osta nepomičan kod svog uvjerenja. Za kaznu povezoše ga kao krivca u taljigama pred sabornu crkvu, da i njemu obriju bradu te skinu s njega duhovno zvanje. Kako već rekosmo, careva riječ odbrani ga; sačuvav svoju svešteničku čast, poslan bi u zatočenje u Sibiriju. Predugo bilo bi pričati, kaže Avakum, što sam pretrpio na tom putu; samo spominje, kako mu se žena istom nedavno porodila, te onako bolestna morala izdržati teško putovanje, koje je preko 13 nedjelja trajalo. U Tobolsku primi ga arhiepiskop ljubazno; po svoj prilici pristajaše u duši i sam za stare obrede. Ali osoran karakter Avakumov navuče na-nj i ovdje dosta neprijatnosti. Jednom arhiepiskop bješe otputovao u Moskvu. Jedan djakon s arhiepiskopskoga dvora navali iznenada u crkvu, u kojoj je Avakum služio večernju, te udri po njegovu djakonu, po imenu Antoniju, i skubi mu bradu. Avakum zatvori crkvu, obavi službu, te poslije izbi živo arhiepiskopova djakona. Nasta velika pobuna u

gradu, u kojoj domaći čovjek, arhiepiskopov djakon, nadje više pristaša, nego li Avakum. Protopopu zaprijeti velika opasnost, nije bio siguran za svoju glavu. Jednu noć spavao bi u crkvi, drugu kod vojvode; čak u tamnicu molio se, samo da otkloni opasnost. Kad se najzad arhiepiskop vratio iz Moskve, uvjeri se, da je najviše skrivio njegov djakon: njega i stiže, po riječima Avakumovim, zaslužena kazna, on počini samoubistvo. Ali ni Avakum ne izvuče se iz te napasti bez štete. Iz Moskve stiže zapovijest, da ga za nepokornost spram Nikonovih naredjenja odvedu na rijeku Lenu, u Jenisejsk. Ovdje upliće on u svoje pričanje, kako su iz Moskve stigli glasovi, da su i na carskom dvoru dva caričina brata poginula od epidemije sa ženama i djecom: to je njemu očit dokaz kazne božje. Bog izli čašu svoga gnjeva na carsku porodicu. Neronov, kaže, da je predskazao caru: za raskolom slijedit će kazne božje: **моръ, мечъ, раздѣленіе.** Tako se eto i zbi.

Jedva Avakum stiže u Jenisejsk, nova zapovijest potjera ga dalje na istok, u Dauriju. Zapovjednikom bijaše mu Paškov, čovjek vrlo žestok. »U trošnoj ladji plovismo, priča Avakum. po velikoj rijeci Tunguski. Od bure i zla vremena poče ladja grabiti vodu, vjetar skrhao jedra, jedva se paluba držala iznad vode, sve drugo bilo već pod vodom. Žena je s mukom izvlačila djecu na krov ladje, bjegajući gologlava i vapijući: Bože, spasi nas! Bože, pomozi nam! I Bog pomože. S njegovom pomoći dotjerasmo do obale.« Došav u Šamansk, poriječka se s Paškovim radi dviju udovica; jednoj bijaše šezdeset godina, drugoj i više. Vojvoda htio ih na silu udati, a one molile se u manastir. Avakum uze udovice pod svoje okrilje. Drugom prilikom Paškov stao na-nj vikati: ti si skrivio, što ladja zlo plovi, ti si jeretik. Stupaj pješke preko gora, ne smetaj kozacima što su na ladji. »Jao! gore su visoke, dolovi besputni, bezdne kao stijene, ponori i provalije«, kliče Avakum. U teškoj nevolji napisa pismo Paškovu, koji se nalazio 3 vrste podalje, te mu prebaci svu nečovječnost postupka. Kozaci njegove ladje upravo bjehu zabavljeni da prigotove kašu za

ručak, kad iznenada navali do 50 ljudi na ladju, da je s Avakumom odvuku pred Paškova. Kozaci, odani Avakumu, drktaše i plakaše za-nj. Kad protopop dodje u blizinu, stupi preda-nj Paškov s mačem u ruci, vičući: »pop ili raspop?« Avakum odvrati smjelo: »**азъ есмъ Аввакумъ протопопъ**«; kazuj, što ćeš sa mnom! Onaj riknu kao ljuta zvijer, uze ga pljuskati, po glavi i ledjima udarati, te mu najposlije odmjeri 72 batine. Avakum ne htje milosti, već jednako stenjaše pod teškim udarcima: Gospodi Isuse Hriste, sine božji, pomozi mi! A kad onaj presta, upita ga: zašto me biješ? Posvema izmučena, s okovima na rukama i nogama, baciše ga na jednu prečagu, te u hladnoj jesenjoj noći ostaviše na kiši. Gorko jadikovaše bijedni Avakum, očajavajući čak o pravdi božjoj ... Sutra dan baciše ga u ladju, te po kiši i snijegu nastavi se putovanje: na njemu bijaše samo odrpan kaftan, voda curkom curijaše sa cijeloga tijela. Istom u jednom zatvoru nadje krova: tu življaše u kuli. Bilo je studeno, piše Avakum, ali mene grijaše Bog: kao pseto ležim na slami, jesti dobijam i ne dobijam. Nemajući palice, razgonio bi miševe oko sebe kapom. I druga gadina spominje se. U nevolji htio već da se obrati Paškovu s molbom, ali volja božja, kaže, ne da mi: zapovjedano bi mi da patim. Čitavu zimu odleža u tamnici, gdje je psima mjesto; a žena i djeca bjehu izručena nekoj babi Kseniji, koja ih jednako psovala i zlostavljala. Jedan sinčić došao o božiću ocu u pohode, Paškov zatvori ga s ocem u studenoj tamnici; izmoren, poluživ, vrati se majci. Na proljeće krenuše dalje preko Bajkal-jezera put istoka, gdje na rijeci Hilki malo da nije Avakum zaglavio. Barka ponesla ga sa sobom, tako da je hvatajući se za nju jedva se držao nad vodom i čitavu vrstu plivao, dok ga napokon izvukoše. Dobra volja ne ostavi ni sada Avakuma, gdje je mokar čučao, dok su mu ljudi odjeću sušili. Paškov htio ga i opet tući, jer da sam sebe ludi. Kad dodjoše do Voloka, gdje je zimi na saonicama valjalo prevaliti put do najbliže rijeke Ingode, dosjeti se Paškov novoj napasti: ote Avakumu najvještije radnike, te zabrani, da mu nitko u radnji ne pomaže; jedan pop smilostivi se ipak, te

mu pomože da se na saonicama dalje poveze. U proljeće krenuše na splavima po rijeci Ingodi: u nepoznatim krajevima nestajaše hrane, narod stao trpjeti glad i čak umirati od gladi. To su bila strašna vremena, kaže Avakum: rijeka plitka, splavi velike, nadzornici nesmiljeni, štapovi teški, batine čvornate, bičevi oštri, muke okrutne, a ljudi gladni; istom čovjeka na muke da staviš, a on već umire. Avakum čudi se sam sebi, kako nije razumom šenuo. U žene našla se još jedna haljina, koja putem ne istruhnu; u Moskvi stajala bi 1 1/2 rublja; ovdje dobiše za nju 4 vreće žita i od toga življahu s nešto malo zeleni čitavu godinu, putujući rijekom Nerčom. Groznim crtama, koje podsjećaju na opis muka u Dantovu paklu, riše Avakum glad i stradanje na tome putu: kora od drveta bijaše im hrana, izrijetka po nešto konjine ili kosti od strvine, koje im ostaviše vuci, ili smrzle trupine vukova i lisica . . . Dvoje djece izgubi Avakum na tome putu; ono drugo spase od gladne smrti bojarinja Evdokija Kirilovna i vojvodina žena, Fekla Semenovna. Protiv volje i bez znanja vojvode dostavljale bi im one čas malen komad mesa, čas kakav kolačić, čas múke i zobi, kako se kada moglo: po 1/4 i po 1/2 puda; a desilo bi se i tako, da su iz korita kokošjega nešto malo dobijali. Moja jadna kćerka Agrafena, jadikuje Avakum, kradomice bi se vucala ispod prozora dobrih žena: bolno bijaše ali i smiješno gledati, kako bi je koji put praznih ruku otjeravali, a drugi put nosila bi kući čitavu prtenjaču brašna. Onda je bila malena, nadovezuje Avakum, sad joj ima 27 godina; negdje u Mezenu živuca u bijedi i nevolji, neudata, s mladjim sestrama, a majka i braća joj leže u hladnom grobu. Što da se čini? Neka trpe Hrista radi, neka se vrši volja božja, koji nam je odredio da za vjeru postradamo. Ti si se, protopope, nekoč ponosio, što druguješ sa znatnim ljudma: voljan budi i sada patiti do kraja!

Šest, sedam godina življaše Avakum u onim krajevima, sad lakše sad teže, prema tomu, kako mu je dosadjivao Paškov. U avtobiografiji Avakumovoj ne prikazuje se, kako se dogodi, te se smio vratiti s Nerče u Rusiju. Obratni put bijaše težak

i opasan; preko pet nedjelja valjalo se voziti u saonicama po ledu. Za djecu i prtljag dadoše mu dva konja: on sam i žena imali bi bili putovati pješke. Mjesta bijahu pusta i pogibaona, jednako su morali držati se na okupu; sad bi se pokliznula te pala žena, sad tkogod do nje, jedan vikao bi na drugoga, a na glatkom ledu nije bilo lako ustajati. U očajanju žena pita muža: »dokle će trajati te muke?« On odgovara spokojno: »Markovna, do smrti.« Na to će mu ona: »Dobro, Petrovič; pokušajmo der naprijed.« Avakum priča, da je od smilovanja povezao sa sobom nekoliko starih i nemoćnih ljudi; bijaše ih sviju 17 lica, medju njima dva njegova lična protivnika, jednoga morao je čak sakrivati od potjere u slamnjaču, na kojoj je ležala njegova žena. Kad se vratio do Bajkal-jezera, sretoše ga već Rusi, pružiše prijateljsku pomoć, te na opravljenoj ladji nastavi putovanje. Ovdje upušta se pisac u pričanje o prirodi zemlje, o vegetaciji i t. d. Putujući po rijekama Obu i Irtišu opasnost bijaše velika; njemu pomože što sreća što mala lukavština, te kad je stigao u Tobolsk, sve se čudilo, kako su mogli žive glave iznijeti, prolazeći kroz krajeve, u kojima se upravo zaratili bili Baškirci s Tatarima.

Elegijske osjećaje mogao bi izazvati čudan slučaj, da se Avakum sada u Tobolsku sreo i vidio, ali samo na momenat, s jednim znamenitim čovjekom, koji bješe isto postradao, kao on, ali za druge, više i veće ideje, s — Jurjem Križanićem. Čitava propast rastavljaše ovu dvojicu krupnih ljudi i velikih karaktera. Drugo obrazovanje, druge misli, drugi ideali! To se najljepše vidi iz rieči samoga Križanića. Avakum, priča Križanić, poslao po me, te mi izašao na susret pred vrata, a kad htjedoh da se ispnem do njega po stepenicama, oglasi se riječima: »Ne hodi ovamo, stani, te reci, koje si vjere?« Ja mu odvratim: »Blagoslovi, oče!« On će na to: »Ne blagosivljam, ispovjedi prije svoju vjeru.« Ja mu odgovorim: »Častni oče, ja vjerujem u sve u što vjeruje sveta apostolska crkva, te primam blagoslov sveštenički u čast i molim za-nj u čast. O vjeri gotov sam objasniti se s episkopom, a pred tobom, putnikom, koji si i sam pao u sumnju radi vjere, nijesam voljan

na široko govoriti o vjeri i objašnjavati se. Ako ti ne ćeš da blagosloviš, blagoslovit će Bog. Ostaj s Bogom!«

Vrativ se u Moskvu, Avakum bude primljen s velikim poštovanjem, odlikovaše ga bojari i sam car. Nastani se u Kremlju. Ali ni sada ne osta za dugo na miru. Stari duh opozicije protiv Nikona ne stiša se još, življaše jednako u njem. Posebnim pismom, upravljenim na cara, zaište, da skine Nikona. Pismo bačeno bi caru u kočiju. Pošto sve prijateljske opomene, da se okani Nikona, ne pomogoše, već nastavljaše grditi novu vjeru Nikonovu, bi iznovice odaslan u Mezen, na Arhangelskom moru. Godinu i po proživi ovdje za kaznu, te se i opet vrati u Moskvu. Novi pokušaji, da ga navrate na pokornost, ostaše i sada bezuspješni. Najzad ne mogaše mu više pomoći ni lična naklonost careva, kojemu je impozantna ličnost Avakumova zadavala mnogo brige; on bude lišen duhovnog zvanja, te bačen u tamnicu. Živahno opisuje sam, kako su ga pred duhovni sud zvali, kako se tu s njime postupalo, kako su mu mjesto dokaza udarce dijelili. Sva je prilika, da u tom pričanju nije sve objektivno prikazano. Napokon svrši se time, da je (g. 1667.) otpravljen na novo zatočenje u Pustozerje, na dalekom sjeveru, odakle nije prestajao šiljati pisma, molbenice i zapiske, to na cara, to na svoje vjerske sljedbenike. Upravo tada bješe se po svoj Rusiji razmahalo silno gonjenje starovjeraca. U Mezenu povješaše mnogo raskolnika. Avakumovu ženu i dva sina zakopaše žive u zemlju, ili, kako drugi kazuju, baciše u podzemnu tamnicu, gdje i zaglaviše. Drugima sjekli bi to prste to ruke to jezike. Vješanje i paljenje izvodilo se u velike. Avakum dodaje: »Kako se ne mogu osvijestiti! Hoće da utvrde svoju vjeru vatrom i vješalima! Koji su ih apostoli to naučili? To su Muhamedova, ne Hristova načela! Ali čemu duljiti riječ: kad ne bi bilo borbe, ne bi bilo nagrade. Tko hoće danas da steče krunu mučeničku, ne treba da putuje u Persiju: kod kuće eno mu Babilon! Pravovjerni čovječe, izusti ime Hristovo, ustavi se sred Moskve, prekrsti se znamenjem spasa našega Isusa Hrista sa dva prsta — i vjeruj mi, kod kuće otvorit će ti se carstvo nebesno.«

5.

Vjerujući u pravednost svoje misije, Avakum ističe više puti u svojoj avtobiografiji prst božje providnosti, koja da je očito štitila njega i njegove ljude. Govori se čak o čudesima, što ih je počinio: da je ozdravljivao nijeme i hrome, izgonio djavola; čak na životinjama da se iskazivala njegova čudotvorna sila. Jedva se smije reći, da je Avakum hotimice govorio neistinu. Čudesa mogu se protumačiti prirodnim zakonima. Čitavo pričanje njegove avtobiografije nosi obilježje fanatske istine. Prema tomu je i oblik njegova spisa. On ne ište retorijskih ukrašenja, pripovijeda prosto, jezgrovito i iskreno; mjestimice ima upravo homerskih krupnoća, osobito gdje njegova prepuna gnjeva duša izriče svoje osjećaje protiv Nikona. Na takim mjestima nije štedio oštrih riječi. Pričajući, kako je za nevolju sam morao krstiti svoju djecu, gdje je starija kći kumovala mladjoj, kako je sam svoju djecu ispovijedao i pričešćao, dodaje ljutito, da je sve to radio u saglasju s kanonima, ne mareći za epitimije Nikonove: »**а что запрещенie, то я подъ ноги кладу и клятвою тою г . . но тру**«. Moje djelo, nastavlja Avakum, blagosivljaju svetitelji moskovski: mitropolit Petar, Aleksije, Ivan i Filip; po njihovim knjigama vjerujem i služim svoga gospoda Boga čistom savjesti, a od odmetnika odvraćam se i proklinjem ih: to su protivnici, kojih se ne boji tko u Hristu živi. Neka se oni na mene kamenom bacaju, ja sam gotov ostati vjeran očinskim predanjima, te i leći pod kamenom. Do lupeškog prokletstva Nikonova nije mi stalo. Ali čemu toliko riječi? Ja pljujem na njegovu čast i njegovu službu i na njegove novosastavljene knjige! . . . Oprostite, Nikonijanci, što vas izgrdih. Živite kako vas volja . . .

Ako se sva pisma i poslanice uračunaju, broj djela Avakumovih iznosi preko 30. Subbotin naštampao je u zborniku »**Матерiалы для исторiи раскола**« 37 komada pod imenom Avakumovim te po citatima dokazao, da će još biti okolo 6, kojih ondje nema. Većinom su to tako zvane »Čelobitnje«, t. j.

molbenice, ili »Poslanija«, t. j. poslanice, pisma, upravljena to na cara Aleksija Mihajlovića, Fedora Aleksijevića, to na razne staroobrednike, muško i žensko. Sadržinom mogli bi se njegovi spisi podijeliti na 1. tumačenje sv. pisma, 2. teološke polemike, 3. avtobiografske crtice i 4. poslanice mješovite sadržine.

Avakum dokazao je u svojim teološkim spisima veliku načitanost u sv. pismu i drugim crkvenim tekstovima, koji mu dodjoše do ruku u slovenskom prijevodu — drugih jezika nije znao — ali nije umio služiti se njima kritički. Njemu su na priliku apokrifne skaske vrijedile koliko i pravi biblijski tekstovi; on vjerova u svjedočanstvo priče o krstnom drvetu, u apokalipsu apostola Pavla, u razna nekanonička pitanja i odgovore i t. d. U poetske slike i plastičnost izraza mnogih apokrifa ugledaše se kao u uzore, te i njegovo pripovijedanje obiluje nekom osobitom, grubonarodnom, plastikom jezika. Govoreći o stvorenju svijeta i prvoga čovjeka, evo kako iskićuje biblijsko predanje svojim umovanjem: Adam i Eva okusiše od drveta, od kojega Bog zabrani njima jesti, oni osjetiše da su nagi. O jadnici, zar ne bi nikoga, koji bi vas bio zaogrnuo? Djavo zavede vas u nesreću, a sam bjež' na stranu! Lukavi domaćin nahranio vas i napojio, pa onda protjerao sa dvora! Biblija nastavlja: Adam i Eva sašiše od smokova lišća, od drveta, kojega plod okusiše, čime će da pokriju svoju sramotu, te se sakriše pod drvo. Probudiše se jadnici iza pijanstva i gle, sami sebe stide se: brada i brkovi im opljuvani . . . od zdravica glava se trese i neće da mirno sjedi na ramenu. Opet će biblija: Tada reče gospod Adamu: što si učinio? A taj odgovori: to je žena, koju si mi dao. Drugim riječima: za što si mi dao taku ludu! Sam je krivac, a krivicu baca na Boga!

U polemici Avakum ne štedi psovkî, gdje je valjalo obružiti Nikona: taj mu je i pseto i lupež i ludjak; u njegovoj krivoj nauci Avakum vidi upliv — papstva. Tko se krsti sa tri prsta, klanja se jednomu zvjeretu, to je papa, i drugomu zvjeretu, to je Nikon. Tri su mu prsta zmija, zvijer i laži-

prorok, u jednom Avakum vidje djavola, u drugom lukavoga cara, u trećem papu! Tko se krsti sa tri prsta, bolje bi bilo, po mišljenju Avakuma, da se nigda ni rodio nije! Turci će doći, govoraše on, da se osvete ruskomu carstvu za tu jeres, za tu **печать антихриста**!

Kao što je Avakum u svemu tome strašno pretjeravao, te pokazivao velik fanatizam i još veće neznanje, tako mu bijahu zazorni mnogi običaji suvremenog života, njemu se ne svidjaše ni odijelo ruskih monaha, ni njihovo ponašanje, prigovaraše čak imenima (na pr. ne valja mu Nikolaj mjesto Nikola, ne valja Paraskeva mjesto Praskovja). Osobito energijski ustajaše protiv modernog slikarstva, u kojem se odustajalo od dojakošnjih tipskih likova Hrista i njegovih svetaca, sa blijedim, mršavim, oduljenim članovima tijela. Avakum hvali stare dobre »živopisce«, kod kojih se lice, ruke i noge i sva ćućenja izobražavahu »**изможденa отъ поста и труда и всякія скорби**«, dok novi živopisci prikazuju svetitelje takovima, kakvi su i sami: s velikom trbušinom, s nadutim licem; u njihova su Hrista obrazi bucmasti, usta rumena, kosa kudrava, ruke i mišice krupne, prsti obli, bedra debela, sav je lik spasiteljev trbušast kao u kakove njemčurine, samo da mu je još sablja uz bedro.

Ovakim izrazima služi se Avakum, razumljivim i omiljelim kod neuke svjetine sljedbenika. Odatle i dolazi velika popularnost njegovih spisa kod raskolnika do današnjega dana.

Da kažemo riječ i o njegovoj posljednjoj sudbini. Četrnaest godina provede on u tamnici Pustozerskoj, na Pečori, ne ustupajući od svoga ni za jotu. Tolika izdržljivost izazivaše čak kod ličnih protivnika udivljenje. Ali kada g. 1681. uvrijedi pismom cara Fedora Aleksijevića, bi osudjen na smrt, da se spali. To se izvrši 1. aprila iste godine; sa još trojicom istomišljenika bi spaljen na lomači. Mnoštvo naroda bješe se skupilo; u svečanoj tišini, s ozbiljnim mislima, a raskritih glava, bijahu svjedoci njegove neustrašljivosti, njegove mučeničke smrti, koju pretrpi u potpunoj prisebnosti, krsteći se sa dva prsta, ostaviv sljedbenicima taj znak kao simbol njihove zajednice i protesta protiv oficijalne pravoslavne crkve.

Ovako tragički svrši čovjek, koji i ako u glavnim stvarima nije imao pravo, opet pravoslavnih dogmata nije napadao, osnova kršćanske vjere i crkve nije potkapao; naprotiv do posljednjega trenutka svojeg stradalačkog života nigda nije prestajao vjerovati, da upravo on i samo on stoji na braniku starih, istinitih, pravoslavnih crkvenih obreda. Čim je teže stradao za to svoje osvjedočenje, tim veću svetost pridavaše njegov primjer svemu, za što se on borio, tim teže bijaše njegovim sljedbenicima odustati od onoga, za što on postrada i plati životom. Zato i traje raskol u ruskoj crkvi još i danas; mnogo milijuna najzdravijega veliko-ruskog naroda odvraća se u svojim vjerskim osjećajima od službene crkve pravoslavne, brišući iz svoje pameti sve, što se u crkvi ruskoj zgadjalo za Nikona i poslije njega. Ako u Rusiji hoće da raskol dokinu, red je na organima oficijalne crkve, da spram raskolnika promijene dojakošnju taktiku. Širenje obrazovanja, propovijedanje i razumno tumačenje prave vjere i njenih obreda — to je oružje, koje dolikuje oficijalnoj crkvi, ubojitije od svakoga gonjenja ili stješnjavanja ljudi, lično čestitih i poštenih. Ovim sredstvima moglo se već davno odoljeti raskolu, ali službena crkva ne upotrebi ih dojako u dovoljnoj mjeri. Naprotiv bar u prvo vrijeme raskolnici bijahu gotovo napredniji u širenju čitanja i pisanja od običnih pravoslavnih ljudi: njima bijaše do toga, da marljivim čitanjem u tako zvanim dobrim i starim knjigama steku neko znanje stvari, o kojima se prepiralo, da citatima iz raznih mjesta sv. pisma i crkvenih otaca opravdaju i podupru svoje vjerovanje i svoje tumačenje.

6.

Da bi se vidjelo, kako se raskol udruživao s drugim faktorima javnog života, te preko njih gledao da dodje do priznanja svojih prava, prikazat ćemo jednu sličicu iz »Streleckog bunta« (strelačke pobune) od god. 1682. u Moskvi, dakle iz prvog perioda raskola. Strijelci, neka vrsta dvorskih pretorijanaca, uzobijestiše se u vrijeme regenstva kneginje Sofije, za

maloljetnih carévâ Ivana i Petra. Ne odobravajući progona, kojima biše izvrženi raskolnici, pregoše i oni da ih štite; njihov komandanat, bojarin Ivan Andrejič Hovanski, proračuna vješto, koju će korist dobiti strijelci od te zaštite za svoj upliv i svoju silu. Radilo se o tom, da se sastavi tužba protiv patrijarha Joakima, zašto dopušta, da se više poštuju nove »polatinjene« knjige, nego li stare, štampane pod prijašnjim bogobojažljivim carevima i patrijarsima. Medju strijelcima ne nadje se čovjek, vješt i dorastao toj zadaći. Obratiše se na nekog Simeona Ivanova, sina Kolašnikova, pitajući ga, ne bi li on medju posadskim (Sergijev Posad leži pod Moskvom) ljudma našao takova čovjeka. Njegovim staranjem predobiše za svoje osnove nekoliko vrstnih staroobrednika, kao Nikitu Borisova, Ivana Kurbatova, Savu Romanova, a najučeniji medju njima bijaše otac Sergije. Dogovorno sastaviše ovi žalbu, te je uručiše izaslanicima strijelaca, koji su sa spisom bili vrlo zadovoljni, govoreći, da još nigda nijesu čitali tako vještim slogom napisane knjige, u kojoj su prekrasno izložene sve grieške novih knjiga. Spis donesen bi u skupštinu strijelaca, te pred njima uze ga čitati satnik Mihajlo Artemijev, ali njegov jezik zapinjaše, čitanje pisanih stvari ne bijaše njegov zanat; on ustupi taj posao Savi Romanovu. Svi pristaše, odobravajući sadržinu, te odlučiše proturiti tužbu svoju dalje do najviših vlasti preko svoga komandanta, bojarina Hovanskoga. Ovaj se saglasi, ali ih upita: tko će riječ voditi pred višim vlastima? predmet je velike važnosti, kojemu se hoće vrlo obrazovan čovjek. Strijelci odgovoriše, da u njih ima jedan vrlo obrazovani monah i još nekoliko drugih vrstnih ljudi iz Posada. Hovanski, oholi bojarin, ne pusti odmah deputacije monahâ preda se, već odgadjaše audijenciju od danas na sutra; i na urečeni dan valjalo im je još pune tri ure čekati, prije no što će dobiti dopuštenje da udju. Bojarin izadje starcima na susret, učini pred ocem Sergijem poklon do zemlje, te ga upita: što te vodi k meni, častni oče? Starac odgovori: Po tvojoj zapovijesti dodjosmo, da ti ispovjedimo staru vjeru, u kojoj smo odgojeni na grudima naše svete, apostolske, istočne

crkve, u kojoj naši ocevi, ruski čudotvorci, počiniše bogougodna djela, u kojoj življahu naši carevi i patrijarsi; donesosmo ti tužbu protiv patrijarha i crkvenih vlasti; u njoj se razlažu sve jeretične stvari, što ih sadrže nove knjige; pripovijeda se, kako proklinju nas zato, što nećemo da slijedimo latinsku vjeru, kako nas odvajaju od crkve te zovu jereticima, kako izagnaše iz crkve dobre stare knjige, kao da su nevaljale, dok u njihovoj jeresi ima kleveta i psovki protiv Boga i njegovih svetaca. Mi želimo, da nam na našu »čelobitnju« (molbenicu) dadu pismeni odgovor, a mi ćemo ih pobiti razlozima. Bojarin će na to: I ja grešni čovjek želio bih, da u našoj crkvi sve bude po staromu, mirno i skladno; i ja ostajem vjeran starini, te poštujem Boga po starim knjigama, a krstim se sa dva prsta. Kad mu pročitaše tužbu, htio je saznati, tko ju je sastavio. Sergije prizna, da ju je on sastavio s pomoću božjom sa još nekoliko braće. Bojarin će na to reći: Ti si tih, skroman i malo rječit monah; nećeš biti dorastao velikoj zadaći, s njima treba da se prepire vrlo obrazovan čovjek. Sergije odgovori: I ako nijesam rječit, i ako se ne razumijem u njihove spletke, u njihovu oholost, opet se uzdam u sina božjega i njegovo obećanje, da će i nemudroga umudriti. Bojarin ustupi. Još mu kazivahu o Nikiti Suzdaljskom, kojega je bojarin dobro poznavao: protiv toga, reče, neće ništa moći, taj će njima začepiti usta! Ja, braćo draga, bio bih voljan pomoći vam, ali nijesam stvari dorastao, nijesam toliko vješt svetomu pismu, da bi ih mogao pobiti. Ja sam od mladosti vojnik, zabavljen vojenim poslovima; ali toliko vam obećajem: ne bojte se, zadajem vam riječ, da vas u napredak neće kao do sada ubijati, vješati i po šumama paliti! Starci odgovoriše: Gospodaru, carski bojarine, molimo Boga i tebe za milost, ne daj da nas kao do sada sramote; izradi nam pravedan sud, da uzmognemo dati svjedočanstvo svetog pisma, da nas ne osudjuju nevinih i ne predaju smrti. Po riječima pisma: čast careva ljubi sud. Na pitanje, gdje žele da bude sastanak, odgovoriše, da bi najvoljeli da bude na kalvariji (Lobnoje mjesto) pred cijelim narodom, u prisu-

stvu careva, carice Natalije Kirilovne, patrijarha i klera. Ako se ne bi taj predlog prihvatio, tada da bude sastanak na Kremlju, medju sabornom crkvom i ulazom u carski dvorac, i to u petak, koji je na redu. Bojarin prigovaraše roku, pošto je do mala imalo biti krunisanje, te ne bi zgodno bilo, da se u oči tog praznika počine kakvi izgredi. Odgovorilo se, da se tim upravo i želi postići, da budu carevi pomazani po starim obredima, pa da bi se krunisanje baš moglo za koji dan i odgoditi. Bojarin ne htje o tom ništa čuti, ali im obeća, da će se kod krunisanja svi obredi vršiti upravo onako, kako nekoč u vrijeme Ivana Vasiljeviča i Fedora Ivanoviča. Sergije ne povjerova ovomu obećanju, jer da patrijarah neće htjeti poštovati starih obreda, neće uzimati starih knjiga u ruke, pričešćati će careve prosforama, na kojima je latinski »križ« mjesto pravoslavnoga »krsta«, a kod pomazanja da će opominjati careve, neka štite »novu« vjeru. Bojarin umiri starce, koliko je mogao, obećavši im najposlije, da sastanak zbilja može biti u petak, kako su željeli. Na urečeni dan, rano u jutro na 5 ura, dodje deputacija k bojarinu, da obazna, gdje i kada će biti sastanak. Ugovoreno bi na 7 ura. Raskolnici, obavivši javno službu božju, s blagoslovom popa Stefana, krenuše u procesiji: Nikita (tako zvani Pustosvjat) nošaše krst, Sergije sv. jevangjelje, Sabbatije hostiju — ovako dodjoše na Kremlj pred dvorac, te javiše o svom dolasku. Budu pušteni u palaču, te na pitanje bojarina iskažu svoje želje i predadu svoju pismenu tužbu, pošto im bojarin svečano obeća da će im se ova svakako vratiti, da se mogu njom služiti na sastanku. Tužba bude odnesena u nutarnje palače, gdje su bili na okupu oba cara i patrijarah. Odgovor glasio je ovako: da će se o tom predmetu raspravljati, po želji patrijarhovoj, u srijedu, koja je na redu. Na to će Nikita: e pa dobro, ali kako će medju tim carevi biti krunisani? Bojarin uze ih opet miriti i tješiti, da će se to vršiti po starim obredima. Nikita primijeti: lijepo bi bilo, da će patrijarah da služi liturgiju po staromu na sedam prosfora, s krstovima, a ne »križevima« na njima. Na to im odvrati bojarin: prigotovite vi prosfore

sa starim likom krsta, a ja ću ih uručiti patrijarhu i nagovoriti ga, da na njima služi liturgiju; i ti, Nikita, moći ćeš biti kod toga.

Patrijarah bješe se silno uplašio, nastavlja zapiska, kad vidje, da su se strijelci združili s raskolnicima; on upotrebi vrijeme do srijede, da darovima i vinom privuče izaslanike strijelaca na svoju stranu. U nedjelju u jutro javiše se k monasima, glavnim borcima za staru vjeru, izaslanici strijelaca, te s nekom uzbudjenošću kazivahu, da se medju njima vidjaju nekakovi popovi što grde staru vjeru — to bijahu po svoj prilici patrijarhovi ljudi — dok s njihove strane nitko ne umije stvar braniti i napadaje odbijati. Monasi bijahu odmah spremni da podju onamo, da se upuste u polemiku, ali već se približavaše vrijeme službe božje i krunisanja. Nikita bješe nabavio prosfore stara oblika te htio da se protura s njima, do saborne crkve, ali pored velike gomile skupljene svjetine ne podje mu to za rukom. Snuždεn i ozlovoljen vrati se k svojima: oprostite, braćo i ocevi, nikako ne mogah da doprem do saborne crkve; a prosfore donio sam nazad! Tako izgubiše raskolnici prvu pobjedu, »miropomazanje« careva svrši se bez njih. Ali i bojazan ne bijaše neosnovana, da bi se strijelci mogli opet odvojiti od raskolnika. Medju njima bješe zavladalo kolebanje, stadoše se javljati simptomi indiferentizma. Najvatreniji pristaše raskola prionuše dakako stvar braniti, počeše iznovice čitati i tumačiti žalbu medju strijelcima. Još isti dan utvrde u staroj vjeri tri, a sutra dan četiri regimente; ali posao ne bijaše lak. Mnogi prigovarahu: za što da se mi vežemo potpisima na nešto, čega ne umijemo braniti pred patrijarhom i vlastima; sami će nas monasi u ozbiljni čas ostaviti na cjedilu. Stvar se nas upravo i ne tiče, već je to posao patrijarhov. Nama je dosta, ako se usprotivimo, da u napredak nitko ne bude kao dosele progonjen, mučen i zlostavljan. Odlučeno bi ipak zagovarati i braniti staru vjeru, ali bez obveze. U mjesto stare tužbe sastavljena bude na dvadeset stupaca nova blažija čelobitnja te preko izaslanika Hovanski upitan, kad će se sastati ugovoreni sastanak starovjeraca s patrijarhovim ljudma. Ovaj dobi od careva, za kojima

se krio sam patrijarah, zapovijest, da strijelce još jednom upita, stoje li zbilja svi jednako na staroj vjeri? Tri puta izjaviše sve regimente glasno, da stoje. Mudrije uradi, ako je vjerovati zapisci, patrijarah: on pogosti izaslanike strijelaca »водками и красньмъ питiемъ и медомъ«, te kad se već opiše, budu pušteni preda-nj. Kada jedan iz njihove sredine ponovi poznatu tužbu, odgovori patrijarah, da se oni u taj posao ne razumiju, neka to ostave njemu, koji je pozvan, da čuva čistoću vjere; Nikon da nije bio jeretik, pošto i aleksandrijski i antiohijski patrijarah odobriše njegovo djelo. Iz sredine starovjeraca budu odabrana trojica, koji će patrijarhu odgovarati. Jedan, po imenu Pavao, bijaše, kako zapiska kaže, vrlo okretan govornik, prigovaraše mnogo i pobijaše vješto, tako da se, kažu, patrijarah upravo stidio svoje nedaće. Dok je onaj privodio mnoga mjesta iz sv. pisma, patrijarah i njegovi ljudi da su mučali te bili pokunjeni; tako je odrješiti starovjerac slavio pobjedu. I bojarin Hovanski da je pokazivao na obrazima zadovoljstvo, a jedan mitropolit da je psovao, za što starovjerac jednako sâm govori i ne daje patrijarhu do riječi doći. Na to će opojeni uspjehom starovjerac: e dobro, pa neka govori patrijarah. Ovaj ponovi, što je već prije rekao, da su novštine uvedene u crkvu prije njega, po savjetu istočnih patrijaraha, da su u tu svrhu sabrane bile mnoge stare grčke knjige s Atosa. Njemu će Sava prigovoriti: mi i ne potvoramo upravo tebe, već tvoga predšastnika Nikona; taj je svemu krivac i njegov povjerenik, jeretik Arsenije. Tu je Sava, kako zapiska kazuje, opširno pripovijedao život Arsenijev; dokazujući, da je taj svojom lukavštinom čak Nikona zaveo stranputice, pošto je kao ispravljač knjiga iskvario trebnik i oktoih i jevangjelje. Ugled istočnih patrijaraha pobijahu starovjerci tim, što govorahu, da su ovi i prije bivali u Moskvi, čak jerusalimski, ali nikomu od njih ne pade na um prebacivati štogod starim obredima, već se naročito tvrdilo, da se sada poslije propasti nekošnjeg sjaja istočne crkve u Carigradu samo još u moskovskom carstvu mogu vidjeti tragovi mu. Pozivahu se još na primjer Maksima grka, koji da je dvoumio

o valjanosti knjiga, štampanih u Mletcima i u Austriji. Napokon potresahu i vjerodostojnost istočnih patrijarha još jednim argumentom, koji je teško bilo suzbiti, da su se desili u Moskvi ne radi vjere, već radi — novaca. Sve ovo dokazivanje, kaže zapiska, umučka sasvim patrijarha, a mitropolit novgorodski izvinjavajući se reče: da se starovjerci ne progone upravo vjere radi, već za to, što drugima u vjeri smetaju, ne puštaju ih u crkve, te im dosadjuju u vršenju vjerskih dužnosti. Starovjerac Sava upita ga: govoriš li, častni episkope, zbilja istinu? a zašto vi svakoga, koji bude pred vas dovučen, najprije pitate, kako se krsti, te ako rekne, po starom uobičajenom načinu, zašto ga mučite i bacate u tamnicu? ta upravo kod tebe, u Novgorodu, ispod kule ima jama, 10 hvati duboka, gdje ovaj čas tri čovjeka pate za krst i molitvu. Bili su ih izvadili iz jame, te stali nagovarati, da ustupe, a kad se ne htješe krstiti po novomu, ti si zapovjedio, da ih nazad bace u jamu. Mitropolit odgovori, da je to učinio po zapovijedi svjetske vlasti. Ovaj odgovor ne zadovolji dakako raskolnika, a patrijarah, videći, da je razgovor krenuo krivom stazom, naloži mitropolitu da muči. Ispod ruke patrijarah htio saznati, tko je onaj rječiti starovjerac, ali kako zapiska kazuje, raskolnici iz opreznosti zatajivahu svoja prava imena: tako se i Sava javio mitropolitu novgorodskomu pod imenom nekog Vasilija. Ako je istina, što tvrdi ista zapiska, sam mitropolit bio bi Savi-Vasiliju potiho priznao, da i on koje u čemu dvoumi o novoj vjeri. Povjerenici strijelaca, na koje ova rasprava učini utisak, povoljan po staroobrednike, govorahu: da je patrijarah upravo dužan ostao odgovor Savi, da se on bolje razumije u to, kako će sebe i njih opiti vinom i medom! Na rastanku ne htješe ni da pristupe svi k patrijarhu da ih blagoslovi, više pomenuti Pavao, kažu, da je odbio blagoslov riječima: Vaša svetosti, samo pod uvjet, da me starim načinom blagoslovite, saglasan sam primiti Vaš blagoslov! Hovanski, ako je istina, kažu da je oduševljeno poljubio Pavla, rekav mu: Prekrasno, čovječe, do sada nijesam znao tko si!

U srijedu imao je nastupiti odlučan dan rasprave, kako

zapiska kazuje, patrijarah upotrebi medjuto sva sredstva, eda bi svrhu postigao; on posla svoga čovjeka k strijelcima, ne bi li ih predobio, ali taj se s teškom mukom ote njihovu bjesnilu. Misli se, da je i carica Natalija Kirilovna potajno podržavala starovjerce. Ovi razbijahu si glavu o zgodnom mjestu sastanka, zazirahu od svakog prostora zatvorena ili ogradjena, ne pristajahu ni na sastanak u sabornoj crkvi. U svečanoj povorci krenuše na 6 ura jutra prema Kremlju, s krstom, jevangjeljem i sv. hostijom na čelu povorke, sa svijećama u ruci stupahu k uspenskoj sabornoj crkvi; nekoji nošahu na glavi stare knjige; oko 50 strijelaca nadgledaše, da se drži red, a velika množ ljudi pratila je povorku. Svaki očevidac, kaže zapiska, bijaše duboko ganut i potresen ovim prizorom: ozbiljni monasi, s klobucima stara kroja, s oborenim preda se očima, stupahu istiha svojim putem. Slušali se odzivi: **не толсто-де брюхо-то у нихъ, и не какъ нынѣшніи новаго завѣта учители** (u njih nema debele trbušine, oni ne naliče na današnje novozavjetne učitelje)! U Kremlju htjelo se da samo monasima dopuste, da udju, ali svjetina pritisla i navalila te se nije moglo zagraditi joj put. Pred arhangelskom katedralom povorka se ustavi čekajući, dok se služba svrši, koju kažu da je patrijarah navlaš razvlačio, da duže potraje. Poslije službe ode patrijarah na doručak, i tada dodje napokon u »granovitu palaču«, te zapovjedi da i monasi onamo udju, jer da će tu biti i carica i velike kneginje, ali raskolnici otporučiše, zašto bi se patrijarah imao stidjeti da izadje pred narod, da pred svima dâ svjedočanstvo o pravičnosti svoje stvari i da poredi svoje knjige sa starima. Pred narodom valja da se suoče, ne u palači, gdje za toliku svjetinu i mjesta nema. Jedan izaslanik patrijarhov stao u taj čas iz nekakve pisane knjižice nešto čitati te pobijati staroobrednike, s ličnim psovkama protiv Nikite Pustosvjata. Svjetina htjela mu istrgnuti knjižicu iz ruku i kamenovati ga. Sergije zaštiti ga, ali mu reče: što se toliko mučiš, kad vidiš, da nitko neće da te sluša. Ovaj odgovorio: nisam ja, baćuška, došao od svoje volje, već me je patrijarah poslao. Carska je porodica gledala

sve to s prozora. Sofija pohvali čak Sergija, što se zauzeo za njihova popa. Sada se otac Sergije ispeo na malu klupu te počeo izlagati nauku pravoslavne crkve u smislu staroobrednika, a naš izvor dodaje, da je ga svjetina slušala tiho i pobožno, dok se nije starac posvem umorio. I opet dodje Hovanski te zaište, da Nikita i Sergije udju u palaču, gdje će se njihova tužba čitati u prisustvu careva; o potanjoj raspravi ne mogaše i onako biti govora, jer je već vrijeme odmaklo. Dugo ne htje svjetina pristati, da se ona dvojica od njih odvoje, istom svečano uvjeravanje, da se neće njima ništa dogoditi, umiri ih nekoliko. U onaj mah, kad će svijet da poprati onu dvojicu do ulaza (красное крыльцо), straža dvorska poče razgoniti mnoštvo a Nikitu Pustosvjata silomice vući u palaču. Zavlada vreva, vika i buka; strijelci, zaštićujući svoje starovjerce, udari po patrijarhovim ljudma. Hovanski pokaza se na vratima, jedva mu podje za rukom da umiri mnoštvo, pošto je jednoga popa, koji je starovjerce za kose vukao, bacio u okove. Sada udjoše povjerenici raskolnički u palaču, u kojoj bijahu na okupu sva carska porodica, patrijarah, mitropolit novgorodski i mnogo bojara. Na pitanje, koje im stavi patrijarah, odgovoriše: dodjosmo da pred carskim veličanstvima izvojujemo popravku vjere i povratak k starim obredima, kakvi bijahu u običaju za cara Mihaila Fedorovića i mitropolita Filareta Nikitiča. Patrijarah prigovori, da nemaju nikakva prava miješati se u tu stvar, da se vjera pravoslavna uči prema starim grčkim i slovenskim knjigama. Nikita uze braniti staroobrednike: mi ne dodjosmo, kaže, da se prepiremo s tobom o gramatici ili o dogmatima, već nam samo kaži: zašto kod službe božje, na izlazu, držiš krst u lijevoj ruci, a u desnoj trogubu svijeću te objema rukama krstoobrazno mašeš? od kada je svijeća častnija od krsta? Patrijarah ne odgovori, kaže naš izvor, ništa, ali neki episkop holmogorski stao nešto vikati, dok ga starovjerac ne opameti riječima: što se ti, nogo, podižeš više glave; ne govorim ja s tobom već s patrijarhom! Sofija pozva Nikitu na red, opominjući ga, kako je već jednom Nikonu obrekao pokornost. Ovaj odgovori,

da je to učinio od nevolje, ali da nitko nije oprovrgao njegova spisa, koji je za sedamgodišnjega tamnovanja sastavio Istom sada dodje red na čitanje raskolničke tužbe. Neki »dumni djak« čitaše je jasno i razgovijetno. Kada je stao čitati o jereticima Arseniju i Nikonu, kako obmanuše pravoslavlje cara Aleksija Mihajloviča i zavedoše na krive putove, razljuti se regentka Sofija, ali to ne uplaši strijelaca, već se iz njihove sredine čuli glasovi, ako istinu priča naša zapiska: i Vama, gospodjo, valjalo bi već davno poći u manastir, ne smućivati ljudi još jače. Živi nam bili naši carevi, a bez vas možemo biti! Tad se ona umiri te dopusti, da bude nastavljeno čitanje. Kada dodje spomen o dva prsta, umiješa se opet: za krst sa dva prsta ne zovemo nikoga pred sud, neka se svak krsti kako ga je volja, sa dva ili sa tri prsta ili čitavom šakom; ali jedan će je raskolnik prekinuti: Nije tako, carice, već krst sa dva prsta — to je predanje naše crkve, a sa tri prsta — to je jeres pape Formoza! Ovako bijaše čitanje više puti prekidano, zapodijevahu se živahni razgovori, pošiljahu čak po knjige, da se o jednom ili drugom osvjedoče. Osobito oštra pravda zametnula se iza prijepornog pitanja: valja li izgovarati aliluja dva puta ili tri puta: jedni pokazivahu stare rukopise na koži sa tri aliluje, a drugi grčke sa dvije aliluje. Na kraju »Čelobitnje« govorilo se, ako su stare knjige proklete, da prokletstvo pada i na mnoge careve i patrijarhe. Ako je vjerovati riječima zapiske, utisak čitanja bješe ohrabrio raskolnike a ozlovoljio zastupnike oficijalne crkve. Sofija regentka govoraše: vaše djelo liči na posudu punu pelina, kojoj je rub pomazan medom. Patrijarah pokazivaše im mnoge dragocjene starine, koje potvrdjivahu valjanost Nikonofe reforme, ali ne dopuštaše, ako je istina, da ih pobliže ispituju, jer im ne priznavaše na to prava. Neki trbušasti popa, priča zapiska, spopao jednu filaretsku knjigu te stao iz nje čitati stvari jeretičke. Nikita Pustosvjat prekide ga psujući, da su tu knjigu štampali zlikovci, kakvi su i oni; ali Sofija posluži se tom zgodom, da i ona ustane protiv starih knjiga, da potrese njihov ugled pred očima naroda; iz mnoštva čula

se ipak vika: mi smo gotovi za staru vjeru i umrijeti! Podižući ruke u vis do svoda palače, fanatizmom opojena svjetina uobražavaše si, da vidi kako Bog Sabaot blagosivlja svijet sa dva prsta! Drugi sastanak urekoše za petak, raskolnici odoše potpunoma uvjereni o svojoj pobjedi.

Patrijarah uvidi kritičnost položaja te odmah iza odlaska raskolnika umoli caricu, da se zauzme za pravoslavnu crkvu i njen ugled. Dozvani biše povjerenici strijelaca, koje carica poče zaklinjati u svoje ime i u ime careva i zastupnika crkve, da ne dadu većeg značenja nekolicini monaha, nego li svima njima. Ovi će na to, da se ta stvar njih upravo i ne tiče, to da je posao patrijarhov, ne njihov, soldatski. Carica ponudi velike nagrade i milosti, jedni budu odmah odlikovani, drugi nadareni novcem, svi počašćeni gospodski. Ova taktika ne pomože onaj čas, izaslanici budu na povratku od strijelaca napadnuti, izgrdjeni, da neki i u okove bačeni. Pomišljalo se već o tome, da bi valjalo strijelce razoružati, ali taj korak bio bi odveć opasan. Po kazivanju zapiske, doskoči carica zlu lakšim načinom: općenitim gošćenjem i pijankom, u kojoj bi solidarnost strijelaca sa starovjercima pogažena, pijana svjetina izda glavne monahe u ruke vlasti. Nikita Pustosvjat bude sutradan kažnjen, odsječena mu glava; Sergije prognan u spaski manastir u Jaroslav a drugovi mu porazagnani u druge manastire. »Što vidjesmo svojim očima i što doznasmo od naše u Hristu braće, napisasmo u toj zapisci« — ovako završuje spis, ne razbijajući si glave o Hovanskom, koji je do skora i sâm glavom platio.

II.

Petrovsko vrijeme.

Petar Veliki. — Teofan Prokopovič. — Antioh Kantemir. — V. K. Tredjakovski. — Mihajlo Lomonosov. — A. P. Sumarokov. — Tatiščev i ruska proza poslije Petra Velikoga: memoari, Posoškov, prostonarodna romantika.

1.

U dvije slike, u dva primjera, prikazasmo »ravan« (niveau) obrazovanja i duhovnih interesa velikog dijela ruskog naroda krajem 17. i početkom 18. stoljeća. Krugozor jedne i druge stranke ne bijaše širok, predmeti spora i raspravljanja vrlo jednostrani: izvanjština crkvene službe bez dubljega shvatanja njena smisla i značenja. Bila je krajna potreba, da se ruski narod prene iz tame, u kojoj je kroz vijekove čamio, da izadje iz te ograničenosti, koje posljedak bijaše surovost, lijenost i tupoglavica. Samo jedan veliki i jaki duh sa gvozdenom voljom i nesmiljenom konsekvencijom mogaše tešku i tromu svjetinu potisnuti putem novim, neiskušanim. Istorija poznaje čovjeka, kojemu zapade taj sjajni zadatak, pod imenom Petra Velikoga. Čitava biblioteka knjiga posvećena je pojavi tog vanrednog čovjeka a predmet još uvijek nije iscrpen. Za naše potrebe dosta će biti, ako opće-

nitim riječima kažemo, da je Petar Veliki volio djela nego li riječi pa je zato i literatura u njegovim očima imala samo onoliko značenja, koliko je teoretski ili praktički podržavala njegovu glavnu nakanu, evropeizaciju ruskoga života i širenje raznih vrsta tekničkog znanja medju Rusima. Tako zvana »lijepa književnost« ne nadje kod Petra Velikoga ni mnogo potpore ni mnogo poticanja. »Sturm und Drang«, kako se govori u njemačkoj istoriji literature, osvoji za istinu po inicijativi carevoj svu rusku državu, ali samo u granicama praktičnih nauka, »manufakturnih« djela. Sve ostalo bijaše za-nj stvar sporedna, malo važna. Vremena Petra Velikoga sjećaju na duboku starinu, kako je bilo pod velikim knezom Vladimirom, kada ruski narod dobi novu vjeru. I sada nastupi u neku ruku promjena u vjeri, mjesto vjere u Bizantiju poče se ruskomu narodu propovijedati vjera u zapadnu Evropu. Kako po pričanju ruskog ljetopisca pod Jaroslavom majke lijevahu suze nad djecom, koju im otimahu i davahu u školu, tako i sada mnogi otac i mnoga majka očekivaše sa strahom vijest, da im je sin po zapovijedi carevoj odredjen na više nauke, da će možda čak morati putovati k inovjernicima, da se upozna s ovim ili onim ogrankom kulturnog napretka evropskog zapada. Ni služiteljima pravoslavne crkve, episkopima, ne bijaše upravo milo, što se mnogi daroviti mladić voljom Petrovom ote njihovu zvanju, što bi odabran za više svjetsko obrazovanje te odaslan u inozemstvo. Jedan ovakav odmetnik bijaše i Lomonosov, kako ćemo čuti.

Petar Veliki umio je ne samo zapovijedati već i sam prianjati za sve, što mu se činilo potrebito te drugima prednjačiti dobrim primjerom, kao putovanjem u inozemstvo, kojega ne poduze zabave radi već za pouku, i ako je onovremeni zapadni svijet stvar shvatio više za šalu nego za zbilju, ili drugovanjem sa znamenitim inostrancima i kod kuće (Lefort, Gordon) i u stranom svijetu (Witsen, Leibnitz). Na tako smjele novštine mogao se odvažiti samo jedan veliki um, potpunoma svjestan si svoje snage i svagda pun vjere u napokonju pobjedu svojih ideja. Sigurnim korakom stupaše car na svoj

posao, neustrašljivo upotrebljavaše i takva sredstva, kojih bi se čovjek manje odvažan plašio radi njihove ogromnosti. (Sjetimo se osnovanja Petrograda, dokinuća patrijarhata.) Da u kratko kažem, Petar Veliki bijaše od glave do pete pravi pravcati reprezentanat velikoruskog naroda, sa svima njegovim krepostima i manama — jedno i drugo bješe u njem ujedinjeno u velikoj mjeri. Bogato obdaren sjajnim razumom, prost od sentimentalnosti u ostvaranju svojih želja, bezobziran do okrutnosti — sjetimo se, kako je postradala njegova prva žena; kako je okrutno postupao s njenim pristašama; kako je upravo smrvio svoga sina — ovakav pokaza se Petar Veliki na početku, ovakav osta do kraja, vjeran sebi i svojim načelima. Tim je on izašao velik, genijalan vodj i učitelj svoga naroda. On je teškim, opasnim ratovima vodio ruski narod k slavnim pobjedama i sigurao mu mjesto u društvu velikih država evropskih; on je gušio nutarnje nemire i ustanke, uredjivao je administraciju carstva (ustrojstvom gubernija) i društva (uvedenjem čina); on je obuzdao samostalnost crkve zamjenom patrijarhata organizacijom kolegijalnom, podčinjenom državi (svjatejši sinod); on je gradio gradove, putove i kanale; on je podizao stručne škole (za matematiku i navigaciju); budući i sam vješt brodograditelj, tako da su ga čak Englezi mnogo hvalili, on je položio temelj pomorskoj sili ruskoj. Ali sve to ne bi dosta. Njegova ruka taknu još u život i običaje dnevnog saobraćaja: on zapovjedi Rusima da briju bradu, da nose evropsko odijelo, da uče strane jezike, da budu snošljivi prema tudjincima i inovjercima. S grozničavom hitnjom stupaše naprijed taj veliki genij ruskoga naroda, mnoga njegova zapovijed nosi na sebi biljeg prevelike hitnje, ali on ostaje ipak i u svojim pogreškama u istinu velik.

U istoriji literature vrijeme Petra Velikoga može se prozvati nekom uverturom u slavna djela, koja će istom slijediti; sada se poče istom zemljište obradjivati i sjeme zasijavati, koje će potomcima uroditi bogatim plodom. Car sam osjećaše živahno nedostatke prvog obrazovanja ne samo kod drugih, već i kod sebe. On bijaše samouk. Pravopisne osobine ruskog

jezika zadavahu mu brige još u godinama, kada je zabavljen gradjenjem brodova iz Pereslavlja šiljao majci pisma, nazivajući je **дражайшая матушка Наталія Кириловна**, a sebe potpisujući **сынишка Петрушка** (1689). Ali slog njegovih pisama bijaše kratak, bistar, otresen; u malo je riječi svagda mnogo kazano. Staranjem Afanasija Bičkova izašla su do godine 1894. tri krupna toma pisama Petra Velikoga, — mnogo dokaza za onu rečenicu: le style est l'homme même. Da privedem za primjer jedno pismo od god. 1698. iz Amsterdama knezu Romodanovskomu u tačnom prijevodu:

»Min Her Kenich! Pismo Vašega gospodstva, napisano 8. aprila, primio sam 8. maja i razumio; zahvaljujem za vašu milost te molim, da ni u napredak ne budem ostavljen. Sve nakupovane stvari i najmljene ljude otpravio sam naprijed u grad (t. j. u Moskvu), sâm krenut ću još ove nedjelje u Beč. Učini, molim te, što će ti kazati Tihon Nikitin, Boga radi. Piter.« Sada dolazi postscriptum, u kojem spominje o pobuni strijelaca, radujući se, što je ugušena: »radujem se, ali **зело мънѣ печално** i **досадно на тебя**, zašto nisi poveo istrage o tom što se dogodilo. Sudio te Bog. Nije tako ugovoreno bilo u zagradnom dvorcu. Ako mislite, da smo propali, jer se pošta zadocnila, te od straha nisi smio da se zauzmeš za stvar, doista glas o tome bio bi stigao do vas brže od svake pošte; ali slava Bogu, od nas ne umrije nijedan čovjek, svi smo živi. Ne znam, odakle u Vas taj bablji strah. Ta nerijetko biva da pošta propada, upravo su i povodnje bile. Ovakvom kukavštinom nećeš ništa opraviti. Ne ljuti se, molim te; pisah od srdačne boli.«

Uvidjev, kolika je potreba dobrih knjiga za ruski narod na ruskom jeziku, naredjivao bi car sam, da se iz raznih literatura prevode kojekakva djela, čas po njegovoj domisli, čas po tudjoj preporuci. Prije svega gledalo se na to, da to budu knjige praktične, kojima se unapredjuje i širi koristno znanje, kao učbenici o navigaciji, o fortifikaciji, o gradjenju brodova, o matematici, mehanici i t. d. Ipak dopade i po koje filosofsko ili juridičko djelo u taj broj, kao Hugo Grotius, Puffendorf,

Justus Lipsius; ili istorijsko na pr. istorija Turske, o Cromwellu; ili o finansama, knjiga Engleza Law-a. I naš Dubrovčanin Mauro Orbini dodje na red; prijevod njegova poznatog djela »Il regno degli Slavi« izadje s ispravcima Teofana Prokopovića (g. 1722.). Od starih klasika bi prevedeno koješto iz Ovidija, Apolodora, Kurcija Rufa (o Aleksandru Velikom), iz Julija Cezara, i t. d. Kako nekoč za cara Aleksija Mihajlovića bješe s poljskoga prevedeno »Великое Зѣрцало«, tako izadje sada po želji carevoj, »Юности честное зерцало« (g. 1717.), neka vrst bukvara za mladež, prevedena po svoj prilici s njemačkoga. Sada budu naštampane (g. 1711 i 1712.) priče i poslovice starih filosofa, pod naslovom Апоѳеегмата; i to je prijevod s poljskoga, izradjen valjda već u 17. vijeku. Dodat ćemo, da su i prve ruske novine ugledale svijeta upravo za Petra Velikoga (1703: Русскія вѣдомости), kojima su zamijenjeni stari »kuranti«.

Kao svagdje, tako se i u tim poslovima ogleda careva originalnost i nezavisnost mišljenja. Ako je knjiga bila dobra, nije se smjelo ništa izostaviti. Prevodilac Puffendorfova djela htio jedno mjesto, gdje se odveć oštro govorilo o Rusima, mimoići. Car pozva ga preda se te upita: »Ludove, što sam ti zapovjedio da učiniš od te knjige?« — »Da prevedem.« — »Zar je to prevedeno? Odmah idi i učini što sam ti zapovjedio te prevedi sve, kako je u izvorniku.« — Ako je posao sporo napredovao, sâm bi car tjerao i opominjao da se uskori. Gdje bi mu se što učinilo da je suvišno ili preopširno izloženo, ne bi mario da se iskaže u kraće. Za jednu njemačku knjigu reče sâm car: »Nijemci su obikli prepunjavati svoje knjige mnogim nevaljalim pričanjem, samo da izadju veće.« Prevodiocima preporučalo se, da se služe razumljivim narodnim jezikom. Car nije volio visokoparnih crkvenoslovenskih izraza. Jednom bi Polikarpovu vraćen prijevod, jer se našlo, da je »гораздо плохъ« (odveć nevaljao) te mu se poručilo, da ga ispravi lijepo prostim ruskim jezikom. Čak u crkvenoj literaturi, gdje se u slovenski jezik nije diralo, htio car da bude bar prvi katekizam za mladež sastavljen razgovijetno prema načelima

njegove reforme. Taj zadatak izvrši Teofan Prokopovič. Njegova knjižica »Первое ученіе« bijaše preštampavana u prošlom vijeku ne samo u Rusiji, nego i za slaveno-srpsku mladež. Praktičnost carevih pogleda na literaturu ogleda se i u tome, što je već god. 1708. naštampana knjižica, kako se pišu komplimenti (Прiклады како пiшутся комплементы), prijevod s njemačkoga, jedna od najranijih knjiga, štampanih u Rusiji »graždanicom«, slovima ćirilskim, kojih je ljepotu Tredjakovski u zvijezde kovao. Na polju romana, ako ne uzmemo u račun raznih anonimnih rukopisnih zbornika, o kojima ćemo govoriti, pojaviše se u vrijeme Petra Velikoga samo dvije knjige, i to: »Объ изгнаномъ Римлянинѣ Евксимусѣ«, (g. 1723.) i »Похожденія Телемака« (god. 1724.).

Jednako originalan bijaše pogled cara Petra na pozorište. Njega ne zadovoljavahu obične inostranačke družine i njihov repertoar, koji se redovito ne ticaše ruskoga života ni malo. On namjenjivaše i pozorištu viši i ozbiljniji zadatak: da razlaže, objašnjava i osvjetljuje istiniti smisao carevih društvenih i državnih preobrazovanja. Nekomu Kunštu (Johann Christian Kunst), direktoru glumačke družine početkom 18-ga stoljeća, poručivaše, neka bi iznesao na pozornicu slavne pobjede ruskog oružja, u zamjenu ilustrovanih novina! Teško bijaše caru ugoditi. On htio imati komade lijepe i dirljive, ali bez ljubavne intrige, koja mu je dodijala, i opet vesele stvari, ali bez lakrdija! Njegovoj se misli ne ote glavna potreba, ako će pozorište da bude polugom državne ideje i društvenog razvoja: da prije svega valja da dobije sva obilježja narodnog ruskog instituta, da ima svojih domaćih »ruskih komedijanata«, i da bude dostupno širokim krugovima naroda, ne samo pridvoricama. Pokušaji biše doista učinjeni u oba pravca, ali bez velika uspjeha. Ljepše napredovaše domaće dvorsko pozorište u Preobraženskom, kojemu osobitu pomnju posvećivaše carevna Natalija Aleksijevna, ljubimica sestra cara Petra († godine 1716.).

Pošto po mišljenju Petra Velikoga literatura bijaše samo sredstvo, da se postigne neka druga svrha, naročito da se raširi

i utvrdi znanje, odvaži se car, ali istom u posljednjim godinama svoga vladanja, da osnuje akademiju nauka. Prve impulse za tu ideju dao mu veliki Leibnitz, koji mu je u Njemačkoj uručio spomenicu, u kojoj se govori i o institutu za nauke i umjetnosti. Godine 1711. (28. i 29. oktobra) primi car Leibnitza u gradu Torgau u audienciji, a i poslije sastajao se filosof još nekolika puta sa carem te mu uručivao spomenice. Inicijativa dakle carske petrogradske akademije svodi se na ideje Leibnitzove, ali pravo kaže profesor Guerrier, da je akademija imala biti samo jedan stup od veličanstvene zgrade, koju Leibnitz zamišljaše podići u Rusiji pod mogućnim zakriljem Petra Velikoga. Oko god. 1718. otpravljen bi carev lajbmedik Blumentrost u inozemstvo, da skuplja rijetke stvari za akademiju, a god. 1721. obrati se car s molbom u parisku akademiju, da bi ga preko Blumentrosta izvješćivala o svojim naučnim otkrićima. U statutu, sastavljenom za akademiju god. 1724., odredjuje se kao njen zadatak, da ne obradjuje samo teoretski nauke, već da odgojuje i mlade ljude, koji bi poslije mogli kao učitelji predavati bar prve elemente onih nauka. Dakle akademija, universitet i gimnazija sastavljahu po njegovim mislima jednu organsku cjelinu. I u redu akademskih nauka ogleda se praktičan duh Petra Velikoga. Akademija imala je sastojati od 3 razreda: u prvom bijahu nauke matematske, u drugom fizikalne, u trećem — humaniora, istorija i pravo. Svakomu akademičaru pretpisivalo se da napiše neki kao učbenik svoje nauke za mladi naraštaj ruski, a kako gospoda akademici bijahu većinom inostranci, nevješti ruskomu jeziku, to bude u svakom razredu namješten po jedan prevodilac, koji će one radove prevoditi na ruski jezik. U Petrovo vrijeme obavljahu taj posao Poljaci, Malorusi ili takovi inostranci, što su već podulje živjeli u Rusiji (na pr. Bužinski, Vinius).

Pošto su već neznatne promjene Nikonove mogle izazvati u ruskoj crkvi raskol, lako je razumjeti, kako su širi slojevi ruskog društva zazirali od mnogih reforma Petra Velikoga, od njegova nesmiljena tjeranja ruskoga naroda po novim ne-

poznatim i neiskušanim putovima. Sve se zgražalo od veličine tog neobičnog monarha. Raskolnicima on bijaše antikrist glavom: dojako rodilo se sedam antikrista, govorahu, a sada je došao osmi, »ljuto zvijere« Petar. I na druge suvremenike učini dubok utisak njegova fenomenalna, a isto toliko i strašna ličnost. Car posta sa svojim običajima, svojim činima i svojim riječima središtem, oko kojega se savijahu nebrojene pričice i anekdoti; njegova vanredna pojava porodi veliku množ takvih anekdota, kojih istinitost nije svagda lako potvrditi. Da ne govorimo u inozemskim istorijama i memoarima, kao od Jeana Rousset-a (god. 1725.—6.) i Eleazara Mauvilliona (god. 1731.), spomenut ćemo samo anekdote, sabrane kod Stehlina, Golikova i Nartova, i Dnevnik cara Petra Velikoga, izdani god. 1770.—2. od kneza M. Ščerbatova.

Važnije je da kažemo, kako se u brzo bjehu stvorile dvije stranke, jedna konservativna i mnogobrojna, a druga liberalna, ali malobrojna; car sâm nastojaše da se okruži ljudma obrazovanim, pristalicama njegove reforme, koji bi je umjeli braniti i opravdavati ne samo živom riječju, već i u literaturi, jer pravo reče jedan suvremenik Petra Velikoga, Posoškov: »онъ на гору аще и самъдесятъ тянетъ, а подъ гору милліоны тянутъ« (ako on samdeseti vuče uz goru, a to niz goru vuku milijuni).

2.

Najznatniji pomagač Petra Velikoga, njegova desna ruka u pitanjima duhovnim, bijaše Malorus Teofan Prokopovič. Rodjen u Kijevu god. 1681. iz trgovačke porodice, nakon rane smrti svojih roditelja uzgojivan o trošku ujaka, rektora duhovne akademije kijevske, poslan bi poslije svršenih ovdje nauka, kako se misli, u Lavov i Krakov, a zatim kao najvrstniji djak dalje u Rim, u unijatsku kolegiju sv. Atanasija, da se usavrši u skolastičnoj filosofiji i u biblijskoj nauci. Vrativ se kući posta u Kijevu profesorom poetike i retorike, a poslije filosofije. On pisa i knjige o tim naukama, a u dokolici bavio se i sastavljenjem stihova (oda).

Profesor poetike i pisac knjige, u kojoj se govori o pjesmotvorstvu, trebalo je svakako da i sam gradi stihove! On sastavi čak jednu dramu god. 1705. »Владимиръ славянорусскихъ странъ князь и повелитель отъ невѣрія тьмы въ свѣтъ евангельскій приведенный духомъ святымъ«. Drama je izradjena prema sredovječnim uzorima, ali s nekim varnicama modernog duha. Mjesto abstraktne teme odabran je za obradu konkretan primjer iz domaće istorije. Elemenat komičan ne izbija samo u tako zvanim intermedijima, već je rasijan po čitavom komadu. Tendencija u satiri proviruje s pogledom na potrebe modernog vremena. Pisac posvjedoči već tu, da pristaje uz novu struju, on je odrešit hvalilac Petrove reforme, protivnik obskurantizma stare Rusije. Za tipove, koji u komadu predstavljaju komičnu, smiješnu stranu, posluži se avtor originalima svoga vremena, kojih nadje u izobilju. Već u nazvanjima »žerivol«, »kurojad«, »pijar«, tako se zovu poganski žrtvonosci u Kijevu, vidi se podsmijeh nad suvremenim monasima, kojih glavni zadatak života bijaše ugadjanje trbuhu. Teofan prikazuje ih neznalicama i licemjerima, koji žale, što su na izmaku »dobrih starih vremena«. Drage volje pristajemo uz mišljenje Gnjediča, koji po ovoj drami ocijeni Teofana ovako: to je čovjek s idejama, koje nadmašuju običan krug misli onodobnih ljudi, u njega ima smjelosti da izreče otvoreno što su si drugi tek na uho šaputali.

Prokopovič imao je po više puta prilike, da govori besjede u pohvalu carevu, čim je napokon svratio na sebe njegovu pažnju. Lično mogaše mu se približiti g. 1709., kada Petar Veliki iza pobjede poltavske neko vrijeme boravljaše u Kijevu. Teofan pozdravi cara besjedom, koja carstvenomu pobjediocu toliko ugodi, da je dao odmah naštampati je u dva jezika, latinskom i ruskom. Godine 1711. bude pozvan, da prati cara u rusko-turski rat, gdje obavljaše dvojaku službu: propovjedača i panegirista. Na povratku postavljen bi za profesora teologije i rektora u kijevskoj akademiji. U tom pogledu velike su njegove zasluge, što je teološku nauku oprostio dojakošnjih skolastičnih okova; on je udesio svoje izla-

ganje više prema protestantskim, nego katoličkim uzorima, pridržavajući se istorijsko-genetskog pravca. Zapiske, po kojima predavaše, bijahu istom nakon njegove smrti naštampane, te su nekoliko desetaka godina uživale veliko poštovanje u bogoslovskim zavodima. Godine 1715. preseli se Teofan po želji i zapovijedi carevoj u Petrograd, da ovdje u većoj blizini carevoj bude rječitim zagovornikom njegovih preobrazovanja. U svojim propovijedima isticaše Prokopovič gotovo više publicista u modernom značenju, nego li crkvenog govornika. On se ne upuštaše toliko u izlaganje istina Hristove vjere, koliko u ocjenu političkih dogadjaja onog vremena s gledišta interesa vladinih. Godine 1718. namijeni mu car, da bude episkopom pskovskim, ali konservativni slojevi hierarhije ustaše protiv careve nakane. Dva Malorusa, Višnjevski i Lopatinski, oba profesori moskovske duhovne akademije, učeni ljudi svoga doba, što prodjoše nauke ne samo u Kijevu, već i u Poljskoj — gotovo sva pravoslavna učenost dolažaše u ono doba u moskovsko carstvo preko Kijeva; sjetimo se Malorusa Dmitrija Rostovskoga, Javorskoga, Todorskoga, Macievića, Koniskoga i dr. — posabraše iz djela Prokopovića kojekakva mjesta, kojima se moglo s gledišta pravoslavnog štogod prigovoriti, te ga potvoriše, da uči lažne stvari. Mitropolit Stefan Javorski, tada u Rjazanu, poslije upravitelj patrijaršije, a najzad prvi prezidenat svjatejšega sinoda — prednaznačivao se da kao sudija presudi, imaju li opadači pravo. Ovaj znameniti duhovni dostojanstvenik, pravi i čisti tip tadašnje maloruske skolastične učenosti, sklanjaše se u poznijim godinama sve više na stranu konservativnu, dok je u mladjim godinama zagovarao reforme Petra Velikoga. On priznavaše i sam, da je za »побѣдительныя проповѣди« dobijao od cara sjajnih nagrada, čak do »тысящу златицъ«. Ali od onog vremena, kako je car uz pomoć Teofana Prokopovića stao stješnjavati autonomiju pravoslavne crkve, odvraćao se od njih Stefan Javorski. Pripovijeda se za dokaz, da je u jednoj propovijedi, govoreći o sv. Aleksiju, javno s ovim sravnjivao udes zlosrećnog carevića Aleksija, što je izazvalo veliku sensaciju. Teofan Prokopovič

slutio je već sada, da se od presude Javorskoga nije imao nadati dobru, zato uze sam svoju odbranu energijski u ruke, koja mu je tako srećno pošla za rukom, da opadanja moskovskih profesora nisu imala nepovoljnih posljedica. I zbilja Prokopovič mogao je u svoju odbranu medju drugim dokazima istaknuti svoju opoziciju protiv jezuita, kojih je propovijedanje već davno šibao u svojoj retorici oštrom kritikom. Za obrazac nevaljalih retorijskih figura on privodi tu primjere iz propovijedi poljskog jezuita Młodzianowskoga. Taj da je u svoje besjede upletao ovakve kuriozne razgovore: »Davide, što radiš? Ljubiš li Boga?« — »Da, ljubim«, kaza on. »Ljubiš li ga zbilja?« — »Da, ljubim.« Ili: »Samarićanko, kuda ćeš ti? Po svoj prilici na sastanak s inostrancem, a ne po vodu s vijedrom! Držiš li ti, Samarićanko, da je to dopušteno? Hoćeš li zbilja da navučeš na se zazor?« Prokopovič pita, gdje će se naći ovakih primjera kod pravih govornika, te se poziva na svjedočanstva Platona i Aristotela, Cicerona, Kvintilijana i Hermogena, Augustina i Erasma Roterdamskoga.

Od kada Teofan Prokopovič posta episkopom, ugled njegov kod cara rastijaše svakim danom. Ovaj ga posjećivaše vrlo često i rado boravljaše u njegovu društvu. Najsjajniji dokaz svoga povjerenja iskaza mu car naručbinom, da napiše »duhovni reglamenat«, t. j. osnovna načela novog, sinodalnog, ustrojstva ruske crkve, kojim je — nakon dokinuta patrijarhata — znatno podrezana crkvena autonomija. Više pomenuti Nartov, koji napisa mnogo priča o caru Petru Velikom, pripovijeda o tom reglamentu ovaj anekdot: Caru bješe denuncijacijom nešto dojavljeno protiv Stefana Javorskoga, s kojim već tada nije bio sasvim zadovoljan. Car se otpravi noću k mitropolitu, da se uvjeri, te ga nadje za književnim poslom, uza-nj dvije butilje nekakve žitke sadržine. Car okuša navlaš iz jedne i druge, te vidje, da nije ni vino ni rakija, da je prijava bila prosta denuncijacija. Caru pade na um, ajde da vidi a što radi njegov Teofan. Kod ovoga bješe veselo društvo za stolom, stol zapremljen jelima i pićima. Gosti se prepanu, ali domaćina ne ostavi prisebnost duha, on pozdravi cara veselo smiješeći se

riječima iz jevangjelja: ženik dolazi u ponoći i t. d. Cara udobrovolji ova dosjetljivost Teofanova, te vraćajući se u dvorac reče: »U Stefana je veselo provoditi vrijeme kao monaha, a u Teofana kao arhijereja. Meni je tvoja iskrenost prijatna. Badava bilo bi licemjeriti pred onim, tko ne vjeruje laži.« Još ga upita car: »Kaži mi, oče, hoće li naš patrijarah skoro dokrajčiti?« Pod tim razumijevaše car, hoće li Teofan do skora svršiti naručeni mu duhovni reglamenat. Teofan odgovori: »Skoro, gospodaru, već mu došivavam mantiju.« A car će dodati: »A ja sam mu već klobuk spremio.«

I ako »duhovni reglamenat« nije toliko djelo književno, koliko zakonarsko, opet služi u istoriji prosvjete naroda ruskoga ogledalom tadašnjega stanja ruske crkve i njenih služitelja; iz njega se odziva jako poricanje ruskog sveštenstva, ogrezla u predrasudama, neuka i odana pukim spoljašnjim obredima, bez znanja i najglavnijih načela Hristove nauke. Reglamenat, radnja Teofanova, bijaše dakako pročitan i razmotren najprije od cara, a isto tako pretresahu ga episkopi, arhimandriti i senatori. Taj je posao obavljen god. 1720. Radnja Teofanova napisana je dosta teškim slogom, jezikom više slavenskim nego ruskim, ali iz nje odsijeva duh Petra Velikoga i njegovih svijetlih pogleda na potrebu prosvjete, obrazovanja i nauke. Uredjenjem sinodalnim preoblada u ruskoj crkvi protestantski princip decentralizacije nad katoličkim načelom centralizacije. Ovako shvatiše crkvenu reformu Petra Velikoga ne samo u Njemačkoj, već i sami Rusi, što naginjahu k liberalnoj struji, prianjahu uz protestante, a pristalice konservativne struje zbližavahu se više s katolicima. Reglamenat dobi za nekoliko godina još dva dodatka: u jednom raspravljalo se o svjetskom kleru, u drugom o monasima.

Samo se kaže, da je broj protivnika Teofana Prokopovića ovim njegovim legislativnim radovima znatno ponarastao. Osobito kad umrije njegov mogućni zaštitnik, car Petar Veliki († g. 1725.), navališe konservativni protivnici iznovice sipati strijele na njegovu osobu i na njegova načela; sav reglamenat konservativci nazivahu knjigom prokletom. Položaj Teofanov

postajaše svakim danom teži; da obezbijedi sebe, usilovan bi obarati se na svoje protivnike sa svom snagom svoje vlasti i svojeg ugleda, vrlo često nesmiljeno, a koji put i okrutno. U pojedinosti ove kulturne borbe ne upuštamo se, nećemo da izbrajamo njene velike i teške žrtve. Čistovič, koji je već prije Morozova posvetio posebnu knjigu Teofanu i njegovu vremenu, slika stanje stvari poslije g. 1740., kada bi proglašena amnestija, ovim riječima: »Sada nastupi — uskrsnuće mrtvih. Na stotine i na hiljade ljudi, kojih bješe nestalo bez traga, te se općenito mislilo, da su poumirali, oživješe iznenada; iz dalekih strana Sibirije vraćahu se u domovinu sve mučenici vjerskog osjećanja, jedni s odrezanim jezicima, drugi s raspljoštenim nozdrvama, treći izranjeni od okova, četvrti s osakaćenim od muka rukama, ledjima i t. d. Medju tim ljudma bijaše za čudo mnogo episkopa, popova, monaha: to bijahu mučenici svojih konservativnih načela.« Teofan umrije godine 1736.

3.

Drugi čovjek novog pravca, manje znatan svojim društvenim ugledom i uplivom, ali u istoriji ruske literature važnija pojava, kao prvi reprezentanat čisto svjetske evropske književne radnje u Rusiji za Petra Velikoga, bijaše knez Antioh Kantemir. Kad on napisa svoju prvu satiru na klevetnike prosvjete (god. 1729.), dobi je slučajno Teofan Prokopovič u ruke, pohvali je, rekav, da je to vrlo ubojita strijela, naperena protiv zajedničkih protivnika, te napisa čak nekoliko stihova pohvalna odziva. Posljedicom toga bijaše, da je Kantemir svoju treću satiru posvetio Teofanu, gdje ga u uvodu ovako slavi: »Divni prvosvešteniče, ti kojemu je sila previšnje mudrosti otkrila sve svoje tajne, pokazala mu sve stvari, koje od vijeka napunjuju svijet, objasniv mu, kako sve to biva, Teofane, kojemu je dano da zna sve, što može dokučiti um zdrava čovjeka, kaži mi, jer možeš . . .*«; a pod kraj satire

* Дивный первосвященникъ, которому сила
Вышшей мудрости свои тайны всѣ открыла,

zaustavlja se pjesnik, da ne dodija onomu, komu je satiru namijenio, ovim riječima: »Misliš li, muzo, da Teofan nema prečega posla, nego kad se naspi da se sit naijeda, te prekrštenih ruku čitav dan da osluškuje moje stihove? Kao dobar pastir, on se nedremljivo brini za svoje stado, sije marljivo sjeme spasenja, unapredjuje dobro riječju i primjerom. Važni doglavnik crkve, ne sjedi on badava caru uz krilo . . .« Već iz ovih riječi razabira se neka solidarnost tendencija izmedju Prokopoviča i Kantemira. Ima zbilja koješto jednako i zajedničko u te dvojice. Za što se jedan borio silom propovijedi i duhovnog reglamenta, to je drugi izvodio u stihovima svojih satira. Obojica žigošu nedostatke društvene svoga vremena, izlažu veliku korist znanja i obrazovanja, osudjuju predrasude i licemjerstvo, preporučuju putovanje u inozemstvo, religioznu snošljivost i prijateljski predupredak prema strancima. U to doba izbijahu na vidik dvije vrste protivnika napretka i obrazovanja: u prvom redu stajahu uporne neznalice stara kova i vremena; u drugom poluobrazovani naprednjaci, nadriknjige, koji nazirahu evropsku civilizaciju u spoljašnjoj ugladjenosti, ne mareći za jezgru. Ljudi prve vrste bijaše dakako mnogo veći broj; protiv njih grmi Teofan u propovijedima i Kantemir u satirama. Ali i druge vrste ljudi ne bijahu rijetki.

Kantemir vuče lozu iz ugledna porijekla vlaških gospodara. Godine 1711. preseli se otac Dmitrije s porodicom u Rusiju. Potonjemu pjesniku bila je tada treća godina (rodio se g. 1708. u Carigradu). Uzgoj sinova povjeri otac učenomu grku Anastasiju Kandoidi, u ruskom jeziku obučavaše ih neki Iljinski, koji je umio stihove praviti, te i mladoga Antioha vježbao u toj vještini. Za razvitak dječaka dosta ima značenja taj slučaj, što se otac u starim godinama po drugi put oženio vrlo obrazovanom ruskinjom, kneginjom Trubeckom, koja po-

---

И всѣ твари, что міръ сей отъ вѣкъ наполняютъ,
Показала, изъяснивъ отъ чего бываютъ!
Ѳеофанъ, которому все то далось знати,
Здрава человѣка умъ что можетъ поняти,
Скажи мнѣ. можешь бо ты . . .

duže boravljaše u Švedskoj: evropski običaji, evropska pitomost i obrazovanost uljegoše od tog doba u roditeljsku kuću, gdje je dojako gospodovao grčki jezik i grčki običaj. Otac, koji bijaše vrlo obrazovan čovjek, zabrinut mnogo za svoju djecu, starao se jednako, da ih ima uza se, čak u ratno vrijeme. Tako je mladi Kantemir pratio oca svoga i u Persiju, gdje ovaj obavljaše službu načelnika vojene kancelarije, budući dobar poznavalac mnogih jezika. Za petnaestgodišnjega mladića, nježna i osjetljiva, bijaše putovanje po stranim zemljama i posmatranje stranih ljudi vrlo poučno i koristno. Godine 1723. umrije otac, a sin poželi si da putuje u inozemstvo, na zapad Evrope, radi višeg obrazovanja. Za čudo je, kako Petar Veliki, koji inače sam odredjivaše darovite mladiće, što će poći u inozemstvo na nauke, ovaj put odbi molbu Kantemirovu. Ne zna se pravo, koji su mogli biti tomu uzroci. Mjesto toga primljen bi u akademijsku gimnaziju u Petrograd, gdje predavahu nauke najvrstniji inostranci-akademici. Kažu, da je prvim literarnim pokusom mladog Kantemira bio jedan prijevod s francuskoga na slavjanskoruski jezik (g. 1726.), ali najprije ugleda svijet njegova simfonija na psaltir (g. 1727.), posvećena carici Katarini I. U izboru ove knjige, sastavljene za nabožnu svjetsku publiku, ogleda se velika popularnost psalama kod tadašnjih ljudi. Misli se, da je pjevao i ljubavne pjesme, jer sâm nešto o tom govori, ali danas nema im traga. K satiri privlačilo ga ne samo stanje društveno onog doba, u kojem izbijahu na površinu velike opreke izmedju starog i novog načina života, izmedju proste ali neuke starine i novih, modernih težnja, gladjih po izvanjštini, ali ne svagda solidnijih, već takodjer lična razdraženost, izazvana nepravdom, koja ga zadesi u odnošajima porodičnim. Pjesnik bješe računao prema izrazitoj želji očevoj, da će njega zapasti veći dio imovine kao baština, ali knez Galicin, koji je kćerku udao za starijega brata pjesnikova, izvede stvar tako, da je gotovo sve dopalo starijemu bratu u baštinu. Uvreda i nepravda, nanesena pjesniku, razvi u njegovoj duši bolne osjećaje, kojih odjekom bijahu njegove satire. Horacije i podražavač ovoga francuski,

Boileau Despreux (Bualo-Depre), postaše najmilijom lektirom pjesnika Antioha Kantemira; u njima nadje on ideale za svoju poeziju.

Kantemir napisa devet satira, nekoliko oda, dvije epistole, nekoliko basana, poviše epigrama, jedan epod, dvije metafraze psalama, pjesmu na smrt Petra Velikoga i poviše prijevoda iz raznih klasika: Anakreona, Horacija, Kornelija Nepota i Justina. Kažu, da je iz francuskog preveo takodjer Lettres persanes od Montesquieu.

Najznatnija su Kantemirova radnja satire (1. god. 1729., 2. dva mjeseca kasnije, 3. god. 1730., 4. god. 1731., 5. godine 1737., 6. i 9. god. 1738., 7. i 8. god. 1739.), ali i njih ne čitaju danas van u školama ili u istorijama literature. Nedostaje im za ukus i volju današnjih čitalaca nada sve lakoće oblika i okretnosti u jeziku; u riječima i slogu još se miješa rusko sa crkvenim, stihovi su teški i hrapavi. Nasljedujući Horacija i Boileau, Kantemir napisa u stihovima epistolu de arte poetica, gdje gradi pravilo za mjerilo stiha od trinaest stopa ovako: stih treba da se dijeli u dvije polovice: u prvoj 7, u drugoj 6 slogova, u prvoj polovici valja da bude naglašen 5. i 7., u drugoj 5. slog. Ovakav stih zove on u svojem: »Письмо о сложеніи стиховъ русскихъ« — mjerilom herojskim. Ali pošto prvih pet satira on sam ne sastavi prema ovim pravilima, zato se poslije odvaži da i njih preradi. Tako su se ove satire sačuvale u dvojakom obliku; onaj prvašnji poznat je nama istom iz izdanja od g. 1867. On govori o tom u predgovoru od g. 1743., iz Pariza, gdje priznaje, da je ga preradjivanje dosta muke stalo: »Uložio sam mnogo truda, mnogo sam preinačivao, koješta dodavao, a još više izostavljao, jednom riječju — sve je iznovice preradjeno.« Kad se danas isporede ove njegove satire u dvojakom obliku, ne može se na žalost reći, da je pozniji preradjeni oblik znatno bolji. Ni u sadržini ni u glavnim mislima ne nalazimo baš mnogo originalnosti, a u filosofskim pogledima na svijet i život zavisan je od svojih klasičkih i francuskih uzora, ali u pojedinostima prikazuju njegove satire, osobito prvih pet, mnogo

istinitih i vjernih crtica iz ruskoga života, mnogo natucaja na žive ljude i šibanja domaćih navika. Kantemirova satira u opće nije ljutita, nije grozna ni strastvena, već je to didaktična kritika umna čovjeka sa soljenom dosjetljivošću i blagom ironijom, kritika i polemika poglavito protiv tame neznanja, protiv gluposti. Na tom je polju Kantemirova satira uzorala prvu duboku brazdu, njenim tragom nastavljahu posao svi potonji ruski pjesnici, kod kojih — a to je gotovo kod sviju bez izuzetka — izbija nešto satiričnosti spram svoga vremena.

Odmah u prvoj satiri, kojom se štiti i zagovara znanje protiv neukosti (**къ уму своему**), očevidno je podražavanje devetoj satiri francuskog uzornika (A mon esprit). Pjesnik sam napisa k ovoj satiri epigram: »Što Horacije daje, uzajmih ja preko Francuza. O muzo moja, kako si siromašna! No, ako i jesu medje moga uma uske, što sam iz p o l j s k o g a uzajmio, za to sam se ruski odužio!« Posljednjom paralelom priznaje se, da je Kantemiru pored latinske i francuske takodjer poljska satira 17. stoljeća poznata bila. Uz uzajmljena općenita mjesta ima u ovoj satiri ovakih originalnih dosjetaka: **Предъ Єгоромъ Виргилій двухъ денегъ не стоитъ, Рексу не Цицерону похвала достоитъ.** (Virgilije nije pored Jegora ni dvije pare vrijedan, Reksa a ne Cicerona ide pohvala.) Valja znati, da je Jegor bio moskovski — crevljar, a Reks — krojač. Za nas nema toliko smijeha u toj paraleli, koliko u faktu, da je pjesnik morao publici svojoj istom potanko razlagati, tko je bio Virgilije i tko Cicero.

U drugoj satiri, kojoj se uzori nalaze kod Juvenala i Boileau, raspravlja se u formi dialoga o opakim strastima: zavisti i oholosti. Govornici zovu se Filaret (prije Aretofil) i Evgenije. I ako je spoljašnji oblik uzajmljen, i ako ne glase ruski imena Damon, Tullije, Klit, Narcis, opet se neke sitnice tiču odnošaja ruskih: riječ je o ljudma što su pod Petrom Velikim iz niska roda iskočili do velika ugleda i vlasti (kao Menšikov).

Za treću, Teofanu Prokopoviču posvećenu satiru, uze pjesnik gradju iz Teofrasta i Labrijera (La Bruyère: les ca-

ractères). Sjedinjenje ovih dvaju izvora tumači se tako, što u starim izdanjima djela Labrijerovih obično dolazi sprijeda ili straga prijevod Teofrasta. I ovdje se pod tudjim imenima krije stvar domaća: Chrisip (prije Ticij) prikazuje znatnoga u ono doba Dubrovčanina (ili Bokelja) Savu Lukića Vladislavića, koji je izašao na glas svojim lakomstvom za blagom i bogatstvom.

Poslije treće satire Kantemir pomišljaše o tom, kako će svoju muzu navratiti na drugu vrstu pjesništva: ličnost Petra Velikoga izazva ga, da napiše epos u slavu velikana, koji je pred malo vremena umro, ali ne dotjera dalje od fragmenta u 250 stihova (Петрида I.), te se i opet vrati k satiri. Zato i nosi četvrta satira napis: »Na svoju muzu«, u kojoj kazuje, zašto se morao odreći ode: »Kad hoću da pišem pohvalne stihove i tebe, muzo, protiv volje na to nagonim, ma koliko griskao nokte, brisao znoj sa čela, jedva ću dva stiha složiti, pa i ti ne vrijede: hrapavi su, protivni sluhu, nalik na legende u akrostisima. Tvoj duh otupljuje, riječ ti zapinje u grlu: ne glasiš ni lijepo ni ugodno, ni snažno ni novo. Ali kako ugledam gdje u običajima tamnu stranu života, odmah i ti oživljuješ, pod perom se svija zgodan izraz; osjećam, da sam u svom elementu, pa da ni čitalac neće zijevati. Žurno i veselo trčim kao vodj nasusret pobjedi ili kao pop iza pogreba na obilatu daću.«* Ova i prva satira bit će najljepše.

* А я знаю, что когда хвалы принимаюсь
Писать, когда, муза, твой нравъ сломить стараюсь,
Сколько ногти ни грызу и тру лобъ вспотѣлый,
Съ трудомъ стишка два сплету, да и тѣ не спѣлы,
Жостки, досадны ушамъ, и на тѣ походятъ,
Что по цѣлой азбукѣ святыхъ житье водятъ.
Духъ твой лѣнивъ и въ зубахъ вязнетъ твое слово,
Не забавно, не красно, не сильно, не ново.
А какъ въ нравахъ вредно что усмотрю, умняе
Сама ставши, подъ перомъ стихъ течетъ скоряе
Чувствую самъ, что тогда въ своей водѣ плавлю,
И что чтецовъ я своихъ зѣвать не заставлю;
Проворенъ, веселъ спѣшу, какъ вождь на побѣду,
Или какъ попъ съ похоронъ къ жирному обѣду.
(IV. 137.—150.)

Godine 1730. prevede Kantemir filosofsko djelo Fontenelja: Entretiens sur la pluralité des mondes, O множествѣ мировъ. I da ne govorimo o srećnom, za ono doba smjelom izboru knjige, kojom se širilo koristno astronomsko i popularno filosofsko znanje, hvale je vrijedan ovaj pokušaj takodjer s jezične strane, da se prokrči put filosofskoj prozi.

U to popraviše se ponešto kućevne prilike pjesnikove: milost Bironova pribavi njemu i njegovoj porodici imanja. Tada napisa nekolike basne (prve četiri) političkog domašaja (u njima natuca se na ljude onog vremena), ali su teške za čitanje; u jednoj (petoj) razvija se tema Horacijeva (Satire II. 6.), ali ova čini se da je izradjena istom g. 1738. u Londonu. Naprotiv nekoliko epigrama sastavljeno bi već oko g. 1730. u Moskvi. Napokon g. 1731. napisa pjesnik pohvalnu besjedu (Рѣчь), u stihovima, na Anu Joanovnu, koje ne možemo odobriti, jer nije iskreno mišljena niti služi na čast pjesniku, koji inače nije volio ulagivati se.

Satira peta izradjena je prema osmoj u Boileau: o nepostojanstvu, zlobi i gluposti čovječjoj. Kasnije učini se pjesniku, da je odveć ropski podražavao francuskomu originalu, on preradi svoj posao, boraveći u Londonu, g. 1737., i u toj novoj formi obuhvata satira 748 stihova!

Doslije bijaše Kantemir poručnik u moskovskoj gardi, sada bude posredovanjem kneza Čerkaskoga, koji je smjerao svoju kćerku za-nj udati, poslan u London kao ruski rezidenat (g. 1732.). Pred polazak računao je da svoje satire, pet ih na broju, s napomenama i tumačenjem izda na svijet, ali od toga ne bi ništa. Rukopisnim eksemplarima prigotovljenog za štampu izdanja ušlo se u novije doba u trag.

Boravak u Londonu (od aprila g. 1732.) smetaše mnogo pjesniku u dojakošnjem zanimanju; gotovo sve vrijeme valjalo je posvetiti izvještajima službenim političko-socijalne sadržine. On obavljaše svoju dužnost s poštovanjem. Udaljenost iz Rusije, koje nije odsele više mogao pratiti na svakom koraku njena društvenog razvitka, pokrenu i njegovu satiru drugim pravcem:

ona gubi svoj dojakošnji individualni značaj, pretvara se u općenita filosofsko-didaktična razmišljanja.

Šesta satira, koju napisa u Londonu, raspravlja o istinitom blaženstvu; pjesnikovo umovanje silno podsjeća na filosofiju Horacijevu. Sedma satira podražava 14. Juvenalovoj, posvećena je knezu Trubeckomu a napisana u Parizu, kao i osma, koja hvali stidljivost a kori bestidnike. Satira deveta poznata je u potpunu obliku istom od god. 1892., obraća se k suncu s time, što bi pričalo o svijetu, da umije govoriti; napisana je u Londonu.

U to vrijeme padaju i prijevodi iz Anakreona i Horacija, kod kojih nije pjesnika muke stajao samo tačan prijevod — a graditi stihove nije mu išlo lako — već i opširno tumačenje, kojim je htio olakotiti čitaocima čitanje prijevoda; komentariji Kantemirovi dolikovali bi prije učenomu filologu, nego li pjesniku, a kamo li diplomatu! Šteta, što je ta radnja Kantemirova njegovim suvremenicima ostala nepoznata i nedostupna; naštampana više nego li sto godina nakon smrti pjesnikove, ona promaši svoju pravu svrhu. Što bi moglo bilo učiniti velik utisak u svoje doba, prikaza se potomcima kao davno već uvelo cvijeće.

Godine 1738. premješten bi Kantemir u Pariz za ruskoga poslanika, gdje je njegov položaj bio vrlo težak i zapleten. Dvolično držanje kardinala Fleury spram Rusije zadavaše ruskomu poslaniku dosta posla. Ipak i sada ne odreče se književne radnje, koja smjeraše na širenje prosvjete medju Rusima putem literature. Pripovijeda se, da je ovdje preveo Lettres persanes od Montesquieu i matematiku od Maupertui. Njegova »pisma jednoj gospodji« svjedoče o velikoj načitanosti, svjedoče i o uplivu, koji je na pisca imao Maupertui svojim Essai de cosmologie i Essai de philosophie morale. U to vrijeme, kako vidjesmo, napisa još i sedmu (o uzgoju) i osmu (o bezobraznosti) satiru i preradi prvih pet. Umrije g. 1744. u 35. godištu života.

Kantemir predskazuje, reć bi, svojim životom sudbinu mnogih potonjih, vrlo slavnih, da upravo najznatnijih ruskih

pisaca. Porijeklom iz vrlo ugledne porodice, društvenim položajem vojnik, umire u ranim godinama. Komu tu ne padaju na um pjesnici Rilejev, Odojevski, Gribojedov, Puškin, Lermontov i tako dalje sve do Nadsona? Ako se kod Kantemira ne pripovijeda mnogo o sukobima, u koje bi ga uvukla bila njegova književna radnja, to ne treba smetnuti s uma, da njegova djela nijesu pravo uzevši ni ugledala svijeta za njegova života. Prvo izdanje njegovih satira izadje g. 1762., dakle 18 godina poslije pjesnikove smrti; filosofska pisma i koješto drugo istom god. 1867., dakle već samo kao literarno-istorijska gradja. Može se ozbiljno posumnjati, bi li se sva njegova djela mogla srećno provući kroz cenzurne klance, pošto se nekoja nijesu do danas ni u rukopisu sačuvala. Kantemir je u neku ruku pretekao svoje vrijeme, te ako baš i sama sebe nije lišio zadovoljstva, koje svagda radja koristno zanimanje, spram suvremenika promašila je njegova radnja svrhu, pošto im osta većim dijelom nepoznata. Suvremenici poznavahu ga samo kao satiričara. Njegove satire bijahu valjda dosta čitane i uvažavane, ali samo dotle, dok su i ljudi i prilike, o kojima se ondje govori, izazivali neku pažnju; već kod prvog izdanja štampom mnogim refleksijama njegovih satira i mnogomu prekoravanju otkinut je šiljak, oduzeta zanimljivost. Najgore ipak prodje formalna strana njegovih tvorova, težak i nezgrapan, nenarodan jezik. U tom pogledu natkrilile Kantemira već najbliži suvremenici, medju kojima je na redu prije svih da se spomene

4.

Vasilij Kirilovič Tredjakovski (od g. 1703. do g. 1769.), otac ruskog stihotvorstva po modernim, toničkim načelima. Istorija ruske literature dugo je griješila, ne poštujući spomen toga čovjeka onoliko, koliko je u istinu zaslužio. On bijaše jaka poluga ruske književnosti u prvoj polovici 18. stoljeća, o koju se upirahu drugi snažniji i darovitiji umovi; sâm ne proslavi se dakako ni originalnošću misli ni tančinom ukusa, i opet izvede srećno na kraj neke koristne

stvari, bez kojih ne može literatura napredovati; te stvari ne leže u sferi originalnih poetskih misli, već su plod marljivosti i neke praktične gipkosti. Tredjakovski niti je sam uživao mnogo ugleda niti bi ga igda stekao bio ruskoj poeziji; u njega ne bijaše niti one duševne snage, kojom se odlikova njegov protivnik Lomonosov, niti one pitome ugladjenosti, koja resi Kantemira. Njemu bi sudjeno, da zauzme u ruskoj literaturi podčinjeno mjesto jednog nižeg, ali svakog poštovanja dostojnog ustaoca, nalik na skromna pedagoga u školi. Pripovijeda se anekdot, da je već Petar Veliki, vidjev dječaka u Astrahanu, prorekao mu: **вѣчный труженикъ мастеромъ никогда не будешь** (vječni ustalac do majstorstva nećeš nigda doći). Takav služitelj ruske literature bijaše Tredjakovski.

Sin popa Astrahanskoga, da bi se uklonio ženidbi, pobježe najprije u Moskvu i tu posta djakom »grekoslavjanske« akademije, gdje kažu da se oduševljavao crkvenim slovenskim jezikom, a na latinskom jeziku izučio retoriku i poetiku — već ovdje da je napisao dvije drame: Jazon i Tit. Odavle dodje u akademijsku gimnaziju u Petrograd te poslije dvije godine bi otpravljen na više nauke u inozemstvo, najprije u Holandiju, zatim u Francusku (pomoću Golovkina); u Parizu zauze se za-nj knez Kurakin te je mogao svršiti universitetski kurs. God. 1730. vrati se u Petrograd s vrlo povoljnim svjedočanstvima i sa čitavom hrpom radova. Nadajući se dobiti mjesto prema svojemu zvanju, on stupi odmah u akademiju kao prevodilac, ali za budućnost grdno se prevario u svojim planovima. Učeni inostranci, koji sastavljahu složnu, zajedničkim interesima ogradjenu družinu na Vasiljevskom ostrovu, zadavahu čak tako energijskoj ličnosti, kakova bijaše Lomonosov, sto jada i neprilika, kamo li da medju njima uspije i do priznanja dodje čovjek mekana karaktera, popustljiv i puzav, a takav bijaše Tredjakovski. On dobi, istina, već g. 1732. zvanje pridvornoga pjesnika, oficijalnog stihotvorca, ali tim ne uveća svoga i onako slabog ugleda, nego samo još lakše izadje na smijeh. Istom nakon 15 godina (g. 1745.) dotjera do akademika i profesora latinskoga i ruskog krasnorječja na akademijskoj

gimnaziji; s ovom se službom ne rasta do smrti, odgojiv više valjanih učenika, medju njima i potonjega profesora ruske literature u moskovskom universitetu, Barsova.

Tredjakovskomu ne može se zanijekati vanredna marljivost, ali kod pjesnika nije dovoljno da je marljiv, time neće nigda zamijeniti nedostatka darovitosti. A gdje uz to nema ni onog tanahnog estetskog osjećanja, koje zovemo poetskim ukusom, lako se pjesnik vara precjenjujući sam svoje radove. Tomu ima mnogo dokaza u životu Tredjakovskoga. Već prvi njegov poetski pokušaj ne ispade mu srećno. Budući još »za granicom« (u Hamburgu) prevede s francuskoga (god. 1730.) knjižicu: Le Voyage de l'Isle d'amour ou la clef des coeurs par P. Tallemant, pod nazivom: **Ѣзда на островъ любви**. To je neki kao katekizam ljubavi, o raznim vrstama i stepenima ljubavi, pun i prepun tadašnje alegoričnosti. Već tu ne znaš čemu da se više čudiš: nesrećnomu li izboru i nepoznavanju francuske literature ili neshvatanju potreba ruskih? Za Ruse, koji se istom počeše otimati uplivu Silvestrova Domostroja, pružaše »Jezda na ostrov ljubavi« slabo probavljivu hranu. Tredjakovski mogao je, boraveći u Parizu, naći stotinu i stotinu boljih, koristnijih i potrebitijih knjiga! Ostavit ćemo mu ipak jednu zaslugu, to je prilična čistoća ruskog jezika za ono doba. On se okani suvišna upotrebljavanja crkvenih riječi i fraza, pošto mu i sam predmet ne dopuštaše, da o ljubavnim doskočicama govori ozbiljnim, svečanim, teškim izrazima crkvenog jezika. Za ovaj prijevod bijaše pisac u jednu ruku hvaljen, u drugu psovan i osmijavan. Njegove ode pribaviše mu još veći broj podrugljivaca. Kažu da je g. 1733. jednu svoju odu ispjevao pred Anom Joanovnom, klečeći na koljenima, i zato udostojen bio previsoke milostive zaušnice! Ako je anekdot istinit, za vrijeme Ane Joanovne ne bi to bilo ništa vanredna. Ta pričaju, da je knez Galicin, kao dvorska budala, sjedio u gnijezdu te kvočući prikazivao kvočku, a kad su četiri djevojčice iz najodabranijeg ruskog društva pred caricom imale izvoditi ruske narodne plesove, ponukivala bi ih carica, da se ne stide — ćuškama! Pridvorni pjesnik, koji je uz to bio i

glumac, nije imao prava na veće poštovanje nego li pridvorna budala ili nježne djevojčice.

Sastavljajući ili prevodeći ode, pjesnik raspravljaše u uvodima pitanja estetska i poetska. K odi od g. 1734. na osvojenje Danciga (Gdanska), koja u mislima nije ni originalna, doda prijevod Bualove (Boileau) studije Discours sur l' ode. Tu i opet Tredjakovski pokaza kako ne zna ni u čemu mjere, pošto o jednoj latinskoj odi Teofana Prokopoviča izreče ovakav sud: I sam Horacije snebivao bi se od oduševljenja, da je može čitati! Primjera ovakve bestaktne pohvale ima u njegovim izvornim radnjama vrlo mnogo. Na pr. u jednoj odi na Rusiju, koja počinje stihom: **Начну на флейтѣ стихи печальны** (Začinjem na svirali žalobne stihove) — dolazi ovakva pohvala: »Kako u tebi sve zvijezde zdravljem sjaju i kako Rusi glasovito tapkaju: Vivat Rusija, vivat predraga, vivat nada, vivat preblaga!«*

Epitalamij na Kurakina počinje, kako je Merkur zasopljen doletio u Hamburg, a pjesnik pita ga, što će reći njegov nenadni dolazak: »Merkurije zasopio se, a ja: e, prijatelju, što šutiš? koje dobro? što me tako dugo mučiš? ta ja služim tebi isto kao i Apolonu . . . da u istinu, ja Vama služim, a vi ne marite, već ne gledeći na moju vjernost sve iznosite na smijeh.«**

Merkurije muči, te pokazuje na dječaka: »Spoznao sam, da je to ugursuz Kupidon, ta u mene ima ipak toliko uma.«***

---

* **Коль въ тебѣ звѣзды всѣ здравьемъ блещутъ**
И Россіяне коль громко плещутъ:
Виватъ Россіá! виватъ драгая,
виватъ надежда, виватъ благая!

** **Дышетъ Меркурій! а я: эхъ сударь ужъ скучишь,**
что хорошева? на что долго меня мучишь;
вѣдь я равно и тебѣ какъ и Аполлону
служу . . .
такъ то право служу вамъ, а вы не глядите
несмотря и на вѣрность въ смѣхъ все становите.

*** **Узналъ я что то Купидонъ воришка,**
ибо у меня таки столько есть умишка.

Na žalost pjesnik sam ne osjeti, kako su sve te njegove dosjetke neslane i bljutave. Jedna oda na pobjedu počima ovim riječima: »**Кое странное піянство къ пѣнію мой гласъ бодритъ**! (Kakva čudnovata opojenost badri glas moj na pjevanje.) A na proljetnu toplinu spjevao je odu, u kojoj ima preko 200 stihova!

U godinu 1734. padaju prvi njegovi pokusi, da ustanovi pravila, kako se ruski stihovi imaju graditi po naglasu, t. j. po toničkom principu. To je jedina trajna zasluga, koia će na vijeke ostati skopčana s imenom Tredjakovskoga. O tom izadje g. 1735. njegova rasprava: »**Новый и краткій способъ къ сложенію россійскихъ стиховъ.**« (Nov i kratak način gradjenja ruskih stihova.) Protiv njega ustaše i Kantemir (godine 1744.) i Lomonosov i Sumarokov, ali u posljednje dvojice zapodjenu se tek sporno pitanje, koji stih bolje pristaje ruskomu jeziku, jambijski ili trohejski; Tredjakovski uze pod svoje zakrilje troheje. Originalan je način, kojim tri pjesnika naumiše pozvati se na sud publike, čiji su stihovi (njih trojice) bolji i skladniji. Godine 1744. izadju anonimno tri ode, parafraza 143 psalma, napisane od trojice pjesnika pod ovim naslovom: »**Три оды парафрастическія псалма** 143, **сочиненныя чрезъ трехъ стіхотворцовъ изъ которыхъ каждой одну сложилъ особливо.**« To bijahu Sumarokov, Tredjakovski i Lomonosov, prvi i treći prevedoše psalam u jambima, drugi u trohejima. Najprostiji i najljepši bijaše svakako prijevod Lomonosova. I ortografiju je rusku Tredjakovski htio izmijeniti, ali ni u tom ne bi srećan. Njegov »**Разговоръ объ ортографіи**« (g. 1748.) napisan je u razvučenoj i dosadnoj formi dialoga; glavno mu načelo, da se piše »**какъ звонъ требуетъ**« (kako ište izgovor), bijaše teoretski istinito, ali ortografskih pitanja ne rješava teorija, već praktika, t. j. općenita suglasica u primanju ili odbijanju reforme.

Bilo bi suvišno nabrajati sve knjige, što ih prevede marljivi Tredjakovski; ima ih mnogo, u stihovima i u prozi; ali isto bi tako bilo nepravedno osudjivati ga za tu radnju presudom Bjelinskoga, da mu je učenost bila besplodna, a trudba

nedotupavna. Po gdjekoje koristno djelo ugleda svijeta njegovom inicijativom i njegovom mukom, na pr. Rolenova (Rollin) istorija rimska izašla je u njegovu prijevodu medju godinama 1761.—1766. u 16 svezaka. Manje srećan bijaše, što htjede steći slavu literarnu prijevodom u stihovima poznatog Fenelonova Telemaka, prenarediv ga god. 1766. u epos, po imenu »Тілемахіда«, s uvodom, u kojem je preveden preradjeni članak Ramseja (Ramsay): Discours sur poème épique. Fenelonov popularni roman bješe, kako se danas zna, prevodjen na ruski jezik već prije toga (ima prijevod od godine 1724. i još dva, jedan čak u jambima). Tredjakovski odabra poetsku formu heksametre, misleći da bi ih morao bio upotrebiti već sam Fenelon, dokazujući podjedno, da je ruski jezik zgodniji i okretniji za gradjenje stihova, nego li francuski. Taj dokaz bijaše skroz suvišan, pošto se tendenciozni roman Fenelonov ne može i ne smije poredjivati s homerskim epima, kako je htio Tredjakovski, koji u invokaciji muze govori ovako: »Krileći sama utvrdi me da letim za Omerom, vodi me stopama Odiseje u slogu Fenelonovu.«*

Tredjakovski osjećaše ipak toliko skromnosti, da se nije htio prispodabljati s Homerom i drugim epskim pjesnicima, jer kaže: »Neću da se isporedim sa proslavljenim stihotvorcima; tek da uhu ruskomu prikažem sjenku podobnosti«;** ali koja korist od toga, kada njegov prijevod, sapet u nepotrebite okove stiha, izgubi prirodnu prostotu i lakoću te do mala posta predmetom podrugivanja. Priča se, da je na dvoru oštroumne ali i lakoumne carice Katarine II. za malu kaznu valjalo pročitati jednu stranicu iz »Tilemahide«, a za veću naučiti nekoliko stihova naizust. U žurnalu »Всякая всячина«, u koji je i carica pisala, preporučuje se jednoj dami, što je stradala od nesanice, za prvo da pročita nekoliko stranica toga

---

* А воскриляя сама утверди парить за Омиромъ,
Слогъ Одиссіи веди стопой въ Фенелоновъ слогъ.

** Я не сравниться хощу прославленнымъ толь стихотворцамъ,
Слуху россійскому тѣнь подобія токмо представлю.

žurnala, a kad ne bi to sredstvo pomoglo, kao siguran lijek koji će pomoći, da pročita nekoliko stranica iz »Tilemahide« (g. 1769.). To su odista frivolne dosjetke, što danas već ni smijeha ne izazivaju, ali za ono doba bijaše njima izrečena najteža presuda, od koje propade ugled Tredjakovskoga i pogibe sva njegova muka. Ovakva kritika ne može se čak nazvati posvem opravdanom; na mladjahnu rusku literaturu nije valjalo stavljati mjerila francuskoga; ljudi prenasićeni čitanjem frivolnih francuskih knjiga nijesu imali ni prava s preziranjem da gledaju na mlohave ruske prijevode. Pravedniji je svakako sud slavnoga Puškina, koji ovako govori o Tredjakovskom (V. 225.): »On bijaše čestit i pošten čovjek, njegova filološka i gramatička tumačenja vrijedna su da se uvaže, o ruskom stihotvorstvu njegovi su nazori temeljitiji nego li mišljenje Lomonosova i Sumarokova. Što je milovao Fenelona, služi mu na čast . . . u Tilemahidi ima mnogo dobrih stihova i fraza. Delvig privodio bi ovaj stih za primjer izvrstna heksametra: »Ladja je Odisejeva bijegom cijepajući valove otišla ispred očiju i sakrila se.«*

»U opće izučavanje Tredjakovskoga, završuje Puškin, prinosi više koristi, nego li čitanje drugih starijih pisaca. Sumarokov i Heraskov nijesu nikako dorasli Tredjakovskomu.«

Medju novijim literarnim istoricima najoštrije je osudio Tredjakovskoga, poslije Bjelinskoga, pokojni moskovski profesor Ševirev (Шевыревъ, izgovori: Ševirjóv): **Лекціи о русской литературѣ** 1884. str. 130.—131. U njegovoj knjizi naći ćete čitavu antologiju anekdota i dosjetaka o zlosrećnom prevodiocu Fenelonova Telemaka. Istina, Tredjakovskomu nedostaje dvaju glavnih uvjeta dobra pjesnika: estetskog osjećaja i poetskih misli, ali gdje mu jedno i drugo bi dano samim originalom, tu podje i njemu često za rukom da sa svoje strane priloži valjan spoljašnji oblik, t. j. okretan, lak jezik. Zato je po mojem mišljenju pravedno postupio već g. 1849. neki Vvedenski,

---

* — — — — корабль Одиссеевъ
бѣгомъ волны дѣля изъ очей ушелъ и сокрылся.

uzevši Tredjakovskoga kao stihotvorca u zaštitu. Ševirev objedjuje ga, da je prehodnjak besmislenim podražavačima, koji nisu nigda u sebì osjećali poziva da svoj život i svoje misli prožmu životom i mislima svoga naroda, pošto nisu nigda ni imali svoga života i svojih misli. Ovako suditi i osudjivati Tredjakovskoga posve je nepravedno. Podražavanje tudjim uzorima, to je početak svake literature; podražavačima bijahu ne samo Kantemir i Tredjakovski, već i Lomonosov, Sumarokov i mnogi drugi. Originalno mišljenje jednoga pjesnika ili čak mišljenje čitavoga naroda počinje ogledati se u literaturi svagda istom dosta kasno, pošto je već znatno ojačala i stupila na snagu originalna produkcija. Dobra volja ne može se nikako ni Tredjakovskomu poreći; na nesreću u njega bijaše više neumorne radljivosti, nego li duha i mislî.

5.

Tredjakovski otimaše se o slavu prvaka u pjesništvu sa Lomonosovim i Sumarokovim. Kad se taj njegov korak uporedi s mišljenjem literarnih istorika, preko volje dolazimo do zaključka, ili da je Tredjakovski precjenjivao sama sebe ili da literarni istorici precjenjuju L o m o n o s o v a, kad ga stavljaju toliko više Tredjakovskoga. Kad bih ja imao presuditi izmedju ove dvije protivnosti, volio bih prionuti za potonje mišljenje te reći: kao što Tredjakovski nije bio onako kukavan i neznatan pisac, kako ga prikazuju literarni istorici, pošto ima i on zasluga po rusku literaturu, koje mu se nikako ne mogu oduzeti, tako nemaju ni sve one pohvale, što ih obično prisvajaju Lomonosovu, razložita mjesta u istoriji literature, već ako i jesu ujedinjene u njegovoj impozantnoj ličnosti, velik dio ih valja odbiti na njegovo značenje u drugim područjima ruskog kulturnog napretka. Lijepo reče o njemu Puškin: »Lomonosov bijaše velik čovjek, stavljen po sredini izmedju Petra Velikoga i Katarine II., on je jedini samostalni mislilac i u svim pravcima energijski unapredjivač ruske kulture; on bijaše za Rusiju čitav universitet, ujedinjavaše u svojoj ličnosti neobičnu

snagu volje s velikim razumom, obuhvataše gotovo sve ogranke čovječjega znanja jednakom ljubavi. Blagorodna čežnja za znanjem sastavljaše najveću strast njegove strastvene duše. Istoričar, retoričar i mekaničar, kemičar i mineralog, umjetnik i pjesnik — sve je to bio Lomonosov u jednoj osobi. On se upuštao u predistorijske dubljine svojega naroda, istraživao je gramatička pravila svoga jezika, odredjivao je zakone ruskomu krasnorječju, ali on je predusretao podjedno i Franklinova otkrića, bio je osnivač tvornice stakla, u koju je smještao makine svoje vlastite konstrukcije, i pored svega toga on je prvi otključao Rusima izvor pravoga narodnoga jezika . . .« Ovako od prilike sudi Puškin o Lomonosovu. I zaista ugodno je zaustaviti se na tome čovjeku, obilato nadarenu prekrasnim prirodnim svojstvima; u njega bijaše mnogo genijalnosti u otvaranju novih putovȁ, manje u ostvarivanju; on je naslućivao sjajniju budućnost ruske nauke i književnosti, u jakoj vjeri za njih borio se i koplje lomio, i ako nije sam još dotjerao do slatka uživanja ostvarenih ideala. Njegova biografija glasi kao roman, bogat čudnim, nenadnim slučajevima, čas prijatnim, čas odvratnim. Ali ako kod Kantemira nije mogla ulaziti u račun znatna diplomatska služba, ako kod Tredjakovskoga nije uzimana u obzir vrlo zaslužna dugotrajna profesorska radljivost, to i kod Lomonosova ne valja suviše isticati zasluge oko promicanja prirodnih nauka, ne valja preko reda hvaliti njegovih radova u kemiji, fizici, metalurgiji, njegovih makina i t. d. Sve to spada doista u istoriju ruskog kulturnog napretka, ali ne spada u istoriju ruske literature 18. stoljeća, kuda istorici s osobitom zadovoljštinom meću čitavog čovjeka, e da bi što efektnijom izašla njegova ličnost u borbi s njemačkim akademicima, čemu mnogi Rusi devetnaestog stoljeća pridavaju i suviše značenja. Nema sumnje, da je Lomonosov u svim svojim krepostima i manama bio pravi tip snažnog Velikorusa sa krajnog sjevera, da su njegove zasluge u borbi za priznanje sviju prava ruskog jezika na književnost i nauku vrlo velike, ali u istoriji literature nemaju njegove svadje i prepirke s Nijemcima onoliko značenja, koliko bi se moglo slutiti po opširnim

studijama, posvećenim tomu predmetu u Pekarskoga, Biljarskoga, Kunika, Lamanskoga i Budilovića. U teoriji bijaše pravo na njegovoj strani, kad je zahtijevao, da se u ruskoj akademiji sve naučne i kulturne zadaće rješavaju na ruskom jeziku; poznata je njegova patriotska želja, neka bi Rusi dokazali **»что можетъ собственныхъ Платоновъ и быстрыхъ разумомъ Невтоновъ россійская земля рождать«** (da može Ruska zemlja radjati svojih vlastitih Platona i svijetla uma Newtona); uza sve to na praktici održaše pobjedu njegovi protivnici, jer su ljudi njihovih redova prije dorasli akademijskim zadaćama, nego li rodjeni Rusi, kojih broj ni tada ni davno poslije još nije dotjecao, da istisne svu umnu snagu stranaca. Dakle neka se jedna stranka, tako zvana slavjanofilska, divi Lomonosovu i njegovoj borbi s Nijemcima koliko joj drago, mi smijemo ostati kod toga hladni već zato, što je upravo u tom pitanju Lomonosov pretrpio fiasko te kad ne bi bio uradio ništa drugo, van što se svadjao s Milerom, Šlecerom i drugim akademicima, ne bi se njegovo ime danas više ni spominjalo. On nije trpio svojih njemačkih kolega u akademiji, a svoje poetske misli ipak je najviše zaodijevao odijelom njemačkoga kroja!

Mihajlo Vasiljevič Lomonosov, bijaše sin imućnog ribara i trgovca iz sela Boloto ili Denisovka, nedaleko od grada Holmogori u arhangelskoj guberniji. Prvu mladost kao dječak provede u roditeljskoj kući pod ozbiljnim utiscima grozovite sjeverne prirode. I njemu je bio dakako namijenjen onaj isti teški, opasnosti puni život, kakov je vodio otac. Ali sudbina odredi drugojačije. Majku izgubi u ranim godinama, nije nje ni pamtio; čitati i pisati nauči od nekog seljaka Šubina, koji se i kasnije pokaza njegovim dobrotvorom; knjige, za kojima je mnogo čeznuo, bijahu u onim krajevima velika rijetkost: za-nj imaju značenje gramatika Smotrickoga, aritmetika Magnickoga i versificirani psaltir Simeona Polockoga. Ovim knjigama otvoriše se njemu vrata u veliki nepoznati svijet ljudskog znanja, njegova darovita duša usplamti žudnjom za većom, obilatijom hranom. To porodi u mladića smjelu misao, da okrene ledja roditeljskoj kući, gdje ga čekalo tek nasljedstvo

u trgovini, pa da bježi u daleki svijet, ako uzmogne, čak u Moskvu. Bijaše mu tada već osamnaesta godina. Uz put zadrža se na neko vrijeme u Sijskom manastiru, a poslije pridruži se kiridžijama (foringašima), koji su ribe vozili, te u njihovu društvu stigne srećno u Moskvu. Ovdje se namjeri na jednog »zemljaka«, t. j. sjevernjaka iz njegovih krajeva, koji ako i sâm nije mnogo imao (bijaše služitelj u nekoj trgovini), opet priskoči mladomu čovjeku upravo kod prvih, najmučnijih koračaja u pomoć i krovom i hranom, i novcem i preporukom kod monaha, koji ga srećno proturiše da škole uči. Kazuju, da je Lomonosov za nevolju zatajio tko je, izdavajući se za plemića ili popovskog sina, samo da bude primljen u slavjano-greko-latinsku akademiju. Kasnije kad je istina ipak izašla na vidjelo, uze sam Teofan Prokopovič Lomonosova pod svoju zaštitu. U akademiji nije siromašni mladić, koji već bješe prekoračio obične godine, provodio ugodnih dana, ali njegova gvozdena volja savlada sve neprijatnosti a prirodni talenat pomože mu u naukama na toliko, da kad je god. 1735. iz Petrograda stigla zapovijest, da se dvadeset po izbor mladića otprave onamo na više stručno obrazovanje, medju odabranicima našao se i Lomonosov. U Petrogradu stupi u akademijsku gimnaziju te već poslije godinu dana (g. 1736.) po rekomendaciji barona Korfa bi poslan u Njemačku, da izuči kemiju za rudarske potrebe i metalurgiju. Najprije ode u Marburg, poslije u Freiberg. Na njegov boravak u tim gradovima veže se čitav roman iz privatnog života. »Široka natura« ruskih mladića zadavaše njemačkim profesorima, kojima su bili preporučeni da na njih paze, mnogo velikih briga. Rado vjerujemo što se priča, da je Christian Wolff, kad Lomonosov dobi zapovijed da ide u Freiberg, izrekao: Ich bin durch ihre Abreise vieler Sorgen befreit. I ženidba Lomonosova s nekom Njemicom iz Marburga ulazi u taj roman, i čak nedobrovoljna, na sreću samo kratkovremena soldačina! Ne pridavajući svemu tomu velika značenja, dosta je da kažemo, da je Lomonosov svojim djelima, dok je još bio u Njemačkoj, a još sjajnije poslije, kad se kući vratio,

dovoljno dokazao, da se nije samo skitao i pustolovio, već da je i učio te sa sjajnim uspjehom nauke svršio.

Na povratku u Petrograd predloži Lomonosov kao i Tredjakovski akademiji svoje usluge, te bude god. 1742. naznačen adjunktom. Od tog vremena, naprezajući svoju energiju, podizao se u službi i borbi s njemačkim akademicima od godine do godine. Mnogu je pobjedu nad njima slavio, ali i mnogo neopravdanih uvreda počinio, koje veliku ljagu bacaju na njegov karakter. M ćemo ih ipak njemu oprostiti, kad se sjetimo velike misli, koja je upravljala svim njegovim koracima: u Rusiji valjalo je ruskomu čovjeku prokrčiti put do priznanja i ugleda za zasluge na polju književnosti i nauke. Njemu podje to sjajno od ruke; sin jednog ribara s ruskog sjevera bi uravnjen u svim častima i odlikama sa znamenitostima, naručenim u Rusiju s evropskog zapada. Početak je učinjen od Lomonosova, nastavljati tu lijepu zadaću dopade njegovim nasljednicima, koji nijesu svagda umjeli kloniti se dviju krajnosti: nepromišljenog kovanja u zvijezde sviju pojava evropskog života s nepovjerljivim preziranjem svega domaćega, ruskoga, i opet tako zvanog kvasnog patriotizma, koji svemu domaćemu samo zato što je svoje daje prednost, a na sve inostrano baca anatemu bez razloga, bez kritike. Ljudî, koji bi umjeli narodnu svijest i naučnu (književnu, pjesničku i t. d.) vrednoću sastaviti u lijepu harmoniju života, bijaše kroza sav osamnaesti i devetnaesti vijek u Rusiji dosta malo.

Lomonosov ulazi u istoriju ruske književnosti kao pjesnik, kao osnivalac literaturnog jezika, s gramatičkom i retorijskom podlogom, a donekle i kao istoričar. Ali upravo te strane njegove radnje ne ističu se kao nešto što bi mu bilo najdraže i najpreče. Već Puškin shvati pravo taj odnošaj Lomonosova k pjesništvu, rekav ovako: »Samo malo ima ljudi, kod kojih poezija sastavlja isključivu strast, to i jesu pravi rodjeni pjesnici; kod njih poezija obuhvata sva posmatranja i sve utiske života. Kod Lomonosova naprotiv sačinjavahu eksaktne nauke glavni i najmiliji predmet zanimanja, poezija bijaše mu samo od vremena do vremena zabavom, po koji put čak na prosto

službenom funkcijom.« Badava bismo kod tog prvog ruskog liričara tražili vatrenu uzbudjenost osjećaja ili jaku snagu fantazije, nastavlja Puškin, koji je u tom pitanju za cijelo tanahan motrilac i tačan sudija: u Lomonosova nema ni osjećanja ni fantazije. Njegove ode, gradjene po obrascu suvremenih njemačkih i francuskih, trome su i dosadne. Najbolje nadadoše mu se poetska tumačenja psalama i još neke pjesme, iz kojih izbija visoki stil svetoga pisma: u tima vidi se sva snaga njegova prekrasnog, cvjetkovitog i plastičnog jezika, u kojem se prostonarodna, na uzvišenu svečanost bilina nalična dikcija zgodno miješa s poznatim obrazima crkvenog jezika i sloga. Ove se ode još i danas čitaju lako i ugodno — osobito su spomena vrijedne dvije ode na Veličanstvo božje — dok one druge, prigodnice na caricu Anu Joanovnu i Jelisavetu Petrovnu i t. d., čine ponajviše nepovoljan utisak prevelikom nadmenošću sloga i neprirodnim gomilanjem komplimenata, koji nijesu mogli dolaziti od srca, te upravo zato, ako ove ode i jesu koje u čemu vještije izvedene, u glavnoj svojoj tendenciji ne odstupaju ipak daleko od versifikacija Tredjakovskoga.

Prvi njegov poetski pokušaj, koji je god. 1738. poslao u akademiju, bijaše prijevod jedne ode Fenelonove. Mahom za tim slijedi oda na zauzeće grada Hotina, sastavljena god. 1739. ili 1740. u Freibergu, u njoj podražava Christianu Güntheru, njemačkomu pjesniku s puno osjećanja i mnogo zaduševnosti, kojega upravo u lirici često zovu pretečom velikoga Goethe. Izbor ovakova obrasca služi Lomonosovu na čast, a kad se isporede njihove ode u opće, smije se gotovo reći, da je Lomonosov svoga njemačkog uzornika nadvisio smjelim poletom misli i širinom obrazovanja, ali mu ustupa u srdačnosti i iskrenosti, što kod lirskog pjesnika mnogo važi. Uz pomenutu odu napisa Lomonosov Письмо о правилахъ россійскаго стихотворства, gdje i on zagovara tonički princip, kojega se držao već u prvim svojim poetskim tvorovima, makar da je izmedju njegove prve i druge ode u vještini gradjenja stihova velika razlikost: prijevod prve još je dosta hrapav, težak, u horejima izveden; druga je oda znatno gladja i u jambima

napisana. Tredjakovski shvati raspravicu Lomonosova, kao da je polemika, naperena protiv njegove teorije, te napisa vrlo opširan odgovor, koji je htio preko akademije otpraviti Lomonosovu u Freiberg. Ali gle! akademicima učini se, da je poštarina odveć skupa te da replika Tredjakovskoga ne vrijedi toga troška! Podudarajući se u glavnim punktima teorije, razilažahu se oba pjesnika u vještini sastavljanja stihova. Dok su ode Lomonosova glatke, stihovi Tredjakovskoga kotrljaju se kao saonice po smrzlutku bez snijega. Odatle ipak ne slijedi, da bi Tredjakovski istom iza Lomonosova otkrio bio svoju teoriju, kako tvrdi Ševirev. Lomonosov bijaše darovitiji stihotvorac: time se protumačuje njegova prednost.

Ode pribaviše Lomonosovu laskav nadimak ruskog Pindara, taj pridjev upotrebljuje još Puškin, a prvi nadjenu mu ga Sumarokov: онъ нашихъ странъ Мальгербъ, онъ Пиндару подобенъ. Izrazitije reče knez Vjazemski, da su njegove ode odjek poltavskih topova, glas pobjednog zanosa, u kojem se nahodio ruski narod, stojeći jednako pod oružjem. I u drugim vrstama poezije pokuša Lomonosov sreću, ali iz okvira ozbiljne didaktike ne izadje. Priča se, da je jedan poziv na večeru kod Šuvalova dao povod, da napiše poznatu didaktičnu pjesmu o koristi stakla (Письмо о пользѣ стекла) god. 1752., u trinaestosložnim aleksandrincima. Poslanica napisana je s mnogo vještine i stručna znanja, s vatrom i oduševljenjem više fizičara nego li pjesnika! Mjestimice odlijega se Horacijev humor. Poetski slavi se korist stakla s raznih gledišta, pominje se čak barometar i naočari; u jednoj epizodi kaže se za gospodje, da svatko zna, kako vole nakit, ali što bi taj vrijedio, kad ne bi bilo ogledala, u kojem i same ogledaju kako su lijepe. U toj pjesmi nema nikakva ulagivanja ni pretvaranja, a predmet joj je dosta neobičan; zato je i danas čitamo rado.

Lomonosov zamišljaše poveći epos, kojega junakom bio bi Petar Veliki, ali ni on ne odolje zadaći; pokušaj zape na drugom pjevanju; izjalovi se njegovo nadanje, da će slavu velikoga cara potomci pjevati »по рощамъ и лѣсамъ« (po

gajevima i lugovima). Još slabije, nego li ovaj započeti odlomak, može se reći da su njegove dvije tragedije: »Tamira i Selim« i »Demofont«. O njima nije vrijedno riječi trošiti.

Još ćemo radi potpunoće spomenuti, da je Lomonosov napisao poviše dosta šupljih epigrama, da je nešto malko prevodio iz starih klasika, i tim je njegova poetska radnja iscrpena. Upitat će tkogod, kako se može opravdati razmetanje istorika ruske literature, kada govore o Lomonosovu s tolikim patosom? Na to ima jedan odgovor: značenje Lomonosova ne smije se toliko tražiti upravo u literaturi u najužem smislu, koliko u širim razmjerima prosvjete i nauke, koju je on znatno više unaprijedio svojom uglednom ličnošću, svojom borbom, svojim naučnim istraživanjima, svojom gramatikom i retorikom, nego li svojim odama. Ipak i u odama nadmašio je daleko svoje najbliže suvremenike bogatstvom misli, jezgrovitošću jezika i glačinom stiha. Dodajmo k tomu, da je taj vrstni znalac narodnog jezika, osobito onog narječja, što živi u ustima jedrih sjevernjaka, napisao prvu opširnu rusku gramatiku po zdravim načelima objektivnog naturalista te da je u svojoj retorici uglavio pravila trima vrstama ruskog sloga, podijeliv ga na tri stepena, idući s najnižega preko srednjega do uzvišenoga sloga, u kojem se narodno već ukrštava sa crkvenim — pa ćemo lako shvatiti i pristati na veliko, izuzetno značenje Lomonosova.

Velik bijaše ugled i upliv Lomonosova. Osobito formalna strana njegovih stihova, njegov jezik i slog, — sve se to istavljalo na pola stoljeća naprijed uzorom, u koji se valjalo ugledati svim potonjim pjesnicima i piscima. Ovo podražavanje Lomonosovu kao stihotvorcu i stilistu počini u neku ruku više štete nego li koristi. Puškin usudi se prvi izreći tu misao na sav glas: najodabranije primjere iz Lomonosova, kaže Puškin, još ćemo za dugo uzimati u ruke, jer su to monumentalni proizvodi literature ruske; na njima izučavat ćemo naš poetski jezik; ali čudnovato bilo bi, da žalimo, što moderni ljudi ne čitaju više Lomonosova, ili da tražimo, da pisac, koji je prije sedamdeset godina umro, još i danas bude

ljubimac publike. Podražavati Lomonosovskoj poeziji znači po mnjenju Puškina ići za visokoparnim, iziskanim, precizne prostote lišenim oblikom, uklanjati se od individualne originalnosti.

Misaona čitatelja još i danas privlači Lomonosov bogatstvom znanja i dubljinom misli; brzo se vidi, da je pisac ulazio u broj najobrazovanijih ljudi svoga vremena. To objašnjuje i jedan komadić njegova dnevnika, koji je već Puškin privodio za primjer: dan na dan uz pensum iz fizike i kemije pominje se tu ruska istorija i nešto iz lijepe literature. Mnoga filosofska razmatranja, ako baš i nijesu nova i nečuvena, opet su u djelima Lomonosova prvi put iznesena pred ruskog čitatelja. Na priliku o razmjeru izmedju prirodnih nauka i religije (Согласіе естествознанія съ религіею 1761. g.) umuje se medju drugim ovako: »Istina i vjera dvije su rodjene sestre, kćeri jednoga svevišnjega roditelja . . . Tvorac pružio rodu čovječjemu dvije knjige: u jednoj ukaza mu svoje veličanstvo, u drugoj svoju volju: prva je — ovaj vidljivi svijet, sazdan od njega, neka bi čovjek, diveći se njegovoj ogromnosti, krasoti i harmoniji, priznao svemogućtvo božje, prema mjeri svoga shvatanja; druga je — sveto pismo, u njemu je pokazana stvoriteljeva blagohotnost spram našega spasenja. U knjigama prorokâ i apostolâ služe nam učitelji crkve kao tumači i objasnitelji; u knjizi sazdanog vidljivog svijeta čine istu službu fizičari, matematičari, astronomi i drugi objasnitelji djelovanja božjega u prirodi. Ne bi bio pravo pri pameti matematičar, koji bi htio cirkulom da izmjeri volju božju; isto takav bio bi učitelj bogoslovije, koji bi zamislio, da po psaltiru izuči astronomiju ili kemiju . . . . Priroda je neka vrsta jevangjelja, koje neprestano naviješta snagu tvorčevu, njegovu mudrost i veličanstvo. Ne samo nebesa već i njedra zemaljska kliču slavu Božju . . .« U ovim slikovitim frazama čuje se odjek engleskog deizma, napose upliv Bakona. Poštovanju naukâ ima rječita izražaja u raznim odama, naročito na caricu Jelisavetu, pošto u njeno vrijeme, pod zasjenkom mira, napredovaše blagosastojanje naroda, cvatijahu

znanosti i vještine. U jednoj pohvalnoj besjedi (Слово похвальное) na caricu Jelisavetu slavi pjesnik ovako akademiju nauka: »Nije badava usred ovog carstvenog grada podignut hram naukama: na tu zgradu valja da upiru svoje poglede ljudi, kojima je povjerena gradjanska uprava, iz svojih ureda, i oni što se bave vojenim poslovima, iza stijena Petrovih, i oni što stoje pred licem monarha, iz njegovih sjajnih palača, i oni što su gradjenjem i upravom brodovlja zabavljeni, sa visine ladja, i trgovci s ladja i sa pristaništa: svi, svi sred svojih poslova neka upiru oči, neka misle na nauke, neka im poklanjaju svoju ljubav.« I ako je ova slika poetski nešto pretjerana, ali je situacija prikazana vjerno, jer se zbilja i danas sa sviju onih mjesta vidi — zgrada akademijska. Poznato mjesto Ciceronovo »haec studia adolescentiam alunt etc.« preliveno je u jednoj odi u ovakve stihove:

Науки юношей питаютъ,
Отраду старымъ подаютъ;
Въ щастливой жизни украшаютъ,
Въ нещастной случай берегутъ;
Въ домашнихъ трудностяхъ утѣха,
И въ дальнихъ странствахъ непомѣха;
Науки пользуютъ вездѣ:
Среди народовъ и въ пустынѣ,
Въ градскомъ шуму и наединѣ,
Въ покоѣ сладки и трудѣ (I. 21.).

U raspravi o umnažanju ljudstva šiba se neumjerenost Rusa iza svršena posta te se crta ova realna sličica: »Napokon u ponoći počima zajutrenja i pred zoru svršava: Hristos voskrese! ori se sa jezika, ali u srcu nema za to mjesta, u njem su i najsitniji pretinci ispunjeni svjetskim požudama. Kao pseta, odvezana od lanaca, kao voda što se obara iza podignutih ustava, kao plaha kiša što se iz oblaka lijeva — tako sada svjetina navaljuje, obara i ruši oko sebe, vuče za sobom. Tu leže razbacani komadi mesa, ondje razbijena posuda, razliveno piće, tamo dalje mrtvo pijani i polunagi valjaju se oni isti ljudi, što su do mala brojili medju stroge postnike. Lijepa mi posta i praznika!«

Najveća vještina izbija u Lomonosovskim pjesmama ondje, gdje je vrlo zgodno umio svoje obožavanje prirode, kao znalac prirodnih nauka, i poetsko osjećanje svoje duše sastaviti u harmoniju. Odatle rodiše se u opisivanju prirodnih pojava plastičnopoetske slike, koje odgovarahu zakonima fizike a dobro pristajahu u pjesmu; odatle u odu »večernji razmišljaji o svemogućtvu božjem« opis i pričanje o veličanstvenom sjaju sjeverne svjetlosti! »Gdje je, prirodo, tvoj zakon? S ponoćnih strana ustaje zora! Da nije sunce ondje podiglo svoj prijestol? Da ne sipaju vatru ledena mora? Gle, hladni plamen prekrio nas! Gle, noću sišao na zemlju dan!« — »Vi, kojima bistar pogled dopire u knjigu vječitih prava, kojima malen znak stvari nagoviješta ustav prirode; vi, što znate putove planeta, reknite der, što zbunjuje naš um?« — »Što ziba noću jasnu luču? Što hita tanki plamen o tvrd? Kako bez strašnih oluja može da leti munja sa zemlje u zenit? Kako se može desiti, da studena para sred zime radja požar?« — »Ondje ili se tovna magla s vodom bori; ili sjaju sunčane zrake, spuštajući se k nama kroz vazduh; ili gore vrhovi tučnih gora; ili je zefir prestao puhati morem, te glatki valovi izbijaju u efir?* — —

* Но гдѣжъ, натура, твой законъ?
Съ полночныхъ странъ встаетъ заря!
Не солнце́ ль ставитъ тамъ свой тронъ?
Не льдисты ль мещутъ огнь моря?
Се хладный пламенъ насъ покрылъ!
Се въ ночь на землю день вступилъ!
О вы, которыхъ быстрый зракъ
Пронзаетъ въ книгу вѣчныхъ правъ,
Которымъ малый вещи знакъ
Являетъ естества уставъ,
Вы знаете пути планетъ,
Скажите, что нашъ умъ мятетъ?
Что зыблетъ ясный ночью лучь?
Что тонкій пламенъ въ твердь разитъ?
Какъ молнія безъ грозныхъ тучь
Стремится отъ земли въ Зенитъ?
Какъ можетъ быть, чтобъ мерзлой паръ
Среди зимы раждалъ пожаръ?

Već istakosmo veliku njegovu zaslugu da utvrdi literaturni ruski jezik. Sin sjevera prekloni se pred ugledom Moskve, prihvati centralno moskovsko narječje, obogativ ga svježim pritocima iz živih sjevernih vrela. U gramatici postupi vrlo mudro, ne prekinuv odmah veze, koja kroz stoljeća spajaše jezik crkve s jezikom naroda; u njegovim očima osta crkveni jezik i u napredak bogata riznica, iz koje može literatura mnogo vaditi, osobito za oznaku abstraktnih, filosofskih i dogmatskih pojmova.

Bjelinski, govoreći o Lomonosovu, prigovori, istina njegovoj poeziji, da ne oživljuje fantazije, da ne dira u srce, ali doda i to, da kad se porede s njim najbliži suvremenici, iza lažljiva oblika retorijske poezije ipak proviruje talenat i pravo darovanje. Medju tim suvremenicima zaslužuje da se spomene osnovalac francuskoga pseudoklasicizma u ruskoj dramatskoj poeziji

6.

Sumarokov, Aleksandar Petrovič (od god. 1718. do godine 1777.). Suvremenici zvahu ga od poštovanja ruskim ili sjevernim Rasinom (Racine), sam prisvajaše sebi zaslugu, da je Rusima otključao Rasinov teatar a svomu prahu ostavio slavu Rasina i Voltaira. Tim on priznaje, da su mu Francuzi sa svima svojim dobrim i zlim stranama bili učitelji. Od njih je pouzajmio pet čina, jedinstvo mjesta i vremena, slabost dramatske radnje i zapleta, preteźnost jedne jedite strasti — ljubavi ili ljubavne spletke, mržnje ili osvete. U ono doba Racine nije dakako više gospodovao na pozorištu francuskom, a Voltaire, koji ga je u tragediji imao zamijeniti, hćaše u koje čemu ispraviti svoga predšastnika, naročito svojom dramatikom

---

Тамъ споритъ жирна мгла съ водой;
Иль солнечны лучи блестятъ,
Склонясь сквозь воздухъ къ намъ густой;
Иль тучныхъ горъ верьхи горятъ;
Иль въ морѣ дуть престалъ Зефиръ,
И гладки волны бьютъ въ Ефиръ.

proturiti u publiku moderne ideje o državi i crkvi. Dok je Racine slavio kraljevsku vlast i vjeru, težnja Voltairova bijaše udešena da postigne protivni efekt.

Sumarokov ne može se dakle pravo ni zamisliti kao podražavač Voltairov u onome, što je francuskoga dramatičara upravo karakterisalo. Ta u Rusiji nije još ni bilo inteligentna društva izvan carskog dvora i njegove okoline, niti pozorišta, osim jednog pridvornog ili carskog. Ako dakle Sumarokov ukazuje i na Voltaira kao svog uzornika, to se ima razumijevati samo prema izboru sadržine, u čemu se ruski dramatičar zbilja ne htje ograničiti materijama stare francuske tragedije (Rasinove), već pošavši tragom Voltairovim odabiraše predmete bliže i dostupnije ruskoj publici — iz ruske istorije.

Sumarokov potječe iz stare, aristokratske kuće (rodjen godine 1718.), otac mu bješe dotjerao do djejstviteljnoga tajnoga savjetnika; sin dobi prvi uzgoj u roditeljskoj kući, nekakav od Petra Velikoga u Rusiju dovezeni pedagog bijaše i njegov učitelj. Poslije (god. 1732.) stupi u tako zvani kontinentalni kadetski korpus, gdje je tečaj nauka bio opširniji i savršeniji nego li u običnim školama; osobito se mnogo gledalo na moderne jezike. Već u tom zavodu (god. 1736.) sastavi Sumarokov s drugovima društvo: **Общество любителей русской словесности**. Korpus običavaše svake godine prikazivati carici Ani svoje čestitke u ruskim stihovima. Za godinu 1740. spominju se dvije ode Sumarokova. Tim otpoče njegova pjesnička radnja, na početku vrlo neznatna i teška. Kažu, istina, da su neke pjesme njegove mladosti čak na note stavljene te pred caricom pjevane, ali on sam ne pridavaše svojim prvencima značenja. Izišav iz korpusa, posta adjutantom kod grofa Razumovskoga i time udje u najodličnije krugove društvene, što je njegovoj naklonosti k dramatskoj umjetnosti davalo obilate hrane. Već kao pitomac korpusa polažaše kad i kad predstave talijanske družine, koja je na dvoru carice Ane pokazivala svoju vještinu (od god. 1735.). Baš u ono doba stao u Jaroslavlju Volkov svojim prirodnim glumačkim darovanjem izlaziti na velik glas. Taj entuziast bješe sagradio u svom

rodnom gradu veliko pozorište, na kojem se predstavljalo ruski: glumcima bijahu on sam, njegova braća i znameniti Dmitrijevski. Dame ne izlažahu za onda još na pozornicu kao glumice. U Petrogradu nije bilo postojanog ruskog pozorišta, već na dvoru, u carskim palačama, predstavljahu diletanti, većinom mladi vojeni častnici, i to francuske komade. U takim prilikama osvoji Sumarokova želja za ruskim pozorištem, za ruskim repertoarom, za slavom tvorca ruskih istorijskih tragedija. U brzo javljaju se poslije Hamleta (Гáмлетъ, трагедія Алексáндра Сумарóкова god. 1748.) ruske tragedije: Horev (Хоревъ, od god. 1749.—1750.), Sinav i Truvor (Синавъ и Труворъ god. 1750.), Semira (Семира, god. 1751.); nekoliko godina poslije napisa Jaropolka i Dimizu (Ярополкъ и Димиза god. 1758.), Višeslava (Вышеславъ, god. 1767.) i Dmitrija Samozvanca (Дмитрій Самозванецъ, godine 1771.). Sva su ta lica, junaci i junakinje, po imenu iz ruske istorije, ali ruskog istorijskog osjećanja i mišljenja nema u njima više, nego li u njihovim francuskim uzorima, nego li srpskoga ili hrvatskoga u našim istorijskim dramama od Subotića, Cvetića i t. d. Situacija bijaše prenošena, kazat ćemo, u predkršćansko doba staroga Kijeva, Novgoroda, i t. d. ali junaci na pozornici deklamirahu kao da su iz staroga Rima ili modernoga Pariza. Glavna radnja jednako se kreće oko ljubavi i nesreće, koju ta strast izaziva. Evo dvije-tri analize:

U Horevu, Osnelda, kćerka staroga kijevskoga, suzbijenog i prognanog, kneza Zavloha, življaše od malih nogu kao zarobljenica u Kijevu te kad dodjoše godine, zaljubi se u Horeva, mladjega brata tadašnjega gospodara Kija. Zavloh jednako uznemirivaše Kijev grad i najposlije opsjede ga. Tajni razgovori Horeva s Osneldom probudiše sumnju da se radi o izdaji, te dok Horev izadje pred grad da suzbije Zavloha, zapovjedi Kij da se Osnelda u tamnici otruje. Prekasno uvidje Kij svoju pogrešku, kada se Horev kao pobjedilac vrati. Iz očajanja probode se Horev. I bojarin Stalverh, koji ponukivaše Kija na ono što učini s Osneldom, bješe se već prije strmoglavio u Dnjepar. Te žrtve zlosrećne ljubavi umiru poslije

dugačkih, patetskih monologa. Kažu, da je tragedija po prv
put prikazana g. 1749. u suhoputnom korpusu, na štampanom
izdanju pominje se kao prva predstava god. 1750. u carskom
pozorištu (u dvoru).

U »Sinavu i Truvoru« radi se o ljubavi od dva rodjen
brata spram Ilmene, kćeri Gostomislove. Ilmena trebalo je d
podje za Sinava a na nesreću zavoljela je Truvora. Po savjet
očevu odreče se, i ako s očajanom dušom, Truvora te podj
za Sinava. Truvor kad vidje, da ne može odvratiti kobn
žrtve, ubi se; i ona ugleda se u njegov primjer. Još mal
te bi se bio ubio i Sinav. U toj tragediji ima osobito mnog
sentencioznih dugačkih monologa i razmišljanja. U prvom
aktu otac Gostomisl umuje pred kćerkom u 56 stihova,
drugom Sinav sam sobom u 40 stihova, Ilmena odgovara m
u 34 stiha. Na koncu još Sinav, kojemu je otac istrgao mač
iz ruku, završuje tiradom od 38 stihova! Značajno je za uku
vremena, da je Laharpe vrlo pohvalio ovu tragediju.

»Semira« održa se najduže u milosti publike. I tu s
radi dakako o ljubavi u nesrećan čas. Semira je sestra Oskol
dova. Taj živi u Kijevu kao zarobljenik Olegov, koji mu j
oteo gospodstvo. I ovdje se Semira zaljubljuje u Rostislava, Olegova sina, ali u dugačkom monologu obriče, da će se otkazati od ljubavi te radije podupirati brata u zavjeri protiv Olega. Kada njen brat Oskold izdajom dopade tamnice, nagovori ona Rostislava, da mu pomogne bježati iz zatvora. Taj prista. Oskold pobježe. Semira, pozvana na račun da kaže, tko joj je oslobodio brata, vlada se muški, neće da otkrije istinu. Tada usta sam Rostislav te prizna, da je on to učinio, na što bude od oca osudjen na smrt. Tu se i opet pruži zgoda za Semiru, da blagorodno posreduje. Ova je tragedija u toliko ublažena, što Semira i Rostislav oboje ostaju živi, samo Oskold, koji u dvoboju s Olegom bješe na smrt ranjen, mora da umre po zakonima tragedije, ali i njemu bi lakše umrijeti, kada mu protivnik obećao, da će se ono dvoje uzeti. Suvremenici prozvaše pjesnika ove tragedije »Семиры нѣжныя пѣвецъ«. Carica odlikova ga povišenjem u službi;

kritika presudi mu za milinu stihova i herojske karaktere — besmrtnost. Tko zna, neće li zbilja Semira, u preradjenom izdanju, još jednom uskrsnuti na ruskom pozorištu?

Ostavljamo analize drugih tragedija, samo ćemo navesti, da je i Hamleta spjevao (još god. 1748.). Kad mu neki kritičar prebaci, da je upotrebio Šekspira u francuskom prijevodu, odbi pjesnik s negodovanjem: »Moj Hamlet, ako izuzmete kraj trećega akta, nije ni malo nalik na tragediju Šekspirovu!« Tu je zbilja Sumarokov i nehotice izrekao potpunu istinu.

Godine 1752. dodje družina Volkova na poziv caričin u Petrograd. O tome čovjeku već kazasmo dvije riječi. F. G. Volkov (od god. 1729.—1763.) bijaše vrlo darovit i prilično obrazovan čovjek iz trgovačkog reda, ljubitelj muzike, poezije i slikarstva, a nada sve entuziast za teatar. Kada ga g. 1746. trgovački poslovi dovedoše u Petrograd, upozna se ondje preko talijanskih i francuskih artista s tehnikom pozornice i posljedak toga poznanstva bijaše taj, da je kod kuće, u Jaroslavlju, sagradio pozorište i sastavio prvu glumačku, čisto rusku družinu. Njegova dakle družina sigra u Petrogradu, na veliko zadovoljstvo carice, medju drugim komadima i tragedije Sumarokova: Horeva, Hamleta, Sinava, Aristonu. Carica pohvali glumce, odlikova i Sumarokova, a što je najvažnije, do skora dobi Petrograd (god. 1756.) svoje prvo postojano rusko pozorište. Sumarokov, čiji su dramatski radovi već izašli na glas, imenovan bi direktorom ruskog pozorišta. Medju prvim glumcima hvale se braća Volkovi i Dmitrijevski, koji isto tako spada medju velike talente u dramatici. On je već kao četrnaestogodišnji mladić u družini Volkova igrao ženske role; poslije odaslan bi o državnom trošku u Pariz i London, da se usavrši u glumačkoj vještini. Pod upravom glasovitog Garricka izuči Šekspira, ali upliv francuske škole bijaše kod njega pretežniji. Vrativ se kući, izazivaše sveopće udivljenje publike u tragedijama Sumarokova. Direktor izradi glumcima neke povlastice, koje su u tadašnjem društvenom sklopu mnogo važile, kao pravo da hodaju sa špagom. Na novom pozorištu bijahu prikazivane ne samo starije tragedije

Sumarokova, već i njegovi pozniji proizvodi: »Jaropolk i Dimiza«, »Višeslav«, »Dmitrije Samozvanac«, »Mstislav« i t. d.

Položaj prvog direktora ruskog pozorišta ne bijaše zavidan. U Petrogradu nahodile se tada dvije, da tako kažemo oficijalne, pridvorne družine artista: jedna francuska glumačka i druga talijanska za operu i balet. Na ove se je dvije znatno više trošilo, nego li na pozorište rusko. I publika ne uvažavaše toliko svoje domaće, koliko modno inostrano. U najvećoj milosti bijaše dakako opera s baletom: dvije igračice razdvajahu čitavo društvo teatralnih entuziasta u dvije stranke; da bi aplauz bio jači, donosili bi čak malene daščice sa sobom u pozorište, s imenima dakako njihovih odabranica, po kojima se lupalo! Družina Sumarokova bijaše vezana na one dvije i zavisna od njih: ona mogaše glumiti na ruskom jeziku samo u one dane, kada nije bilo ni francuske ni talijanske predstave. Ta podčinjenost vrijedjala je ruskoga dramaturga, koji je i onako bio čovjek razdražljiv i samoživ, sebičan i slavoljuban. To se vidi iz njegovih pisama grofu Šuvalovu. U jednom tuži se, da dobija premalo plate, samo 1000 rubalja, a htio bi imati bar 1200. On kliče s patosom: Ja sam više uradio za rusko pozorište, nego li francuski glumci ili talijanski pjevači i igrači ili igračice, a dobijam manje od njih! Ova žalba bijaše skroz opravdana, osobito kad pomislimo, što se sve od Sumarokova zahtijevalo. On je imao voditi brigu o repertoaru, s glumcima držati probe, zganjati nehajne članove na posao, brinuti se za rasprostranjivanje oglasa, nadzirati u pozorištu dijeljenje mjesta, da čak pozorištna straža i vosak za svijeće bijahu na njegovoj brizi! Njegova družina nije imala svojeg orkestra, već za sve tri bio jedan te isti. Dogodilo bi se, da su mu dvorski muzikanti uskraćivali službu izgovarajući se time, što su se predugim probama za operu odveć umorili. Tada u zadnji trenut valjalo je direktoru bjegati po gradu te tražiti drugu muziku. U takim prilikama lako je Sumarokovu oprostiti neku patetičnost u hvalisanju svojih zasluga: »Što su nekoč uvidjele Atine, a sada Pariz, na što je ondje trebalo vrlo mnogo vremena, to

dopade tebi, Rusijo, jednim mahom preko mene! Jedva se ovdje, u Rusiji, Melpomeno, tvoje čedo rodilo i već je dotjeralo do savršenstva! Ja sam svladao sve teškoće, sve neprilike! Dragi sugradjani, ta vi vidite, da vam ne čine sramote ni moji komadi ni moji glumci. Do čega ne dodjoše u Germaniji mnogi pjesnici, to sam ja postigao ovdje sâm i jedinac. Lajpcig i Pariz svjedoci su moje slave«. U ovakim usklicima traži oduška njegova prepuna teatralnog zanosa poetska duša. Lako si je predstaviti, kolik bijaše udarac za-nj, kad ga prije vremena odstraniše od direkcije. To bijaše, kako se čini, posao dvorskog maršala grofa Sieversa, na kojega se u posljednjim godinama svoje uprave mnogo tužio.

Uprava Sumarokova ruskim pozorištem potraja samo šest godina, godine 1761. bi otpušten s pensijom te se do mala preseli u Moskvu, gdje je donekle nastavljao svoju dramatsku literarnu radnju, ali njegova zvijezda već je počela opadati. I ako su velike njegove zasluge, što je prvi stvorio originalni repertoar za rusku pozornicu, što je kod publike probudio smisao i volju za taj narodni zavod, opet njegove ukočene tragedije, njegovi patetski monolozi, njegovi mlitavi i nepokretljivi junaci ne mogoše se za dugo održati u milosti kod publike, počeše joj ozbiljno dosadjivati. Jer pored svega podražavanja francuskim uzorima Sumarokov ostaje ipak u sravnjenju s Francuzima vrlo malen. Nije baš odveć teško bilo shvatiti spoljašnjosti, ali provesti s konsekvencijom nove karaktere, to je mnogo viši zadatak, kojega on nije mogao savladati. Rasinu dala je već istorija i tradicija gotove karaktere, oni bijahu već davno i svestrano obradjeni u klasičkoj starini. Lica Sumarokova nemaju za sobom gotove tradicije, njima je valjalo život istom uliti prema dubokomu poznavanju ruske istorije i poetskoj koncepciji njenoj. Te velike zadaće nije Sumarokov izveo, jer je bila za-nj preteška, jer je bilo prerano. Njegovi junaci kreću se na pozornici kao marioneti, izgovaraju kitne fraze, ne pazeći na to, odgovaraju li danoj situaciji, objašnjuju li se iz zamišljenih tipova kao prirodna potrebita posljedica. Jedan kritičar reče o njegovim trage-

dijama, da bi se kod svake moglo napisati: »дѣйствіе происходитъ въ Тмуторокани!«

Upravo u to doba počela je ulaziti u modu u evropskim literaturama lakša vrsta gradjanske drame, koja je iz Engleske presadjena u Francusku a prijevodima s francuskog jezika postajala popularnom i u Rusiji. Godine 1764. izadje u ruskom prijevodu »G. Barnwell ili londonski trgovac« od George Lillo (engl. od god. 1731.) pod nazvanjem: »Лондонскій купецъ«, a g. 1765. pojaviše se u prijevodu Diderotove drame »Le fils naturel« (Побочный сынъ) i »Le père de famille« (Чадолюбивый отецъ), francuski su originali od god. 1757. i 1758. Iz literature samo jedan je korak na pozornicu i taj korak učini Moskva. Ovdje se godine 1770. pojavi na pozorištu plačevna drama (comédie larmoyante) francuskog pjesnika Beaumarchais (Bomarše), pod naslovom »Eugenie«. Komad bješe više puti predstavljen sa sjajnim uspjehom. To raspali Sumarokova, koji je upravo god. 1771. štampao svoga »Dmitrija Samozvanca« te napisa u predgovoru ljutito ovu jadikovku: »U Francuskoj iznijeli su jedan novi, nevaljali rod plačevne komedije. Ondje neće dakako iskorijeniti ukusa Rasinova i Molièrova. Ali kod nas pozorište istom se podiglo pa ovaj mrski ukus nikako i ne dolikuje slavnim vremenima carice Katarine. Da se ne bi i kod nas udomaćile, pisah o tim dramama Voltairu, ali gle medju tim one se ušuljaše u Moskvu, pošto ne smiju u Petrogradu da se pokažu, da ovdje naidjoše čak na odabravanje i stekoše aplauz, ma i bio prijevod komada loš, ma i bila igra glumice, koja prikazivaše Eugeniju, drska. Prevodilac komada, nekakav rabulist, uznosi aplauz publike u zvijezde te ulagujući se publici hoće da je utvrdi u tom ukusu. Jedna nadriknjiga nameće se za spasitelja ruskoga Parnasa, za vodja ukusa moskovske publike! Duše mi, do skora nastupit će kraj svijeta! Ali ne, ne može biti, da bi Moskva više vjerovala jednoj nadriknjizi, nego li gospodinu Voltairu i meni!«

Kad smo već kod toga, da kažemo nešto i o ruskoj publici, koja posjećivaše pozorište. I protiv nje podiže žalbu

razjadjeni pjesnik. Ne pristoji se, kaže, kad se dolazi u pozorište, da se Semira gleda, sjedati uz orkestar te hrskati orahe i misliti, kad je ulaznina plaćena, da je dopušteno u parteru gurati se pestima ili u ložama na glas raspravljati o tricama cijele nedjelje. Vi putnici, što ste bivali u Parizu i Londonu, kažite: hrskaju li i ondje orahe za predstave te dok u komadu napetost uzlazi na vrhunac, tuku li pred pozorištem pijane kočijaše, tako da zbunjuju publiku partera i loža? — Ovakih prizora, gdje su lakeji i kočijaši, iščekujući kraj predstave, i podobna njima čeljad, za vrijeme predstave pred pozorištem podizali viku, tukli se te čak na vrata i okna od pozorišta lupali — zabilježeno je upravo iz života moskovske publike nekoliko. U tom iskaza se originalnost matuške Moskve. Dvorskim duhom opojeni Petrograd stradaše od druge nevolje, od nemarna posjećivanja pozorišta. Carica Jelisaveta, velika prijateljica pozorišta, zahtijevala bi od pridvornih i državnih činovnika, da marljivo polaze pozorište. Kad se jednom na francusku predstavu sabralo odveć malo publike, bjehu još iste večeri razaslani po gradu kurijeri k svim znatnijim licima, da upitaju, zašto nisu bili u teatru; zaprijetilo se podjedno, da će unaprijed policija utjerivati globu od 50 rubalja, tko bez uzroka izostane!

Sumarokov opadaše od nedaća, koje ga postigavahu, sve niže i niže. God. 1771. bješe sklopio ugovor s posjednikom moskovskoga teatra, Bellmonti, po kojemu ne bi se smio nijedan njegov komad prikazivati bez osobita dopuštenja. Jednom iznesoše ipak njegovu tragediju »Sinava«, ne upitav autora. Kažu, da su glumci navlaš nehajno igrali, samo da izazovu nezadovoljstvo publike. Sumarokov potuži se čak do carice Katarine te napisa čitavu elegiju na nezahvalnost svojih sunarodnika, žaleći se, da ga kod kuće manje poštuju nego li u inozemstvu: »Voltairu! suzama natapam tvoje pismo, kojim me tješiš (Слезами я кроплю, Вольтеръ, твое письмо)« — ovako kliče ozlovoljeni pisac.

S Lomonosovim nije nigda prijateljevao, zavideći mu sjajniju sudbinu i veći talenat. Grof Šuvalov, koji je rado

isticao rolu Mecenata spram pjesnika i učenih ljudi, bijaše naklon jednomu kao drugomu. Njemu je osobito ugodno bilo, kad je mogao tako udesiti, da se oba pjesnika kod njega sastanu. Rado prisluškivaše njihovim razgovorima, koji su se redovito izvrgavali u živahne rasprave i prepirke. Počev od jezika, prelazili bi na vrste poezije, pozivali bi se na knjige, koje su odmah bile i čitane i t. d. Kad se desilo, da nisu bili baš sasvim trijezni, svršavao je spor time, da je Šuvalov obojicu tjerao iz kuće. Ne rijetko ako bi Šuvalov s Lomonosovim bio na samo, te bi nadošao Sumarokov, ugledav svoga protivnika okrenuo bi mu ledja te otišao, i t. d. Ovako se razumije, zašto nije Sumarokov mogao podnijeti mirne duše, kada god. 1757. pod portret, kojim bješe ukrašeno izdanje djelâ Lomonosova, dodje epigraf u slavu pjesnika. On napisa neku vrstu travestije, koja izazva polemiku sa strane drugoga pjesnika, kojega se slava istom počela širiti — Deržavina. Najnježnije obilježi Sumarokova nekoliko decenija kasnije Puškin ovim riječima: »Slabo dijete tudje pouke, zavidljivi oholac, hladni Sumarokov, bez sile, bez vatre, nevelika uma« …*

Ovim mogli bismo završiti pričanje o Sumarokovu, ne upuštajući se u anekdote, koje izazivahu posljednje godine njegova života, u kojima bijaše češće pijan nego li trijezan. Ali u svojim mladjim godinama pored slave sjevernoga Rasina otimao se još za slavu ruskoga Molièra. Njegove komedije važe još manje, nego li tragedije, jedva se u istorijama literature spominju komadi, kao: **Чудовище** (god. 1750.), **Трисотиніусъ** (god. 1750.), **Пустая ссора** (god. 1750.) **Приданое обманомъ** (god. 1756.), **Опекунъ** (god. 1765.), **Лихоимецъ** (godine 1768.), **Ядовитый** (godine 1768.), **Три брата совмѣстника** (god. 1768.), **Нарцисъ** (god. 1769.). i t. d. To su većinom prijevodi ili imitacije Molièra, uz gdjekoju originalnu stvarčicu. U »Trisotiniusu« (nazvanje po Molièru)

---

* Ты ль это, слабое дитя чужихъ уроковъ,
Завистливый гордецъ, холодный Сумароковъ,
Без силы, без огня, съ посредственнымъ умомъ . . .

ima dosjetaka protiv ortografije Tredjakovskoga: Bobembius i Trisotinius prepiru se o tome, koje je slovo bolje: T s jednom ili Ш sa tri noge; zovu u pomoć slugu Kimara da spor riješi. Taj voli tronožno slovo, jer kaže u jednonožnoga neka se noga slomi, nije više ni za što, a u tronožnoga kad bi se i dvije noge slomile, još ostaje treća! U komediji Опекунъ (Skrbnik) šibaju se razni suvremeni običaji, u čemu ako baš i nema mnogo humora, opet je podloga realna, domaća. Najmilijom temom dosjetaka onog vremena bijaše pretjerana francuzomanija, koja se pokazivala ne samo u modama, već i u jeziku, u prekorednom miješanju francuskih riječi i fraza u ruski govor. Sumarokov iznosi to na smijeh u ovakim primjerima: я васъ адорирую . . . я этова не меритирую . . . вы довольно ремаркированы . . . я опреде васъ всегда въ конфузіи . . . что вы дистре . . . я этой пансе не имѣю, i t. d. U komedijama Sumarokova nema pokretljivosti, nema radnje; sadržina se pripovijeda, a ne prikazuje; nema dobra rasporedjaja i, kako knez Vjazemski veli, nigdje nema profila, sve stoji licem k licu, gledalac nema što da nagadja ili naslućuje, nema na čemu da napreže svoju kombinaciju. Sumarokov pisa još nekoliko satira i poviše basana, o kojima ćemo poslije govoriti.

7.

Zasluga je do sada spominjanih pisaca i pjesnika, što su pokazali, da književnost i na ruskom jeziku može i mora da udje u javni život, da bude jedna ako i vrlo neznatna njegova sastavina, za koju se probudjivao smisao najprije samo u vrlo uskim granicama ljudi gradskih, da upravo najviše petrogradskih. Na čelu pokreta stajaše sam dvor i njegove udvorice, po zapovijesti učestvovahu takodjer viši državni činovnici i vojeni častnici. Najveće značenje u tim pokušajima svakako ima oblik, t. j. ruski jezik, kojemu malo po malo počeše i u toj novoj roli privikavati, videći da je vrijedan i vrstan da si podčini svu oblast duhovnoga života. Manje je mogla privla-

čiti i zanimati sadržina prvih radova. S te strane ne ogleda se u dojakošnjim proizvodima niti velika originalnost niti realna istina. Čitaoca ili gledaoca valjalo je zabaviti, ugoditi mu lijepim riječima i prikazivanjem poetskim stvari, kojih u životu nije ni bilo, već se moglo samo željeti da bi bile onakve, kako ih prikazivahu. Kod toga nitko se nije bojao, da će mu se prebaciti, što ne govori i ne crta istine. Ta poezija nije i ne treba da bude istina. Onaj isti Lomonosov, koji u svojim naučnim raspravama unapredjivaše prirodne nauke i usavršivaše sredstva tehnička, u svojim odama ne zaziraše od pretjerivanja u opisima i pohvalama. Takim načinom on posta kolovodjom mnogobrojnih odotvoraca, što u drugoj polovici 18. stoljeća poplaviše rusku književnost gomilama pjesama u slavu ljudi, koji se u istinu ničim ne proslaviše, u pohvalu dogadjaja, kojih u istinu nije trebalo hvaliti. Isto je tako oduševljenje Sumarokova za dramatsku književnost zastranilo krivim putem, kad se mašio visokog i okorjelog koturna francuske klasičnosti u ono vrijeme, dok su već u samoj Francuskoj taj isti klasicizam napuštali. U ovim vrstama poezije očekivalo se ne samo usavršivanje oblika, jačanje originalnih misli, već i izbor novih pravaca, novih uzora. Vidjet ćemo odmah, u koliko zadovolji ovim očekivanjima vijek carice Katarine. Samo prije da upitamo, kakvim proizvodima može se pohvaliti vrijeme iza reforme Petra Velikoga na polju ruske proze, pored onoga, što je već do sada spomenuto.

Ne treba da nabrajamo prijevode, kojima je akademijski prevodilački ured obogaćivao od godine do godine književnost, podmirujući potrebe raznih stručnih škola. Prevodilo se ponajviše s francuskog i njemačkog jezika, svi rodovi i sva područja ljudskog znanja ulažahu u program ove radnje, koja nema toliko značenja u istoriji ruske literature koliko u istoriji ruskog jezika i narodne prosvjete. Jedan originalan um tog vremena, koji napisa mnogo djela ruskom prozom, bijaše T a t i š č e v (Vasilij Nikitič). Kad se godine 1886. slavila dvjestogodišnjica njegova rodjenja, govorilo se s velikim priznanjem o mnogostranim kulturnim težnjama tog nešto suviše

zaboravljenog čovjeka, isticala se čak neka srodnost izmedju njega i Lomonosova. Iste godine bi naštampano (izadje godine 1887.) njegovo zanimljivo djelo »Разговоръ о пользѣ наукъ и училищъ« (Razgovor o koristi nauke i učilišta, pod redakcijom Nila Popova), koje je god. 1733. napisano i preko stopedeset godina ležalo u rukopisu. To su filosofski razmišljaji, kod kojih leksikon Walchov pruži piscu mnogo gradje. Knjiga sastavljena je poput katekizma u pitanjima i odgovorima te svjedoči o velikoj načitanosti i jasnim pogledima avtora. Da je izašla, kada bješe napisana, mogla bi bila donijeti mnogo koristne pouke; ali ruska literatura bijaše već tako hude sreće, da su joj mnoga djela od znatne važnosti ostala nedostupna, bilo zato, što nijesu mogla, bilo zato, što nijesu smjela u horu ugledati svijeta. Sjetimo se bogate radnje literarne Križanićeve, spomenimo Pososkova, eto vam Tatiščeva i Radiščeva i t. d. One godine, kad bi imao izaći pomenuti »Razgovor« (g. 1733.), naštampana je druga radnja Tatiščeva pod naslovom »Духовная« (Oporuka), t. j. savjeti oca sinu, knjižica preštampavana je više puta. Najbolje je pisac poznat u istoriji ruske literature kao prvi pragmatični istoričar, koji pokuša dojakošnje ljetopisne svodove zamijeniti sistematskim izlaganjem predmeta. Ali ni to veliko djelo ne ugleda svijeta za života piščeva, već istom u godinama 1768.—1774. izda ruski istoriograf Miller tri sveske, god. 1784. izadje četvrta, peta pojavi se u devetnaestom stoljeću.

Sitnu istorijsku gradju zastupaju memoari. Kao spomenici literaturni ne važe mnogo, ali kao ogledalo mišljenja ljudi onog vremena spomena su vrijedni, osobito oni što ih pisaše znatnije ličnosti: u njima priča se o mnogim zanimljivim, nutarnjim i spoljašnjim, stranama tadašnjega života. I ovoj gradji nedostaje jedan uvjet, da se pravom uračuna u proizvode 18. stoljeća: ljudi onog doba nijesu za njih znali, nijesu mogli iz njih crpati ni pouke ni savjeta. Izmedju drugih da ukažemo na »putničke zapiske« P. A. Tolstoga, koji već godine 1697.—9. preko Poljske i Austrije putova u Italiju: vrlo prostodušno prikazuju se tu utisci, što ih običaji

zapadne Evrope učiniše na moskovskog čovjeka, kojega je već u Varšavi zapanjilo slobodno vozanje gospodja i gospodjica u karucama po gradu, koji se u Beču nije mogao načuditi divotama Schönbrunskog parka, i t. d. Jednako je zanimljiv putopis Lukijanova u svetu zemlju, ne radi svete zemlje, već radi Rusije u njenim južnim krajevima i radi tegoba putovanja iz Moskve do Carigrada. Zapiske Nepljujeva, vjerne sluge Petra Velikoga u diplomatskoj službi u Carigradu, važne su za istoriju spoljašnjih odnošaja. Kneginja Dolgoruka opisa, ali istom godine 1767., svoj život, svoju sjajnu mladost i svoju nesreću, koja je stiže poslije smrti Petra Velikoga, kada svi Dolgoruki padoše u nemilost: kako poslije, u 19. vijeku, pjesnik Nekrasov opjeva junaštvo ruskih žena, koje dijeliše patnje svojih muževa, osudjenih dekabrista, tako opjeva i stradanja Dolgoruke Kozlov u poetskoj pripovijesti Б. Долгорукая (god. 1828.). Krekšin zanimaše se poglavito za vrijeme i ličnost Petra Velikoga, ali pisa takodjer raspravu o postanju slovenskog naroda, gdje se Mosoh sin Jafetov proglašuje osnivačem Mosohije, t. j. Moskovije, a sin mu Ross bijaše rodonačelnikom Rusa!

A što je čitao, da ne kažemo pisao prosti narod? Ništa ili gotovo ništa, u koliko nije umio ni čitati. Ali po gradovima i povećim selima bijaše ipak imućnijih ljudi iz reda trgovačkoga, iz nižih činovnika i gdjegdje iz zanatlija, koji marljivo i rado čitahu legende, istorije raznih mučenika i različite priče iz kruga klasičnih i sredovječnih romantskih tradicija. To bijahu većinom prijevodi iz predjašnjih vremena, prepisivanjem predavani od jednog pokoljenja drugomu te i sada raširivani po narodu ne samo putem štampe, već još više preko rukopisnih zbornika. Izrijetka iskoči iz te sredine po koji daroviti, umni čovjek, koji se kao čisti samouk dade i na pisanje knjiga. Tko bi mogao reći, koliko je vrlo razumnih i knjizi odanih ljudi sakriveno u anonimnim opširnim zbornicima krajem 17. i početkom 18. stoljeća? Jednomu znamo i za ime, a taj bijaše ne samo prepisivač, već i samostalan pisac. Ivan Tihonovič Posoškov, rodom seljak, ili kako

sam govoraše, prostak (простецъ), naučio čitati i pisati mimo školu, naučio još svakojake praktične vještine, smišljao rado svakojake planove i predloge. Njegov bistar pogled i saobraćaj s prostim narodom otkrivaše mnoge nepravde u životu ruskog naroda a živa želja nagonjaše ga, da o tom i piše. Tako postaše njegovi spisi »О скудости и богатствѣ«, »О ратномъ поведеніи«, Отсческое завѣщательное поученіе«, »Доношеніе митроп. Стефану Яворскому о разныхъ непорядкахъ въ жизни, религіозныхъ и нравственныхъ« i još neki drugi. U tim spisima ogleda se bogat prirodan um ruskoga čovjeka petrovskog doba, koji stoji na raskršću medju starim i novim vremenom, ne simpatiše više s okorjelom, nepomičnom starinom (zato se Posoškov i odmetnuo od raskola, uz koji isprva pristajaše) ali zazire i od evropskog upliva, gledajući kojekakve razvratne pojave, što ih inostranci unošahu u posvećene starinom, proste i dobre, ruske običaje. Prema tomu daje i sinu savjet u »očevoj oporuci«, da se ne sklanja ni na lijevo ni na desno, na jednoj strani posrnuo bi u raskol, na drugoj u sljedbenike »Martina Ljutora«, koji »u dvjesta godina ne iznesoše nijednoga, ni živog ni mrtvog, čudotvorca, van takvih čudotvoraca imaju izobilje, što mogu do ponoći, da čak do zore, provoditi bez sna u skakanju i tancanju, umiju piti uz muziku i igrati karte«. Po savjetu Posoškova o uzgoju djece ne valja djetetu davati rijetko ime, koje se jedva izgovara, kao Sozont, Dorimedont, Falalej i t. d., ne valja početi sa »tjatja« i »mama«, već s riječju »bog«, djecu valja držati strogo u poslušnosti i pokornosti, učiti je »slavjansku gramatiku«, pravila »cifirna« (t. j. aritmetiku), latinski, grčki i poljski jezik i još kojugod vještinu, osobito preporuča crtanje. Mnogo zanimljivih sitnica sadržava »oporuka« Posoškova, podsjeća često na Silvestrov »Domostroj«; u poštovanju žene stoji znatno više, jer kaže sinu, da ne uradi ništa ne posavjetovav se prije sa ženom: »bog dao čovjeku ženu ne da mu robuje ili samo služi, već da mu bude pomoćnica . . .« Osobito potanko razlaže otac sinu, kako treba da se moli bogu i svetim ikonama, kako da se drži u crkvi,

odvraćajući ga od zlih običaja, što vladaju u »kirkama« (t. j. protestantskim crkvama). I protiv raskošna odijela vojuje rječito.

Mnogo je važnije djelo Posoškova »O **скудости и богатствѣ**«, zahvata pitanja političko-ekonomska i državna, propovijeda mnogo nepovoljnih, gorkih istina te čini se, bijaše glavni uzrok što je smjeli pisac platio životom u »Petropavlovskoj« tvrdji god. 1726. Pisac traži blagosastojanje države u pravici i moralnosti narodnoj. Zato kori neukost pravoslavnog sveštenstva, ište da se uveliči njegova obrazovanost, da se obezbijedi njegov materijalni položaj (»kod nas u Rusiji hrane se popovi svojom rabotom, ničim se ne odlikuju od poljodjelaca mužika, mužik za plug i pop za plug, mužik za kosu i pop za kosu . . .«). Dalje traži za svakoga, bez razlike čina »jednaki sud, blizu, izravno i pravo«, žaleći se na sadašnje stanje, koje je gore nego li ne samo kod inozemnih kršćana već i kod »busurmana!«. Predlaže novu kodifikaciju zakona (»Uloženije«). U glavi »o seljaštvu« ište, da se i seoska djeca uče čitati i pisati, tuži se, da gospoština odveć opterećuje svoje kmetove i tim zatire seljaštvo, ne dolazi još do misli o potpunu oslobodjenju kmetova, već samo o pravednijem raspoređivanju nameta i t. d. Mnogo svijetlih misli sadrže spisi Posoškova, ali redom s njima i mnogo čudnovatih, upravo smiješnih savjeta i predloga, što drugačije ne može ni da bude kod čovjeka samouka. Knjige Posoškova postaše istom u našem stoljeću, da čak nedavno, predmetom ozbiljna izučavanja.

Isto se tako poče istom nedavno svraćati pažnja i na onu drugu, bezimenu, rukopisnu literaturu, koja kako se po svemu vidi predstavljaše duhovnu hranu prostog ruskog naroda u isto doba, dok se velikogradska i pridvorna inteligencija zanimala za ode Lomonosova, za tragedije Sumarokova, za satire Kantemira i t. d. Za osvijetljenje ovoga pitanja ima prevelikih zasluga A. N. Pipin (А. Н. Пыпинъ), koji već godine 1858. dokaza, na osnovu rukopisnih zbornika, kako je još u 18. stoljeću prepisivan bio roman o Aleksandru Velikom, priča o premudrom Akiru, o premudrom Solomunu i Morolfu, roman o prekrasnoj Mageloni, skaska o Bovi Koroljeviču

i t. d. Nedavno nastavi on svoja istraživanja te izvede na čisto, da osim pomenutih tekstova u rukopisima 17. i 18. vijeka dolazi još preko stotinu drugih pripovijedaka, koje bijahu za cijelo vrlo popularne i omiljelo čitanje ruskih širokih slojeva, osobito prostog naroda. Evo za primjer nekoliko nazvanja:

»Istorija o princu Adolfu iz Laplandije i o ostrvu vječita veselja« (Pipin nadje je u 4 rukopisa 18. stoljeća i u nekoliko štampanih izdanja; francuski original glasi ovako: Histoire d'Hypolite comte de Duglas, izdan već god. 1690.).

»Istorija o skitskom kralju Akamenu i kraljici Menalippi« (to je odlomak iz četvrtoga dijela romana Cleopatre, francuski napisana god. 1647.—8.).

»Istorija o Alfonsu Ramiri, kralju španskom i o prekrasnoj Angeliki, princezi lombardskoj« (stoji u vezi s Orlando furioso).

»Azijatska Baniza« dolazi u nekoliko rukopisa 18. stoljeća, njemački original izašao je god. 1688. ili 1689. te bio vrlo popularan.

»Istorija o princu ciparskom Veliamu, kako je bez znanja uzeo sestru za ženu« (u rukopisu početka 18. stoljeća, kazuje se i čija je bila: **Сиа книга третьей кананерской роты сержанта Гаврила Алферьева**)

»Istorija o Hedvigi, princezi francuskoj« (Pipin nabraja pet rukopisa).

»Istorija o engleskom milordu Gereonu i markgrofici Marcimirisi« (oko 7 rukopisa iz 18. stoljeća, a i štampano. Jedan eksemplar bijaše svojina trgovca iz Voloka Lamskoga, za koju je platio 1 rubalj 30 kop.).

»Pustolovine Don Ramira Derazas i Donne Leonore Demendos« (francuski izvor »Avantures de Don Ramire des Roxas, tirées de l'espagnol« izadje godine 1737. u Parizu), i t. d. i t. d.

Kako se vidi, to su većinom pripovijetke o čudnovatim dogadjajima, što se zbiše negdje daleko u stranom svijetu, prevedene ili preradjene, ali nije svagda lako originalu u trag ući, pošto se nazvanje rado mijenjalo, kad i kad čak prevo-

dilo. Iz La galante Saxe posta u prijevodu **Галантъ саксонскій**, »**Великодушный индіанецъ**« zove se takodjer »**Сказка о принцѣ Любимѣ**«, jednomu je skitskomu princu ime »**Милобранъ**«, a princezi »**Истинная слава**«. Roman o prekrasnoj Mageloni zove se u ruskoj preradi »**Петръ-златые ключи**«. Pripovijetka »**Изабелла Мендоза ишпанская повѣсть, сочиненная госпожею Кошуа**« (u rukopisama i štampana) nosi u francuskom originalu nazvanje Histoire de la comtesse de Savoye, a spisateljica zove se Madame de Givry comtesse de Fontaines. Godine 1880. naštampa L. Majkov »**Повѣсть о россійскомъ матросѣ Василіи**«, a god. 1887. izadje pripovijetka »**Гисторія о гишпанскомъ шляхтичѣ Долторнѣ**«. Kad bi se ove dvije stvari znale samo po naslovu, nitko ne bi se lako dosjetio, da je to isti predmet, ali pošto su obje naštampane, sada znamo, da je »španski« plemić Doltorn u preradjenoj rusifikaciji izišao »matroz Vasilije«. Čudnovato, da se i pod nazvanjem Doltorna original pripovijetke jošte nije mogao otkriti. Koliko puta može biti taj isti slučaj, da se pod dvjema različitim nazvanjima krije jedan predmet! Za cijelo i kao prijevodi bit će te radnje vrlo nejednake cijene; sudeći po izvodima kod Pipina dogodi se prevodiocima mnogo smiješnih qui pro quo. Gdjekoji prijevodi vrlo su opširni te se htjelo mnogo vremena za posao. Na priliku »istorija o dvjema Sicilijancima, Melentiju i Palamedu, i o prekrasnoj Ariani«, prevedena valjda s njemačkoga prijevoda (Arianens Staats- und Liebesgeschichte), francuski je original od god. 1643., zahvata in folio 321 list.

Usiljen bi interes za ovake pripovijetke ilustracijama. Ruska prostonarodna literatura 17. i 18. stoljeća vrlo je voljela ilustrovane tekstove, ali u 17. stoljeću nije izbor ilustracija još bio velik, to su ponajviše legende svetaca i po gdjekoja moralna pripovijetka, istom u 18. stoljeću izbiše na površinu svjetski motivi. Spomena su vrijedni nada sve prizori iz narodnih epskih pjesama i pripovijedaka, gravirani na drvu ili mjedi. Početkom 18. stoljeća bješe ilustrovan čitav ciklus epskih priča o Iliji Muromcu evo ovako: 1. slika: Otac i sin

blagosivljaju Iliju Muromca na put, 2. slika: Razbojnici mole Iliju, da ih pomiluje, 3. slika: Ilija Muromec uništava čitavu vojsku busurmanâ (= nevjernikâ) kod Černigova, 4. slika: Ilija Muromec napada na Solovja na drvetu, 5. slika: On probada Solovjevu kćerku, 6. slika: Ilija Muromec zastire svojim krznom kijevskoga kneza i kneginju, da bi mogli uslišati zviždnk Solovja, 7. slika: Ilija i Dobrinja izlaze na polje protiv orijaškoga pilgrima, 8. slika: Ilija Muromec ubija gorostasnog idola (»idolišče«) svojom kapom. I strane »istorije« imaju svoje ilustracije, na pril. više pomenuta »istorija o princu Adolfu iz Laplandije i o ostrvu vječita veselja« dobi već u prošlom stoljeću 8 ilustracija. Poznatu skasku istočnog izvora »Šemjakin sud« ukrasiše u prvoj polovici 18. stoljeća ovim gravirama: 1. brat-siromah moli brata-bogataša za konja, 2. brat-siromah skube konju rep, 3. oba brata dolaze pred sud; bogataš drži mošnju novaca u ruci a siromah kamen u vreći; 4. siromah padajući zadavljuje jednomu seljaku dijete u kolijevci; 5. brat-siromah padajući s mosta zadavljuje čovjeka, što ga je sin na kolima vozio; 6. oba brata pred Šemjakom na sudu; 7. pred sud dolazi i onaj sin, kojemu je brat-siromah zadavio oca, 8. pred sud dolazi i onaj seljak, kojemu je brat-siromah zadavio dijete; 9. braća se izmiruju, 10. izmirenje sa sinom, koji je izgubio oca; 11. izmirenje sa seljakom, koji je izgubio dijete; 12. brat-siromah pokazuje Šemjaki, koji se nadao mitu — kamen!

Samo se kaže, da je i u tom poslu Rusiji prednjačilo inozemstvo, evropski zapad, za kojim je ona koračala, podražavajući mu, na jedan do dva vijeka kasnije. Najstarije gravire na posebnim listićima nijesu u Rusiji starije od druge četvrti 17. stoljeća, proishode iz Kijeva. Malo po malo javljaju se i originalni motivi gruba narodna ukusa, osobito od kako je saobraćaj medju spolovima počeo pod uplivom zapada bivati slobodniji. Cinizam, kojemu je mjesto u krčmi ili medju razuzdanom služinčadi, daje vrlo mnogo motiva za ilustracije. Evo nekoliko tekstova, po kojima se može naslutiti lik ilustracija: Na jednoj čitamo: »Душа Танюшка, проситъ лакей

Ванюшка, люби меня, будь во вѣкъ моя«, na to Tanja »рученьку дала, Ваню милымъ назвала«; pod drugom: Яковъ кучеръ кухарку обнимаетъ (grli), а она его отъ себя пихает (gura): пожалуй, поди прочь я вѣдь не кобылья дочь. Kicoš šapće djevojci: черный глазъ поцѣлуй хоть разъ, тебя не убудетъ а мнѣ радости прибудетъ. Taština žénâ u nakitima, u rumenilima za lica, njihova nevjernost i t. d. predstavljaju bogatu gradju ovakih ilustracija.

Dugo se mislilo i učilo, da su reformom Petra Velika stare tradicije i stare navike u jedan mah ustranjene, kao kad ono oluja polomi stara stabla. Pojave, o kojim upravo govorasmo, svjedoče iznovice, da si ne valja stvar tako predstavljati: u širokim krugovima vladaše u čitavoj prvoj polovici 18. stoljeća isti literarni ukus, kojemu je svijet obikao u prijašnjim stoljećima. Ne valja Rusiju miješati s jednim gradom, stolicom carstva. Nije bilo tako lako čitav narod istrgnuti iz njegovih starih navada, kako jedan novo osnovani grad. Više pomenute skaske i istorije ostajahu po svjedočanstvu rukopisâ omiljelim čitanjem ruskih širih krugova gotovo kroz čitavo 18. stoljeće. Jedan zbornik te vrste, što ga ispisa svojeručno neki Mordvinov o polovici 18. stoljeća — još se i sada u porodici čuva kao amanet —, sadrži 21 »istoriju« sve nalik na više spominjane. Kad se bolje protraže ruske javne i domaće knjižnice, još će više iskočiti istina, da je obični čovjek 18. stoljeća svoju duhovnu hranu još jednako crpao iz starih izvora, iz rukopisâ, u kojima bijahu ispomiješane legende i homilije, ljetopisi i hronografi, priče i »istorije«. Medju istorijama redom sa starijom stihijom sredovječnih romana, kao što bijahu Trojanska priča, Aleksandrida, Bruncvik, Bova, Meluzina i t. d., stojahu pripovijesti o svjetskim pustolovima, o avanturistima, o zaljubljenim parima i t. d., poizvadjene iz raznih evropskih literatura 17.—18. stoljeća, dok se od polovice stoljeća naprijed počeše pomaljati već i tekstovi višega reda, kao Fenelonov Telemak, Miltonov »izgubljeni raj«, Pope-ova »ugrabljena vitica« i t. d. A kad se ovi rukopisni romani isporede sa štampanima iz druge polovice osamnaestog

stoljeća, i tu se opaža znamenita suglasica u pravcu i ukusu: u jednu se ruku upravo ono kasnije štampalo, što je od prije bilo prepisivano, u drugu bijahu stvari, što su već prije štampane bile, iznovice rukom unošene u rukopisne zbornike, valjda s toga, što su štampani eksemplari bivali rijetki i skupi. Ovako se kolo jednakih literarnih pojava ne prestaje vrtjeti. Originalnosti u tim proizvodima dakako nema. Što se španski »drabanat« Doltorn u ruskoj preradi premetnuo u »matroza« Vasilija, ne znači mnogo. Ali ipak i te »istorije« imaju u ruskoj literaturi svoje značenje: njima se budila volja k čitanju, uraznoličavao se ukus, širilo se neko znanje svijeta i ljudi; ideal starih vremena, tražiti svu nasladu života u materijalnom uživanju, zamjenjivao se nečim boljim i višim, nazrijevanjem duhovnih interesa. Kazat ćemo najposlije i to, da je jedan dio ovih »istorija«, što su se već pod konac vijeka mnogima činile odveć nezgrapne i lude, još u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća sačinjavao omiljelo čitanje prostog naroda; osobito ukrašene grubim ilustracijama prodavahu se take knjižice u Moskvi, na nikoljskoj ulici, u tisućama, možda čak milijunima eksemplara. Prijevoda višega sorta bijaše u vrijeme petrovsko pa sve do carice Katarine II. vrlo malo, makar da je sama vlada po više puta pozivala ljude, što znadu strane jezike, latinski, francuski, njemački, talijanski, engleski, da se jave u kancelariju akademije nauka, ako su voljni prevoditi, da će dobiti radnje, knjiga za prijevod, a za nagradu — po sto eksemplara (god. 1748. ili — u novcima god. 1761.). — Knjige, koje bi se imale prevoditi, nazvane su općenito »gradjanske, različite sadržine, u kojima bi korist i zabava sjedinjene bile s poukom priličnom svjetskomu životu«. Ako takvi pozivi prije nove epoke carice Katarine nijesu imali velika uspjeha. Tomu će biti s jedne strane taj uzrok, što je bilo dosta neudobno javljati se u akademijsku kancelariju, gdje je prevodilac imao istom dokazati vještinu, a s druge strane nije ni javno mišljenje odobravalo čitanja romana. Eno, sam Sumarokov napisa god. 1759. u »Trudoljubivoj pčeli« o romanima

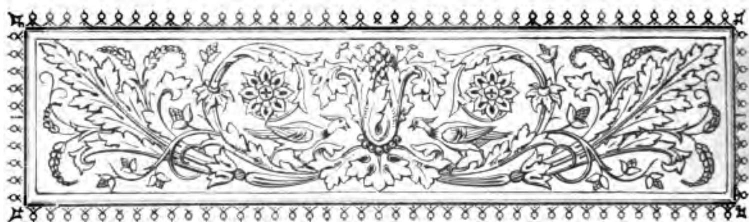
ovako: »Koristi ima od njih malo, a štete mnogo. Kažu o njima, da ublažuju dosadu i krate vrijeme, t. j. vijek čovjekov, koji je i onako kratak. Čitanje romana ne može se prozvati provodjenjem, već gubitkom vremena ..... I osim romana ostaje dosta drugih knjiga, koje su i najprostijim ljudma dostupne i razumljive. Ima dosta toga, čim se može provoditi vrijeme prosvjećujući se, kad bi nam baš sudjeno bilo tisuću godina živjeti na ovom svijetu . . .«

Završit ćemo ovu glavu jednim primjerom ljubavne romantike iz stare Rusije, kako je prikazana u nekom »skazaniju o molodcu i djevici« (po rukopisu iz početka 18. stoljeća). U originalnom tekstu ima fraza, koje još danas odjekuju u narodnom pjesništvu. Mladac govori, otkrivajući ljubav djevojci, ovako: »Dušice, prekrasna djevojko! Hodao sam po mnogim gradovima, služio sam caru u ordi, kralju u Litvi, ali ne nadjoh tako krasne djevojke, kako si ti, prekrasna djevojko! prigrli i ti mene i razgovori . . . .« Njegova se duša raspaljuje, opisujući njene draži: »Dušice, prekrasna djevojko! Prepeličje su u tebe kosti, pamučno je tvoje tijelo, šećerna tvoja usta, mudra ti je misao, slatka je tvoja riječ, tiha je tvoja besjeda; tvoje su oči kao u jasna sokola, obrve samurli crne, pogled ti je siva jastrijeba, gubica brza konja, skok bijela granostaja, tvoje prisijedanje kao u paunice. Utišat ćeš vjetrove u polju, ustavit ćeš jasna sokola u poletu. Kako ne može bijel kobac da odleti od okretna majstora (u lovu), tako ni ja ne mogu da se odvojim od tvoje neiskazane krasote, gledajući na nju. Kad mi ti, gospodjo, progovaraš, kao lasica da griskaš i kao slavuj da željkuješ u zelenom gaju. Već je vrijeme, da mi pokažeš svoju milost; htio bih da slušam tvoju glatku riječ.« Koliko se više uznosi njegovo krasnorječje, toliko je veće njeno negodovanje. Napokon odvraća mu u ljutini: »Mladiću, u tebe je lice vampirova obrazina, oči sovuljage, glava medvjedja, zubi štučji, nos kečige, vučja čeljust; ti si skotski sin, svinjski pastir; kod kuće da si živiš, opanke da si pleteš: ti si žaba, miš, smrdljiva ti je duša, nečist ti je duh; tebe da je ognjem spaliti, ili nos ti odgristi

ili glavu ti odsjeći ili za plot te baciti, ma kako da se je tebe oprostiti, djavo te donio; utopio se ili udavio, živio kao žuna u duplju, kao miš pod krovom, kao crv pod korom, kao kukac u govnu . . . . .

. . . Dalje već se i ne može. U ljubavnika preotima mah očajanje, djevojka vidi da valja ustupiti, ona još kara dragoga, ali već i tješi: »živi kod nas, te ne luduj, ne opijaj se; a kada budeš glup i pijan, lezi, te spavaj, po ulicama se ne skitaj, pasa ne razdražuj; rano jutrom ustaj te kod mene, tvoje gospodje, dolazi i meni, tvojoj gospodji, čelom do zemlje se klanjaj«. Ove riječi ushićuju mladića, oduševljen nastavlja slaviti njenu dobrotu i krasotu: »tvoje su posljednje riječi kao tih oblačak na bujno žito, kao medna rosa na rumeno cvijeće, ti si, gospodjo, ljepša i rumenija od svakog cvijeta . . . divno sjediš u svojoj visokoj kuli, daleko gledaš i kao dragi kamen svijetliš . . . .« Spor završuje potpunim izmirenjem: »djevojka poklopila se kao sinja utva pred jasnim sokolom, kao kaljena strijela pred zapetim lukom . . . Mladac vidi svoju ugodbu, hvata prekrasnu djevojku za bijele ruke, šaleći se povaljuje je na dušeke, od šale nad djevicom zbija zbilju; dragi kamen pobiserio i sramotu zagladio«.

III.

Vrijeme carice Katarine.

Katarina II. i njene zasluge za rusku književnost. — Satirični listovi. V. I. Majkov. I. F. Bogdanovič. — Denis I. Fon-Vizin — J. B. Knjažnin. V. I. Lukin. A. O. Ablesimov. — Prijevodi; upliv enciklopedista. A. N. Radiščev. — Ode Kostrova. Deržavin do god. 1782. — Deržavin od godine 1782.—1796. — Deržavin poslije smrti carice Katarine. V. J. Kapnist. — Nikolaj I. Novikov i framasonstvo. — M. M. Heraskov. I. I. Hemnicer I. I. Dmitrijev.

1.

Vrijeme carice Katarine II. bogato je znamenitim događajima u izvanjoj istoriji Rusije i slavno povoljnim stanjem nutarnjega života, naročito u pitanjima više prosvjete. Napon snage državne podsjeća na slavu, koju Ivan Grozni steče osvojenjem Kazana ili Petar Veliki pobjedom nad Švedima i osnovanjem Petrograda. I sada slomi Rusija silu tursku i tatarsku, osvoji Krim i izvojeva slobodno kretanje po Crnome moru. Ali na slavne pobjede spolja baca nemalu ljagu sramotan nutarnji metež na Volgi, pobuna seljaka pod vodstvom Pugačova, koji se izdavao za cara Petra III.; ona je poznata u ruskoj istoriji pod nazvanjem »Pugačovština«. Mnogo nesreće

počini taj ustanak u Povolžju, na široko i na daleko. Sa slovenskog gledišta, koje dakako u politici ne odlučuje, ne može se ni dioba Poljske odobriti; istorik literature ruske ne bi mogao reći, da je razdjelom Poljske narodni život ruski onoliko dobio, koliko je poljski izgubio: za ideju slovensku izlazi dakle manjak, koji se smije žaliti. Sjajnomu vremenu carice Katarine može se još i to prigovoriti, da je nutarnje nevolje rado prikrivalo vanjskom reklamom. Dok su se mnoge tisuće trošile na potporu francuskih enciklopedista, osobito na Diderota, prostrane pokrajine ruskog carstva iznemagahu od gladi! Ipak ne da se zanijekati, da je carica, koja 35 godina sjedjaše na ruskom prijestolu, rijetka pojava genijalne žene, samo što ta njena genijalnost ne poniče iz ruske sredine, već je spolja navrnuta, ne pusti onako duboka korijena u ruski narod, kao djela genija Petrova, i ne izdrža do kraja. Bez nutarnje sile osvjedočenja, kojim se toliko odlikova svaki korak Petra Velikoga, carica Katarina bi natjerana užasima francuske revolucije, da u poznijim svojim godinama poreče i osudi ono, što je u mladosti sama slavila. Vrijeme Petra Velikoga imponira silnim momentima, vrijeme carice Katarine opsjenjuje više teatralnošću. Dok Petar Veliki odvažno tvori, Katarina II. glatko govori. Petar Veliki Rus je dušom i tijelom, pomislima i djelima, putuje na zapad da ondje uči i radi; carica Katarina dolazi sa zapada u Rusiju, stupa na prijestol, na kojem od vremena do vremena dangubi priklapanjem; u mjesto da izučava narav i nevolje ruskoga naroda, ona dopisuje s francuskim filosofima, moralistima i enciklopedistima, što se moglo ostaviti ruskim piscima kao braći po zanatu. Brzo je gotova da prione za kojekakve osnove, ali nema postojanstva da ih izvede; od taštine izvanjeg sjaja meće lako s uma dublji ozbiljni poziv, iskrenu i tvrdu predanost djelu. Petar Veliki osnova akademiju nauka, koja će ispitivati zakone prirode, istraživati zemlje i narode, izučavati njihov položaj i njihovo stanje; i carica Katarina osnova jednu akademiju za ruski jezik i rusku literaturu, ali u njoj akademici mlate praznu slamu, vježbaju se u filosofskim definicijama pojedinih poj-

mova, s djetinjim podražavanjem francuskoj akademiji. Petar Veliki bio bi takve trutove razagnao, carica Katarina umije se tek njima podsmijevati u parodiji: »Записка общества незнающихъ«. Ovakih protivnosti u karakteru Petra Velikoga i carice Katarine II. ima i više.

Obično se i u istoriji ruske literature govori o vremenu carice Katarine kao jednoj osobitoj epohi. Ovo je mišljenje tek donekle opravdano. Novih tipova ne iznese njeno vrijeme na vidjelo. Prije pomenuti pisci nikoše iz sjemena, zasijana Petrom Velikim, to bijahu zreli plod njegove muke, signatura njegove reforme. Znamenite ode Deržavina, i ako jesu namijenjene ponajviše slavi carice Katarine, ne pridavaju mnogo obilježja njenu vremenu. Prije moglo bi se govoriti o kultu enciklopedista i obožavanju prosvjete, što neko vrijeme bijaše zbilja u modi, kao o značajnoj pojavi Katarinine epohe. Sama carica upravljaše javno mišljenje ovim smjerom; čitajući duh zakona od Montesquieu govoraše, da bi tu knjigu valjalo da ima svaki vladalac uza se kao molitvenik, a o Voltairu dokazivaše, da je njen učitelj ili bolje da kažemo, na njegovim djelima da se razvio njen duh i njena pamet, u tom smislu da je i ona njegova učenica. Ovo poigravanje s filosofijom ne bijaše dosta ozbiljno ni držeće, ne porodi za carstvo i narod nikakvih vanrednih posljedica. Zagovarajući u teoriji čovječja prava, raspravljajući u svojem »Nakazu« (Наказъ bijaše mladjahnim entuziazmom prožeti program njenog vladanja) teoretski o oslobodjenju od ropstva, ne htje carica u praktici ništa da čuje o polakšicama podanicima, koji bijahu ne kmetovi već robovi svojih gospoštinâ; a kad se idealni Radiščev u knjizi »Путешествіе изъ Петербурга въ Москву« osmjelio da nacrta nekoliko groznih, ali istinitih slika teške nevolje ruskih podanika, malo da nije za tu drzovitost glavom platio. Punim pravom ističe Suhomlinov u vrlo valjanoj raspravi o Radiščevu taj fakt, da je jadni Radiščev za sve, što napisa, mogao naći razloga i opravdanja u riječima same carice. On se prevari tek u vremenu. Riječima, što ih carica izusti i napisa nazad dvadeset godina, u poznije vrijeme već nije valjalo pri-

davati značenja, jer ako ono i bijaše u mladim godinama ca ričina zbilja, od svojih mladjahnih ideala ona se već davno odrekla. Kad ona pisa »Наказъ«, bijaše joj istom trideset godina; tada je zanimahu misli i ideje, pocrpene iz filosofâ: Montesquieu, Locke, Montaigne i Beccaria; ona se oduševljavaše liberalnim načelima, nadilažaše u tom veliku većinu suvremenih Rusa.

Nakaz, izdan godine 1767., doziva nam u pamet duhovni reglamenat Petra Velikoga, ali i opet kolika razlika! Načela Petra Velikoga stupiše mahom i u život, a načela Katarinina »Nakaza« ostaše lijepe riječi na' artiji, stekoše više pohvalnih odziva u tudjini, nego li kod kuće. Fridrik II. sravnjivaše caricu sa Likurgom i Solonom! Medju »Nakazom« i knjigom Radiščeva, napisanom godine 1788., prodje dakako punih dvadeset godina; izmijeniše se vremena, promijeniše se i ljudi, medju jednom i drugom godinom stoji po srijedi strašilo francuske revolucije! Misli, izložene u »Nakazu«, plod su caričina čitanja takovih djela, kao Montesquieu Esprit des lois, ili Beccaria Dei delitti e delle pene, i drugih. U 526 tačaka, svedenih u uvod i 20 glava, razvija carica svoje ili usvojene misli kao osnovu radnje zakonarske, koja bješe povjerena velikoj komisiji od 565 članova, zastupnika sabranih iz sviju dikasterija, iz plemstva, iz gradskih i seoskih stanovnika, i iz inovjeraca. Original »Nakaza«, pisan rukom caričinom, ponajviše jezikom francuskim, čuva se još i danas. Da prikažemo nekoliko tačaka. U glavi V., koja govori o stanju sviju i svakoga državljanina, kaže tačka 36: »Društvena ili državna sloboda ne sastoji se u tome, da bi svatko činio sve kako ga je volja«; t. 38: »Valja sebi tačno i jasno staviti pred oči, što je sloboda? Sloboda je pravo činiti sve ono što dopuštaju zakoni; a kad bi gdje kakav gradjanin mogao činiti i ono, što je zakonima zabranjeno, tu ne bi bilo više slobode, jer bi i drugi imali jednakim načinom istu vlast«. U glavi X., koja govori o veličini prestupaka, kaže tačka 208: »Ako su gdje zakoni bili prestrogi, ili su izmijenjeni, ili se od same surovosti zakona rodila nekažnjivost zločina. Veličina kazne

ima biti u odnosu prema svagdašnjemu stanju i prilikama, u kojima koji narod živi. U istoj mjeri, u kojoj se umovi članova društva prosvjećuju, umnožava se takodjer osjetljivost, a kada u gradjana poraste osjetljivost, valja umanjiti i strogost kazni«. U glavi, koja pita kakim se sredstvima može najuspješnije predusresti prestupcima, kaže tačka 243: »Hoćete li da predusretnete prestupcima? Uradite tako, da bi zakoni manje uzimali pod svoje okrilje različite staleže medju gradjanima, nego li svakoga gradjanina napose«, tačka 244: »Uradite, da bi se ljudi bojali zakona a osim njih da se ne bi bojali nikoga«, tačka 245: »Hoćete li da predusretnete prestupcima? Uradite, da bi se prosvjeta rasprostranila medju ljudma«, tačka 246: »Knjiga dobrih zakona nije što drugo, nego li nedopuštanje da dodje do štetne samovolje, kojom se čini zlo sebi podobnima«, t. 247: »Jošte se može predusresti prestupcima nagradjivanjem vrednoće«.

Ako ovaj kult francuskih enciklopedista i nije imao važnih praktičnih posljedica za upravu države, za načela vladanja, gdjekoje plemenito zrnce pade ipak na plodno zemljište, iz njega izniče tu i tamo zdrava, snažna biljka. I u onom, što carica uradi više od zabave ili da zadovolji svojoj taštini, nadje se po koja dobra strana za razvitak ruske društvenosti. Jedva je potrebito hvaliti njenu umjerenost, što se ne htje odveć podčiniti principima Diderota ili Voltaira, jer se pita, ne valja li uzrok tomu tražiti u pomanjkanju pregnuća, te bi se moglo prigovoriti i to, čemu bijahu toliki pozivi tim znamenitostima, da dodju u Rusiju, da joj priteku u pomoć itd., ako se lako moglo biti bez njihovih savjeta? Ali nećemo da joj u tome sudimo. Mi radije odbijamo na njenu taštinu, koja se lako prašta, što je podjednako željela da bude okružena inozemnim znatnim i slavnim ljudma. Tako se odazva njenu pozivu, te dodje u Moskvu Mercier de la Rivière, koji misleći, da će ga carica naznačiti svojim prvim ministrom, poče se odmah gospodski namještati, ali carica dodje, te mu izbi iluzije iz glave. Tako boravljaše i Diderot preko pet mjeseci u Petrogradu, carica slušaše njegovo izlaganje, ali se ne htje

ravnati po njegovim teorijama. Baron Grimm dolažaše čak dva puta onamo. I grof Segur i princ de Ligne i mnogi drugi nadjoše se na neko vrijeme u nevskoj prijestolnici. Ne može se poreći, da su ovi ljudi donijeli sa sobom neki kao bouquet zapadnoevropske, osobito francuske, obrazovanosti i ugladjenosti, koji nije mogao ostati u najužim medjama dvorskih krugova, i ako je cijela istina, da ovi slavni inostranci nijesu baš ni tražili ni imali prilike, da se druže s predstavnicima ruske književnosti. I sama carica, dok je svima pomislima okrenuta bila prema Parizu, obaziraše se premalo na svoje carstvo i svoj narod; ona bijaše ukras Rusije i ruskog naroda, ali izradjen u tudjem stilu. Ruski govoraše dosta okretno, ali zanoseći njemačkim izgovorom; pisati pravilno, bez gramatičkih griješaka, ne bi joj išlo od ruke. Ona sama priznavaše, da ne umije stavljati padeža, kako treba, ali se nadaše, da od toga neće nitko štete imati; a za ortografiju govoraše, da je tomu carica Jelisaveta kriva, koja jednako napominjaše učiteljki, da je odveć ne muči, jer da je i onako dosta pametna.

U carice Katarine bješe se razvila upravo strast k čitanju i pisanju. Pored dopisivanja s Francuzima prohtjelo joj se nekoliko literarne igračke i na ruskom jeziku, za zabavu sebi, za pouku — kako ćemo vidjeti — unucima. Dnevice po nekoliko ura posvećivala bi tim poslovima. »Ne mogu da vidim čista pera, govoraše sama o sebi, a da ga ne zamočim u mastilo, pa ako uz to budne artije na stolu, to će ruka sama od sebe početi da se kreće po artiji!« Kakvim bi se besposlicama često puta bavila, samo da bude nešto napisano, svjedoči ova zapiska na barona Grimma: »Tom (tako se zvalo jedno pseto) spava, njegova kćerka sigra se u predsoblju, a ja piši te piši: ali da smo nas dvoje pametni, spalili bismo po gdjekoje pismo, ne odaslav ga na poštu, jer se odista bojim, da bi još mogli pribrati ih, da se čuvaju u arkivu kakve ludnice!«

Ruske »igračke pera« sastoje se prema običaju vremena iz malenih, satiričnih ili humorističnih, pošalica i pošurica, kojima bijaše najzgodnije mjesto u kakvom god listu. Pod njenom

protekcijom i njenom inicijativom bijaše neko vrijeme izdavan organ »Всякая всячина« (Svega i svačesa); redaktorom potpisivaše se njen kabinetski sekretar Kozicki. O drugim glasnicima iste vrsti bit će riječ kasnije. Osim toga pisa još alegorijske priče i druge moralno-poučne knjižice, namijenjene unucima Aleksandru i Konstantinu, kao god. 1782. skasku o царевичѣ Хлорѣ i o царевичѣ Февеѣ i knjižicu Гражданское начальное ученіе (god. 1783.).

Da ne bismo od njene književne zabave više tražili, no što je sama htjela njom dati, slušajmo što sama o tom govori: »Ja smatram, kaže, moje književne radove kao besposlicu. U svim vrstama literature gledah da pokušam sreću; čini mi se ipak, da sve što izadje ispod moga pera nije nego srednje ruke. Zato i nijesam nigda tim stvarima pridavala većega značenja, van što su mi bile za zabavu«. Danas nije lako razabrati, što u listu »Всякая всячина« (god. 1769.—1770.) pripada upravo peru carice Katarine, a i originalnost sadržine pomenutog lista nije onolika, koliko se od prije mislilo; dokazano je u najnovije vrijeme, da je taj list vrlo mnogo crpao iz engleskog »Spectatora«.

Evo za primjer dvije — tri sitnice, iz kojih se vidi način pisanja u tom žurnalu. Pošto je »Всякая всячина« izazvala mnogo podražavača, carica kao da će se požaliti na redakciju, napisa ovo: »Gospodjo maziartijo! Всякая всячина! Po milosti vašoj ova godina otmeno izobiluje nedjeljnim izdanjima. Bolje bi bilo, da smo si poželjeli izobilje plodova zemaljskih, mjesto žetve u riječima, koju ste vi prouzročili. Da ste radije kusali svoju kašu, a ljude ostavljali na miru! Ta i profesora Rihmana ne bi bio grom ubio, da je ostao kod svoga kiselog kupusa i da se nije upuštao u šalu s gromom. Izio vas sviju hren! ni nama starcima i staricama nema više od vas mira!«

»Ivanuška zdravstvuj! Šaljem ti moj grešni blagoslov. Silno sam iznemogao, imam briga bez kraja i konca. Žito je jeftino, slama rdjava; trave bijahu guste a sijeno je kratko. Prošlog ljeta sve je išlo naopako. Takova čudesa bivaju sada

na svijetu. Dovedi sa sobom Pronjku i sivu lovačku kusu. Njeni štenci na moju žalost svi su pokrepali«.

Redaktor (Kozicki, upravo carica) preporuča svoj žurnal čitaocima ovako: »Kad mi je bilo šest godina, govorila bi mi majka i dadilja, da sam vrlo pametan; a ima laskavaca, koji to isto i sada tvrde, te ne samo medju gospodom i knezovima, no i medju ljudma sa dvora može se naći po koji takav stvor. Mimo moj um, uvjerava me postojano i moje iskustvo, da je u mene dobro srce. Nadajte se dakle, gospodo čitaoci, da nećete badava baciti novaca, ako kupite ovo moje izdanje. Ne mislite ni pošto, da su meni potrebni vaši novci; ja sam, duše mi, po dva puta na dan sit i još mi ostaje toliko, da bih i vas mogao prehraniti. Znam, da sve to biva na tudji račun, pošto moj dohodak dolazi od danaka, nametnutih na ljude, što rabotaju, više nego li ja, u znoju svoga lica, a ja to trošim bez velike muke, koji put i bez zahvalnosti prema njima . . .« Suradnici lista kriju se pod pseudonimima, kao: Arišlaj Šuši, Ibrahim Kurmamet, Ostroperov, Toptonogova, Tarabarov, Sam sebi ljekar, Sami pogodite tko, i t. d. Danas se zna, da su osim carice pisali ovamo Hrapovicki, Ablesimov, Bogdanovič i dr. Člančići moralne tendencije vrlo često nose već u napisu kratke rečenice ili poslovice, kao: »Činite prema mojemu zboru, a ne tvoru«, »Nezahvalnost je najveća mana«, »Upornost je mana slaba uma«, »Navika je druga narav« i t. d.

Drugi žurnali rado su napadali na »Vsjakuju Vsjačinu«, i ako nije bilo baš umjestno upuštati se s njom u velike polemike. Jedan list (Trutenj) prigovorio čak »Vsjakoj Vsjačini«, da ne umije pravilno ruski pisati, što očevidno smjera na suradništvo carice!

Kasnije štampala je carica svoje pošurice u žurnalu **Собесѣдникъ**, koji je izlazio u rosijskoj akademiji pod direkcijom kneginje Daškove (od god. 1783.); njezini prilozi bijahu štampani pod općenitim naslovom: »**Были и небылицы**« (Istinito i izmišljeno). I tu ima mnogo pošalica i praznih lakrdija, a kad i kad u sličicama, napisanim s humorom, natuca se na lica iz

njenog najbližeg društva, tako da se danas i ne razumije svagdje smisao njenih riječi ili šala. I poezija zanimaše carsku spisateljku, ali stihove graditi — to nije bio njen posao, tu se htjelo pomoći sa strane. Ona je najvoljela drame u prozi, napisa ih jedanaest; kraj toga sedam opera i pet tako zvanih »proverbes«. Njene drame bijahu vesele igre à la Molière, ili dramatski pamfleti. Hrapovicki, njen privatni sekretar, ispravljaše joj i tu jezik. Carica kazuje sama, koja joj je kod toga posla namjera bila: »ja pišem 1. jer me zabavlja, 2. da pomognem narodnomu pozorištu, i 3. protiv framasona (»slobodnih kamenara«)«. Njoj samoj činilo se, kao da njene komedije nijesu baš najgore, osobito dok nije bilo boljih; a pošto su ih ljudi, kako ona uvjerava, rado gledali i smijali se i pošto se njima donekle osujećivao uspjeh framasonstva, to bijaše carica u pravu misliti da je zbilja postigla svoju svrhu.

Najpoznatije njene komedije bijahu »О **время**« (g. 1772.) i **Имянины** (imendan) **Ворчальниной** (god. 1772.). U komadu »О **время**« žigošu se tri društvene mane: licemjerstvo, sujevjerje i spletkarenje. »Hanžahina« — **ханжа** znači: licemjer ili licemjerka — hini pobožnost, najsrdačnije moli se Bogu upravo kad dolaze dužitelji da utjeruju dugove; služavci Mavri, koja joj jednom to prebaci, poleti molitvenik u glavu! Hanžahina pravi dugove, da bi uzajmljeni novac drugima na veće procente posudjivala. Svako jutro čim ustane, najprije čisti i češlja svoju mačku, pjevajući kod toga: »**блаженъ кто и скоты милуетъ**«. Pored toga posla ne zaboravlja ćuškati svojih sluškinja i vikati na njih psovkama. Dok ona stoji u kućnoj crkvici na jutrenji, na dvorištu batinaju konjuhe; a čineći poklone, medju uzdisajima računa, koji bi ženik za njenu unučicu bio podesniji. Poslije domaće službe polazi i druge crkve, gdje od starih baka uznaje svakojake spletnje, koje će od podne sama dalje rasprostranjivati. Unučica raste joj u kući sasvim neuka, nije naučila ni čitati ni pisati, sve od opreznosti, da ne bi pisala ljubavnih pisama. »Hanžahin« slični su tipovi još »Vjestnikova« i »Čudihina«. Prva prikazuje zlobnu, oholu, nepogodnu, landavu ženu; druga su-

vjernu, razdražljivu, što se bavi vračanjem te svagda nosi uza se tajna ljekarstva. U prikazanim figurama nema mnogo prirodne živosti, odveć je nagomilano svakojakih mana, s vidnom tendencijom, da posluže za šablonske primjere, kojima će se odvraćati od zla. Uloga opominjača na dobro koncentrirana je u Nepustovu (непустой znači: nije šuplja glava), donekle i u služavci Mavri. Tipovi onih triju vremešnih žena iznose podjedno na posmijeh konservatizam stare Rusije. Hrapovicki upisa u svoj dnevnik pod 20. januara godine 1791. ovo: »U hermitažu davali su komediju О время. To je rad od g. 1772., spjevan u vrijeme kuge. Komedija primljena je hladno«. Tomu se ne treba ni čuditi nakon dvadeset godina, ali u prvo vrijeme publika bijaše vrlo zadovoljna, čak Novikov u svom »Živopiscu« vrlo hvali ovu komediju. Početak joj glasi ovako:

Čin prvi, *pojava prva*. *Nepustov* i *Mavra*. *Mavra*. Vjerujte mi, da govorim istinu. Sada je ne možete vidjeti. Moli se Bogu a ja ne smijem da udjem k njoj u sobu. *Nepustov*. Zar se ona čitav dan Bogu moli? Došao ja ma kada, uvijek mi se govori: sad nije vrijeme; jutros je bila kod zajutrenje, a sada se već opet moli Bogu. *Mavra*. Da, i tako prolazi u nas sve vrijeme. *Nepustov*. Lijepo je moliti se Bogu, ali ima u životu i drugih dužnosti, koje valja vršiti. Zar se ona zbilja dan i noć jednako moli Bogu? *Mavra*. Ni pošto. Naše zanimanje biva na izmjenu, ali sve ide svojim redom: čas se obavlja obična služba, čas se čitaju mineje; ili okaniv se čitanja, naša gospodja propovijeda nam o molitvi, umjerenosti i postu. *Nepustov*. Čuo sam, da tvoja gospodja mnogo hini i licemjeri, ali o njen m krepostima malo sam što čuo. *Mavra*. Da pravo kažem, ne umijem ni ja mnogo o tom pričati. O postu i umjerenosti razlaže ona svima svojim ljudma vrlo često, a poglavito kad im daje mjesečnu platu i obrok; a sama nikada ne pokazuje toliko volje k molitvi, kao kada dolaze k njoj dužitelji te ištu platu za uzetu na račun robu. Jednom, baciv u me molitvenik, tako me je teško udarila u glavu, da sam nedjelju dana morala ležati. A zašto? samo zato što sam došla u vrijeme večernje da joj prijavim, da trgovac traži nazad

novce, što ih ona bješe u njega posudila na 6 po sto, da ih dâ na lihvu po 16 po sto. Prokleta bezbožnice, vikaše na mene, zar je sada tomu vrijeme? Ti dodje da me kao sotona svjetskim sujetama iskušavaš u trenutku, kada su sve moje misli obuzete kajanjem i udaljene od svake brige oko ovoga svijeta. Razvikavši se ovako ljutito, baci mi knjigu u slijepo oko. Gledajte, jošte i sad ostaje znak, koji si zaljepljujem mušicom. Nikako ne možeš joj ugoditi; ona je čudnovat stvor: jedan put neće da joj se i što govori, drugi put opet čak u crkvi ne prestaje brbljati. Govori, da je grijeh osudjivati bližnjega, a sama sudi o svakom, pretresa svakoga. Osobito mladih gospodja ne može podnijeti te joj se čini, da one sve rade ne onako, kako bi valjalo po njezinu mišljenju. *Nepustov.* Rad sam upoznati njenu ćud. To znanje pomoći će mi mnogo u pitanju o ženidbi gospodina Molokososa. (Molokosos imao je uzeti Kristinu, unučicu gospodje Hanžahine). Da pravo rečem, njemu će biti teško s takovom babom na kraj izaći; ona će ga ili iz kuće istisnuti ili u grob satjerati. Sama je htjela, da bismo prišli u Moskvu, da se dogovorimo o unučinoj svadbi. Mi smo, isprosiv se na dvadeset dana u otsustvo, toga radi i došli iz Petrograda ovamo; gle, živeći ovdje već tri nedjelje, s dana na dan o tom nastojimo, a ona svaki dan nalazi nove zapreke. Sad nam već i rok isteče te ćemo se morati bez oklijevanja vratiti. Što li će nam današnji dan donijeti? Obećala nam je, da će dati odlučnu riječ, a ja ne vidim tomu još pravo ni početka. *Mavra.* Strpite se, gospodine, još malo; poslije večernje možda ćete je ipak vidjeti, ali prije toga vremena ona ne prima rado gostiju. *Nepustov.* Ta ja bih imao mnogo koje o čemu da s njom govorim, pa zato kaži joj, da sam ovdje; možda će ipak dopustiti, da izadjem pred nju. *Mavra.* Jok, gospodine, ni za što ja neću da udjem. Ako ne bih bila izbijena, to svakako bar ispsovana. I onako ljuti se na me često te me zove »busurmankom«, zato što kad i kad čitam mjesečna izdanja a koji put i Klevelanda. *Nepustov.* Ti bi joj mogla reći, da ja vrlo lijepo molim da je smijem vidjeti. *Mavra.* Čim večernju svrši, odmah ću poći

do nje, ali prije nikako. No svjetovala bih vas, da ne ostajete iza šeste ure. U to vrijeme skuplja se kod nje priličan broj gospodja, podobnih njoj, koje je redovno zabavljaju vijestima, posabranim sa sviju konaca grada; ogovaraju i opadaju sve poznanike i poznanice, razglabajući ih sviju po kršćanskoj ljubavi; pripovijedaju o svim petrogradskim novinama, primišljajući i prilagujući, jedne odbijajući, druge nabijajući. Za istinitost nitko ne odgovara u tom zborištu, komu je do nje stalo? Samo da bude sve iskazano, što je tko slušao i što je k tomu prilagao. *Nepustov.* Pa hoće li nas bar zadržati kod užine? šta misliš? *Mavra.* Ne vjerujem. Ta kakve mogu i biti užine kod postnica? *Nepustov.* Što? Ne postite li vi od skuposti? Ta danas nije postni dan. *Mavra.* Ja baš nijesam toga kazala, ali . . . ali . . . mi ne volimo suvišnih gostiju. *Nepustov.* Govori, Mavrice, sa mnom otvoreno. Kako ti ne bi znala svoje gospodje! Kaži mi istinu. Sve mi se čini, da je ona puna praznovjerice i lažljive svetosti, a uz to veoma zlobna. *Mavra.* Tko traži kreposti u dugim molitvama, u spoljašnjim običajima i obredima, neće ostaviti moje gospodje bez pohvale. Ona pazi strogo na sve praznike, svaki dan polazi službu božiju, pali svijeću u oči praznika, u postne dane ne jede mesa, hoda u vunenom odijelu . . . . . ne mislite da od skuposti . . . . . i mrzi na svakoga, tko se ne drži njenih pravila. Sadašnjih običaja i raskoši ne može podnositi, a voli i hvali starinu i ona vremena, kad je njoj bilo petnaest godina . . . . .«. Iz ovoga se odlomka dovoljno vidi, da to nije dramatska poezija, već tendenciozno, ne svagda dosjetljivo propovijedanje i umovanje u dialozima.

Komedija »Имянины госпожи Ворчалькиной« bavi se jednakim tokom misli. Vorčaljkina (od glagola ворчать = vrčati), stara blebetuša, tuži se Dremovu (= mrtvo puhalo) na jednu komediju (to je »О время«), u kojoj se s pozornice podsmijevaju starcima. Firljufjuškov potvrdjuje to i misli, da je opis vjeran. Talarikin zastupa u komadu zlatnu sredinu i opravdava komediju. U razgovoru tuži se Vorčaljkina na sve što danas u svijetu biva, ona nije ni čim zadovoljna. U nje

su dvije kćeri: Olimpijada (pošla po modi) i Kristina (skromna). Kao prosioci dolaze u kuću Firljufjuškov, Spesov, Herkulov, Gremuhin i Talarikin. Firljufjuškov je potonji Repetilov, razmaženi kicoš, pun galomanije i dugova. Herkulov i Spesov ponose se svojim rodom i porijeklom, ali i oni su propalice, što se nadaju da će ženidbom popraviti svoje stanje, izbaviti se od dugova. Oni će da uvjere Vorčaljkinu, da će doskora izići zakon, kojim se na 10 godina zabranjuje svako ženjenje! Dremov, potonji Starodum, razvrgava njihove osnove te Talarikin dobija Kristinu za ženu.

Obje komedije posla carica u francuskom prijevodu Voltairu, u priloženom pismu priznaje sama, da »avtor ne poznaje teatra, da je zaplet slab, ali karakteri da su izvadjeni iz života«.

Manje važe njene ostale komedije. Jednoj je naslov »Госпожа Вѣстникова съ семьею«, šiba nedostatke tadašnjega uzgoja. U »Разстроенная семья« otac odgovara sina od putovanja po stranim zemljama. Ova komedija bijaše sastavljena god. 1787., Hrapovicki češće pitan, što o komadu misli, reče jednom ovako: **завязка хороша и характеръ выдержанъ** (zaplet je lijep i karakter proveden). S uspjehom prve predstave (u decembru iste godine) carica osta zadovoljna. U komediji »Недоразумѣнія« riječaju se ženik i nevjesta. Hrapovicki tuži se jednom, da je do treće ure iza ponoća bio zabavljen prepisivanjem komada; prva je predstava dana u septembru godine 1789., i ako su probe držane već krajem godine 1788. Komedija »**Вотъ каково имѣть корзинку и бѣлье** (g. 1786.) prerada je Šekspirovih »Windsorskih veseljakinja«, podsmijeva se nepromišljenomu putovanju po stranom svijetu, gdje se samo novci sipaju. U komediji »Обманщикъ« dižu se na smijeh Martinisti i Cagliostro. »Обольщенный«, napisan iste g. (1785.), svidje se Hrapovickomu bolje. »**Шаманъ сибирскій**« u 5 akta, svršen je g. 1786. u juniju. »**За вздоръ пошлины не платятъ**« poče sastavljati Mamonov a carica dovrši (god. 1785. 17. novembra prepisan od Hrapovickoga). Mala je stvarčica »**За мухой съ обухомъ**« (23. okt. 1788.).

Neke komade pisa carica francuski, kao »Le flatteur et les flattés (g. 1788. u aprilu), ruski »Льстецъ и обольщенный« to je dramatisana basna o gavranu i lisici; ili »Un tiens vaut mieux que deux tu auras« (god. 1787. u augustu, Hrapovicki se tuži, prepisujući na čisto, da nije čitavu noć spavao), u ruskom prijevodu zove se **Сплетникъ** ili **смутникъ**; ili »Q'il n'y a point du mal sans bien«, u ruskom prijevodu: »**Нѣтъ худа безъ добра**« ili »**Не можетъ быть зла безъ добра**« (g. 1788.); ili »La rage aux proverbes«, u prijevodu glasi: »**Сумашествіе на пословицахъ**« ili »**Глупое пристрастіе къ пословицамъ**«. Kad su Hrapovickomu čitali odlomak ove stvarčice, reče: »Соли довольно« (oktob. 1788.); nosi još naslov: »Promettre et tenir c'est deux«: ruski »**Она хороша, кругла, весела**«. Još se pominju »Les voyages de Mr. Bontems«, ruski: »**Путешествіе Бонтама**« ili »Путешествіе Проломаева, i »L'insouciant« (u sept. god. 1788.).

Baveći se ruskom istorijom, carica napisa dvije istorijske drame, povedav se, kako sama kaže, za Šekspirom. Prva nosi naslov: **Историческое представленіе изъ жизни Рюрика.** Akt 1.: Gostomysl, slovenski knez Novgoroda, odredjuje oporukom da se pozovu na vladu tri sina njegova zeta Ljudbrata, kralja finske zemlje. Nekoji Novgorodjani, medju njima Vadim, prigovaraju, da su to tudjinci, koji ne znaju ni jezika ni običaja ruskih, ali većina izreče, da se pozovu. Akt 2.: poslanstvo k Ljudbratu. Akt 3. i 4.: Njihov dolazak i namještaj. Rjurik šalje po savjetu Dobrinje Sineusa u Bjelozero, a Truvora u Izborsk, kneza Olega u Ižoru, Oskolda u Kijev, Rohvolda u Polock. Akt 5.: Vadim zavrgao ustanak Novgorodjana protiv Rjurika, koji mu zlo ispade te bi imao biti kažnjen, ali Rjurik velikodušno prašta. — Druga je drama »**Начальное управленіе Олега**«. Knez Oleg putuje kao regenat za maloljetstva Igorova po Rusiji te gradi gradove. Oprostljiv je anahronizam, što je upravo zabavljen osnivanjem Moskve, žrtvonosci po raznim znacima prorokuju sjajnu budućnost gradu: u to dodjoše nepovoljni glasovi iz Kijeva, on pohitje onamo, izagna Oskolda a Igora oženi Prekrasom iz Izborska,

koju tada prozvaše Olgom. Poslije vjenčanja Igor polazi u Carigrad, gdje ga sjajno dočekuju. Od ove drame nadaše se carica veliku uspjehu kod predstave, ona sama odabiraše uzorke za odijelo, posjećivaše probe, prigovaraše glumcima. Prva predstava bi 22. okt. g. 1790.

I opere zanimahu caricu. Komična opera »Горе-богатырь Косметовичь« šiba političkog protivnika Gustava III., podražava Cervantesu. Hrapovicki piše (u decembru god. 1788.), da mu je prvi akt predan da ga prepiše i na muziku postavi, na što je on čitav dan potrošio. Poslije bijaše nekoliko puti »при волосочесаніи« o tom razgovora. Na probi, 20. januara g. 1789., kaza carica: zborovi su lijepi, ali u napjevima ima suviše italijanskoga. Glavna predstava dana bi 30. januara: austrijanski poslanik Kobencel i francuski Comte Segur bijahu prisutni. — Druga je komična opera već prije, god. 1786., napisana — Февей, sastavljena iz priče »О царевичѣ Февеѣ«, koju bješe god. 1782. napisala za svoje unuke. Još ima mala opera u jednom aktu: »Ѳедулъ съ дѣтьми« (god. 1791.).

Iz sviju ovih komada odsijeva velika okretnost duha i prilična darovitost caričina talenta za literaturu, i ako se ne može reći, da je u nje bilo istinita poetskog ili dramatskog dara. Hrapovicki, koji nam u svojem dnevniku podaje bogatu sliku njenog intimnog života od dana na dan, pripovijeda i o njenoj lektiri. Pod 26. sept. god. 1786. stoji upisano ovo: »Сказывали (t. j. carica), что проходятъ энциклопедію, да бы выбрать греческіе обряды і игры для 5 го акта Олега«. Pod 31. oktobra 1787. spominje, da mu je bilo naloženo da iz velike francuske enciklopedije ispiše članak farce, i kako je on izraze »l'absurde et l'obscène« preveo sa »нелѣпое і безчинное«; on dodaje, da mu se čini, da carica to treba za predgovor jednoj komediji. Pod 7. septembra g. 1789. bilježi: читаютъ Pratique du theâtre par l'abbé d'Aubignac. Doznajemo iz dnevnika koje što i o tom, kako se carica obično laćala posla. Pod 11. septembrom god. 1788. piše, da je zapovjedila, neka traže skasku »О Фуфлыгѣ богатырѣ«, da se od nje s uloženom »l'histoire du temps« načini opera. Skaske

ne mogoše naći. Doznalo se samo toliko, da ju je carica slušala od kneza Orlova. Hrapovicki pruži carici (21. oktobra god. 1788.) »для составленія оперы о Фуфлыгѣ« kao pomagala: Tredjakovskoga »ѣзду въ островъ любви«, i njegovu Deidamiju, i jednu tragediju Lomonosova. Carica će na to njemu: »будетъ (bit će dosta), хорошо«. Kasnije mora da su ipak ušli u trag skaski, jer pod 27. oktobrom piše Hrapovicki, da je Kozlov pripovijedao, kako je carica во время волосочесанія čitala rukopisni eksemplar Fufiige. Radeći na ruskim komadima, gledala je carica da ne pogriješi protiv ruskog jezika. Na jednom mjestu stojaše ovako: Пойдемъ по разнымъ дорогамъ по лѣсу *улюлюкать* какъ по медвѣдя. U carice rodi se sumnja, da možda nije dobro rekla te pripisa sa strane: »спросить у оберъегермейстера и въ охотѣ русской какъ гонютъ и травятъ медвѣдя« (Valja upitati oberjegermejstera i u lovu ruskom, kako tjeraju i hajkaju medvjeda). Hrapovicki iskitio je ponešto tekst ali ostavio glagol улюлюкать: »и начнемъ улюлюкать какъ будто медвѣдь натечетъ на псарей, а потомъ затрубимъ въ рогъ«.

I kod tudjih radova pridržavaše si carica pravo, da mijenja i ispravlja po svojoj volji. Tekst opere »Горе-богатырь« povjeren bi Hrapovickomu. S prvim aktom bijaše on gotov 5. decembra god. 1788., s drugim 6. decembra. Jedno mjesto ne svidje se carici, ona prevuče 4 stiha i mjesto njih valjalo je umetnuti nova dva. Još i sada može se vidjeti razlika medju njenom radnjom i izradbom Hrapovickoga. U operi Горе-богатырь lirska mjesta sasvim su njegova, ona tek ukaza što treba da dodje: хоръ, арія, тріо, a on bi to ispunio. Koji put ipak napisa mu ona i sadržinu i red mislî, a njemu pripada poetski oblik. Tako carica pisa: куда хочешь поѣзжай, лишь голову о полъ не разбивай, слезами ковры мои не мочи. (Idi kuda hoćeš, samo ne razbijaj čela o pod, a suzama sagova mojih ne natapaj), a Hrapovicki načini od toga ova četiri stiha:

Куда хочешь поъзжай,
лишь о полъ лба не разбивай,

И токомъ слезъ изъ глазъ своихъ
ты не мочи ковровъ моихъ.

Na drugom mjestu carica ukaza ove misli: **Что вамъ деньги? Слыхано ли гдѣ чтобы богатыри въ походъ пошли требуя денегъ? Дѣло богатырей идти на смѣлыя дѣла, рыцарскія, и куда придутъ, вездѣ все готовое найдутъ.** (Na što novci? Tko je igda čuo, da vitezovi polazeći u rat trebaju novaca? Viteška je zadaća pokretati smjela djela viteška, a kuda dodju, nadju sve gotovo). Od toga izadje kod Hrapovickoga niz od pet stihova:

Не надо денегъ брать въ походъ
Съ чужой земли сберешь доходъ;
Куда вѣдь рыцарь ни приходитъ,
Вездѣ готовое находитъ,
Потребна смѣлость лишь одна.

Napokon carica napisa: **И сбылась пословица: полетѣла синица море зажигать, море не зажгла а шуму надѣлала.** (Zbi se poslovica: poletjela sjenica da more zapali, mora ne zapalila ali mnogo halabuke počinila). Kod Hrapovickoga glasi to ovako:

Пословица сбылась:
Синица поднялась,
Вспорхнула, полетѣла,
И море зажигать хотѣла:
Но моря не зажгла,
А шуму надѣлала довольно.

Ovako izgleda književni rad same carice Katarine. Ali ona ponukivaše i druge na jednaku radnju. Kneginja D a š k o v a, njena mnogogodišnja ljubimica, bješe jednom spala u veliku tugu radi stanovitih srdačnih bolova, život činio joj se težak i nesnosan, mračne misli obladaše njenim duhom. Carica, izmamivši tajnu njene melanholije, gledaše svakojako da je utješi. Napokon dade joj savjet, da se lati ruske komedije, da napiše nešto za eremitažno pozorište, uvjeravajući je iz vlastitog iskustva, da takav posao može da zabavi i razgovori avtora. Kneginja ne htje odmah prihvatiti savjeta, izgovarajući se da ne osjeća u sebi poziva za taj posao, ne-

majući nikakova dramatskog dara; ipak napokon morala je ustupiti, ali pod uvjet, da će prva dva akta pokazati carici i prema njenom mišljenju ili posao nastaviti ili započeto u oganj baciti. Još isti večer budu dva akta gotova te sutra dan predstavljena na sud carice. Carica odvede kneginju u spavąću sobu, da pročita njen eksprompt, te nadje da je dobro napisano. Tada kneginja izloži carici plan čitave komedije, a ova uputi je da sadržinu izvede ne u tri, već u pet čina, što po priznanju same Daškove nije bilo probitačno. Za dva dana već je komedija bila na čisto prepisana i carici uručena, i poslije nekog vremena prikazana u eremitažnom pozorištu. Kneginja naštampa je u »rosijskom Teatru« pod naslovom »Toisekov«.

U carice Katarine II. bijaše smisla i za ozbiljnije stvari na polju književnom. Može se reći, da u njeno vladanje pada početak antikvarnih studija o Rusiji. Već god. 1767. izadje kao prvi dio »Biblioteke rosijske istoričeske«: Преподобнаго **Нестора россійскій лѣтописецъ**. U predgovoru ističe se na prvom mjestu »volja monarhinje«. Iste godine i poslije bijaše štampan Ljetopis Nikonova spiska i t. d. God. 1778. nabavi carica preko tadašnjega oberprokurora spisak ruskih rukopisa sinodalne i tipografske biblioteke. Proučivši ga, naloži, da se koješto važno za rusku istoriju prepiše i u štampu dade. Isto tako dobi iskaze rukopisa čudovskog manastira i trojickosergijevske lavre. Posljedak toga bijaše, da je g. 1781. u sinodalnoj tipografiji u Moskvi izašao ljetopisac novgorodski i arhangelogorodski, godine 1784. pripovijest o opsadi trojicke lavre.

Mnogim i raznim starinama udje se sada u trag. Zna se, da je za carice Katarine Ostromirovo jevangjelje došlo u Petrograd. Ona se zanimaše i za otkriveno u njeno vrijeme »Slovo o polku Igorevu« te dobi jedan prijepis s originala, koji danas, kad izvornika više nema, u zamjenu mu znači vrlo mnogo. Napokon da spomenemo riječju njen interes oko skupljanja gradje za usporedni rječnik. Riječi, posabrane njenim staranjem i njenom preporukom, sa sviju strana svijeta, i ako

plan preduzeća nije odgovarao potrebama, obradjene su u dva izdanja: bolje je prvo izdanje, pod redakcijom akademika Pallasa (od god. 1786.—1789.), nego li drugo, pod redakcijom Jankovića de Mirijevo.

2.

Primjer carice Katarine nadje mnogo odziva i podražavanja. Njena naklonost k podsmijevanju odjeknu u mnogobrojnim satiričnim listovima, koji od godine 1769. pa do god. 1774. iznicahu kao gljive iza tople ljetne kiše. U njima dopade novomu pokretu i razvitku društvenosti prema modernim evropskim načelima mnogo rječita priznanja i zagovaranja, a stari pravac mišljenja i života bijaše osudjivan, osmijavan, žigosan. Ali i pretjeranost u obožavanju tudjinštine izazva već sada po koji put smijeh i satiru. Znamenito je, da su ovi listovi svi nikli u Petrogradu, nijedan u Moskvi. To se bez svake natege svodi k velikomu ličnomu uplivu carice i duhu njene u prvim godinama liberalne vlade, kojega sijelom bijaše Petrograd. U pogledima na svijet i ljude, u ocjenjivanju pravih potreba života izbijaše dakako medju ovim listovima velika nesuglasica i medjusobna polemika, a to i bijaše glavni njihov raison d'être. Na priliku list Čulkova »И то и се« (g. 1769.), i ako bijaše zatočnik modernog pravca, opet zanimaše se puno življe za narodnost rusku, nego li »Vsjačina«. Čulkov poznat je kao jedan od najranijih, u ono vrijeme još rijetkih ljubitelja narodnih stvari: pripovijedaka, pjesama, poslovica i t. d. Takvim je stvarima iščičkan i njegov organ. Žurnal Rubanov »Ни то ни се«, koji se već nazvanjem javlja kao protivnik, (god. 1769.), manje je satiričan, više poučan i zabavan; on ne omilje publici te presta izlaziti već nakon pet mjeseci. Na oproštaju izdavač kaže, da bi se mogao bio nazvati »Ни тѣмъ ни сѣмъ«, jer da nije ugodio ni kicošima ni ozbiljnim ljudma. Hvali se puno žurnal Novikova, »Трутень« (god. 1769. do god. 1770.), bijaše skroz satiričan, sa suradnicima kao M. Popov, Ablesimov; kažu da ima priloga i od kneginje Daš-

kove. Žurnal »Смѣсь« (god. 1769.) i ako nije izlazio upravo pod redakcijom Novikova, kako jedni misle, opet ima stvari, koje se punim pravom prisvajaju njemu. Bijaše isto tako satiričan, kao i Trutenj. »Адская почта« (god. 1769.), izdavana po godine, bijaše svojina Th. A. Emina. Kažu, da su na taj žurnal imali utjecaja »Lettres persanes« i »Lettres juives«. »Поденьщина« (god. 1769.) izdavaše se tek kratko vrijeme, pravo uzevši i ne spada medju satirične žurnale. »Полезное съ пріятнымъ« (god. 1769.) izlažaše u »suhoputnom korpusu«, kao nastavak prijašnjega organa »Праздное время въ пользу употребленное«, sadrži pouku i satiru, ima prijevoda s engleskoga. »Парнасскій щепетильникъ« (g. 1770.), u osam sveščica, kao nastavak više pomenutog žurnala »И то и се«, ima uz literarnu satiru dosta pouke. »Пустомеля« (god. 1770.) izlažaše samo dva mjeseca. »Трудолюбивый Муравей« (g. 1771.) bijaše žurnal Rubanov, sadržina mu je većinom poučna, ima mnogo prijevoda. »Вечера« (g. 1772.—1773.) prikazuje nam se kao organ čitavoga društva literatora, medju kojima mogu se spomenuti V. Majkov, Bogdanovič, Hrapovicki, Heraskov, gospodja Heraskova i gospodja Hrapovicka. Dušom preduzeća misli se da je bio pjesnik Heraskov. »Живописецъ« (od godine 1772.—1773.) računa se medju najznatnije pojave ovoga vremena i ove vrste. On bijaše nekolika puta snova preštampavan; izdavačem smatra se Novikov, bio bi dakle nastavak »Trutnja«, donosi mnogo pisama, stihova, oda, prijevoda. Jedna od najvažnijih raspravica pripada Ivanu Petru Turgenjevu. »Старина и новизна« (god. 1772.—1773.) bijaše izdavana od Rubana, karaktera je poučnog, većinom istorijskog. Neznatna bijaše »Мѣшанина« (god. 1773.), svega 32 stranice. »Кошелекъ« (god. 1774.) bijaše svojina Novikova, napadaše mnogo na prevelik upliv francuski.

Sve ove slabo dozrele plodove veže u jedan uzao prije svega medjusobna polemika, a osobito sa »Vsjačinom«, koja se sama rado nazivaše njihovom roditeljkom. Izaziv spora bijaše dosta neznatan. Vsjačina prebacila Trutnju da je u satiri suviše oštar, ovaj uze braniti se, uza-nj pristaše »Смѣсь« i

»Адская почта«, a uza Vsjačinu stajaše »И то и се«. Prekoravahu jedan drugoga, da ne razumije svoj posao, raspravljahu značenje satire, šibahu nevaljale stihotvorce, upuštahu se u kritiku teatralne publike, tom prilikom govoraše se vrlo razumno o potrebi narodnog pozorišta ne samo po jeziku, već i po sadržini prikazivanih stvari. Najviše i najčešće napadahu svi ovi listovi na preziranje nauka, prikazano u mnogim tipovima, koji napominju Fon Vizinove komedije; iznosi se na smijeh stara škola i stara pedagogika, daje se slika starog nauka kod kuće ili kod »mastera«, slikaju se posljedice nevaljalog uzgoja, predočuje se neumještina ljudi stara kroja živjeti pristojno po čovječji, osmijavaju se njihove zabave, njihovo sujevjerje, uz to ima kod Čulkova i opisa narodnih običaja o praznicima, kod svadbe i t. d. Mnogo je prostora udijeljeno u tim žurnalima podsmijevanju nad prevelikom francuzomanijom, a najozbiljnija strana njihove satire ticaše se bijeda i nevolja, u kojima čamaše društvo od nevaljalih sudova, od općenite podmitljivosti.

Mi ćemo za primjer izvaditi nekoliko crtica.

U »Parnaskom Ščepetiljniku« (kramar, ćifta, torbar) pripovijeda se, kako je bog Apolo, posavjetovavši se s muzama, odlučio razagnati sav čopor stihotvoraca. Jedni neka idu u provinciju za prevodioce i pjevače, drugi za sastavljače ljubavnih pisama, treći po selima za crkvenjake i t. d. Ostatak neka ćifta proda na dražbi. Taj zbilja oglasuje: prodaje se dramatski pjesnik. To vam je čovjek, koji živi u kući gdje su same besposlice . . . gradi stihove od samih jednosložnih riječi, ne trpi višesložnih, njegovi stihovi zvuče, kao talijanska melodija na ruskim guslama; nikako ga ne možeš uvjeriti, da mu djela ne vrijede ništa. Prije ćeš ga nagovoriti da igra na tržištu, nego li da jedan stih ispravi. On se povlači po ulicama, da bi ispravljao gramatičke griješke u jeziku seljakâ. Za sve njegove stihove, njega sama u prid, ne tražim više nego li 1 rubalj i 8 grivni . . . Jednakim načinom čini se karikatura od lirskih pjesnika, stihotvoraca ljubavnih pjesama i t. d.

»Trutenj« ruži maniju za inostranim učiteljima ovako:

»Kronstadt. Ovih dana ušao je u luku jedan brod iz Bordo-a (Bordeaux), na njemu uz drugu modnu robu dovezoše se 24 Francuza, koji kažu za se da su sami baroni, švalijeri, markizi i grofovi pa da su, poraženi kod kuće nesrećom, za nevolju došli u Rusiju, da ovdje steku novaca. Po razabranim izvještajima nijesu baš mnogo ni slàgali: jesu zbilja Francuzi, koji kod kuće obavljahu razne zanate, nekoji bjehu i s francuskom policijom došli u neprijatne sukobe.« U »Vsjakoj Vsjačini« opet priča se, kako u jednoj kući majka, da može plaćati skupoga kuhara, odluči da uštedi nešto na kućnom učitelju. Nadje se jeftiniji učitelj Francuz, ali do mala policija zatvorila ga, pošto se obaznalo, da je to kočijaš francuskog poslanika, kojemu se prohtjelo da za promjenu bude nastavnik ruske mladeži.

Isto ovaku karikaturu, kojom se osvjetljava eksploatacija tudjinaca nad Rusima, crta žurnal »Кошелекъ« (mošnja) ovako: »Neki zanatlija piše iz Marselja svojemu sinu: Ti si u Petrogradu, ti si Francuz, moj si sin — dakle ja neću od gladi umrijeti. Ti si zacijelo već našao u Petrogradu probitačno mjestance, imaš i novaca, podijeli ih plemenito sa mnom. Ti htjede, da ti ja odavle pošaljem plemićki pasoš, ali ja ga ne mogoh dobiti, jedva jedvice podje mi za rukom da ti nabavim gradjanski. Bjeh istina pogodio jedan pasoš kapetanski, poslije smrti vlastnikove, ali kako nijesam odmah imao gotova novca da platim, preteče me susjed bačvar, koji ga kupi za svoga sina. I on smjera u Petrograd, da ondje stupi u vojenu službu!« Redakcija dodaje od sebe, onaj bačvarović da se sada zove Marquis de Mensonge, da obavlja službu domaćeg učitelja, vuče platu od 500 rubalja uz gotov stol, poslugu i ekipaž.

Žurnal »Кошелекъ« pripovijeda jedan razgovor Francuza s Nijemcem: Kažite mi, veli Nijemac Francuzu, u čemu ćete nastavljati vaše gojence, jer govoreć entre nous vi ne umijete ništa osim svoga jezika. Ne smeta, odvrati Francuz; samo neka su meni novci; ne marim, što su roditelji glupi, kad meni povjeravaju svoju djecu, ali ja nijesam glup, kad

tražim da dodjem ma kako do novaca. O tom se radi. Gledat ću da se sprijateljim s mladim ljudma, naručivat ću iz Francuske robu, slobodnu od carine kod uvoza, te njima prodavati. U pet godina postat ću bogat čovjek i tada se vratiti kući.

Nezadovoljstvo s novim načelima uzgoja i obuke predočuje jedno izmišljeno pismo Starodurova k prijatelju u »Полезное съ Пріятнымъ« ovako: »Znaš, da sam čovjek vremešan, ima mi preko šezdeset. Zato mi se sadašnje novotarije čine odveć neobične, ne mogu im se načuditi a i mnogo novaca kradu iz džepa. Naši djedovi, ako i nijesu bili tako dosjetljivi, kao sadašnja mladjarija, ali da istinu kažem, bili su i snažniji i bogatiji; inozemnih hira nijesu znali. Kazat ću za sebe, da se ja ne bih bio počeo učiti rusku azbuku prije dvadeset pete godine, da ne bude bilo volje cara i gospodara Petra I., koji je zapovjedio, da se plemstvo potjera na službu. Tako dopadoh i ja na Suharevu kulu te se izvještih u »arihmetici!« A sada već šestogodišnji dječko blebeće francuski ili njemački pa da ga vidiš! Ta je manira i kod seoskih plemića ušla u modu, kod gdjekojega nema više od 300 duša, a drži inostranca, koji guli s njega baš krupne novce. I ja ne bih, istina, mario, da mi unučad izuči današnje nauke, ali ne mogu da nadjem učitelja prema mojemu imanju, a nikako nijesam rad da badava tratim novce: svaka je kopejka znojem zaslužena. Prije tri godine nakanjivah se da ih upišem u kadetski korpus te sam svakomu po četiri godine skinuo, ali po obrazima opaziše, da im je više od šest godina. Tako bjeh natjeran, da ih kod kuće učim rusko čitanje i pisanje; i zbilja naučiše se čitati i pisati od našega crkvenjaka. Htio bih poslati ih u Piter, ali nemam sredstvi a i bojim se, da ne usvoje od inozemaca njihovo odmetništvo i da ne naviknu mrsiti u postne dane. Što da učinim? Treba da uče, jer se sada, kažu, bez toga ne može nikud nikamo. Molim te, prijatelju, naruči mi ti iz Pitera jednoga dobrog čovjeka, koji bi se dao na to da moja dva unuka uči francuski, njemački, jeografiju, istorije, inostrane plesove, arihmetiku i druge

sadašnje nauke; ali molim, pogadjaj se s njim baš ljudski; kad nema druge, gotov sam dati mu 40 rubalja na godinu, osobito ako pristane da mi u kući pazi na čeljad, na stoku, na žito i na sijeno. Jer ja već postajem star te oko moje ne dopire svuda. Ako se za te novce može čovjek naći, to nema druge pa makar i pribavio rublju i po, ali više ne mogu nikako da platim. Ta ne bih htio da pod starost pogibam od gladi, a i stijene (duvari) stale bi mi se smijati, da više potrošim na inostranca u jednu godinu, nego li bih sam trebao u tri. Kod dviju tisuća duša nije u redu da se čovjek nadmeće s velikim boljarima i da uči djecu po današnjemu . . . Molim te, prijatelju, gledaj da nadješ što jeftinijega, a veliku bi imao milost kod Boga, kad bi ga mogao naći od prilike za dvadeset i pet ili upravo za dvadeset rubalja . . .«

Samo se kaže, da su i mode bile neiscrpljiv predmet satiričnih žurnala. U »Trutenj« piše provincijalka svojoj prijateljici u Petrogradu, da je istom prije tri godine, kad joj je otac umro, odjednom opazila svoju neukost. Došavši u Moskvu osjetila je da je ljepotica, ali da se ni malo ne razumije u mode, čak igrati (plesati) ne umije. Andjeo spasitelj desi se tu u osobi jedne francuske madame . . . Visoke frizure i petice, koketno mahanje lepezom — bijahu predmeti smijeha po žurnalima. Čak osobit ruski jezik bješe ušao za francuske galanterije u modu, na koji su žurnali napadali. »Idole de mon âme« prevodilo se sa больванчикъ; махаться značilo je: udvarati se komu; često upotrebljavahu se riječi безподобно i безпримѣрно, a najčešće ахъ! Čak u provinciju dopirahu »новоманерныя петербургскія слова«. Redovito nazvanje mlada čovjeka po modi XVIII. stoljeća bijaše kod ruskih spisatelja »петиметръ«, t. j. petit maître. Njegov svagdanji život opisan je potanko u žurnalima. On ustaje o podne ili nešto kasnije, čitave ure provodi za toaletom, kod koje se ne može biti bez francuskog »parikmahera« (coiffeur). Zatim se u elegantnim malahnim karucama voza po vizitama, te se »trač« jednog salona prenosi u drugi: »любовь, склонность, горячность, страсть« — oko toga kretahu se razgovori. Ako je u

društvu bio poznat kao drzak na riječima, zvahu ga »резвый ребенокъ«, a pogled mu pun želja zvaše se »гнилой взглядъ.« Čak imena dneva nošahu svoje galantne nadimke: сѣринькая, пестринькая, колетца, мѣдный мазъ, сайка, умойся, красное.

Ni ozbiljnijim pitanjima ne uklanjahu se žurnali: upliv francuske filosofije očevidan je i tu. Novikov, poznati framason, pobijaše u svom »Trutnju« žurnal caričin radi prevelike blagosti u osudjivanju nemilih pojava društvenih, biva, podmitljivosti činovnika i sudija. »Trutenj« dokazuje, da milosrdje i praštanje očitih grijeha čovječjeg društva nije jedno te isto. Žurnal »Ни то ни се« ispovijedaše posve otvoreno načela materijalizma ili, moglo bi se reći, nihilizma, jer već u prvom broju govori ovako: »Na dokolici od službe sijemo i sadimo sjeme ništica po tim njivama . . . i sav taj trud bit će osnovan na ništicama . . .«*

U najbližem broju slavi se moć novaca: »O srebro o zlato i ti, zvučna mjedi, koliko se toga nama otimlje, kad vas nema«.** U postno vrijeme žurnal naštampao moralne poslanice Senekine s napomenom od redakcije, da to čini zbog posta. Na to mu se netko naruga, rekav: »Da je udes smrti neizbježan, o tom je svatko već davno uvjeren; mi znamo sve to bez vas. Što se miješate u stvari, koje na vas ne spadaju«.*** Redakcija odgovori, da je Seneka odista vrlo nalik na suho jelo korizmena posta, te da je već i tomu rada, što nitko od one lektire ne pade u nesvjesticu!« Sa svoje strane pravda se redakcija ovako: »Ne jede isto čiz, što tuka;

---

* Имѣвъ отъ должности свободное мы время
И сѣемъ и садимъ нулей въ сихъ нивахъ сѣмя . . .
И весь сей будетъ трудъ основанъ на нуляхъ . . .

** О сребро, о злато, и ты звонка мѣдь,
Что у насъ отъято, коли васъ нѣтъ.

*** Что смерти рокъ не избѣжимый,
О семъ давно насъ всякъ вѣстимый,
И мы то всѣ знаемъ безъ васъ,
Взялись не за свое вы дѣло

ne voli isto pijetao što kanarka; druga je hrana za gusku, druga za slavuja. Tako su i ljudi u svijetu vrlo raznoćudni, u svakoga ima svoja osobita narav. Jednim svidja se moralno opominjanje, drugima milije su zabave«.*

Ova nešto lakoumna načela, plod sjemena francuskoga, ne niču samo u satiričnim žurnalima onog doba, već i u čitavim povećim pjesmama ostaje im trag. Carica sama gledala je da se na tom klizavom putu ne omakne, ali suvremenici nijesu svi prosti od toga grijeha. Spomenut ćemo dva poglavita reprezentanta ovog pravca u njeno doba. Jedan bijaše

Vasilj Ivanovič Majkov (od god. 1728. do god. 1778.), pjesnik darovit i originalan, avtor oda u lažiklasičnom pravcu, na kojima nije vrijedno ustavljati se, basana, o kojima ćemo još govoriti, pjesme »Игрокъ Ломбера«, u kojoj se šaljivo opisuje strast kartanja (ova je pjesma prva razglasila ime pjesnikovo, izadje više puta), neznatnih dramatskih komada, kao što bijahu tragedije »Agriopa« i »Femist i Jeronima«, i najposlije jednog komičnog eposa, u kojima se s bogovima grčkog Olimpa provodi šala u duhu Offenbachijada, opisuju se sve njihove mane kao kod ljudi, s kojima podjedno i druguju. U tu iz tudje (francuske) literature pouzajmljenu šablonu uloži pjesnik domaću materiju. Glavni junak njegova eposa »Jelisej« čovjek je nevisoka socijalna položaja, vozač (kiridžija, ruski: jamščik) iz Zimogorja, štićenik razjarenog boga Bakha, koji je kivan na sve krčmare, što odveć skupo prodavaju vino, jer će po tome pasti njegov ugled, pijanstvo će presahnuti. Kiridžija počini, s voljom Bakha, mnogo sramotnih djela, zlostavljaše žene i t. d., dok najzad Zevsu dosadi te sazva skupštinu bogova, u kojoj bi riješeno da se za kaznu dade u soldate.

* Не то ѣстъ чижикъ, что индѣйка,
Не то пѣтухъ что канарейка,
Кормъ разный гуся съ соловьемъ.
Такъ въ свѣтѣ люди разнородны
И каждаго различенъ нравъ;
Однимъ морали суть угодны,
Другіе склонны для забавъ.

Epos spjevan je jambijskim trinaestercima (aleksandrincima) te počima, izvrćući ozbiljnost homersku, ovako: »Pjevam zvek čaša, pjevam junaka, koji u pijanstvu počini užasna djela, sred mnogih krčmi isprebija i opi lole i skitnice, da bi ugodio Bakhu.*« Slijedi zaziv muze: »O muzo, nemoj nikako toga prećutati, kaži ili bar u mamurluku progundžaj, ako ne možeš na prosto da izrečeš . . .«.** Zove se u pomoć Skaron (Scarron), francuski avtor travestirane Enejide. Pozorištem je radnje jedna krčma (**кабакъ**) u Petrogradu; vrijeme — sirna nedjelja, tako zvana ruska masljanica. Što narod u tim danima radi, opisuje se dosta živahno: sa umjetno podignutih ledenih gora, na kojima se narod zabavljao klizanjem, grne u krčme. U jednoj od njih pijani kiridžija bjesni i opakuje, a Bakhu, koji se umiješao u gomilu te gleda, srce igra od radosti, što će krčmar imati mnogo štete. Ali oprezna policija učini kraj halabuci, otprativ pijanog kiridžiju u zatvor. Bakho ljutit vraća se u nebo, da se potuži bogovima. Za vanredni slučaj htjelo se vanredne skupštine bogova, kojih nije lako skupiti. Hermes ima puno muke obilazeći kao glasnik te nalazeći božanska gospodstva u raznim, dosta smiješnim i čak nepristojnim situacijama. Tako na pr. Apolon »u seljaka je drva cijepao te isplaziv jezik, kao izmoreno pseto, revući ponavljao udarce na podobu horeja, a koji put izbijao bi i jamb ili daktil«.***

Ljubimca Bakhova, Jeliseja, valjalo je izbaviti iz zatvora. Ulak bogova premetnuo se u gavrana, ušao neopažen u tam-

---

* Пою стакановъ звукъ, пою того героя,
Который въ хмѣлю бѣды ужасные строя
Въ угодность Вакхову средъ многихъ кабаковъ,
бивалъ и опивалъ ярыгъ и чумаковъ . . .

** О музо ты сего отнюдь не умолчи,
Повѣждь или хотя съ похмѣлья проворчи,
Коль по просту тебѣ сказати невозможно . . .

*** Онъ у крестьянина дрова тогда рубилъ
и высунувъ языкъ какъ песъ уставши, рѣя,
удары повторялъ въ подобіе хорея,
а иногда и ямбъ и дактилъ выходилъ.

nicu, našao pijana kiridžiju u društvu drugih pijanaca. Tu se desila takodjer jedna ženska pijandura. On preobuci brzo kiridžiju u ženske haljine te prerušena kao djevojku povedi ga u jedan zavod ženski . . . Dalje pustolovine ruskog kiridžije nadmeću se s onima poznatog francuskog drugara mu Faublas-a: po drugi put dodje u zatvor i po drugi put bi oslobodjen, dok napokon ne dodija bogovima. Presudiše mu kaznu, kako rekosmo.

»Jelisej« nadje ljutita protivnika i napadača u žurnalu Čulkova, ali još više steče hvalilaca. I ako je glavna fabula po teoriji uzajmljena sa strane, jer se radi o starim poznanicima, olimpijskim bogovima, opet je pjesnik umio »priključenija« svojega glavnoga junaka okružiti prizorima iz ruskog života, što je njegovu eposu davalo dvostruku zanimljivost. Druge pjesme Majkova nijesu tako razuzdane, kao ovaj epos o razjarenom Bakhu, ali lakoćom jezika i stiha upravo ovaj plod njegove obijestne muze nadmašuje sve ostale.

Istom gotovo stazom udari i drugi savremenik carice Katarine II., Ipolit Fedorovič Bogdanovič (od god. 1743. do god. 1803.), avtor vrlo poznate u ruskoj literaturi 18-ga stoljeća »Dušice« (Душенька). Ova pjesma zalazi sadržinom u duboku drevnost; predmet joj je skaska o Amoru i Psihi, koju je već Apulej obradio u svom »Zlatnom Oslu« (Asinus Aureus), u 4—6 knjizi. Bliža bijaše ruskomu pjesniku pripovijetka Lafontainova »Les Amours de Psyché et de Cupidon«, koju on preradi u tri knjige, vrlo gipkim, glatkim i raznolikim stihovima, tako vješto, da je istom Puškinova priča o Ruslanu i Ljudmili mogla skinuti s Bogdanovičeve »Dušenjke« vijenac prvenstva. Pjesnik otkriva odmah na početku sam svoje izvore: »Isprva Apulej, poslije Lafontaine, ispjevaše, na vječnu uspomenu svog imena, »Dušicu« prozom i stihovima; i ako se ne može podražavati njihovu slogu, postarat ću se da ustopce za njima prikažem u prostim crtama bar sjenu njihovih tvorova i da u povijest po gdje što uložim zabavni stih«.*

---

* Издревле Апулей, потомъ де-ла-Фонтенъ
На вѣчну память их именъ,

U gradjenju stihova kaže, da se ne može držati obićnih pravila; on moli Homera ze oproštenje, što će odstupati od njegove svečane pravilnosti: »Oprosti moj grijeh, ako si ne zadam brige o obliku stihova i ne posagradim prilično pravilnih pjesama, već bez jednakih stopa, po slobodnomu kroju, na razne načine iskrojim stihove male i velike mjere, te često bez uzakonjena sklada stavim slik na kraj«.*

Čitajući Bogdanovičevu »Dušenjku« upoznajemo se s poetskim talentom srednje ruke, izbrušenim u školi francuskih uzora do visoka stepena ugladjenosti. »Dušenjka« ima po gdjekoje i suviše zapapreno mjesto, ali pjesnik ne upade nigdje u krupnoće Majkova. Jezik i stih nijesu još ni danas zastarjeli.

3.

Prilike, osvijetljene književnom zabavom carice Katarine i radnjom satiričnih žurnala, iznesoše na svijet najvećeg ruskog satiričara 18-ga stoljeća, pjesnika Denisa Ivanoviča Fon-Vizina (Фонъ Визинъ g. 1744.—1792.). On bijaše porijeklom Nijemac, jedan njegov predak dopade ruskog sužanjstva u vrijeme cara Ivana Groznoga, ali od toga osta mu samo još prezime, jer već njegov otac bješe se skroz porusio. I sin ne

Воспѣли Душеньку, и въ провѣ и стихами . . .
Но если подражать ихъ слогу невозможно,
Потщусь за ними въ слѣдъ, хотя въ чертахъ простыхъ,
Тому подобну тѣнь представить осторожно
И въ повѣсть иногда вмѣстить забавный стихъ . . .

* Прости вину ты мою,
Когда я формой строкъ себя не безпокою.
И мѣрныхъ пѣсней здѣсь порядочно не строю.
Черты, безъ равныхъ стопъ, но вольному покрою
На разный образецъ крою,
И малой мѣры и большія,
И часто риѳмы холостыя
Безъ сочетанія законнаго въ стихахъ
Свободно ставлю на концахъ . . .

osjećaše u sebi drugog duha narodnjega do li ruskoga. Otac, nemajući dovoljno sredstvi da drži sinu domaće učitelje inostrance, dao ga u universitetsku, istom otvorenu gimnaziju Moskovsku. Pjesnik ne zaboravi ni u starosti prvih utisaka svoga djačkoga života, koji ako baš i ne pruži djačetu mnogo duhovne hrane, ali mu ostavi u pameti neke smiješne uspomene, o kojima šaljivo pripovijeda, kao o predavanju latinskog jezika i geografije. Učitelj Jaremski rijetko dolažaše u školu, istom u oči ispita prenu se, otrijeznje i naumi izvući sebe i djecu iz neprilika. On se pokaza u razred sa pet putaca na kaputu a sa četiri na prsluku. Kad jedan učenik (naš Fon-Vizin) učitelja upita, što znači taj nejednaki broj putaca, reći će ovaj: pet putaca na kaputu to su latinske deklinacije, a četiri puceta na prsluku — latinske konjugacije. Pazite dakle djeco: kad vas stanu pitati, koje je riječ deklinacije, gledajte samo, za koje ću se puce ja mašiti, ako za drugo, odgovarajte smjelo: druge. Isto tako uradite kod konjugacija prema pucetu moga prsluka. Ispit ispade sjajno. Po riječima pjesnikovim nije ni uspjeh u geografiji bio manje znamenit: nitko od djaka ne pogodi, kuda se izliva Volga. Ipak Fon-Vizin bude kao najbolji djak samdeseti povezen u Petrograd, te predstavljen carici. Ovdje ugleda po prvi put Lomonosova, vidje sjaj dvorski, bude i u pozorištu, gdje su predstavljali jedan komad onog istog Holberga, čije je basne doskora kao moskovski djak prevodio na ruski jezik. Izadjoše g. 1761. pod naslovom: »Басни нравоучительныя съ изъясненіями господина барона Голберга, перевелъ Денисъ Фон-Визинъ. (On prevede dakako ne s danskog originala, već s njemačkog prijevoda). U isto vrijeme prevede Fon-Vizin za žurnal Heraskova »Полезное Увеселеніе« članak pod naslovom: »Правосудный Юпитеръ«. Mjesto honorara za »basne« u novcima dobi od izdavača raznih knjiga na 50 rubalja vrijednosti. Čitajući nezreli mladić ove knjige sumnjive vrednoće natovari pamet suvišnim i opasnim znanjem, raspali maštu razbludnim slikama. Patrijarhalno i religiozno uzgojeno dijete, prevrati se u opasna i opaka derana, koji nikoga ne poštedi svojim epigramima. I

ako taj otrov mladića ne pogubi, opet sam pjesnik u avtobiografiji pita: **не отъ сего ли времени началась скапливаться та болѣзнь, которою я столько лѣтъ стражду?** (Ne poče li od tog vremena sakupljati se bolest, od koje toliko godina patim?)

Izučavajući marljivo jezike, osobito latinski, njemački i francuski, dao se mladi Fon-Vizin na prevodjenje, ako ne bi za što drugo, a ono radi vježbanja. Stojeći pod uplivom profesora Reichela, on prevede poviše članaka za njegov 1762. godine osnovani žurnal »**Собраніе лучшихъ сочиненій къ распространенію знанія и къ произведенію удовольствія**«. S francuskog prevede Voltairovu »Alziru« (god. 1762.), s latinskoga nešto iz Ovidijevih metamorfoza — to bijahu radovi slabi, djački, kojima i sam poznije ne pridavaše nikakova značenja. Stihove graditi — nije bio za-nj lak posao, u svom prijevodu »Alzire« on sam prizna kasnije samo nekoliko lijepih stihova, a knez Vjazemski upravo nijednoga. Toga radi reče jednom Jelaginu, s ironijom na sama sebe: »Pišem stihove, a to mi zadaje neiskazanih muka i glavobolje; već mi je i ljekar zabranio piti englesko pivo i praviti stihove«. U godinama 1762.—1768. izadje njegov prijevod jednog francuskog romana, s moralnom tendencijom, ali malo zanimljiva, »Séthos«, Francuza Abbé Jean Terrasson-a, u četiri sveščice, pod naslovom: »**Геройская добродѣтель или жизнь Сиѳа, царя Египетскаго**«. Poslije svršenih nauka bješe stupio po običaju vremena u vojenu službu (god. 1762.), koju do mala ostavi te prijedje u »inostranu kolegiju« za prevodioca. Grof Voroncov zavoli simpatičnog mladog čovjeka, isto kao i njegov potonji načelnik, ministar Jelagin. Kod ovoga osta preko šest godina u službi, uz pjesnika Lukina, s kojim se nije najbolje gledao. Ne treba smetnuti s uma, da je Jelaginu bila uz druge dužnosti povjerena uprava nad pozorištima u Petrogradu i Moskvi. Tu nadje Fon Vizin mnogo prilike, da se upozna s najodličnijim krugovima tadašnjeg petrogradskog društva i s pozorištem. Sam ispovijeda još i to, da se često sastajao s ljudma, kojih religiozno vjerovanje ne bijaše odveć tvrdo pa da je to i u

njemu probudjivalo skepticizam, kakav se na priliku ogleda u njegovoj poslanici na sluge. U svemu prilike bijahu za pjesnika vrlo podesne, dá izuči karakter, mišljenje i težnje tadašnjega društva, da zadahne svoju poetsku dušu utiscima, iz kojih će poslije niknuti originalni tvorovi. Za prvo on ne prestajaše vježbati se prijevodima. God. 1763. prevede roman »Charis et Polydore« od Barthélemy-a (**Любовь Кариты и Полидора**), godine 1764. preradi jednu komediju Gresset-a »Corion«, u kojoj mjestimice već izbijaju crte ruske, na koliko je moglo podnositi tudje djelo. Na pr. u 6-om prizoru I-ga akta ima crta, koje podsjećaju na ropsko stanje ruskog seljaka. Ova je komedija bila i na pozorištu te našla prijatna odziva u publike. Godine 1765. prevede sentimentalnu pripovijetku »**Сидней и Силли или благодѣяніе и благодарность**«, čini se, najviše zato, da ugodi gospodji, s kojom se iste godine upoznao u Moskvi, a poslije i oženio. Godinu dana zatim napisa »Brigadira«, (**Бригадиръ**), prvu od dviju besmrtnih komedija, štampanu istom g. 1783. ili 1786. U Moskvi prevede te izda god. 1769. poemu Bitobet-a u devet pjevanja: »Joseph« (**Іосифъ**) — naduvenim jezikom slaveno-ruskim, da ugodi teoriji Lomonosovskoj, po kojoj se u takovim pjesmama kao »Telemak« ili »Argenida« ili »Josif« valjalo držati »**токмо важности славенскаго языка**«. Prevodilac nadje se u neprilici, jer kad bi nagomilao suviše slavenskih izraza, mogao bi pomutiti jasnoću i narušiti nježnost; ako bi premnogo ruskih, mogao bi preslabo predočiti »važnost avtorske misli«. On udari nekom srednjom stazom, upotrebi nesnosnu smjesu ruskoga sa crkvenim jezikom. Po kombinaciji Tihonravova istom sada, g. 1770., izadje u žurnalu »**Пустомеля**« njegova poslanica »Na sluge«; dojako mislilo se, da ju je napisao već god. 1763. U to doba bješe Fon-Vizin stupio grofu Paninu kao sekretar na službu, koja bi nekoliko godina poslije vanredno sjajno nagradjena, pošto Panin od poklonjenih mu 9000 duša 4000 razdijeli medju svoje sekretare: tako dobi i naš pjesnik velika imanja u zapadnoj Rusiji (okolo 1180 duša, god. 1773.). Upravo tada bješe se oženio udovicom Hlo-

povom, iz roda Rogovikovih te udesio svoj život vrlo udobno i naručno; samo zdravlje ne htje prijati ni njemu ni njegovoj ženi. Godine 1772. (ili kako drugi kažu god. 1782.) prikazan bi po prvi put njegov »Nedoroslj« (Недоросль) s ogromnim uspjehom. Kažu, da je Potemkin (čitaj: Patjòmkin), nasladivši se tom komedijom, prikazanom na pozorištu, rekao pjesniku: »Умри, Денисъ, или больше ничего не пиши« (Umri ili ništa više ne piši). Ovaj savjet gotovo da je pjesnik i uvažio, jer ništa znatna ne napisa poslije toga. Bolest žene potjera ga g. 1777. na put u Francusku, g. 1782. putova po drugi put a g. 1784. po treći put. Od kapi, koja mu bješe uzela jedan dio tijela, pomrači se svijetlo raspoloženje njegova duha, od slobodoumna čovjeka izadje nabožan, sumoran starac. Na posljednjem putovanju godine 1786.—1787. posjeti Beč, Baden, Karlsbad, Trenčin, ali sve to ne povrati mu zdravlja. U tim poznijim godinama (od god. 1783. naprijed) pisa koješto u akademijski žurnal »Собесѣдникъ любителей Россійскаго слова«, medju drugim stvarima »Pitanja piscu Былей и небылицъ« (to će reći, carici Katarini), koja se nje nemilo dojmiše, ona ih prekori radi »свободоязычія«. Odatle se razumije, zašto mu g. 1788. ne bi razdriješeno pravo na izdavanje žurnala »Другъ честныхъ людей или Стародумъ«, kojim htjede uskrisiti dobre uspomene literarnih preduzeća, kao »Трутень« i »Живописецъ«. Fon-Vizin umrije god. 1792.

Fon-Vizinova književna radnja pada u svijetlo vrijeme vladanja carice Katarine II. U njegovim se spisima jasno odražava značaj vremena, filosofski pogledi, umovanje i kritikovanje ljudi druge polovice 18-ga stoljeća. Lica što izlažu pozitivna načela u njegovim komedijama, kao Dobroljubov u Brigadiru, Starodum, Pravdin i Milon u Nedoroslju, Nelstecov u »Guverneru«, Zdravomisl u »Razgovoru kneginje Haldine« — razvijaju njegove vlastite ili usvojene nazore. Najvažnija uloga Staroduma može od prilike poslužiti mjerilom pjesnikovih misli; na ovom je karakteru iznio svoju filosofiju. Da je Fon-Vizin stvorio dvije komedije trajne literarne vrijednosti, pokazuje već taj fakt, što do danas, dakle preko stotinu godina,

nisu pale u zaborav. Ako ih sada već rijetko vidjaju na pozornici, ali tim češće i tim radije sjeća ih se literatura, u kojoj su se glavni karakteri njegovih dviju komedija kristalisali u opće poznate tipove.

Brigadir je omanja komedija u pet akata. Prvi impuls dobi pjesnik od Holbergova »Jean de France«, koji je gotovo riječ po riječ preradjen u Jelaginovu »Ruskom Francuzu«. Plitkost modnog uzgoja i bezumno obožavanje spoljašnjih opsjena francustva dolazi u toj komediji u sukob sa prostotom i nedotupavnošću, ali donekle i iskrenošću starijega naraštaja. U okvir ovoga kontrasta uloži pjesnik mnogo živih slika iz svagdanjih ruskih prizora, punih realnosti. Brigadir i savjetnik — oba prikazuju tipove starih vremena, ljude s osobitim svojim idealima, koji dakako ne dopiru visoko: sav njihov ugled, sva njihova sreća i blaženstvo, sve se to osniva na civilnom i vojenom »činu« i na imanju, dobivenom službom. Brigadirova žena računa se isto k staromu naraštaju, ali — njena je duševna sposobnost tako ograničena, da je ni brigadir ne može da poštuje, čak on nalazi da je odveć glupa. Brigadirov sin predstavlja mlada Rusa, naličkana po najnovijoj francuskoj modi. On je naučio u Parizu francuski, te sada prezire sve što nije francusko ili nalik na francusko. Savjetnikovica (druga žena) obožava taj francuzomanski pravac. I ona umije po koju francusku uplesti u svoj ruski govor, ma da i nije bila u Parizu. Razuman mladji naraštaj, jednako udaljen od obje krajnosti, izlazi na scenu u licima Dobroljubova i Sofije. Čin nije ni malo zapleten. Brigadir stoji, kako vjerno opazi Bjelinski, u sredini i kao na raskršću izmedju satire i komedije. Nemamo se ničemu mnogo diviti, ne očekujemo ništa iznenadna. Sadržina ne zapanjuje nas i ne preneražuje, ali nas zanimaju mnoge zgodne dosjetke i dobro provedeni tipovi. Komad ne čini toliko efekta na pozornici, koliko kad se dobro čita. Fon-Vizin i posta glasovit svojim Brigadirom kod petrogradske publike ne s pozornice, već preko čitanja. On pročita svoju komediju sa sjajnim uspjehom u nazočnosti carice, kod velikog

kneza Pavla, kod Panina, Černišova, Stroganova, kod grofica Rumjancove, Voroncove, Buturline itd.

Karakteri, barem glavni, izradjeni su pomno i precizno; u svakoga ima svoja tačno označena individualnost. Brigadir i savjetnik, i ako su tipovi starog vremena, opet se razlikuju jedan od drugoga tako, da razlikost pada u oči. Brigadir, viši u činu, bezobzirniji je spram žene i djece, ali takovih mana, kao obogaćivati se nedopuštenim načinom, nema na svojoj duši. Njegovi osjećaji spram jadne žene nijesu blagorodniji od običnih naklonosti k nekim stvarima, n. pr. konjima, psima. Žena zna dobro za to te i želi svojoj snahi bolju sudbinu, no što je sama dopade. Sin opet tvrdi, da je otac mučenik svoje žene, njegove majke, jer da nije prije vjerovao da ima djavola, dok se ne oženi! Brigadirovica ima jednu krepost, dobra je gospodarica i skroz moralna žena. Savjetnik nadje čak u toj prostodušnoj naivnosti toliko draži, da se htio upustiti s brigadirovicom u neumjestno ljubakanje. Preko uzdaha prelazi na očitovanje ljubavi, kojega biblijske fraze, udešene prema shvatljivosti ograničene žene, dopiru blizu do cinizma, slikaju jarkim bojama savjetnikovu frivolnost, od koje ne bijaše prosto, kako se vidi, ni dobro staro vrijeme.

Savjetnik. Ah! — *Brigadirovica.* Zašto uzdišeš, moj gospodine? — *Sav.* Radi mojih grijeha. — *Brig.* Ta od posta i moljenja već i onako naličiš na mrtvaca! Hoće li moći još dugo potrajati, da toliko iznuruješ svoje tijelo? — *Sav.* Ah, gospo, tijelo moje jošte nije dovoljno iznureno. Kamo sreće da ga mogu postom i molitvama izbaviti od djavoljih iskušenja! Ne bih tada griješio ni pred nebom ni pred tobom. — *Brig.* Preda mnom? Kako to, gospodine, možeš ti griješiti preda mnom? — *Sav.* Okom i pomislima. — *Brig.* Pa kako se griješi okom? — *Sav.* Ja griješim pred tobom, kad gledam na te okom. — *Brig.* Ta i ja gledam na tebe čak s oba oka. Zar je to grijeh? — *Sav.* To je za mene tolik grijeh, da ako hoću da se izbavim vječitih muka, treba za spas duše da ga izvadim. — *Brig.* Zar misliš ozbiljno, gospodine moj, da si izvadiš jedno oko? — *Sav.* Pošto je čitavo grešno tijelo ogrezlo

u bezakonje, to dakako nisu ni ruke toliko pravedne, da bi same htjele podjednako vršiti zapovijedi sv. pisma. Ali zazirem od žarke vjere tvoga supruga, da ne bi, opaziv moj grijeh, izvršio na meni zapovijed božju. — *Brig.* Kakav grijeh? — *Sav.* Grijeh, kojemu smo podčinjeni svi samrtnici. Svaki čovjek ima duh i tijelo. Duh je snažan, a tijelo je slabo. Ali nema grijeha koji se ne bi mogao okajati... (*Nježno k njoj*): Nuder da sagriješimo pa da se pokajemo. — *Brig.* Kako da ne sagriješimo, gospodine! Bog sam i jedini je bez grijeha. — *Sav.* Da, tako je, draga gospo. Gle, ti priznaješ sada i sama, da grijeh sa mnom dijeliš. — *Brig.* Gospodine, ja se ispovijedam svake korizme u prvoj nedjelji. Ali molim te, gospodine, kaži mi što moji grijesi na tebe spadaju? — *Sav.* Tvoji grijesi spadaju na mene isto toliko koliko tvoj spas. Htio bih, da budu tvoji grijesi i moji grijesi isti pa da ništa na svijetu ne spriječi »savakupljenja« naših duša i naših tijela. — *Brig.* Gospodine, što je to »savakupljenje«? Naš crkveni jezik meni je isto tako malo razumljiv kao i francuski. Bog ne dijeli svojih darova svima po jednako. Ovomu daje znanje francuskog, njemačkog ili ma kojeg drugog jezika, a ja jadna slabo razumijem i ruski. Tako gle s tobom razgovaram već dugo, a ipak ni polovice tvojih riječi ne razumijem. Još najlakše shvatam riječi moga Ignatija Andrejevića: on izgovara svaku riječ tako čisto, ispresijecano, kao papiga... Jesi li, gospodine, već vidio papiga? — *Sav.* Ne radi se sada o pticama, već o stvoru obdarenu razumom. Zar ti, gospo, zbilja ne dokučuješ mojih želja? — *Brig.* Ne, gospodine. A šta bi ti htio? — *Sav.* Smijem li moliti? — *Brig.* Šta bi ti htio od mene da moliš? Samo ako nisu novci, sve drugo mogla bih ti pozajmiti. Novci, znaš kako je to danas: nitko ih rado ne uzajmljuje a za novac neće nam se ni u čemu otkazati! — *Sav.* Ne radi se o novcu. Ja sam i sâm gotov za novce na svašta pristati. (*Pada na koljena*): Ja te ljubim, moja gospo! — — U taj trenut savjetnik spazio sina, a taj udari grohotom se smijati i dlanom o dlan... Prosvijećeni sin tumači i objašnjuje najprije bezazlenoj materi, što je taj cijeli prizor upravo značio, i mahom zatim pripo-

vijeda dakako o tom pikantnom slučaju gospodji savjetnikovici, koja već davno ne gleda ravnodušno na mladog parižliju. Njenim idealom bijaše čovjek, kojega je glava puna francuskih romana. A načela tog mladog čovjeka vide se iz ovog razgovora.

On. Opreznost, postojanstvo, strpljivost — to su može biti i bila pohvalna svojstva, dok još ljudi nisu znali, kako valja živjeti na svijetu. Ali mi što znamo što će reći de vivre dans le grand monde, mi bismo bili u očima svih tako pametnih ljudi, kao što smo sami, s našim postojanstvom upravo smiješni. — *Savjetnikovica.* Da, to su istinita pravila života. Dušo moja, nisam nigda bila u Parizu, ali mi srce osjeća, da ti govoriš živu istinu. — *On.* Madame, ti me ushićuješ. Vidim, ti imaš isto tako nježan pojam o srcu, kao ja o razumu. Mon dieu! Kako je udes milostiv, on jednako gleda da sastavi ljude istog uma, istog ukusa, iste ćudi. Nas je dvoje upravo stvoreno jedno za drugo. Sva je nesreća, što si Ruskinja! — *Savj.* Da, angjele moj, to je zbilja moja velika velika nesreća! — *On.* To je takav défaut, koji se ne daje ničim zagladiti. — *Savjetn.* Šta da činim? — *On.* Ostavi to meni na volju. Ja ne bih htio u Rusiji umrijeti. Uvrebat ću occasion favorable, da te odvedem u Pariz. Ondje bit ćemo tako srećni da provedemo les restes de nos jours medju Francuzima. Ondje uvjerit ćeš se, da ima i takvih ljudi, s kojima ja mogu société voditi.

U daljim razgovorima savjetnikovica otkriva sinu, da mu se i otac za njom otima, na što sin prijeti da će izazvati oca na dvoboj! Razgovor izmedju oca i sina pokazuje istina veliku grubost starog pokoljenja, ali još je puno gadnije i mrže ponašanje ruskih parižlija.

Dok su tamni karakteri izvedeni živo, tipovi svijetli ne oduševljuju čitaoca, nema u njima nikakve životne snage, ostaju nepomično vazda na istom mjestu.

Iz privedenih primjera vidi se glavni nedostatak »Brigadira«. On pretjeruje, komika prelazi u karikaturu. Ipak uspjeh komedije bijaše ogroman. O čemu se toliko pisalo po ruskim žurnalima, o glupim predrasudama starijeg naraštaja, o nje-

govoj prostoti i ograničenosti, čemu se toliko podsmijevalo, smiješnoj zanošljivosti mladih ruskih galomana — sve to saliveno u žive likove stupa pred oči čitalaca s neobičnom plastikom: to su tipovi živi, poznaješ ih, sretaš ih na svakom koračaju.

U svoje vrijeme obasuše pjesnika prekomjernim pohvalama. Jedni sravnjivahu ga s Molièrom, drugi s Boileau; svi s pouzdanjem očekivahu novih triumfa, koji se dugo ne pokazaše. Istom g. 1772., ili po običnom računu čak 1782., pojavi se njegova druga komedija »Nedoroslj» (Недоросль), t. j. čovjek mlad i nedostižan, seoski kicoš.

Ne može se reći, da je »Nedoroslj« daleko odmakao idejama i tipovima od Brigadira. Glavni elemenat, u kojem kao pliva komedija, ostaje i ovdje prikazivanje užasne gluposti i grubosti, koja je zastupana u mnogim eksemplarima. Tu ćete naći Prostakove, muža i ženu, njihova slavna sina, derana Mitrofanušku, njegova ujaka Skotinina, kojega ideali nalaze svoj užitak u svinjama, tri odabrana domaća učitelja, jedan je veći neznalica od drugoga: Kutejkin, Cifirkin i Vraljman. Sve su to živo shvaćeni i nacrtani tipovi onih blaženih starih vremena, koja se proslavljavahu tminom neznanja, a uz to mrskim nepoštenjem i nečovječnim postupanjem s podčinjenim ljudma. Protivnost izlazi na vidjelo u ljudma prije svega poštenim i pristojnim, a mogu biti obrazovani i prosvijećeni, ili čak sasvim niska roda i zvanja (kao »njanja« Jeremejevna i krojač Triška), mogu se računati medju starije (Starodum) i mladje (Pravdin, Milon, Sofija). I ovdje izbijaju tamni, nepohvalni karakteri življe, realnije; vidi se, da je pjesnik za stvaranje ovakvih tipova nalazio znatno više motiva u životu, nego li za tipove uzornih ljudi. Medju ovima najbolje je pogodjen tip ruske »njanje«, slavni uzor neograničene odanosti, vjernosti i strpljivosti, kojom su »njanje« i u ruskom životu i u ruskoj literaturi izašle upravo na svjetski glas.

Prostakov je čovjek ne odveć imutan, plemić s imanjem, na kojem gospodari i riječ vodi ne on, već njegova žena iz roda »Skotininih«. Ona je glava u kući, a muž je blezga, kao

u Brigadiru — brigadirica. U kući Prostakovih živi još i Skotinin; on računa ozbiljno na to, da će se do skora oženiti Sofijom, nekom dalekom rodjakom; Prostakovi uzeli su je kao sirotu u kuću, u kojoj boravi dosta nevesele dane. Dok se tako mislilo, bijaše postupanje Prostakove spram Sofije dosta neljubazno, i ako je djevojka umom i srcem osvjetljavala i zagrijevala cijelu kuću. Situacija se odmah izmijeni, kako dodje Sofiji pismo iz Moskve od Staroduma, njenog strica, koji se srećno vratio iz Sibirije s velikim bogatstvom, što će ga ona kao jedina nasljednica baštiniti. Sada poče Prostakova ozbiljno pomišljati o tom, kako bi bilo da njen Mitrofanuška dobije ruku Sofije. Taj posljednji omladak slavne porodice Prostakovih-Skotininih naslikan je živim bojama kao razuzdan, samovoljan i vrlo neuk deran. Još i danas služi njegovo ime u ruskoj literaturi oznakom mlada, razmažena, tupoglava neznalice. On dolazi na pozornicu u novo sašivenom kaftanu, koji mu je pretijesan. Sva žuč gospodje Prostakove izliva se na domaćega krojača Trišku: Dodji der bliže, ti skote! Nijesam li ti govorila, kradljiva bestijo, da skrojiš kaftan šire! Za prvo — dijete raste; za drugo, dijete je i bez uzana kaftana nježna, vitka stasa. Kaži der, lupačo, kako ćeš se opravdati? Triška odgovara, da je samouk, pa da je i sâm predlagao, da dadu haljinu krojaču od zanata. *Prostakova.* Zar treba upravo da je čovjek krojač, da bi umio dobro sašiti kaftan? Kakovo je to skotsko ludovanje! Triška odvraća nesmjelo, krojač da se učio, a on nije. *Prostakova.* Gle, još će se i prepirati! Krojač se učio, da, od drugoga, drugi od trećega; ali prvi krojač — kod koga se taj naučio? Kaži der, skote. Triška odgovara, da je prvi krojač valjda još i gore šio nego li on! Otac Mitrofanuškin, dozvan u pomoć, gotov je bez prigovora da vrši zapovijed svoje jezičljive žene, da kazni krivca Trišku, ali Skotinin protivi se tomu, samo za današnji dan, u koji se nada da će biti njegove zaruke; on čak ne vidi da bi kaftan bio preuzak. Prostakova, da ne bi ova nesuglasica medju gospodom naudila njihovu ugledu, goni Trišku iz sobe, otpravlja Jeremejevnu k »djetetu« da mu dâ doručak prije no što će navaliti uči-

telji, a kad starica odgovara, da je dječko »izvolio« već pojesti pet žemljičaka, obara se gospodja na jadnu njanju sa psovkama. Sinčić priznaje da nije noćas mirno spavao, i ako baš ne zna uzroka, pošto sinoć nije izjio van tri komadića slanine i pet šest kolačića...

Pismu, što ga dobila Sofija iz Moskve od strica, ne će Prostakova da vjeruje, ali na nesreću ne umije ga pročitati ni sama ni njen brat Skotinin; iz neprilike izvukao ih Pravdin, pročitav pismo, od kojega su brat i sestra preneraženi. U to dolazi u kuću Milon, vojeni častnik, poznanik Pravdinov već otprije, te otkriva ovomu svoju ljubav k Sofiji i ne sluteći, da je ona u toj kući, kad eno ugleda iznenada nju samu; njihov razgovor osluškuje Skotinin, koji uobražavajući si jednako da je on ženik Sofijin, ima prilike da iskaže svu svoju skotsku prostotu. Ozlovoljenu dolazi mu na nesreću još i Mitrofanuška na oči, njegov po majčinoj kombinaciji takmac od nekoliko časova nazad. Skotinin gotov je u bjesnilu oboriti se na derana, ali tu se umiješa dobra njanja: »Ma na mjestu svisnula, djeteta ne dajem. Pokušaj der na-nj navaliti: iskopat ću ti oči«.

Sada se pokazuju i znameniti učitelji. *Kutejkin:* Domaćinovu domu mir i mnogaja ljeta s djecom i čeljadma. — *Cifirkin:* Želimo vašemu blagorodstvu da zdravstvuje sto godina i dvadeset i još k tomu petnaest. Nebrojene godine! — Milon poznaje Cifirkina, njihova nekošnjega soldata; ovaj mu priča svoj život. »Životarim kojekako, vaše blagorodstvo. Utuvio sam nešto malo »arihmetike«, tako se prehranjujem u gradu okolo činovnika kod računarstva. Nije svakoga bog nadario naukom. Tko ništa ne razumije, uzima mene, da mu račune pregledam i izvedem na čisto. Tako se prehranjujem; dangubiti ne volim. Na dokolici obučavam i djecu. Evo i u njihova blagorodstva već treću godinu mučim se s dječkom nad razlomcima, ali nekako slabo napreduje. Da što ćemo, čovjek čovjeku nije svagda ravan.« *Prostakova* (uslišav posljednje riječi): Što? Što ti, Pafnutjiču, lažeš? Nijesam pravo čula! — *Cifirkin.* Da, tako je. Ja sam njegovu blagorodstvu pričao, kako gdjekojemu bolvanu ne može čovjek ni u deset godina utuviti ono, što će

drugi letimice shvatiti. — Kutejkin pripovijeda o sebi, da je iz reda učenih ljudi. Vaše visokorodstvo, iz seminarije ovdješnje eparhije, popeh se do retorike, a tada, tako je bila volja božja, udarih u nazadak. Podah molbu u konsistoriju, u kojoj navedoh: »Takav i takav seminarist, crkvenjački sin, pobojav se nepresežne mudrosti, moli da bude otpušten«. Do mala stiže milostiva rezolucija s opaskom: »Takova i takova seminarista valja oprostiti od svakoga učenja, jer je pisano: ne mećite bisera pred svinje, da ga ne potlače nogama.« — Treći pedagog (Vraljman) još je odsutan, on si u to vrijeme sladi život pušenjem duvana, na veliku sablazan dobre Njanje.

U trećem aktu dolazi Starodum na pozornicu. Njegovo umovanje u razgovoru sa Pravdinom može biti i vrlo pohvalno i blagorodne tendencije, ali za naše današnje mišljenje odveć je suhoparno. Starodum pripovijeda, kako se nekoč, služeći u vojsci, odlikovao junaštvom pa ipak jedan grof, koji se ničim ne proslavi, pretekao ga u »činu«; kako je uvrijedjen toga radi dao ostavku; kako je došao poslije ka dvoru, ali ni tu ne mogaše se održati. U to se javi Sofija i razgovor prijedje na drugu temu: o bogatstvu i nasljedstvu. Medju tim gospodja Prostakova i njen brat Skotinin malo da se ne počupaše radi djevojke, koju je majka svakako htjela za svoga sina udati. Kao da nema dosta burleske u tom, što ih Milon s mukom razdvaja, na nesreću gospodje Prostakove još je i Starodum morao sa strane gledati njihovu svadju. U prevrtljivost ove žene, koja čas kao bijesna furija (Prostakova sama sravnjuje se s kujom što brani svoju štenad) noktima grebe, čas kao glatka zmija puza, pristaje onaj nenadni skok u protivnu krajnost, čim ugleda strana čovjeka te doču da je to Starodum: »Kako! To si ti? Ti, baćuška, naš neocijenjeni gost! Gle kako sam luda! Zar je tako valjalo dočekati rodjenog oca, na kojem počiva sve naše nadanje, koji je u nas jedinac, kao prašak na oku? Baćuška! Oprosti mi, ja sam luda. Ne mogu da se osvijestim. Gdje je muž? Gdje je sin? Kao da si u pusti dom uljegao! Kazna božja! Sve se obespametilo! Djevojko! Djevojko! Palaška! Djevojko!« Na tu viku prva se javlja vazda vjerna, po-

slušna i uslužna njanja Jeremejevna. Gospodja Prostakova razvika se na nju: »Zar si ti djevojka, ti pasja kćeri! Zar u mene nema nikoga u kući osim tvoje gadne obrazine? Gdje su sluškinje? Gdje je Palaška?« Jeremejevna izvinjava je, da je bolestna. Prostakova ne prima opravdanja, Palaška ne smije biti bolestna, pošto nije »blagorodna«. Starodum žali, što se njega radi toliko uznemiruju, ustupa preko volje, da se s Prostakovom zagrli. »Milost je ova sasvim suvišna, gospodjo! Bez nje mogao sam posve lako biti!« Razumije se, da iz jednoga zagrljaja pada u drugi i treći. Mitrofanuška hoće da ga poljubi u ruku. Majka mu šapće, što će uz to kazati, to jest da mu je Starodum drugi otac. Sve to ne pomaže. Starodum izjavljuje, da će povesti Sofiju u Moskvu te je ondje udati. Svi, ne izuzev ni Milona i Sofije, zaprepašćeni su ovom izjavom. Prva se osvješćuje Prostakova te navraća riječ na sina, Skotinin zagovara svoju stvar, a Starodum će im porugljivo na to: »Vaši su savjeti bespristrani, to ja vidim«. Prostakova pripovijeda o sebi i svojim roditeljima, a da bi istakla svoje zasluge oko uzgoja svojega sinčića Mitrofana, hvali se: »Da, sada je drugi vijek! Ne žalimo i posljednjih mrvica, samo da se sin čemugod nauči. Ta bit će mu o zimnjemu Nikolinju već 16 godina. Ma i bio mladoženja, učitelji ipak jednako dolaze u kuću. Upravo čekaju dvojica u predsoblju. A u Moskvi najmismo mu inostranca na pet godina, pa da ga ne bi tkogod nama preoteo, kontrakt je zajavljen u policiji. Obvezao se, da će ga učiti, čemu mi ushtijemo; a po našemu, učio, kako ga volja! Naša je dužnost ispunjena. Nijemca najmismo te mu plaćamo po trećinama unaprijed. Od srca željela bih, da ti sâm, baćuška, uzimaš dobrotu uvjeriti se, koliko se Mitrofanuška naučio. Ugledav Kutejkina i Cifirkina: »Evo i učitelja. Moj Mitrofanuška nema mira ni danom ni noću.« Nije pravo hvaliti svoje dijete, ali bogami srećna bit će, kojoj je od boga sudjeno da bude njegovom ženom.

Starodum odlazi da se malko odmori. Učitelji, čekajući dok dodju na red, jadikuju i na svoj položaj i na slab napredak njihova učenika. Majka nagovara sinčića, dok Sta-

rodum počiva i odmara se, da bar na izliku pokaže, kako se marljivo uči. Mitrofanuška s mukom pristaje na to za posljednji put, »ali još danas da budu zaruke«. Majka prisustvuje na lekciji, sjedeći te vezući kesicu, u kojoj će sinčić čuvati Sofijine novce.

Od učitelja prvi je na redu Cifirkin, spremá pisaljku. *Mitrofan.* Nuder, daj šticu, garnizonski štakore, govori što da napišem. — *Cif.* Vašemu je blagorodstvu jednako milo bez razloga vikati. — *Gospodja Prostakova.* Ah, bože moj, sad već djetić ne smije ni da ispsuje Pafnutija, mahom će se naljutiti! — *Cif.* Zašto se naljutiti, Vaše blagorodstvo! U nas ima ruska poslovica: pseto laje, vjetar nosi. — *Mitrof.* Zadavaj od zadnjega puta, da ponovimo. — *Cif.* Sve od zadnjega puta, Vaše blagorodstvo. Ta sa zadnjim putem ostat ćemo vazda nazad. — *Gospodja Prostakova.* To nije tvoj posao, Pafnutjiču. Meni je osobito milo, što Mitrofanuška ne voli koračati naprijed. S njegovim umom, mogao bi se zaletjeti da bog sačuva! — *Cif.* Zadatak. Ti si izvolio, na primjer, ići sa mnom putem. Uzmimo sa sobom još i Sidoriča. Nas trojica nadjosmo . . . *Mitrof.* (piše): tri. — *Cif.* Na putu, recimo, tri sta rubalja. — *Mitrof.* (piše): tri sta. — *Cif.* Dolazi do diobe. Proračunaj der, koliko će na svakoga. — *Mitrof.* (sračunavajući šapće): jedan put tri je tri, jedan put 0 je 0, jedan put 0 je 0. — *Gospodja Prostakova.* Što, što do diobe? — *Mitrof.* Ta vidiš, tri sta rubalja, što nadjosmo, valja podijeliti medju trojicu. — *Gdja. Prostakova.* On bunca, sinko moj dragi. Ako si našao novce, ne dijeli ih ni s kim. Uzmi sam sebi sve, Mitrofanuška. Ne uči se ti takvim ludorijama. — *Mitrof.* Čuješ li, Pafnutjiču? Nuder, daj drugu zadaću. — *Cif.* Piši, Vaše blagorodstvo. Za nauku plaćate meni na godinu deset rubalja. — *Mitrof.* Deset. — *Cif.* Za sada nema, istina, zašto, ali kad bi se ti, gospodine, čemugod u mene naučio, to ne bi bio nikakav grijeh dodati još deset. — *Mitrof.* (piše): Da, da — deset. — *Cif.* Koliko bi to bilo na godinu? — *Mitrof.* (sračunavajući šapće): 0 i 0 je 0, jedan i jedan . . . (zamislio se). — *Gdja. Prostakova.* Ne muči se, banbadava, sinko. Ni groša neću dodati; nema ni razloga

zašto. Nauka nije prema tomu. Samo tebi muka, a ono, vidim, trice. Nema li novaca, čemu sračunavati. A kad bi bilo novaca, sračunat ćemo vrlo lijepo i bez Pafnutjiča. — *Kutejkin.* Evala, dosta je, Pafnutjiču. Dva su zadatka riješena. Probe neće nitko ni tražiti. — *Mitrof.* Ne boj se, braco. Majka moja neće se sama zaračunati. Nuder sada ti, Kutejkine, preduzmi s nova jučerašnje. — *Kut.* (otvora časoslov. Mitrofan uzima u ruke ukazano mjesto): Da počnemo s blagoslovom. — *Kut.* Za mnom s pomnjom. Азъ же есмь червь... — *Mitrof.* Азъ же есмь червь ... — *Kut.* Червь! t. j. životinja, skot, t. j. азъ есмь скотъ. — *Mitrof.* Азь есмь скотъ — *Kut.* (naučenim glasom): а не человѣкъ. — *Mitrof.* (istim glasom): а не человѣкъ. — *Kut.* Поношеніе (ruglo) человѣковъ. — *Mitrof.* Поношеніе человѣковъ. — *Kut.* и уни... U to dolazi Vraljman, prekida lekciju, žaleći Mitrofanušku što ga toliko muče. Njegov je izgovor ruskog jezika smiješan, govori »fižu« mj. vižu (vidim), »repenka« mj. rebenka (rebjonka, ребенка, dječaka), калафы mj. головы itd. Majka uvidja mahom, da Vraljman ima pravo te i sama savjetuje Mitrofanušku, da prekine lekcije. Nijemac upušta se s majkom u dublji razgovor, opominje je da ne trudi odveć sina, jer je u njega glava slaba; on će i ovakav kakav je naći sebi društva: takih ima u svijetu na milijune. Samo da ne bi „самарили ефо на ушенъѣ“ (zamorili ga učenjem). Россиска краматъ, арихметика; ахъ хоспоти поже мой, какъ туша фъ тѣлѣ остаіоса! (Ruska gramatika, aritmetika. Ah gospodi bože moj, kako duša još ostaje u tijelu!) Какъ путто пы россиски творянинъ ушъ и не могъ фъ сфѣтѣ аванзировать пезъ россиской краматъ! (Kao da ruski plemić već ne bi mogao u svijetu avanzirati bez ruske gramatike). — Ovakva načela propovijeda taj dostojni pedagod, koji se još hvali, da se dovoljno nagledao svijeta! Nije čudo, što ga drugovi po zanatu (Kutejkin i Cifirkin) preziru, da čak grozeći mu se, jedan šticom drugi časoslovom, tjeraju ga na polje.

Četvrti akt otpočinje dialogom izmedju Staroduma i Sofije, teoretskim izlaganjem načelâ i uslovâ srećna života. Pridružuju se još Milon i Pravdin, dolazi do uzajamnog objašnjenja i k općemu

zadovoljstvu otkriva se, da je Milon onaj odabranik, kojega je Starodum namijenio Sofiji, ali da je i ona već davno odlikovala njega svojom srdačnom naklonosti. Poslije tako povoljna riješenja, dvostruko je smiješna pretenzija Skotinina, da dobije Sofiju za ženu. On govori: Evo i mene. — *Starod.* Rad šta? — *Skot.* Rad svoga posla. — *Starod.* Čime mogu poslužiti? — *Skot.* Dvjema riječma. — *Starod.* Kojima? — *Skot.* Zagrli me čvrsto te reci: Sofija je tvoja. — *Starod.* Ne zamišljaš li ti zaludnje osnove? Misli der malko! — *Skot.* Ja nikada ne mislim i uvjeren sam već unaprijed, ako i ti prestaneš misliti, tada je Sofija moja. — *Starod.* Kako bi ti htio, da ja udam svoju sinovicu za čovjeka, kojega ne poznajem? — *Skot.* Ne poznaješ? E dakle slušaj. Ja sam Taras Skotinin, ne posljednji svoga roda. A rod Skotininih velik je i starinski. Našega šukundjeda nećeš ni u kakvoj geroldiji naći. — *Pravdin.* Na taj način možete nas uvjeriti, da je stariji od Adama. — *Skot.* A što misliš? Barem ne mnogo — — *Starod.* To jest, tvoj je šukundjed stvoren i ako u šesti dan, ali nešto ranije od Adama. — *Skot.* Bez šale. Ti si dakle povoljna mišljenja o starini moga roda? — *Starod.* O da, tako povoljna, da se upravo divim, kako bi tko mogao na tvojem mjestu birati ženu iz drugog roda, do li iz Skotininih? — *Skot.* Pomisli samo, kolika je to sreća za Sofiju biti mojom ženom. Ona je plemenita . . . — *Starod.* Upravo zato nijesi joj ti za ženika! — *Skot.* Ja sam se već odvažio.' Neka ljudi govore što im drago, da se Skotinin oženio plemenitašicom. Meni je sve jedno. — *Starod.* Ali za nju nije sve jedno, kad stanu govoriti, da je plemenitašica pošla za Skotinina... Razgovor završuje jezgrom filosofije Skotinina; njega ne zanimaju ljudi, već svinje!

Više humora sadrži dokaz, da ni Mitrofanuška, majčino zlato, nije postidio tradicija Prostakovih i Skotininih. Prizor, u kom on polaže ispit pred Starodumom i Pravdnim, u prisustvu oca i majke, spada svakako medju najbolje u čitavoj komediji. Pošto se majka pohvalila roditeljskom požrtvovnosti, što je tako valjan mladić izišao, odgovaraju složno otac, majka i sin na pitanje Starodumovo, da je sin

sve izučio. *Pravdin.* Što na primjer? — *Mitrof.* (podaje knjigu): Evo, gramatiku. — *Pravd.* (uzima knjigu): Vidim, to je gramatika. Što znate iz nje? — *Mitrof.* Mnogo. Suščestvitelna i prilagatelna . . . — *Pravd.* Дверь (vrata) na pr. kakovo je to ime, suščestvitelno ili prilagatelno? — *Mitrof.* Dver, koja dver? — *Pravd.* Koja dver! Evo ova. — *Mitrof.* Ova? Ova je prilagatelna. — *Pravd.* Zašto? — *Mitrof.* Zato što je priložena na svoje mjesto. Ali eno na komorici sad već šestu nedjelju dver je istavljena, ondje je za sad samostavna. — *Starod.* Dakle je kod tebe i riječ ludjak pridjev, zašto se pridijeva glupu čovjeku? — *Mitrof.* Razumije se! — I otac i majka ponose se odgovorima svoga djeteta. — Milon se nada, da je mladić jednako vješt i u istoriji. — *Gdja. Prost* Da, gospodine moj, on je već od mala volio istorije. — *Skot.* Mitrofan ugledao se u me. Ne mogu očiju zaklopiti, a da mi sluga što je na redu da poslužuje, ne pripovijeda istorija. Velik je u tome majstor, pasji sin. — *Gdja. Prostakova.* Ipak ne može se ni isporediti s Adamom Adamičem. — *Pravdin.* (Mitrofanuški): Jeste li daleko u istoriji? — *Mitrof.* Daleko? Prema tomu kakva je istorija. U gdjekojoj odletjet ćeš za tridevet zemalja u trideseto carstvo. — *Pravd.* A, takvim istorijama uči vas Vraljman? — *Mitrof* Ne. Naš Adam Adamič ne pripovijeda istorija; on kao i ja voli ih slušati. — *Gdja Prost.* Njima obojici pripovijeda istorije svinjarica Havronja. — *Pravd.* Nijeste li se obojica učili od nje i geografiji? — *Gdja. Prost.* Slušaj, sinko moj dragi, kakva je to nauka? — *Mitrof* (tiho majci): A kako da ja to znam? — *Gdja. Prost.* (tiho sinu): Ne odupiri se, dušo. Sada valja da se pokažeš. — *Mitrof.* (tiho majci): Ali ja ne razumijem, o čemu pita. — *Gdja. Prost.* (Pravdinu): Kako ono reče, gospodine, onu nauku? — *Pravd.* Geografija. — *Gdja. Prost.* (Mitrofanu): Slušaj, jeografija. — *Mitrof.* Da što je to? Gospodi bože moj, navalili s nožem pod grlo. — *Gdja. Prost.* (Pravdinu): Zaista. Nuder gospodine, imaj milost, kaži mu, kakva je to nauka i on će odgovoriti. — *Pravd.* Opis zemlje. — *Gdja. Prost.* (Starodumu): A čemu bi to trebalo za prvo? — *Starod.* Za prvo dobro bi došlo, kad bi se htjelo

kuda putovati, da se zna kuda se voziš. — *Gdja. Prost.* Oh, gospodine moj, ta zašto su nama izvoščici? To je njihov posao. Ta nauka nije baš nikako plemićka. Plemić reći će samo: Vozi me onamo, i odvest će te kuda želiš. Vjeruj mi, gospodine, sve su to trice, čega ne zna Mitrofanuška.

Cijela je porodica tako slijepa, da ni Skotinin ni Prostakovi ne vide, da je njihova stvar propala, već Prostakova, sluteći opasnost situacije, gotovi za sutrašnji dan upravo otmicu, i ne misleći na pogibao, koja prijeti njenomu domu i njenomu gospodarstvu. U petom aktu poslije nekoliko odveć ozbiljnih refleksija izmedju Staroduma i Pravdina, hiti komedija k raspletu. Milon oslobadja Sofiju, koju htjedoše silom oteti i odvesti. Pravdin proglašuje, da su kuća i imanje Prostakovo metnuti pod skrbništvo državno. Starodum otpušta učitelje, jedini Cifirkin vlada se kod toga pristojno. Majka pada u nesvjesticu, nezahvalni sin bude otpravljen u vojenu službu.

Iz ove sadržine vidi se, da ni u »Nedoroslju« nema mnogo veće dramatske živosti, nego li u »Brigadiru«, i ako je broj lica nešto veći. Dosta dugački razgovori o životu dvorskom, o istinitoj vrednoći, o pravoj sreći i pozivu čovječjem — razgovori što ih vode Starodum i Pravdin, Starodum i Sofija, Starodum i Milon, zadahnuti su željom pouke, koje u tolikom obimu ni u Brigadiru nema. Ipak dolazi Nedoroslj bliže ideji prave komedije, jer u njem ne vlada samo dosjetka, već se razlijega ozbiljno negodovanje protiv zloće i gadnog egoizma. Karikatura najviše izbija u karakteru Skotinina; Mitrofanuška je komičan ali i sažaljenja dostojan, dok majka mu Prostakova izaziva i sažaljenje i gnjev. Svi ovi tipovi izvedeni su i ovdje s većom živosti i većim efektom, nego li ozbiljni, koji suviše doktrinarno propovijedaju načela novih vremena. Misli njihove nijesu ni malo originalne. Pjesnik nadje ih to kod kuće u »Nakazu carice Katarine« i u raznim satiričkim žurnalima, to u francuskoj literaturi. Ne znam, može li se vjerovati, da su tadašnju publiku ponajviše zanimali ovi ozbiljni razgovori. Istina, da je moralisanje tada bilo u hodu i modi. Svakako je s najvećom pomnjom izradjen glavni karakter komedije, ka-

rakter gospodje Prostakove. Ona je glava u kući, vrti mužem i gospodarstvom, vodi uzgoj svojega neznajše sina, strepi podjedno da ne bude učenje odveć naporno za derana, koji već misli na ženidbu, uvjerena je u duši, da njenomu djetetu svega toga ne bi upravo ni trebalo, ali kad su već takva vremena, da se mora! Sjajni rezultati uzgoja pokazaše se dakako na ispitu. U nazvanjima učitelja ima i suviše karikature: Kutejkin od glagola **кутить**, t. j. bitanžiti, lumpati. Vraljman stoji u srodstvu s riječju **враль**, t. j. laža, i s njemačkom Mann. U nazvanju Cifirkin, od riječi cifra, nema nikakova prijekora. On je svakako medju svom trojicom najvaljaniji. Nije badava bio soldat. I Milon, reprezentanat izvrstnih mladih ljudi, kojima se spokojno može povjeriti sreća kćeri ili sinovice, spada k vojsci, on je vojeni častnik. Pravdin, zastupnik državne vlasti, tip je obrazovana, nepodmitljiva činovnika. Oba karaktera iznose nešto suviše idealne hladnoće, nedostaje im individualna, lična obilježja. Nešto je lakše predočiti si tip Staroduma, kojemu kao starijemu čovjeku bolje i pristaje ozbiljnost i uloga propovjedača dobrih načela. On i zahvata nešto življe u radnju komedije: on piše pismo Sofiji, dolazi da je vodi u Moskvu, govori sa svima licima, otpravlja učitelje, dopušta čak Vraljmanu, svome nekošnjemu kočijašu, da sjedne na prednje sjedalo od kočije, u kojoj se on, Sofija i Milon, otpravljaju u Moskvu. Po tim crtama možemo si naslikati, bar neku blijedu sliku Staroduma, dok Milon i Sofija ostaju u tami; njihova je uloga skroz pasivna, nepomična.

U kratkoj komediji „**Выборъ гувернера**“ (izbor domaćeg učitelja) mogao je pjesnik tek snimiti kopiju sa svoga »Nedoroslja«. I zbilja ovaj komad nalići na onaj kao slabi izvod iz njega. I tu se radi o nespretnosti neke kneževske familije, koja voli za domaćeg učitelja protuhu Francuza, koji se roditeljima ulagivao sa votre altesse, nego li čestita Neljstecova (**нельстить**: ne ulagivati se). Predvodilac plemstva skida obrazinu sa vrtoglavca te sprečuje izbor.

Medju drugim tvorovima Fon-Vizinove muze spomenusmo »Poslanicu slugama«, poetsku epistolu napisanu možda još prije

»Brigadira«. Pripovijeda se anekdot, da je jednom u pokladno doba carica Katarina na tri dana obustavila vlast cenzure; pjesnik da je upotrebio tu vanrednu zgodu, da napiše poslanicu svojim trima slugama Šumilovu, Vanjki i Petruški, u kojoj se umuje o pitanju, zašto je upravo svijet stvoren. Pjesnik pita najprije svoga pazidjeda (djadku) Šumilova, što on misli o tome? Ovaj klima glavom, slijega ramenima, kao da će reći: što ti ja znam, te kaže: ja znam samo to, da smo mi tvoje sluge, koji treba da ti služimo rukama i nogama i da sve tvoje stvari držimo u redu; dalje ne znam ništa. Vanjka kočijaš, kad na-nj red dodje, mršti čelo te odgovara zlovoljno: ovakova pitanja to su mušice gospodareve; sjedeći s jutra do večera na prednjem sjedalu svojih kola, on nema kada razmišljati o bogu i svijetu, on poznaje samo Moskvu i Petrograd i sve ulice u njima uzduž i poprijeko. Iskustvo, što ga tu steče kao kočijaš, ne glasi povoljno:

»A da nebih morao zametnuti suvišna spora s vama, to znajte, da ja sav svijet držim za ludoriju.«*

»Tu vidim rasipnost, tamo vidim skupost; kud god se okrenuo, svagdje vidim glupost«.**

Ni sa sveštenstvom nije zadovoljan: »Za gotovi novac praštaju svaki grijeh, za novce obećavaju množinu radosti u raju, za novce gotovi su i svevišnjega tvorca prevariti, tako pastir kako ovca.«***

Treći, Petruška, proglašuje sav svijet igračkom: »Na što da se molimo, da bi nam bog dao uvidjeti raj? ta i ovdje se veselo živi, tek umij s bližnjim se poigravati.«†

* А чтобъ не завести напрасный съ вами споръ,
Такъ знайте: что весь свѣтъ считаю я за вздоръ.

** Здѣсъ вижу мотовство а тамъ я вижу скупость,
Куда ни обернусь, вездѣ я вижу глупость.

*** За деньги чистыя прощаютъ всякій грѣхъ,
За деньги множество въ раѣ сулятъ утѣхъ,
За деньги самого всевышняго творца
Готовы обмануть и пастырь и овца.

† На что молиться намъ, чтобъ далъ богъ видѣть рай?
Жить весело и здѣсь, лишь ближними играй.

Epistola završuje humoristično s poklonima slugâ svomu gospodaru i s molbom, da on njima kaže, čega oni ne znaju. A pjesnik govori: »Ni sam ne znam, na što je sazdan ovaj svijet.«* Punim pravom svidje se ova epistola Bjelinskomu, ona će se svakomu svidjeti, koga ne sablažnjuje njeno veselo i obijestno umovanje, kojega ni sam pjesnik ne shvata odveć ozbiljno.

Veselim je humorom sastavljena takodjer njegova: „Всеобщая придворная грамматика". U formi gramatičkih pitanja i odgovora raspravlja se tu, kakim načinom može se uspjeti pri dvoru, u dvorskom životu. Što je pridvorna gramatika? Jest vještina lukavo ulagivati se jezikom i perom. Što znači lukavo ulagivati se? Znači govoriti i pisati takovu laž, koja je mogućnicima ugodna, a ulažicama koristna. Što je pridvorna laž? Jest izraz podle duše pred naduvenom dušom, sastoji se u bestidnom hvaljenju silna gospodina za zasluge, kojih ne steče, za kreposti, kojih nema. Na koliko se dijelova podjeljuju podle duše? Na šest dijelova ili stepena. Koje su podle duše prvog stepena? One, što bez nevolje navikoše kod silne gospode u predsoblju čamati... itd. Kako se podjeljuju riječi, koje su na dvoru u običaju? Obične su riječi: jednosložne, dvosložne, trosložne, mnogosložne. Jednosložne: **такъ, князь, рабъ**; dvosložne: **силенъ, случай, упалъ**; trosložne: **милостивъ, жаловать, угождать**; mnogosložne: **высокопревосходительство**! Što je pridvorni padež? Pridvorni padež jest naklonost mogućnika k bezobraznosti, a slabotinje k podlosti. Većina bojara misli, da se pred njih stupa u viniteljnom padežu, a da se ide za njihovim milostima dateljnim padežem itd. Nešto podobno napisa već Sumarokov.

Istorijsko značenje imaju pisma, što ih Fon-Vizin pisa iz inozemstva u Rusiju, osobito iz Francuske. Već knez Vjazemski prekori pravom pjesnika za oholi i prezirljivi način, kojim ruži i opada Francusku, nahodeći sve u njoj gore no što je u Rusiji, i prebacujući svakomu i najznatnijemu Francuzu to

* И самъ не знаю на что созданъ свѣтъ.

*

ovo to ono. Dokazano je i to, da je Fon-Vizin koji put tudje misli i sudjenje drugih ljudi, na priliku Considérations sur les moeurs de ce siècle od Duclos-a, prisvajao sebi i izdavao za svoje. Ne smijemo ipak smetnuti s uma, da je Fon-Vizin posjetio Francusku u najnezgodnije vrijeme nutarnjega vrenja i komešanja, i da mučen bolestima nije više imao onog veselog pogleda na svijet, koji ga prije podržavao.

Da svedemo naše sudjenje o pjesniku u nekoliko riječi. Fon-Vizin ne bijaše genij prve veličine, njegova originalnost nije odveć velika, mnoge misli, što ih propovijedaju njegovi ljudi, pouzajmljene su iz Labruyèra, La Rochefouqaulda, La Beaumella i drugih. Njegov dramatski talenat ne može se sravniti s nekim drugim pjesnicima 18. stoljeća u Rusiji, njemu ne podje lako za rukom, da iznese pred gledaoca pokretan prizor, ali zato je umio, i to vrlo dobro, slikati tablo-e, kojima u svojoj struci zauzima vrlo znamenito mjesto. Pomenute dvije komedije, njegova glavna djela, pribaviše mu u 18. stoljeću veliku popularnost, a u 19. natkriliše ga samo nemnogi, kao Gribojedov i Gogolj.

4.

Vrijeme carice Katarine ima svoga zastupnika i u tragediji. To bijaše Jakov Borisovič Knjažnin (1742.—1791.), suvremenik Fon-Vizina, pitomac petrogradske akademijske gimnazije, gdje uz druge nauke izuči moderne jezike te stupi, kao Fon-Vizin, u »inostranu kolegiju« za prevodioca. Odavle prijedje u službu Beckoga, postav njegovim sekretarom i pouzdanikom. Predavaše takodjer istoriju ruske literature u kadetskom korpusu. Knjažnin povede se za Sumarokovim, ugleda se u njegove visoko klasične drame i uze njegovu kćer za ženu. Već prva tragedija »Didona« pokaza, kuda Knjažnin smjera. To je podražavanje istoimenoj lirskoj tragediji pjesnika Metastasia, samo s većim, tragičnijim patosom. Poslije prve predstave, kod koje bijaše i carica Katarina, nazva ga netko »našim Rasinom« — takovi nadimci bijahu svagda u modi. — Na to će skromni

pjesnik: »za boga, ne govorite tako glasno, mogao bi vas tkogod čuti, te vam neće više nigda ni u čem vjerovati!« U domaću, rusku, istoriju zalazi tragedija »Rosslav«, u kojoj pjesnik, kao i u Didoni, prikazuje konflikt izmedju ljubavi lične i dužne ljubavi prema domovini. Sve biva prema uzorima istorijskih tragedija Sumarokova: Rosslav, ruski vojvoda, zaplijenjenik kod danskog kralja Hristierna, zaljubio se u Zafiru, koju i sam Hristiern milo gleda. Rosslav ne samo da je gotov odreći se svoje ljubavi, već neće ni da primi žrtvu, da ga knez ruski otkupi iz sužanjstva za nekoliko ruskih gradova, što bi ih neprijatelju odstupio. Ali ni Hristiern ne pristaje na tu pogodbu, jer hoće da od Rosslava sazna (a taj jedini zna), gdje se krije njegov suparnik, švedski kralj Gustav. Rosslav odbija tu ponudu; bačen u tamnicu, i ako je mogao pomoću Zafire i ruskog poslanika Ljubomira pobjeći, ne htje toga učiniti, već gleda neustrašljivo smrti u oči. Sada iznenada iskrse Gustav s vojskom, razbi Hristierna, oslobodi Rosslava i oženi Zafirom!

Već ova kratka sadržina pokazuje, da je Knjažnin pošao ustopice za Sumarokovim. Da bi ugodio carici Katarini, on preradi operu pjesnika Metastasio »Titovo milosrdje«, gdje se pod ulogom Tita krije lik carice; umovanje rimskog cesara zadahnuto je filosofskim idejama 18. stoljeća. Druga njegova podražavanja kao »Jaropolk i Vladimir« prema Rasinovoj »Andromahi«, »Sofonisba« prema istoimenim dramama Trissina i Voltaira, »Vladisan« prema Voltairovoj »Meropi« pokazuju pravac, kojim se uobičajilo kretati tadašnje rusko pozorište. Sve ove drame bijahu prikazivane i s ushitom primane od tadašnje publike. Efektu mnogo doprinošaše vješto glumljenje takvih artista, kao Dmitrijevski. Najgore prodje Knjažnin s najoriginalnijom i najboljom svojom dramom, s tragedijom »Vadim Novgorodski«, napisanom g. 1783., naštampanom g. 1793. u žurnalu Novikova »Россійскій ѳеатръ« (č. 39), radi koje i kneginja Daškova pade kod carice u nemilost, i komedija bi konfiskovana. Istom god. 1871. ne nadje cenzura uzroka, da se usprotivi izdanju »Vadima« u potpunom obimu. Što skrivi »Vadim«? Isto i onoliko, koliko »Putešestvije« Radiščeva; javi se u nevrijeme. Upla-

šena francuskom revolucijom, carica zaziraše od republikanskih ideja, koje otkri u nekim mjestima »Vadima«, zatočnika stare slobode Novgorodske!

Knjažnin napisa još i nekoliko komedija i komičnih opera, i opet najviše podražavanja Francuzima. »Hvastun« slijedi stope francuske komedije »L' important de Cour« od De Bruyé, »Čudaki« napominju Molièrov »Bourgeois-Gentilhomme« i »L' homme singulier« od Detuša (Destouches). I u ovim i u drugim komadima, pjesnik navraća sadržinu na suvremene ruske običaje; zato i bijahu rado gledani na pozorištu. Navest ćemo sadržaj komične opere »Несчастie отъ кареты« (Nesreća od karuca). Posjednik Firjulin i njegova žena proveli su neko vrijeme u Francuskoj. Vrativši se kući, sad već ne mogu podnositi ni ruskog jezika ni ruskog života ni ruskih običaja. Njihovo imanje nije daleko od glavnoga grada, a žena se čudi, kako nitko ovdje ne umije govoriti francuski, dok u Francuskoj na sto vrsta od prijestolnice svi još govore francuski! Firjulin dopušta svojemu upravitelju, da se mjesto dojakošnjeg barbarskog Klementija nazove Klemanom (Clement), samo neka za boga što prije pošalje od prihoda s imanja novaca, da se može nabaviti nova kočija pariska i za gospodju nove pariske toalete. Izvinjavanja, da nema novaca, ne prima; ta može se pohvatati nekoliko ljudi, te prodati u rekrute! Upravitelj sluša taj grozni savjet, te hoće u mlada seljaka Lukijana da otme nevjestu Anjutu, a njega će prodati u soldate. Jadni Lukijan i Anjuta da si kako god pomognu, potkupljuju gospodskog šaljivčinu, da ih spase. Taj upotrebi slučaj, što su Lukijan i Anjuta oboje upamtili u svojeg prijašnjeg gospodara nekoliko francuskih riječi, te predoči gospodaru nepravdu, što upravitelj hoće upravo Lukijana da proda u soldate — već je bio bačen u okove — koji umije francuski! Gospodar: To je strašno, horrible. Skinite ovaj čas s njega okove. Mon ami! Ja sam pred tobom velik krivac. Uznav, da ima u njega zaručnica Anjuta, koja miluje svoga zaručnika, kaže: Parbleu! Ne bih bio vjerovao, da i ruski čovjek može nježno ljubiti! Sasvim sam izvan sebe od radosti! Da nisam možda u Francuskoj? Što onaj osjeća

ljubav, to mi još nije toliko za čudo, ta govori francuski, ali ti, djevojko, ti? Šaljivčina kaže, da i ona zna francuski. Firjulin: I ona! Nu sad se više ne čudim! Luk. (na koljenima): Monseigneur, smilujte se nama. Anjuta (na koljenima): Madame, budite našom zaštitnicom! Firjulin: Monseigneur, Madame — ustajte, ovim izrazima vi ste mene sasvim ucvilili, ne mogu da se uzdržim od suza. Firjulina. Mon cher! Združimo ih, vrijedni su jedan drugoga; zaslužuju da budu kod nas!

Ne darovitošću, već tendencijom ističe se pjesnik Vladimir Ignatijevič Lukin (1737.—1794.), već prije spominjani protivnik Fon-Vizina. Čovjek niska roda, podignut pokroviteljstvom Jelagina, u kojega bijaše sekretarom, izašao na zao glas svojim neobuzdanim, oštrim jezikom, koji mu steče mnogo neprijatelja, te naudi njegovoj literarnoj slavi. Ova nije bila velika, ali nije bila ni onako neznatna, kako je prikazuju njegovi lični protivnici. Zasluga Lukina sastoji se u tom, što je umio vrlo vješto prenaredjivati tudje komade na domaći kalup. On ih je mnogo na taj način preveo i preradio, kao što već spomenusmo kod Sumarokova. Osim toga napisa jednu prilično originalnu komediju **Мотъ** (rasipnik), u kojoj šiba silno razvijeno u njegovo vrijeme kartanje. Pjesnik bijaše i kritičar, svoja umovanja o prilikama književnog napredovanja stavljao je u predgovore ili uvode k svojim prijevodima; ima tu mnogo lijepih i pametnih misli, punih zdrava realizma. Rječito preporuča prenaredjivanje na domaću situaciju svega, što bi se inače moglo činiti nerazumljivim publici, ili kao strano nebi probudjivalo interesa. Jednom riječju Lukin željaše, da bude komedija ruska skroz nacionalna i sadržinom i formom, t. j. jezikom. Prevodeći »La boutique de bijoutier« izrazom **Щепетильникъ**, kaže, da nije htio francuskog nazvanja, već je upotrebio rusku riječ, koju svi trgovci, što prodavaju prstene, ušnjake, puceta i tomu podobne stvari, dobro poznaju. U tu je komediju upleo dva nova lica (seljake iz kostromske gubernije), što govore svojim mjestnim narječjem.

Vrstan zastupnik lakog žanra komičnih opera u to vrijeme bijaše pjesnik Aleksandar Onisimovič Ablesimov (1742.—1784.),

sin nebogata plemića, neko vrijeme privatni sekretar kod Sumarokova, kojemu zahvaljuje i za prve impulse na literaturnu radnju. Već g. 1759. napisa elegiju u sumarokovskom duhu i tonu, u žurnalu „Трудолюбивая пчела“. Poslije javi se suradnikom u drugim žurnalima, kao u »Trutnju«, u »Vsjakoj Vsjačini«. Po običaju vremena služio je nekoliko godina u vojsci, na dalekom jugo-istoku, u Gruziji, Imeretiji i Mingreliji. God. 1769. izadjoše njegove »Skaske«, pripovijetke u stihovima. Od njegovih dramatskih komada komedija „Подъяческая пирушка“ nije nam poznata. Opera „Походъ съ непремѣнныхъ квартиръ“ bijaše više puti prikazivana u Moskvi. Opera „Счастье по жеребью“ nije ništa osobita. Ali čim izadje na glas, te si upravo ime steče u istoriji ruske literature i ruskog pozorišta, to bijaše njegova opera „Мельникъ“ (Mlinar), prva ruska vodvila, kako je zvahu. Ova mala stvarca prikazana bi prvi put g. 1779. u Moskvi, s muzikom Sokolovskoga, sastavljenom po narodnim motivima. Draž novosti sastojaše u tom, što su po prvi put ljudi iz prostog ruskog naroda izašli na pozornicu sa svojim narodnim običajima, predrasudama, sujevjerjem, isto tako sa svojom narodnom frazeologijom u prozi i stihovima. Ovaj nacionalni karakter komada s lakom i veselom pokretljivošću, pribavi mu mnogo prijatelja u moskovskom i u petrogradskom pozorištu. Sve do tridesetih godina našega stoljeća održa se ova opera u milosti i volji publike. Ipak se ne može reći, da je Ablesimov svagdje vjerno prikazao ruske ljude iz prostoga naroda. Poznavanje narodnog života ne bijaše tada još dovoljno duboko i svestrano. Radnja biva u selu kod jednog mlina. Ulošci za pjevanje, sastavljeni u stihovima, odsijevaju duhom narodne poezije, ako baš i nijesu svagdje tekstovi visoke sorte. Inače je opera pisana u prozi, koja je isto tako bogata narodnim, ali ne svagda zgodno odabranim riječima i frazama. Sve se vrti oko mlinara, kojega narod, kako on sam kaže, od lude predrasude drži za čovjeka, koji umije vračati i proricati, jer se obično misli, da oko mlina nije sve čist posao. Ali ako mlinar sam dobro zna, da on nije nikakav vrač, zašto podupire lakovjerje seljaka? zašto se izlaže

opasnosti da bude prozvan i priznan čovjekom nepoštenim, varalicom? Na tome se razbija zamišljena prostodušnost čina. Pjesnik htjede naivnost narodnog vjerovanja izmiriti s nekim racionalizmom, koji nije priličan običnomu mlinaru. Zato i izadje Fadej u jednom licu mlinarom, vračem i varalicom, a napokon i svatom. Seljaku Filimonu nestalo konjâ. On dolazi k mlinaru, neka mu vrača, hoće li se konji opet naći. Mlinar prihvaća da za novce vrača, postaje dakle odmah na prvom koračaju varalicom. Pod tim vidikom njegovo vračanje gubi za nas karakter narodne naivnosti, te kad on pita, da li je seljak hranio konje zoblju, a ovaj odvraća, da nijesu nikada ni zrna vidjeli, na što će on: e tada se neće nigda naći — to vrijedi u našim očima koliko prosta lopovština. Budala seljak ima još i drugu želju na srcu, htio bi se ženiti te preko mlinarova vračanja uznati, hoće li dobiti Anjutu za ženu. Mlinar pristaje, da i to izvede na kraj. U drugom aktu sastaju se Filimon i Anjuta, oni se miluju, ali majka ima druge planove sa svojom kćerkom. I ona dolazi k mlinaru da uzna od njega, koga će Anjuta dobiti. Mlinar udesi tako, da su Anjuta i njena majka ugledale Filimona kao sudjenoga. Otac Anjutin, došav kući, vidje Filimona te prista na ženidbu. Evo kratke sadržine »**Мельника**« koji, kako se vidi, nije zlo zamišljen, samo da nema odveć cinizma u ponašanju mlinarovu i malo vjerovatnosti u želji majčinoj, da uda kćerku Anjutu za »dvoranina« (plemića).

U isto doba bijaše u milosti kod publike Mih. Iv. Verevkin (**Веревкинъ**, čitaj Verjovkin 1732.—1795.) sa svojom komedijom »**Такъ и должно**« (»Tako i treba«). U tom komadu ima prizora za plakanje i za smijanje; pjesnik gotovo da je više računao na suze nego li na smijeh. Vidi se, da je bio čovjek uman i obrazovan; jezik i slog dosta su mu okretni, ali dramatskog pokreta ima odveć malo. Glavno lice komada, mladi Doblestin (**доблесть** znači: vrlina, valjanost), dolazi u neki grad da se ženi. On miluje svoju dragu, ona njega; zapreka nema ni s koje strane. Ali tako u brzo ne smije se stvar svršiti, inače ne bi bilo ni komedije ni plačevne drame. U pomoć

dolazi jedan sužanj, koji živi u tamnici gradskoj; moleći milostinju od Doblestina, otkriva se, da je to njegov stric! Uspjehom ovjenčani pokus Doblestina, da svoga strica oslobodi iz tamnice, daje gradju za dramatski zaplet i za nekoliko dirljivih prizora. Prizori, kao kad sinovac uznaje svoga strica, kada se u sudnici čitaju akti a vojvoda zijeva i drijema, kada Doblestin dolazi te traži, da svoga strica izvuče iz tamnice — puni su dramatičnosti i vrlo podobni na istinu, pisani su u duhu Diderota. Prema njegovu umovanju o ljubavi, kreposti, o pravima čovještva, upušta se i Verevkin u deklamaciju.

5.

Govoreći o carici Katarini i njenim suradnicima na književnom polju, pominjasmo često o podražavanju inostranim literaturama, slušasmo originalno mišljenje Lukina, što valja raditi u takim prilikama. Ali veliko značenje tudjeg upliva nije tim jošte dosta obilježeno. Ruskoj literaturi ne bijaše pruženo dovoljno hrane ni izvorima ni imitacijama, a pošto su tek odabrani ljudi iz otmenih krugova znali inostrane jezike, jedinim sredstvom, da se poznavanje evropskih literatura raširi, bijahu prijevodi. U tom carica Katarina II. nastavi posao Petra Velikoga, odrediv mu tek drugi pravac. Dok su u Petrovsko vrijeme ponajviše prevodili knjige praktične, kako car govoraše »manufakturne«, sada je gospodovala u prijevodima lijepa književnost i filosofija. Carica Katarina naznači »iz vlastite škatulje« 5000 rub. na godinu za prijevode kod »perevodnoga departamenta« akademije nauka. Osnovanjem »rossijske akademije« (1783.) prijedje ista zadaća na ovu, dok god. 1790. ne bi obnovljen nastojanjem akademika Protasova i predsjednice kneginje Daškove predjašnji »переводческій департаментъ«. Staranjem ovoga društva, isto tako moskovskoga »Вольнаго Россійскаго Собранія« (od g. 1771.), napokon inicijativom i preduzetnošću privatnih ljudi, kao Novikova (»Дружеское Ученое общество«) i t. d. prevedeno bi vrlo mnogo koristnih knjiga, razni grčki i rimski i gotovo svi tako zvani francuski

klasici. Dosta je, ako sasvim u kratko spomenemo, da su sada izašla u ruskim prijevodima djela ovih grčkih i rimskih pisaca (dakako ne u potpunom obimu): Homer, Anakreon, Ksenofon, Demosten, Diodor Sikulski, Pausanija, Terencije, Cicero, Salustij, Virgilij, Ovidij, Tacit, Plinij, Svetonij, Apulej, Seneka; ovih francuskih: Corneille, Racine, Regnard, Bernardin de Saint-Pierre, abbé Prevost, Fénelon, Lesage, Marmontel, Florian, Barthélemy, Voltaire; ovih engleskih: Goldsmith, Jonson, Shakespeare, Fielding, Swift, Young, Home, Milton; ovih njemačkih: Lessing, Klopstock, Wieland, Gesner, Zimmermann; iz talijanskih: Bocaccio, Ariost, TorquatoTasso, iz ispanskih: Cervantes. Ne treba si uobražavati, da su svi prijevodi izradjeni po izvornicima, većinom je francuski prijevod preuzimao ulogu posrednika. Na priliku Macfersonov Ossian preveden bi po francuskoj preradi. Isto tako ne bi svagda pridržan poetski oblik originala, stihovi bijahu kadšto prevodjeni prozom, n. pr. Ariostov »Orlando furioso« preveden bi nekim Molčanovim s francuskoga u prozi. Pod uplivom vijeka i ličnim carice Katarine mnogo bijaše u modi čitanje francuskih filosofskih djela i enciklopedista. Helvecija je čitala kneginja Daškova, a knez Golicin naštampao ga u Hagu i posvetio carici. Voltaira nije samo Katarina II. obožavala, već i Šuvalov i Bjeloselski putovahu na sastanak s njim u Ferney. Lopuhin bavio se i Voltairovim pošalicama i Rousseau-vim oprovrženjima i preveo »Code de la nature« od Morelly-a. Braća Orlovi bijahu veliki poštovaoci Rousseau-a, oni ga pozivahu na svoja imanja, isto tako grof Rozumovski. Naklonost k svemu inostranomu dohodila bi čak do smiješnih i upravo komičnih razmjera. Kada g. 1766. bi poslano 12 studenata u Lajpcig, zaboravljahu mladi gospodičići malo po malo čak svoj ruski jezik, šiljahu kući njemačka pisma, a carica, doznavši o tome, bi prinudjena otpraviti onamo posebnog učitelja za ruski jezik! Najviše se čitao »gospodin Volter«, kako ga zvahu u Rusiji mnogobrojni »volterijanci«. Čak daleko u provinciji razlijegalo se zanosom Voltaira. Neki Rahmaninov, tambovski vlastelin, prevodio ga i štampao u svojoj tipografiji. Sastavljani bijahu i izvodi iz filo-

sofskih djela, pod nazvanjem »Духъ Вольтера«, »Духъ Руссо«, »Духъ Гельвеція«.

Kako je od zbora do tvora velik skok, tako je od oduševljenja za francuske filosofe i enciklopediste do primjene njihovih načela k životu velik razmak. Oni isti ljudi, koji putovahu na poklonjenje Voltairu, a Rousseau-a pozivahu na svoja imanja, ne odustajahu u običnom životu od svojih navika, od postupanja sa svojim kmetovima, koji put vrlo nečovječna. I za čudo bilo bi, da su prva zrnca evropskog filosofskog skepticizma odmah rodila plodom. Već je i to dosta što se, kako Solovjev kaže, javilo obično u prelazno vrijeme »dvojevjerje«, obožavanje novih bogova, bez odricanja starih; sumnja spram starih religioznih i moralnih uvjerenja bez odrešita pristajanja uza zahtjeve nove filosofske nauke i njenih teorija; radostno poštovanje sjajnih proizvoda čovječjeg oštroumlja spojeno sa zadovoljstvom, što strijele onog oštroumlja nijesu naperene upravo na domaće odnose i na svoje ljude. Samo izrijetka dogodi se, da je već u ono vrijeme netko ozbiljno shvatio filosofske teorije zapada, te mjereći o njih društveno stanje Rusije, smio javno osuditi njegovu nevolju, njegovu nesnošljivost. Takav pregalac bijaše Aleksandar Nikolajevič Radiščev (od god. 1749.—1802.).

Kad se izgovara ime Radiščeva, svak misli na pisca knjige »Путешествіе изъ Петербурга въ Москву« i na tešku sudbinu, koja stiže čovjeka i knjigu. Interes za jednoga i za drugu raste, kad se uzme na um, da se nesreća oborila na jednoga od nebrojenih poklonika francuskih filosofa i enciklopedista, što ih rodi Rusiji vijek carice Katarine. Zašto postrada upravo Radiščev? od čega pade upravo ova njegova knjiga u toliku nemilost? Nema sumnje zato, što ovo djelo ujedinjuje u sebi dvije stvari, zbog kojih, uzevši ih zajedno, posta ubojitim oružjem: frazeologiju i rezoniranje francuskih filosofa i enciklopedista, sa žalostnom slikom teškog stanja ruskih seljaka i ujedno nevaljale uprave, nepravičnog sudstva. Svako od ovoga dvoga napose ne bi bilo piscu mnogo naudilo, ne bi bilo upropastilo ni njega ni njegove knjige. Mislima francuskih filoso a

i enciklopedista, dok se kretahu in abstracto, bez primjene k životu, bješe priviklo već i rusko društvo, čitajući ih marljivo u izvornim i prijevodnim tekstovima. Isto je tako u ruskim komedijama i satiričnim žurnalima često bilo iznošeno na vidjelo nečovječno postupanje s ruskim seljakom. Dakle od puke sadržine knjige Radiščeva ne bi se bila zgrozila ni carica Katarina. Istom osvjetljavanje užasnih već sobom fakata iz ruskog života idejama i refleksijama francuskih filosofa i enciklopedista unese u knjigu otrov, prida joj opasnu tendenciju, naperi je upravo protiv ugleda državne i carske vlasti. Ovako shvati značenje knjige i Puškin, koji je istina osudjuje za to, što u njoj »odsijeva skepticizam Voltairov, filantropija Rosseau-va, politički cinizam Diderotov i Rajnalov«, ali njegovih riječi: »sve ju je čitalo, sve ju je zaboravilo« ne valja tumačiti kao poricanje knjige, to će prije biti figura reticencije, izazvana cenzurnim obzirima; jer kad Greč i Bestužev u svojim literarnim istorijama mukom mimoidoše Radiščeva, slavni pjesnik pisa posljednjemu: »Kako se može u članku o ruskoj književnosti zaboraviti na Radiščeva? ta koga ćemo se tad opominjati?«: (**Какъ можно въ статьѣ о русской словесности забыть Радищева? Кого же мы будемъ помнить?«.**) I zbilja Puškin izvadi iz Radiščeva koješto za svoje sitne raspravice, a o nesrećnom piscu knjige odazva se s velikim poštovanjem u svojoj pjesmi »**Памятникъ**« (izd. 1887. g. II. str. 190.), gdje po prvoj redakciji teksta, u kitici »**И долго буду тѣмъ любезенъ я народу**« (I dugo bit ću ljubezan narodu), stih treći glasi ovako: »**Что вслѣдъ Радищеву возславилъ я свободу**«, (što sam tragom Radiščeva proslavio slobodu). Puškin dakle smatraše sebe u nekom smislu nastavljačem Radiščeva. I sve novije istorije ruske literature pristaju uz glas Puškina, ističući njegovu znamenitost. Akademik Suhomlinov vjerno razlikuje u knjizi dvije česti: na jednoj je strani — uzajmljeno, tudje, usvojeno čitanjem knjiga; na drugoj — svoje, izvadjeno iz života, iz tadašnjih prilika, ali neće biti, mislim, sasvim tačno kazano, da medju svojim i tudjim nema nutarnje, organske veze, da je jedno stavljeno pored drugoga više ili manje slučajno, pri-

kazujući dvije jednu od druge nezavisne struje. Kad bi se čitaocima, osobito carici Katarini, najstrožemu kritičaru knjige, zbilja tako prikazalo, da medju svojim i tudjim nema organske, nutarnje veze, ne bi se ni ona od te knjige toliko uplašila, ne bi je bila vlast u naprečac osudila.

Radiščev dobi svoje duhovno obrazovanje ne toliko u Rusiji (u »pažeskom korpusu«), koliko u Lajpcigu (od g. 1766.—1771.), i ovdje ne toliko od svojih njemačkih profesora, medju kojima sa zahvalnošću spominje Gellerta i Platnera, koliko od čitanja fruncuzkih djela Helvecija, Voltaira, Mably, Rousseau-a, Raynala i dr. Godine 1773. izidje njegov ruski prijevod djela »Observations sur l' histoire de la Grece par m. l'abbé de Mably«, s pojašnjenjima, medju kojima se na pr. za riječ despotisme, prevedenu ruskim izrazom самодержавство, čita ovo: »Samodržavstvo je najprotivnije čovječjoj prirodi stanje... Nepravosudje gospodarevo daje i narodu, njegovu sudiji, veće pravo nad njim, pravo kakovo zakon daje njemu nad prestupnicima. Gospodar je prvi gradjanin narodnjega društva«. Za ovo umovanje ne osudi nitko prevodioca. Iste godine, kada je Radiščev iznesao svoje Putešestvije pred cenzuru, izadje njegovo »Житіе Федора Васильевича Ушакова« — Ušakov bijaše njegov drugar i saučenik u Lajpcigu — gdje se o Juliju Cezaru ovako govori: »Juliju Cezaru nije smetalo, što će izići na glas kao državni tat, koji otima državnu blagajnu. Ne mare vodji narodâ, što će ih prozvati grabiteljima za to, što nalažu teške danke na sugradjane, što će ih prozvati ubicama spram braće i razbojnicima spram neprijatelja za to, što podižu ratove i predaju smrti mnoge tisuće vojnika.« Ni ovo razmišljanje ne sablazni ni cenzora ni drugih čitalaca. Nastavljajući čitanje francuskih knjiga, Radiščev pored svoje vrlo nježne i osjetljive naravi, namjeri se na Raynalovu: »Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes«, koja učini na-nj vrlo dubok utisak, osobito prizorima, gdje se crta žestoko postupanje Evropejaca sa crncima. Po vlastitomu priznanju od čitanja te knjige dolazi sva njegova nesreća, t. j. odluka, da i on napiše jednakim

slogom nešto podobno. Osim toga on dobi u ruke prijevod njemački Sternova (Yorikova) »putovanja«, i tako se rodi u njegovoj glavi znamenito »Путешествіе», koje bi dovršeno g. 1788., g. 1789. odaslano u cenzuru, a g. 1790. metnuto u štampu. Putešestvije sastoji se iz 25 glava, prva zove se Выѣздъ (Odlazak) a sve ostale nose razne nazive po raznim stanicama (mjestima) izmedju Petrograda i Moskve, kao: Sofija, Tosna, Ljubani, Čudovo, Spasskaja poljest, Podberezje, Novgorod, Bronnici, Zajcovo, Krestci i t. d.

Veću polovicu sadržine cijele knjige sačinjavaju priče o raznim grozotama ropstva seljačkoga (крѣпостного права); nekoje spisane su upravo s prirode. U glavu »Čudovo« umetnuta je pripovijetka jednog prijatelja, kojemu je bura razbila ladju, kako su stradalci pomaganjili za spasenjem, kako bi pomoć gotovo prekasno stigla, jer se nitko ne odvaži probuditi načelnika, i kako je načelnik uporno dokazivao, da u njegovu dužnost ne spada spasavati ljude. U »Spasskoj poljesti« objašnjuje se jedan slučaj nesmiljene primjene sudskih ustanova. U »Zajcovu« pripovijeda se o nečovječnom postupanju asesora spram seljaka, koji osvetiše oskvrnjenu čast jedne djevojke. U glavi »Valdaj« opisuje se frivolnost valdajskih krasotica, koju potvrdi i Deržavin. U glavi »Jedrovo« govori se dosta sentimentalno o seoskim krasoticama, izmedju kojih jednoj putnik pomože do ženika, kako si ga sama željela, a ona, da opravda svoju zazorljivost, priča mu o razvratnom posjedniku, koji je šezdeset djevojaka isilovao. Sama carica Katarina, pročitav to mjesto, kažu da je upitala: nije li to »gistorija« Aleksandra Vasiljeviča Saltikova? U glavi »Мѣдное« prikazuje se žalostan prizor prodaje seljakâ sa gospodskoga dvora na javnoj dražbi. U glavi »Городня« priča se o prizorima kod rekrutacije, te se pripovijeda slučaj, kako je jedan seljak-rob bio uzgojen i obrazovan u inostranstvu redom s gospodskim sinom, a poslije zlobna žena mladog gospodina postala kivna na obrazovanog seljaka, stala ga progoniti, htjela na silu da ga vjenča s jednom osramoćenom dje-

vojkom, a kad ne htje na to da pristane, dan bi taj nesrećnik u soldate!

U samom pripovijedanju ne bijaše glavna stvar izlaganje dogadjaja, već refleksije, umovanje autora — to uzbudjivaše silno saželjenje, raspaljivaše čak negodovanje. Na priliku u glavi »Černaja Grjaz'« daje se prizor žalostne, silovite ženidbe s ovim razmišljajima: »njih dvoje mrze se, ali vlast gospodareva vuče ih kao na stratište k oltaru oca sviju dobara, podatelja nježnih osjećaja i radosti, osnivača istinitog blaženstva, tvorca vasione! A služitelj božji prihvata onu vlastima na silu istrgnutu kletvu i utvrdjuje brak!« Ovo još nije najveća deklamacija, ima i gorih. Na priliku, već kod misli da ljudi jedu hljeb i piju kafu u stranama, gdje vlada ropstvo, zanosi se Radiščev do ove patetske refleksije: »Predstavi si, da su kafa, ulivena u tvoju čašu i šećer, položen i raspušten u njoj, lišili spokojstva čovjeka tebi podobna; da su bili uzrokom njegovih suza, stenjanja, kazne i poruge: drzni sada, žestokosrdniče, sladiti grlo svoje! Srećni ste i presrećni, ako je komadićak hljeba, koji trošite, dobiven iz klasja, što niče na njivi državnoj. Ali jao vama, ako je tijesto sastavljeno od zrnja, što ležaše u žitnici plemićkoj: na njem stenje tuga i zdvojnost, na njem je zabilježeno prokletstvo sevišnjega, kada u srdžbi svojoj kaza: prokleta zemlja u djelima svojim. Čuvajte se da ne budete otrovani poželjenom od vas hranom. Odrinite je od ustiju vaših; postite se!« Svojim optužbama pisac ispinje se vrlo visoko, sve više i više, do same vrhovne vlasti. Na zlatnom prijestolju sjedi vrhovni gospodar, ovjenčan lovor-vijencem. Okolo prijestolja svi biljezi raskoši i vlasti. Iz potištene hrpe udvorica odjekuje licemjerno klicanje: »on je smirio vanjske i nutarnje neprijatelje, raširio granice carstva, obogatio državu, razmaknuo trgovinu; on ljubi nauke i vještine, pooštrava ratarstvo i rukotvorine; zapovijestima njegovim pokoravaju se stihije i t. d.« Jedan jediti čestiti stvor nadje se u čitavom zboru, u hrpi udvorica pokaza se nepoznata inostranka, po imenu — Istina. Pristupivši gospodaru, ona reče: »u tebe su bione na oba oka!« Ona mu ih skide s očiju i on se uvjeri o svojoj obmani. Ugledav

stvari u pravoj slici, on dodje do takova bolna uvjerenja: »Podvig moj, kojim se duša u svom sljepilu najviše ponosila — otpuštanje kazni i praštanje prestupnika — jedva se i opaža u opširnosti gradjanskog djelovanja. Milosrdje moje posta trgovinom: tko je više davao, tomu je moje smilovanje i velikodušje više prudilo. U mjesto da se kod moga naroda proslavim praštanjem krivica kao čovjek milosrdan, izašao sam na glas kao varalica, licemjer i komedijaš.« . . . Radiščev pripovijeda sve to kao san, ali i takav san bijaše opasan . . .

Knjiga Radiščeva izazva sensaciju ne toliko kod publike, koliko najviše kod same carice i, razumije se, kod nekih caredvoraca. Evo što pisa o njoj grof A. A. Bezborodko direktoru Potemkinove kancelarije V. S. Popovu: »Ovdje se vodi sada u kriminalnom odsjeku spomena vrijedna sudbena istraga. Radiščev, savjetnik carinarski, ne gledeći na to što je imao dosta svoga posla, koji je, valja priznati, vršio izvrstno i nesebično, zabio si u glavu da slobodne časove posveti mudrovanju. Zaraziv se, kako se vidi, Francuskom, izdao je knjigu »Putešestvije iz Peterburga u Moskvu«, punu apologije na seljake, koji poubijaše svoju gospodu, propovijedanja ravnosti i gotovo otpora proti vlastele, nepoštovanja vlasti, on je unesao u nju mnogo uvreda i napokon sasvim od bijesa upleo odu, gdje je izlio žuč svoju na careve, te proslavio Cromwella. Najsmješnije je to, što je dobričina N. Riljejev, oberpolicajmajstor peterburški, cenzurirao knjigu, i ne čitav je, te dao svoj blagoslov. U gdjekojih objestnika počela je knjiga ulaziti u modu; na sreću, brzo su joj doskočili. Pisac je knjige uzet pod stražu, priznao svoju krivicu... Sad će mu se suditi... Sa slobodom tipografijâ i glupošću policije mogosmo lijepo nasjesti!« Akademik Suhomlinov dobro je razložio, kako upravo carica Katarina nije imala razloga, da se s tolikom jarošću obori na knjigu, u kojoj su se ponavljale mnoge njene misli i fraze. Istina, dok je ona, igrajući se s francuskim idejama, pisala svoj »Nakaz«, svoje drame i pošurice, napisa Radiščev knjigu zadahnutu istim idejama, ali punu gnjeva i negodovanja, osvijetljenu mnogim primjerima iz ruskog života, odatle

sasvim neočekivani, nepovoljni utisak, koji knjiga izazva. Sud, postavljen očitim znacima caričine jarosti u težak položaj, izreče nad Radiščevim, možda i protiv nutarnjega glasa svoje savjesti, smrtnu osudu. Carica preda stvar na razmatranje »savjetu njena veličanstva«, koji ne odstupi od sudskog riješenja. Tada carica zamijeni smrtnu osudu desetgodišnjim izagnanstvom u Sibiriju (4. Sept. 1790.). Nastup na prijestol cara Pavla oslobodi i Radiščeva od izagnanstva, u novembru 1796. godine bude povraćen na svoja imanja, no sloboda njegova osta stiješnjena, dok god. 1801. car Aleksandar ne uspostavi njegovu slobodu, čast i službu imenovanjem za člana zakonodateljne komisije. Kažu ipak, da je Radiščev dokončao samoubistvom.

5.

Od Lomonosova naprijed jedna vrsta pjesništva bijaše najradije gledana i svim znacima milosti odlikovana, stojeći pod službenom protekcijom — o d e. Pjevanje u odama pružaše i pjesnicima mnogo puti materijalne koristi. Dok na primjeru Tredjakovskoga, da i ne spominjemo Radiščeva, nalazimo dokaz, da radnja literaturna sama sobom ne pružaše dovoljno ugleda ni jamstva za obezbijedjeni društveni položaj, mogao bi pjesnik jednom u zgodan čas sastavljenom odom, punom lijepih riječi i pohvala, steći i novaca i drugih odlika, istom se valjalo namjeriti na čovjeka darežljiva, imućna i mogućna. Samo se kaže, da su takvi primjeri hrpimice privlačili pjesnike, zvane i nezvane, k odama, kojima je parnas ruski u to vrijeme bio upravo poplavljen. Istorik literarni ima muke, da u tom moru odâ pronadje i odabere zlatna zrnca, na kojima se vidi pravo istinito pjesničko osjećanje, gdje iza riječi tinja žar iskrena oduševljenja. Iz plejade ruskih odotvoraca poslije Lomonosova ističu se takim svojstvima moskovski pjesnik Jermil Ivanovič K o s t r o v i slavniji njegov suvremenik, u neku ruku čak učitelj, Gavrila Romanovič D e r ž a v i n. Jedan i drugi sinovi su ruskog sjevera, ali jedan seljački sin a drugi plemić i ako iz nebogate kuće. Obojicu stojaše mnogo nap)ra

i borbe, dok se dodje do priznanja njihove pjesničke vrednoće, ipak Kostrov ne dostiže Deržavina ni pjesmama ni društvenim položajem. O njem može se tek govoriti kao o overturi k Deržavinu, ili još tačnije da kažemo, kao o njegovu trabantu. Kad izadje Deržavinova oda Felica, Kostrov, koji je već i sâm spjevao nekoliko oda u starom pravcu, pozdravi pjesnika jednom poetskom epistolom: »**Москва жилище мнѣ, ты невскій пьешь потокъ**« (Meni je Moskva prebivalište, ti piješ nevsku vodu), u kojoj priznaje, da je Deržavin pošao novom stazom: »Neutrti novi put nadje ti i njim udari slavno naprijed«.*

Čak nevske Nimfe osluškuju njegove stihove: »hvaleći prekrasnu novost tvojih stihova«.**

Nesklapno gradjenje običnih oda osudjuje se riječima: »Naše su uši gotovo ogluhnule od glasnih lirnih tonova i dosta smo, čini se, lijetali pod oblake, a da izgubivši zakone ravnovjesja te leteći s visine ne izlomimo ruku i nogu«:

> Нашъ слухъ почти оглохъ отъ громкихъ лирныхъ тоновъ,
> И полно, кажется, за облаки летать,
> Чтобъ равновѣсія не соблюдя законовъ
> Летя съ высотъ и рукъ и ногъ не изломать.

Naprotiv hvali se Felica: »Prijazna je njena prostota sloga«:

> Ей простота пріятна въ слогѣ . . .

i opet: »Ti si umio izdići se iz sredine naše prostotom«:

> Ты простотой умѣлъ себя средь насъ вознесть.

Kostrovu služi na čast i ovo pravilno shvatanje novog puta, kojim udari Deržavin, i trijezan sud o svojim vlastitim odama, kojih je spjevao okolo 18, gdje se kaže: »Na zvučnoj lirfi prebirajući prstima, dobijao sam tek hladne pohvale. Svatko je hvalio moje stihove, meni laskao a sebe zabavljao. A sada

---

* Путь не протоптанный и новый ты обрѣлъ
Обрѣлъ и въ бѣгъ по немъ пускаешься удачно . . .

** Хваля твоихъ стиховъ прекрасну новизну.

*

imaju čast ležati u zaboravi; očevidno valja priznati, da su ode visoka leta izašle iz mode . . .«

По звучной арфѣ я перстами пребѣгалъ,
Хвалы холодныя лишь только получалъ;
Стихи мои тамъ каждый славилъ,
Мнѣ льстилъ, себя чрезъ то забавилъ:
Теперь въ забвеніи лежать имѣютъ честь.
Признаться, видно, что изъ моды
Ужъ вывелись парящи оды . . .

Kostrov izreče živu istinu, njegovih oda davno već nitko ne čita, ali njegovi prijevodi spominju se još i danas u istoriji literature kao radnja za svoje doba vrlo dobra. On prevede nekoliko rapsodija iz Ilijade jambijskim aleksandrincima, koji prijevodi dadoše Gnjediču misao, da započeti posao Kostrova nastavi. Istom poslije, kad se Gnjedič odvažio na prijevod u heksametrima, prinudjen bi da i početak Ilijade iznovice prevede. Još je znatniji prijevod iz Ossiana (izadje g. 1792. u Moskvi), posvećen glasovitomu vojskovodji Suvorovu. Iz francuske literature prevede Voltairovu »La tactique», d'Arnaud-ovu »Elviru« i »Zenotemis« — sentimentalne pripovijetke iz »Epreuves du sentiment«. D'Arnaud bijaše u doba, kad se poče sentimentalnost širiti, i u Rusiji vrlo popularan. Najposlije vrlo se hvali prijevod Apulejevih metamorfoza, kojemu još ni danas ne odriču vrijednosti.

Društveni položaj Kostrova osta kraj svega toga vrlo nizak, pod konac života predao se i on, kao Sumarokov, pijanstvu. Carica Katarina bješe ga imenovala oficijalnim stihotvorcem za svečane prigode moskovskog universiteta, s godišnjom platom od 1500 rubalja. Kad bi valjalo za neku svetkovinu da se napišu stihovi, tražili bi ga po svim krčmama, dok ga nadjoše; a kad se jednom moskovski djaci uzbuniše radi zločeste hrane protiv svog ekonoma, navalivši na-nj tanjurima, pridruži se njima i Kostrov. Pozvan pred konferenciju, kad ga rektor od čuda zapita: »Помилуй (molim te), Ермилъ Ивановичъ, какъ ты сюда попался?«, odgovori prostosrdačno: »Изъ сострананія къ человѣчеству!« Puškin broji pored Lomo-

nosova i Deržavina još i Kostrova medju zaslužne ruske spisatelje, koji »умѣли обработать нашъ литературный языкъ«. On umrije g. 1796.

Sasvim drugojačiju, nesravnjeno svjetliju sliku prikazuje Gavrila Romanovič Deržavin (od g. 1743.—1816.), pjesnik obdaren bogom i srećom, slavan za života, nezaboravljen i poslije smrti. Ako mu još sasvim nepoznatu pjesniku jedna jedita oda »Felica« (g. 1782.) steče glas i sjajno uzdarje od carice — zlatnu biserom obasutu i dukatima napunjenu kuticu — to se duh njegov na visinama ruske misli raduje veličanstvenomu spomeniku, koji mu u istoriji ruske literature podiže pokojni J. K. Grot u devet krupnih tomova kritičkog izdanja njegove književne ostavštine (od g. 1864.—1883.). Kad bismo si zadali pitanje, da li je pjesnik zbilja zaslužio i onu dukatima napunjenu zlaćenu kuticu i ovo izdanje od devet tomova, mogao bi nas odgovor donekle staviti u nepriliku, ali novijim pojašnjenjima dokazano je, da pjesnika kod »Felice« nije vodila misao za nagradom, već naprotiv, pišući ovu odu, bijaše upravo u strahu, da će pasti u nemilost kod Potemkina. I zbilja oda ugleda po prvi put svijeta bez njegova znanja. Sjajno dakle priznanje, koje mu dopade sa strane caričine, djelo je ćudljive sreće, kod koje nećeš ništa obaviti razlozima, lično ne pada odgovornost na pjesnika. Psihološki znamenita je ipak pojava, koja ponešto osvjetljuje i postanje ode »Felice«, da je pjesnik već davno prije, no što mogaše licem stupiti pred caricu, idealno je obožavao, od razdraganosti upravo plakao i zanesen oduševljenjem stihove na nju sastavljao!

Obično se pod imenom Deržavina misli na nadmenog sastavljača odâ u slavu i pohvalu mogućnikâ ovoga svijeta, na pjesnika, koji je okom i perom služio samo sjajnim stranama ljudskog života, uzveličavajući sreću i bogatstvo, ugled i vlast. Ovakovo shvatanje bilo bi odveć jednostrano, te je i u ruskoj kritici samo neko kratko vrijeme gospodovalo, u šezdesetim godinama našega stoljeća, u vrijeme reakcije protiv sapetosti umova pod carem Nikolajem, u ono doba, kad se značenje prirodnih nauka i pozitivizma silno precjenjivalo, kad se jednoj

raspravici u duhu Büchnerove knjige »Kraft und Stoff« pridavalo veće značenje, nego li svemu pjesništvu Puškinovu. Tada bješe dakako i Deržavin zlo prošao, svrgnut sa svoga predjašnjega visokog podnožja. Nezaboravni veliki kritičar Bjelinski uklanjaše se isto tako od nekošnjega prekomjernog hvalisanja, kao i od potonjega nezasluženog korenja. I ako prebacivaše Deržavinu nestadak skladnosti a suvišak poučnosti, pomanjkanje umjetničke dotjeranosti a izobilje hladne retorike, ipak priznavaše dragovoljno snagu i veličinu pjesničkog talenta. On ga nazva titanom pjesništva po prirodjenim darovima, pjesnikom, koji će živjeti još u dalekom potomstvu ne malenim izvodom svojih djela, već čitav i potpun. Može biti ima u toj ocjeni nešto suviše optimizma, ipak ostaje Deržavin pjesnik prvoga reda u Rusiji, kojega obrazovani Rusi i danas još bar u školama izučavaju s onim poštovanjem, s kojim se obrazovani Francuzi i Nijemci podjedno sjećaju svojih klasika prošlih stoljeća. Deržavin vrijedi još i danas po mišljenju sviju istorika ruske literature, da bude snagom poetskom i talentom priznan najvećim ruskim pjesnikom 18. stoljeća, on odražava vremena carice Katarine u svem njihovom sjaju i blijesku, bilježeći podjedno i neke tamne strane. Ako se uzme u ruke mjerilo općenije, ako se stane na gledište drugih evropskih literatura, još i tada mora se priznati, da ako Deržavin baš i nije bio u svjetskoj literaturi titanom prvoga reda, opet mu priliči medju pjesnicima druge ruke vrlo odlično mjesto. Nećemo da ga isporedjujemo sa Schillerom ili Goethe-om — takove paralele ne podnosi lako ni njihov poetski rad — ali on nadvisuje svu ostalu družinu njemačkih »klasika«, ne izuzevši ni Klopstoka, za nekoliko glava. Danas ušlo je u Francuskoj i Njemačkoj u modu hvaliti rusku literaturu 19. stoljeća; do mala doći će na red izučavanje ruske literature 18. stoljeća, dakako naporedo s istodobnom francuskom i njemačkom: tada će, nema sumnje, pred udivljenim očima evropskih literarnih istorika iskočiti i po gdjekoji ruski pjesnik kao vrlo znatna i uvaženja dostojna pojava. Medju takvima bit će za cijelo Deržavin.

Bez sumnje Deržavin bijaše velik poetski talenat, ali od

naravi ne bi mu udijeljena ona lakoća, gipkost i pruživost duha, koja toliko krasi Puškina. On se često rve s oblikom, da bi ga udesio prema duboko shvaćenim mislima. On se rodio za filosofsko-didaktična pjesnika, koji nastoji svoje ozbiljne ideje začinjati s nešto malo lake satire. Ali pošto se tomu hoće brižan uzgoj i opširno obrazovanje već od prve mladosti, a jednog i drugog ne dostajaše u porodičnim i mjestnim prilikama pjesnikovim, to je Deržavina puno muke stalo, da u poznijim, zrelijim godinama ispuni praznine mladosti: on prodje tešku školu života, otpočev službu s prostog soldata, ispinjući se na ljestvici vojenih i državnih »činova« dosta polagano. Upravo te nepovoljnosti svjedoče o neobičnoj snazi duha, one mogoše na neko vrijeme oduljiti njegov razvitak, ali sasvim obustaviti njegova poleta misli ne mogoše nikako. Deržavin održa se nad površjem sve do duboke starosti, još pod carem Aleksandrom I. bori se s novom strujom, s novim tokom misli; on silazi sa popriš̌ta kao stari dub, povaljen težinom godina. Nijedan pjesnik 18. stoljeća nije tako proziran u mislima i načelima, tako dostupan kritici svojim djelima, kao Deržavin. Ni jezični Sumarokov ne pruža toliko gradje za ocjenu njegova poetskog rada kao Deržavin. On nas potkupljuje svojom velikom iskrenošću; još u poznim godinama žali se na nedostatke nastave za njegovih mladih ljeta: nastavljahu nas, kaže, u vjeri bez katekizma, u jezicima bez gramatika, u aritmetici i geometriji bez dokaza, u muzici bez nota.

Deržavin nadjenuo sebi u Felici ime »Murza«. Taj mili mu nadimak ima svoj razlog u porodičkim tradicijama. Kažu, da je jedan njegov pradjed Bagrin u 15. stoljeću iz velike orde uskočio u Rusiju i ovdje bio pokršten. Jedan potomak ovog Bagrina zvaše se Deržava i odatle prijedje na porodicu prezime »Deržavin«. U 17. stoljeću Deržavini bijahu ugledna plemićka kuća nedaleko od Kazana, na »нагайской горѣ«. Pjesnikov otac broji se već medju nebogate posjednike. On je služio u vojsci, te dotjerao u službi do pukovnika. Žena mu Fekla Andrejevna bijaše kapetanska udovica. Život roditelja ne bi bio ostavio nikakovih uspomena iza sebe, da im

ne spase imena od zaborava njihov slavni sin, koji ugleda svijeta god. 1743. Ne zna se tačno, da li se pjesnik rodio u gradu Kazanu, ili u kojem obližnjem selu. On sam kaže za Kazan: »**о колибель моихъ первоначальныхъ дней**«. Ipak se obično uzima, da se rodio ili u selu Karmači ili u Sokuri, okolo 40 vrsti od grada. Njegova prva nastavnica bijaše majka. Zbog očeve službe selila se i porodica s mjesta na mjesto. God. 1750. sin bio u Stavropolu prijavljen vlastima te dobio svoj pasoš. U Orenburgu, gdje se do mala smjestiše roditelji, desi se u izagnanstvu nekakav Nijemac, po imenu Rose. Od njega nauči se i mladi Deržavin njemačkomu jeziku. Taj bijaše u ono doba poznatiji i rasprostranjeniji po Rusiji nego ti francuski, ma da je ovaj već počeo bio silno preotimati mah. Kad otac umrije, snadje majku bijeda i nevolja. Udovica, ostavljena sama sebi, pretrpi mnogo nepravdi, što ih počiniše siloviti i surovi susjedi na njenom imanju. Dolazilo bi i do suda, ali u tadašnjim prilikama slaba korist odatle slaboj ženi. Izgleda, kao da je pjesnik s jadna pričanja majčina spisao ove riječi: »A onamo udovica stoji u predsoblju i toči gorke suze, s nejakim djetetom na rukama iščekuje tvoju zaštitu.«* Do 15. godine dječak osta uz majku, na njenoj brizi. Za drugu stavku pred vlastima bješe mu najmila učitelje iz aritmetike i geometrije, koji su i sami jedva što znali. Ta druga stavka obavi se god. 1757. u Moskvi, poslije koje majka vrati se nazad na svoje imanje. Za bogatstvo poetskih slika i osjećaja mladog Deržavina bijaše velika dobit, što je i nadalje nastavljao živjeti kod majke pod utiscima veličanstvenih pogleda na Volgu i njenu okolicu. Evo kako se to odražava u njegovoj poeziji: »S brdeljka baciv hitar pogled na prekrasnu obalu Volge, gdje se široko razlila te svijetli bijeg svoj upravila kaspijskomu staklo-

---

* А тамъ вдова стоитъ въ сѣняхъ
И горьки слезы проливаетъ,
Съ груднымъ младенцемъ на рукахъ
Покрова твоего желаетъ . . .

vitomu moru, prikazujući u sjeni zelenih gora u jasne dane glatko, zlatorumeno more.«*

U gimnaziju stupi Deržavin u Kazanu, ali taj zavod bješe istom nedavno osnovan, učiteljske sile bijahu vrlo kukavne. U ruskoj gramatici ne dotjera do pravilna upotrebljavanja oblika, najbolje napredovaše u njemačkom jeziku, pošto ga je znao još od kuće. Već sada zanimaše mladog djaka čitanje Lomonosova i Sumarokova; kradomice pokušavao bi već i stihove praviti. Ali nesreća gruhnu iznenada. Još prije, no što je svršio gimnaziju, stiže zapovijed 1762., da se stavi u Petrograd u preobražensku regimentu za soldata. Sve to, kažu, dogodi se po »nesporazumu«. Još god. 1811. starac-pjesnik oplakivaše, što je njegovo više obrazovanje bilo tako silovito prekinuto. Punih 12 godina soldačije sačinjavahu u životu pjesnikovu vrijeme neveselo. Tjelesni napori, boravljenje medju surovom družinom, gruboća i raspuštenost drugara — sve to pritješnjavaše njegov, plemenitim mislima naklonjeni duh. I da ne bude bilo duboko ukorijenjenih prekrasnih načela i uspomena iz ranijih, srećnijih dana, mogao je u tim teškim prilikama mladi čovjek duhovno i moralno zaglaviti. Samo noću, dok drugari spavahu ili se raskalašno zabavljahu, smio bi krišom i potajno knjige čitati i stihove praviti (dakako ponajviše prema ukusu soldačke publike epigrame proste i čak nepristojne). Kako obično biva, on izadje do skora medju soldatima na glas svojom vještinom pisanja stihova i pisama, koja mu u toliko dobro dodje, što su drugari za nagradu, što im sastavljaše pisma, obavljali mjesto njega najprostiju crnu rabotu.

---

* Съ холма кинувъ быстро око
На прекрасный Волги брегъ,
Гдѣ разлившися широко
И склоняя свѣтлый бѣгъ
На каспійско море стекляно
Злачныхъ горъ она въ тѣни
Море гладко златордяно
Представляетъ въ ясны дни . . .

U vrijeme krunisanja carice Katarine desi se i Deržavin u Moskvi, kao prost soldat. Pripovijeda se ovaj anekdot: Soldati raznosili bi često duboko u noć po gradu zapovijesti oficirima za sutrašnji dan. I Deržavin obijaše pragove, tumarajući po moskovskim ulicama, čas ugrezajući u blato ili snijeg, čas otresajući i odmahujući se od pasa. U njegovoj je regimenti služio fenrikom knez Kozlovski, koji se i knjigom bavio. Ovaj se u Moskvi nastanio kod pjesnika Majkova. Upravo kad su njih dvojica zabavljeni bili čitanjem nečega novoga iz ruske literature, dodje soldat — ordonanca — sa zapoviješću te pošto se, izvršiv svoj nalog, ne udalji odmah, već htio osluškivati deklamaciju Kozlovskoga, otpravi ga oficir riječima: **Поди братецъ служивый съ богомъ, что тебѣ здѣсь по пусту зѣвать, вѣдь ты ничего не смыслишь!** (Ajde zbogom, braco, što badava ovdje zijevaš, ta ti ništa o tom ne razumiješ). Soldat, kojemu pokazaše vrata, bijaše — pjesnik Deržavin! Teško breme ležaše na srcu siromašnog plemića, što nikako ne mogaše da dodje od prosta soldata na nešto više. Kažu, da je u stihovima uvrijedio svoga načelnika, a taj iz osvete brisao njegovo ime iz spiska predlaganih za povišenje. On se ohrabri i napisa pismo svojemu majoru grofu Orlovu. Tako posta g. 1763. kapralom, podje majci na Volgu u posjete, i vrativ se, nastavi svoju tešku službu u Petrogradu. Jedan zemljak, trgovac Osokin, pozivao bi ga koji put k sebi u kuću, i tu dešavalo bi se bolje društvo, na priliku tu vidje pjesnika Tredjakovskoga. Od g. 1766. odlahnu mu nekoliko služba, jer se medju načelnicima našao jedan prijatelj. Vraćajući se s druge posjete kod majke preko Moskve u Petrograd, zakarta na nesreću sve novce, što mu ih dala majka da isplati neko imanje. Očajanje strovali ga jošte dublje, ponovice kušaj sreću u kartama, i tako posta kartašem najnižega reda. Pjesnik ne štedi sam sebe, a još više pripovijedaju drugi o tim mračnim godinama njegova života, provedenim u Moskvi. God. 1770. nasta vrijeme kajanja. On sam posveti tomu preokretu pjesmu pod napisom »Раскаяніе« (III. 252). Očita ispovijed služi mu na čast, jer dokazuje, da jošte ne bješe tako duboko pao, da

se ne bi mogao ispraviti. On sam govori o sebi: »Postah obješenjakom, rasipnikom, pijandurom, kartašem i mjesto da obratim talenat svoj na korist, pogubih ga prijekornim životom«.*

Vrativši se u Petrograd, poče sada sasvim drugojačiji život voditi, g. 1772. posta fenrikom.

U vrijeme Pugačovskog ustanka steče si mnogo povjerenja kod Bibikova; okolica Volge, gdje je buna najgroznije bijesnila, bijaše mu vrlo dobro poznata. Mora se, čini se, zbilja nešto i na njegovu pomnju i neustrašljivost odbiti, što je ustanak ugušen i Pugačev uhvaćen. Ali pod novim glavnim načelnikom u onim krajevima, Paninom, otešča položaj Deržavina znatno. Budući čovjek naprasite naravi, on dodje lako sa svojim načelnikom u sukobe. Na povratku u Moskvu i Petrograd osta još za malo vremena u vojenoj službi, a poslije prijedje u državnu službu (i tu se pominju kojekakve spletke!). Za zasluge oko gušenja ustanka dobi i on od države 300 duša na uzdarje (u Bijeloj Rusiji). U gradjanskoj službi sprijatelji se s knezom Vjazemskim, te preko njega stupi u senatsku službu, a u kući kneževoj bijaše rado gledan gost. Čini se, da je ugled njegov u senatu bio prilično velik, jer kaže u jednoj odi: »Sudije, pisari i prokurori, mumlajući u predsoblju, bacaju mi umiljate poglede i žude moje riječi, a ja mimo sviju bježim po parketu, naprćiv nos, kabinetu i ne marim ni za koga od njih«.**

Godine 1778. Deržavin oženio se; u slavu svoje vjerenice upotrebio, kažu, stihove, koji bijahu isprva namijenjeni zaručnici velikoga kneza (I. 58)! Prijateljski odnošaji s knezom

---

* Повѣса, мотъ, буянъ, картежникъ очутился
и вмѣсто, чтобъ талантъ мой въ пользу обратилъ,
порочной жизнію его я погубилъ.

** Судья, дьяки и прокуроры
Въ передней себя брюзжа
Умильные мнѣ мещутъ взоры
И жаждутъ слова моего,
А я всѣхъ мимо по паркету
Бѣгу, носъ вздернувъ, къ кабинету,
И въ грошъ не ставлю никого.

Vjazemskim ne potrajaše dugo. Kad je nekom prilikom pjesnik, misleći, da su kod povišenja preko pravice njega mimoišli, gledao da dobije zadovoljštinu mimo Vjazemskoga, bude ovaj uvrijedjen. Deržavin dobi doista čin »statskog savjetnika«, ali izgubi prijateljstvo kneza. God. 1784. istupi iz senatske službe. S ovim godinama (upravo god. 1782.) dovršuje prvi period u književnoj radnji Deržavina. Da stanemo malo ovdje.

Talenat Deržavina napredovaše za čudo polagano. Po istraživanju J. K. Grota najstariji originalni rukopis njegovih poetskih pokušaja našao se od god. 1776. — njemu bijahu tada 33 godine — tu ima 19 ljubavnih pjesama, kojih Grot ne htje ni primiti u veliko izdanje, osim dviju, tako su slabe (taj se eklekticizam ne može odobriti). Tu ima i soldatskih epigrama pa ni njih ne htje Grot naštampati. Napokon ima oda na caricu Katarinu, na ženidbu velikoga kneza i na dr. Čitajući te proizvode, ne samo da se ni malo ne oduševljavamo njihovim mislima, već se upravo čudimo teškomu, neprijatnomu obliku. Iz istog je vremena jedna poetska epistola na generala Michelsona, jednako troma i dosadna, napisana, kako se čini, pod uplivom neudaćne »Petride« Lomonosova. Napokon ima iz tog samog perioda prijevod jedne Ovidijeve heroide, koji bješe već godine 1773. po njemačkom tekstu izradjen (i štampan). Grot izostavi i tu radnju, pravdajući svoj postupak tim, što su, kaže, u redakciji, koja je prijevod štampala, stihovi ispravljeni. Ali ni to nije za nas dovoljan razlog. God. 1776. izidjoše u Petrogradu njegove »prevedene ili na Čitalagajskoj gori spjevane ode«, na broju ih osam. Čitalagaj gora nije daleko od njemačkih kolonija kod Saratova. Ode prevedene pocrpao je pjesnik iz njemačkog prijevoda knjige pruskoga kralja Fridrika II.: »Poesies diverses du philosophe de Sans-souci«, koji je god. 1760. štampan u Berlinu, pod naslovom: »Vermischte Gedichte«. Deržavin dobio je, sva je prilika, tu knjigu od jednog tamošnjeg Nijemca-kolonista. Prijevod je izradjen u prozi (4 ode) i dosta mlitav. Na priliku evo kako se prevodilo:

Und der Betrug mit dem sie ihn zu verderben sucht
ist unter dem Schmelze der Blumen verdeckt.

Ovo glasi ruski ovako:

И вредъ желающей угрызть несется
подъ сѣннолиствіемъ и подъ цвѣтами.

»Das Stolze Glück« prevodi se nespretnim izrazom: **высоковыйное счастіе**, ili »aus dem lästernden Mund« glasi: **изъ оскорбительнаго рта.**

Ni originalnim, u stihovima napisanim odama (4 na broju), nije bolji ni sadržaj ni oblik. Da pjesnik i sam nije bio zadovoljan s ovim pokušajima, nećemo reći prve mladosti, jer to ne bi upravo bilo ni istina, slijedi već odatle, što je u potonjim zbirkama svojih djela većinu proizvoda ovog prvog perioda zabacio, a i ono što je ostavio, ispravio je i preradio. U potonju zbirku udjoše samo dvije ode: »**На знатность**«, to je potonji »**Вельможа**« i oda na smrt Bibikova. Najviše prostote u obliku i srdačne iskrenosti u osjećajima iznosi oda na smrt Bibikova, koju je u poznijoj redakciji samo malo preradio. Jedan poštovalac Deržavinove muze (Dmitrijev) kaza, da se već u tim pokušajima, pored svega nesavršenstva u jeziku i u stilu, opaža, kako se pjesnik odvažno »penje na Parnas«! Izraz nije nezgodno odabran. I zbilja to bijaše tek penjanje sa čestim poklizavanjem. U opće iz mnogobrojnih primjera može se lijepo osvijetliti, da Državinu versifikacija nije bila lak posao, niti je on uzimao na laku ruku, već je i u mislima i u obličju prve nacrte puno preradjivao, mnogo na njima pilio, brusio i gladio. Što prouzrokova u potonjim poetskim radovima Deržavina tolik pokret i napredak? Bez sumnje srećnije prilike, što ih napokon iščeka u Petrogradu, odrekav se vojenė službe te prešav u gradjansku, gdje mu se otvoriše izgledi na povoljnije društvene odnose te pruži zgoda, da samouk mnogo toga nauči i svoje obrazovanje usavrši. On priznaje to i sam. Isprva, govoraše, pozaimah teoriju iz Tredjakovskoga i nasljedovah Lomonosova. Hćah visoko letjeti, ali ne mogah izdržati; odabirah izraze kiteći se sjajem dikcije Lomonosovske. Od prilike od godine 1779. zaputih drugom stazom; pridržavajući se pravilâ Batteux i savjeta mojih prija-

teljâ Lvova, Kapnista, Hemnicera, uzeh više prianjati za Horacija« (VI. 442). Što govori teorija Batteux? Po toj teoriji zadatak je lijepih vještina da podražavaju prirodi, ali lijepoj prirodi (sr. Les beaux arts réduits à un même principe 1746, Cours des belles lettres 1747 — zajedno u Principes de Littérature 1747—55). Izvor i sućnost lijepih vještina traži Batteux u potrebi čovjekovoj, da se podigne iznad svagdanjosti. Umjetnost, kaže, odista je vezana na granice prirode, ali ona ne podražava prirodi samoj sobom, već »lijepoj« prirodi. A ova ne treba samo da je lijepa, već i primamljiva. Goethe prozva francuskog estetičara apostolom poluistinitog jevangjelja.

K uplivu načelâ Batteux svode se, rek bi, sjajne slike iz prirode, kojih u Deržavina upravo nema mnogo, ali je na njih potrošeno mnogo snage poetske; zatim prikazivanje dogadjaja vjerno prema prirodi i osobita prožetost duhom filosofskim. U jednoj odi, spjevanoj u to doba, pjesnik zaziva muzu, govoreći joj, da je »**подруга Флаккова и дщерь природою даннаго мнѣ смысла**« (družica Flakkova i kćerka danoga mi od prirode smisla) — dakle zdrav razum i filosofija eklektičarâ u žanru Horacijevu, to su njegovi ideali, njegovi savjetnici i vodji.

Na osvitku novog perioda, izazvana pomenutim prilikama, javiše se ove ode Deržavinove: Na smrt kneza Meščerskoga, Izvor (**ключъ**), Na rodjenje bagrenonosnog djeteta, Na odsustvo caričino u Bijeloj Rusiji, Na susjeda, i oda **Къ властителямъ и судьямъ**. Čitajući ove ode danas, ne nalazimo velike naslade: poučno rezoniranje, koje se napokon svodi na carpe diem, ne imponira nama, a pretjerano laskanje, koje izbija u odi na odsustvo caričino, niti je istinito niti opravdano, i ako su stihovi posve glatki. Što na pr. pjesnik kaže: neka ne zuji njegova lira od žalosti, što je dobrotvorka svijeta otišla iz njihove sredine, ili što priča, da je sva priroda osamljena i pusta — to su nesnosne hiperbole. Evo nekoliko stihova u tačnom prijevodu: »Pusti su dolovi, pusti gajevi, pusto je i u našim srcima. Kako sred duboke noći tišina drijema šumama, sva priroda tuguje . . . Da ne duvaju vjetrovi, da

ne žubore potočići, činilo bi nam se da gledamo obraz smrti.«*

Srećom smije se dodati, da je pjesnik i sam osjetio prekomjernost ovakvih stihova, i zato primjera, podobnih ovomu, nema odveć mnogo. Oda na rodjenje potonjega cara Aleksandra (12. dec. 1777.) strada mjestimice isto tako od pregonjenja te ako je istina, što Grot priča, da je opis zime u toj odi čitave generacije dovodio do zanosa, to ćemo mi, današnji ljudi, sa sažaljenjem ispovjediti, da ne dijelimo osjećaja naših predaka. I mi ćemo dopustiti, da je dosta zgodno kazano za petrogradsku zimu: »Sva je priroda drhtala od ljutitog starca, njegova je hladna ruka pretvorila zemlju u kamen«** ali nastavak već nije tako zgodan: »Bjegahu zvijeri u brloge, ribe sakrivahu se u dubinama, ptice ne smijahu pjevati, pčele ulijetahu u duplje«,*** a posvema mlitavi su ovi stihovi: »Od dosade (!) zaspaše nimfe sred pećina i šaša, satiri sakupiše se oko vatre da griju ruke.«†

---

* Пусты долы, пусты рощи,
Пустота у насъ въ сердцахъ,
Какъ среди глубокой нощи
Дремлетъ тишина въ лѣсахъ;
Вся природа унываетъ;
— — — — — —
Еслибъ вѣтры не дышали
И потоки не журчали,
Образъ смерти зрѣлся бъ намъ.

** Вся природа содрогала
Отъ лихого старика,
Землю въ камень претворяла
Хладная его рука;

*** Убѣгали звѣри въ норы
Рыбы крылись въ глубинахъ,
Пѣть не смѣли птичекъ хоры,
Пчелы прятались въ дупляхъ,

† Засыпали нимфы съ скуки
Средъ пещеръ и камышей,
Согрѣвать сатиры руки
Собирались вкругъ огней!

6.

Najznatnijom odom u životu pjesnikovu smatra se »Felica« (g. 1782.). I zbilja ovom odom stupa Deržavin, da kažemo, javno u službu carice Katarine II., on postaje bez svakih ugovora i dogovora njenim pridvornim pjesnikom, priznaje najglavnijim i najvišim zadatkom svoje poezije, da slavi caricu i njeno vrijeme, njena djela i njene pomagače. Sva vještina pjesnikova ogledat će se odsele u tom, umije li udesiti svoje rječite pohvale tako, da ne izbija suviše puko neiskreno hvalisanje, da še sačuva neka mjera u stvari. U mnogim odama bijaše Deržavin odista srećan, da postigne povoljan efekt, naročito u samoj »Felici«. U toj odi još i danas ništa ne vrijedja našeg estetskog osjećanja, carica se slavi pod prozirnom koprenom nježno, bez neugodna ulagivanja. Zgodno domislio se pjesnik, da ličnost caričinu zamijeni izmišljenom kćeri hana kirgiske orde — Felicom (to sjeća na jednu pripovijetku, što je carica napisa za svoje unuke). Pjesma počinje svečano kao mali epos invokacijom: »Bogopodobna carevno kirgiz-kajsacke orde, kojoj nesravnjena mudrost otkri vjerne tragove, po kojima će mlad carević Hlor uzaći na onu visoku goru, gdje raste ruža bez trna, gdje živi krepost — ona plijeni moj duh i um — udijeli mi savjete kako da je nadjem. Daj, Felico, upùtu, kako bi se sjajno ali pravično živjelo, kako bi se ukroćivali valovi strasti i na svijetu srećno bilo. Tvoj me glas izaziva, tvoj me sin prati, ali slab sam da za njima slijedim.«* Lijepa svojstva Fe-

---

* Богоподобная царевна
Киргизкайсацкія орды,
Которой мудрость несравненна
Открыла вѣрныя слѣды
Царевичу младому Хлору
Взойти на ту высоку гору,
Гдѣ роза безъ шиповъ растетъ,
Гдѣ добродѣтель обитаетъ,
Она мой духъ и умъ плѣняетъ,
Подай найти ее совѣтъ,

ličina (t. j. caričina) predočuju se u prostim primjerima, bez naduvenih fraza, u medjama čovječjih krepòsti. Tako se prije svega hvali njen prosti način života: »Ne podražavajući tvojim murzama često hodaš pješke, prosta jela dolaze na tvoj stol. Ne mareći za odmor, čitaš, pišeš pred nalojem, ispod tvoga pera razliva se blaženstvo samrtnicima. Ne igraš u karte, kao ja, od jutra do jutra. Ne voliš odveć maskarada, u klub ne stupa tvoja noga. Pazeći na običaje i obrede, ne praviš od sebe Don-Quijota. Ne sedlaš parnaskoga konja i ne hodaš k duhovima na sastanke, ne silaziš s prijestola na Istok.«*

Redom s pohvalom na Felicu dolazi prijekor lastovanju velikašâ, koji je upravljen na murzu (= ja): »A ja, prospav do podne, pušim duhan i pijem kafu, težatnik izvraćam u praznik, u himerama zanosim se svojom misli. Čas grabim plijen u

---

Подай Фелица наставленіе,
Какъ пышно и правдиво жить,
Какъ укрощать страстей волненіе
И счастливымъ на свѣтѣ быть.
Меня твой голосъ возбуждаетъ,
Меня твой сынъ препровождаетъ,
Но имъ послѣдовать я слабъ.

* Мурзамъ твоимъ не подражая
Почасту ходишь ты пѣшкомъ,
И пища самая простая
Бываетъ за твоимъ столомъ.
Не дорожа твоимъ покоемъ,
Читаешь, пишешь предъ налоемъ,
И всѣмъ изъ твоего пера
Блаженство смертнымъ проливаешь.
Подобно въ карты не играешь,
Какъ я отъ утра до утра.
Не слишкомъ любишь маскарады
А въ клубѣ не ступишь и ногой.
Храня обычаи, обряды,
Не донкишотсвуешь собой!
Коня парнасска не сѣдлаешь,
Къ духамъ въ собранье не въѣзжаешь,
Не ходишь съ трона на Востокъ —

Persijanca, čas obraćam strijele na Turčina; čas se zavaravam maštom da sam sultan, te strašim pogledom vasiljenu, čas, pomamiv se iznenadi za noševom, bjegam krojaču po kaftan ...«* Paralelnih primjera, u kojima se slikaju njihove mane, ima još u nekolikim strofama. Slike snimljene su sa života, te se suvremenici lako i domišljahu, u koga što smjera. To daje odi Deržavina čak neku pikantnost, koje mi danas više ne osjećamo. Dakako sve te strijele, naperene na pojedince iz caričina ili njoj dobro poznata društva, uveličuju tek kontrast, u kojem spram njih stoji krepost Felice (t. j. carice): »Tebi jedinoj, carevno, priliči da tvoriš iz tmine svjetlost, dvojeći skladno kaos na sfere, njihovom vezom da jačiš cjelinu. Samo ti možeš iz nesaglasice stvarati saglasnost, iz divljih strasti sreću.«**

Sada slijedi dugačak red njenih vrlina: ona gospoduje blago, milostivo, nagradjuje vrijedne i zaslužne i t. d. I pjesništvo stoji kod nje u milosti: »Mila ti je poezija prijatna, slatka i koristna, kao ljeti ukusni limonad!«*** Posljednja prispodoba ne ispade mu baš srećno!

---

* А я проспавши до полудни
Курю табакъ и кофе пью,
Преобращая въ праздникъ будни
Кружу въ химерахъ мысль мою.
То плѣнъ отъ Персовъ похищаю,
То стрѣлы къ Туркамъ обращаю,
То возмечтавъ что я султанъ
Вселенну устрашаю взглядомъ,
То вдругъ прельщаяся нарядомъ
Скачу къ портному по кафтанъ

** Тебѣ единой лишь пристойно,
Царевна, свѣтъ изъ тьмы творить;
Дѣля хаосъ на сферы стройно
Союзомъ цѣлость ихъ крѣпить;
Изъ разногласія согласье
И изъ страстей свирѣпыхъ счастье
Ты можешь только созидать.

*** Поезія тебѣ любезна
Пріятно сладостна полезна,
Какъ лѣтомъ вкусный лимонадъ.

Pjesnik hvali Feličinu ljubav k istini. Sada je došlo vrijeme, gdje se smije čak govoriti i pisati o Felici (carici): »Može se, ne bojeći se kazne, i ne piti za objedom u zdravlje careva! Može se u retku na imenu Felice čak ispravljati griješka, može se od neopreznosti baciti njen portret na zemlju!«* I razna druga poniženja predjašnjih vremena sada su, kako oda ističe, dokinuta. Napokon pominju se njena slavna djela i njeni akti milosti, iskazani ruskomu narodu.

Kad pomislimo, kakovom su suhom ozbiljnošću prije toga gradili ode, lako ćemo vjerovati, da je publika bila upravo zapanjena, naišav u toj svečanoj, carici naznačenoj odi čak na šalu i humor. Lako ćemo vjerovati, da je istina što se priča, da je pjesnik isprva samo prijateljima pokazivao svoju odu, docnije razglasi se o njoj preko Kozodavljeva. God. 1782. bi naštampana u »Sobesjedniku« s opazkom redakcije, da je to prijevod — s arapskoga.

Carstveni dar, kojim bi pjesnik »prijatno iznenadjen«, ponuka ga da napiše odu »Благодарность Фелицѣ«. Oda je bogata, gotovo i prepuna sjajnih opisa iz prirode. S istim momentima stoji u vezi takodjer oda »Видѣніе мурзы«, kojom se pravda pred caricom i publikom radi svoje »Felice«. Pjesnik uobražava si, da mu se u noći prikazao sjajan ženski lik (Felica), koreći ga ovako: »Ako poezija nije buncanje, već višnji dar bogova, tada se ovaj dar božji ne smije upotrebiti na što drugo van na čast njima i na poučavanje njihovim putovima, a ne na laskanje i trošnu pohvalu ljudsku. Gospodari svijeta isto su ljudi, i u njih ima strasti, i ako su im ovjenčane glave. Otrov ulagivanja udi i njima ne redje. A gdje nisu pjesnici ulizice?«**

---

* И казни не боясь въ объдахъ
За здравіе царей не пить!
Тамъ съ именемъ Фелицы можно
Въ строкѣ описку поскоблить
Или портретъ неосторожно
Ея на землю уронить . . .

** Поэзія не сумасбродство когда
Но вышній даръ боговъ, тогда

U tim godinama (g. 1784.) sastavi Deržavin znamenitu odu »Bog« (Богъ). On sam pripovijeda, da je već od god. 1780. jednako u mislima nosao taj predmet, ali istom g. 1784., ostaviv senatsku službu, odputova u februaru, pod izlikom da će u Bijelu Rusiju na svoja imanja, u Narvu te ondje u maloj sobici, koju si najmio kod njemačkih domaćina, izvede svoj plan. Taj predmet bijaše u ono doba vrlo popularan. Gotovo svaki lirski pjesnik pokuša na toj temi svoju sreću, čak Voltaire pisa u mladosti Le vrai dieu. Grot dokaza, da i u ruskoj literaturi dolazi nečija oda Богъ već od g. 1777., da je pjesnik Knjažnin g. 1780. spjevao »стансы Богу«, da je iste godine izašla oda »Вѣчность«; povrh toga g. 1779. bješe prevedena Hallerova oda »Ewigkeit«, g. 1782. Kleistova rapsodija »an die Gottheit«. Sve te ode nadmaši tvor Deržavinov, kad ne bi čim drugim, a to ogromnim utiskom, koji se odrazi na njegovim suvremenicima. Slava Deržavinove ode raširi se u brzo po svoj Rusiji i daleko preko njenih granica, prevedoše je na mnoge jezike (neki Poltaracki dokaza posebnom knjižicom, da je na francuski jezik 15 puta prevodjena!). Ima i latinski prijevod.* Jednom (g. 1811—13.), kad ruski kapetan Golovnin dopade japonskog sužanjstva, umoliše ga da im nešto napiše; on napisa po pameti odu Deržavina, koju s njegovim pomoću prevedoše na japonski jezik. Japonski prijevod napisan bi na

---

Сей даръ боговъ лишь къ чести
И къ поученью ихъ путей
Выть долженъ обращенъ, но не къ лести
И тлѣнной похвалѣ людей.
Владыки свѣта — люди тѣ же,
Въ нихъ страсти, хоть на нихъ вѣнцы
Ядъ лести имъ вредитъ не рѣже,
А гдѣ поэты не льстецы?

[1] Naša literatura ima nekoliko prijevoda ove ode, jedan je, što ja znam, od Ivana Trnskoga, štampan u »Nevenu« g. 1854. (br. 51.), drugi od Stj. Španića u »Prosvjeti« od g. 1893. (br. 3.), treći od R. I. Odavića u biogradskom »Делу« od g. 1895. (u 2. knjizi), a bit će još koji, kojega ja ne znam.

dugačkoj atlasnoj vrpci i poslan caru. Odatle nasta priča, da ima i kitajski prijevod u Pekingu.

Oda »Bog« spada svakako medju najbolje proizvode Deržavinove svečane lirike, nekim mjestima podsjeća na Klopstoka, Hallera i Younga, ipak po odzivu Grotovu ne dolazi to srodstvo od neposrednog podražavanja, već od nesaznanih uspomena, što se radjaju u pameti, kada se zamišlja obrada predmeta, o kojem su već drugi mnogo pisali. U današnjih čitalaca gubi predmet mnogo od svoje intensivnosti već sam sobom, a i oblik mjestimice čini se težak. Crte Sikstinske Madonne nijesu još toliko poblijedjele, koliko stihovi Deržavinove ode. Ona slavi ideju Boga u jedanaest kitica. Da privedemo kiticu drugu: »Kad bi i mogao visoki um izmjeriti duboki ocean, izbrojiti pijesak i luče planeta: tebi opet nema ni broja ni mjere. Prosvijećeni duhovi, od svjetlosti Tvoje rodjeni, ne mogu dokučiti sudbina tvojih; samo misao smije se uznijeti do Tebe, ali u Tvojem veličju iščezava, kao mig u vječnosti.«*

Oda Deržavinova izazva mnogo podražavanja. Dmitrijev napisa »**Гимнъ Богу**«, Karamzin »**Пѣснь божеству**«, Izmailov »**Пѣснь Богу**«, Merzljakov »**Гимнъ непостижимому**«, Žukovski prevede odu na francuski jezik, i t. d. O tom, kako osudi ovu odu Mickiewicz, kazat će se niže.

Godine 1784. bude Deržavin imenovan gubernatorom u Olonec (on je na Kazan računao), ali ni ovdje mu nisu dani tekli svagda ugodno. Neprilikama bijaše uzrok njegov opori,

---

* Измѣрить океанъ глубокій
Сочесть пѣски, лучи планетъ,
Хотя и могъ бы умъ высокій,
Тебѣ числа и мѣры нѣтъ.
Не могутъ духи просвѣщенны,
Отъ свѣта Твоего рожденны,
Изслѣдовать судебъ твоихъ;
Лишь мысль къ Тебѣ взнестись дерзаетъ, —
Въ Твоемъ величьи исчезаетъ
Какъ въ вѣчности прошедшій мигъ.

vlastoljubni karakter; nikako se nije mogao slagati sa svojim načelnikom. Tužbe letjele bi u Petrograd čas s jedne čas s druge strane. Naudiše njegovu ugledu još i ludorije njegovih ljudi. Jednom dovede netko mlada medvjeda iz Deržavinove kuće u sud te pozva činovnike, da pozdrave svoga novoga drugara, Mihaila Ivanoviča (običan je nadimak za medvjeda — **Мишка**). Protivnici razglasiše tu ludoriju, kao nepoštovanje svetinje sudske, žalba stiže čak do Petrograda. Vjazemski kaza u senatu: Čujte, gospodo, kako se naš slavni stihotvorac vlada kao gubernator! on čini medvjede predsjednicima suda!

Iz Petrozavodska, sjedišta Olonecke gubernije, bude Deržavin premješten (g. 1786.) u Tambov. Ovdje osta tri godine. Ali i tu ponavljahu se iste pogreške. On uradi odista mnogo dobra (podizaše škole, osnova tipografiju i t. d.), ali napokon zavadi se i tu sa svojim višim načelnikom, namjestnikom Gudovičem, bude odazvan te čak stavljen pod sud, god. 1789. Nastupiše vrlo kritični dani za pjesnika, kada u Moskvi stajaše pred senatom kao okrivljenik. I ako se ne da sasvim opravdati, može se u njegovim prilikama, gdje mišljaše, da nije ništa skrivio, barem donekle oprostiti, što se sjetio svog oružja, svoje poezije, te naumio muzom predobiti na svoju stranu mogućnike, kao Potemkina, pa i samu caricu. Ovako posta oda »**Побѣдителю**« (t. j. Potemkinu, pobjediocu kod Očakova), na osnovi psalma 90-ga. U njoj nema iskrena oduševljenja, nema velika poetskog uzleta; pjesnikova duša ne bijaše prema tomu ugodjena. Bolje pristajaše tadašnjoj situaciji parafraza i prerada psalma 103-ga, pod naslovom »**Величество божіе**«. Najbolje ipak ispade mu oda »**На счастье**« (Na sreću), puna dosjetljivih natucanja na razmjere političke i nježnih pohvala na caricu — iz dna joj odaziva se molba (na »sreću«, drugim riječima na caricu) za milost i zaštitu: »Uslišaj, uslišaj me, srećo, te kako sunce kroz buru i oluju, tako i ti pogledaj na mene, molim te umiljeno. Ta ti si svemogućna i silna, tvoriš dobro iz samih zala. Od tvoje božanske desnice gudalo gudi glasom ćemaneta a pran[illegible]n

se vije u vitice.«* Ovdje se pod gudalom cilja na Gudoviča i pod pramenom na Bezborodka.

Kad bi sreća htjela da prija, on bi živio evo ovako: »Živjet ću u bogatom domu, povisit ću se u činu i znatnim brakom umiješat se u rod Horacijev. Perom ću mojim školničkim uznijeti se više razuma te postav nezahvalnim tebi klicat ću na gozbama: Beatus brat moj, koji sam sebi volovima ore ili svoja stada pase.«** I ova je kitica puna bodljika protiv nekoga Zavadovskoga, koji se bogato oženio te kao sekretar grofa Rumjancova sastavljao nadute izvještaje, a za raskošnim stolom Beatus ille deklamirao. Napokon vraća se pjesnik još jedan put na svoj položaj te govori »sreći«: »Vajmeh, jošte se, srećo, ne obazireš na moju molbu. Prezireš moje zavjete. Vidi se, nijesam ti povoljan. No živjela ti na mekanim sofama ili u zlatnom kraju, slušaj: šapni svojim ljubimcima, da je moje spokojstvo u meni.«*** Tako baš ravnodušan, kako

* Услышь меня, о Счастьо,
И солнце, какъ сквозь бурь ненастье
Такъ на меня и ты взгляни;
Прошу, молю тебя умильно,
Мою ты участь премѣни.
Вѣдь всемогуще ты и сильно,
Творить добро изъ самыхъ золъ.
Отъ божеской твоей десницы
Гудокъ гудитъ на тонъ скрипицы
И вьется локономъ хохолъ.

** Жить буду въ теремѣ богатомъ,
Возвышусь въ чинъ и знатнымъ бракомъ
Горацію въ родню причтусь;
Перомъ моимъ славношколярнымъ
Разсудка выше вознесусь
И ставъ тебѣ неблагодарнымъ
»Beatus братъ мой на волахъ
Собою самъ поля орющій
Или стада свои пасущій«
Я буду восклицать въ пирахъ.

*** Увы, еще ты не внимаешь,
О счастіе, моей мольбѣ.

se ovdje hoće da prikaže, pjesnik nije bio; naprotiv on je upravo strepio za svoju sudbinu, koja napokon svrši srećno: sudom bude opravdan. Vrativ se u Petrograd, spjeva pjesmu »Праведный судія«, kao nov program svojega života. Carica primi ga u Carskom selu vrlo milostivo, ali nove službe ne dobi odmah. I opet uteče se k iskušanom oružju, k — ulagivanju. Književni plod tog koraka ogleda se u odi »Изображеніе Фелицы« — to je čitav himnus na carevanje Katarine II., pjesma vrlo dugačka, u 58 kitica! Laskanje ugodi carici. Njen novi favorit Zubov, kojemu se pjesnik već primakao bio, dobi nalog, da ga odlikuje pozivima i ljubaznim susrećama. Ovakovo držanje znamenitog odotvorca ne nadje svagdje odobravanja. Kapnist, inače njegov dobri prijatelj, napisa »Rafaelov odgovor pjesniku Felice.« Deržavin, podražavajući obrascu Anakreontovu, poziva u svojoj odi poetski Rafaela, da mu naslika lik Felice. Oda završuje ovom kiticom: »No, Rafaele, što ti pišeš, gdje si, koga si naslikao? Ne na platnu, ne u bojama dišeš, nijesi oživio metala: u srcu nazirem alemkamen goru, na njemu božanstvene crte sjaju pred zadivljenim pogledom, na njemu u lučama jesi ti Felica.«*

Kapnist podsmijeva se u svom odgovoru, da Rafael neće da slika lik te završuje ovako: »Nisam dakle namjeran dati tebi njena portreta ni slike njenih djela; a ti ako si uvjeren,

---

Мои обѣты презираешь,
Знать, не угоденъ я тебѣ.
Но на софахъ ли ты пуховыхъ
Иль въ золотой живешь странѣ,
Внемли: шепни твоимъ любимцамъ:
Спокойствіе мое во мнѣ!

* Но что, Рафаель, что ты пишешь,
Кого ты, гдѣ изобразилъ?
Не на холстѣ, не въ краскахъ дышешь,
И не металлъ ты оживилъ:
Я въ сердцѣ зрю алмазну гору,
На немъ божественны черты
Сіяютъ изступленну взору,
На немъ въ лучахъ — Фелица, ты!

da možeš ta čudesa živo naslikati, eno ti pred tobom kičice i boja: slikaj čarobnom rukom to što si umio prekrasno izreći.«*

Samo se kaže, da prigovor nije smio biti oštriji, ako se htjelo da bude naštampan u tadašnjim ruskim izdanjima; dosta je već i to, da se u opće nešto prigovaralo, makar u šali.

Deržavin napisa u to vrijeme podužu pjesmu (39 kitica) »**На коварство французскаго возмущенія и въ честь князя Пожарскаго**«, gdje se malo govori o francuskoj revoluciji, već tu ima općih razmatranja o opasnosti podmuklih ljudi i opadača, kod kojih je pjesnik ciljao na svoje protivnike još od zadnje tužbe. Oda na zavojevanje grada Izmaila (**На взятіе Измаила**) prosu se opet zlatnim daždem u pjesnikovo krilo: briljantima ukrašena kutica u vrijednosti od 2000 rubalja i lična blagodarnost caričina bijahu nagradom za njegove s velikim patosom sastavljene stihove, u kojima je nama danas najsimpatičnije ono mjesto, gdje se mirna i hladna, ali neodoljiva hrabrost ruskog vojnika slika u nekoliko krasnih stihova: »Sretala ih gomila blijedih smrti, škrgutao protiv njih pakao zjalom svojim, oni idu naprijed kao gromovi, sakriveni u oblacima, kao podignute puste gore: pod njima je jauk, za njima dim. Oni idu naprijed dubokim mukom u mračnoj strašnoj tišini ne mareći za se, za svoj udes — —«**

---

* Итакъ Фелицына портрета
Ни же картины дѣлъ ея
Тебѣ доставить не намѣренъ;
Когда жъ ты въ способахъ увѣренъ;
Тѣ чуда живо написать,
То кисть и краски предъ тобою:
Пиши волшебною рукою,
Что столь красно умѣлъ сказать.

** Смертей ли блѣдныхъ полкъ встрѣчаетъ
Иль адъ скрежещетъ зѣвомъ къ нимъ,
Идутъ — какъ въ тучахъ скрыты громы,
Какъ двигнуты безмолвны холмы,
Подъ ними стонъ, за ними дымъ.

God. 1791. Deržavin posta kabinetskim sekretarom Njenog Veličanstva. U to doba vratio se Potemkin, pobjedilac »tavričeski« u Petrograd, kako docnije govorahu »зубы дергать« (da vadi zube), t. j. da istisne Zubova, što mu ne podje za rukom. Deržavin, koji se već dobro pazio sa Zubovim, nadje se u smetnji, kad mu Potemkin ponudi da opiše praznik, što ga on dao u slavu carice u tako zvanom »Tavričeskom« dvorcu. Pjesnik odazva se doista pozivu, ali njegovo »Описаніе торжества въ домѣ князя Потемкина по случаю взятія Измаила«, napisano dijelom u stihovima, dijelom u prozi, ne ugodi ni Potemkinu kao što ni danas nama se ne svidja. Doskora umrije Potemkin, u oktobru 1791. godine. Tada se i Deržavinova muza prenu iz mrtvila, on podiže svojemu nekošnjemu zaštitniku, znamenitomu ruskomu velmoži, spomenik trajniji od kamena i mjedi u odi »Vodopad«. Oda ima 74 strofe šestoredne, iz nje odsijeva mjestimice osijanska grandioznost slika i prizora. Počinje opisom slapova na rieci Suni, što se izlijeva u Oneško jezero. Taj je prizor pjesnik vidio svojim očima još godine 1785.:

»Alemgora prosipa se sa visina niz četiri stijene, bezna biserja i srebra ključa u nizini, izbijajući u vis, stoji sinji stub brizgova, daleko u gori šum šumi. Šumi i sred gustoga borja gubi se u česti. Zrak sunčani blista kroza struju brzo, pod libavim svodom drveća prelijevaju se valovi kao snom zastrti, te se vuku kao mlječna rijeka«.* I tako dalje još u pet strofa

Идутъ въ молчаніи глубокомъ,
Во мрачной, страшной тишинѣ,
Собой пренебрегаютъ, рокомъ — —

* Алмазна сыплется гора
Съ высотъ четырмя скалами,
Жемчугу бездна и сребра
Кипитъ внизу, бьетъ вверхъ буграми.
Отъ брызговъ синій холмъ стоитъ,
Далече ревъ въ лѣсу гремитъ.
Шумитъ — и средь густого бора
Теряется въ глуши потомъ.

opisuje se ozbiljna i grozna sjeverna priroda. Fantazija pjesnikova vidi starca:

»U toj užasnoj krasoti prirode pod naklonjenim kedrom vidim na šuplju panju, koji se s gorske stijene nadnesao nad plahovite vode, sjedoglava starca, kako se na ruku podnimio.«* Taj je starac Rumjancov. On razmišlja i umuje u nekoliko kitica o sujeti i ispraznosti ovoga svijeta, o kratkovječnosti moći i slave i najsilnijih ljudi: »Reče — i u tihi zaveze se san, Morfej prekrili ga svojim krilom.«**

I opet se u velikim potezima (u tri kitice) crta oktobarska noć na visokom sjeveru kod slapova. Starac vidi u snu najprije sjaj pobjedonosna vojskovodje i mahom zatim ustaje pred njim lik u crno zavijene žene s kosom u ruci. Stupajući mimo njega, podvikuje mu: проснись (probudi se). Starac probudjuje se i govori, da taj san sluti na smrt jednog slavnog vojskovodje. Dolaze refleksije o slavnoj smrti slavna vodje. Iznovice osijanovska slika: »Tko hoda onamo po visovima, ogledajući se kao mjesec u crne vode? Čija sjena hiti po oblacima u gornja zračna obitališta? Na tamnom čelu i pogledu sjedi duboka misao u magli. — — — Čije truplo leži, kao magla na rasputici, u tamnim njedrima noći? Prosta rubina pokriva preponu, dvije mangure oči, k hladnim su prsima

---

Лучъ чрезъ потокъ сверкаетъ скоро;
Подъ зыбкимъ сводомъ древъ, какъ сномъ
Покрыты, волны тихо льются,
Рѣкою млечною влекутся.

* Подъ наклоненнымъ кедромъ внизъ
При страшной сей красѣ природы
На утломъ пнѣ, который свисъ
Съ утеса горъ на яры воды,
Я вижу — нѣкый мужъ сѣдой
Склонился на руку главой.

** Онъ рекъ — и тихимъ позабылся сномъ
Морфей покрылъ его крыломъ.

pritisnute ruke, usta otvorena muče!«* To je dakako — »великолѣпный князь Тавриды«, on leži mrtav usred ruske stepe; njemu su posvećeni stihovi, što naprijed slijede.

»Vodopad« je čitava epopeja, svedena u obličje jedne ode. U tom su, kako Gogolj kaže, svi drugi pjesnici, kad se isporede s Deržavinom, pravi Pigmeji. U toj pjesmi kao da je i priroda grandioznija od ove vidljive, i ljudi silniji od običnih, a naš svakidanji život u sravnjenju s nacrtanim ovdje kao da je mravinjak, koji gmiže negdje daleko dolje.

Deržavin nije umio za dugo ostati kod carice u milosti. Kažu, da je Katarina II. očekivala, da će pjesnik sada istom pravo nastaviti svoje pohvale. On opet priznaje otvoreno, da je visoki ideal carice u njegovim očima zbog opasne blizosti mnogo postradao. Nas izmiruje s pjesnikom i njegovim više istaknutim slaboćama značaja ova odvažnost, što u napredak nije tražio nove poetske slave u panegirskom pravcu. Pjesniku meću u usta stih »Боговъ пѣвецъ не будетъ никогда подлецъ«, ili kako se kaže u jednom njegovom epigramu: »Uhvatili glasitu ptičicu te stišti je rukom: a ona mjesto pjevanja pišti, jadnica, ma da joj jednako govorahu: pjevaj, ptičice, pjevaj!«**

---

* Но кто тамъ идетъ по холмамъ
Глядясь какъ мѣсяцъ въ воды черны?
Чья тѣнь спѣшитъ по облакамъ
Въ воздушныя жилища горны?
На темномъ взорѣ и челѣ
Сидитъ глубока душа въ мглѣ.
— — — — — — —
Чей трупъ, какъ на распутьи мгла,
Лежитъ на темномъ лонѣ нощи?
Простое рубище чресла,
Два лепта покрываютъ очи,
Прижаты къ хладной груди персты,
Уста безмолвствуютъ отверзты!

** Поймали птичку голосисту
И ну сжимать ее рукой:
Пищитъ бѣдняжка вмѣсто свисту,
А ей твердятъ: пой птичка пой!

Hrapovicki, sekretar caričin, pisa jednom Deržavinu, natucajući na njihovu zajedničku neslobodu, ovako: »Dostojni su, da se glasno pohvale, slavni Požarski, Minin, Dolgorukov i za Dunavom hrabri Petar, no djela Zubova nisu slavna, a i Potemkine možeš zapretati u tamni kut. Tvojom stvaraćom rukom i jarkom krasotom stihova valja da se proslave čestiti, veliki, mudri i pravedni ljudi; koga slijepi slučaj usreći, tog ostavi u vječitom zaboravu«. Deržavin, na pola priznavajući svoje grijehe, pravda se ovako: »Oprosti, druže, ako sam koji put koga laskavo opjevao, ali danas ne bi bilo častno sakrivati, koga sam već jednom ushvalio. Za riječi neka me satirik slobodno prekori, ali za djela neka me počituje.«*

Istu je misao ponovio pjesnik u ovim riječima: »Ti ćeš me i sam sa vremenom osuditi za magloviti tamjan, ali za istinu poštovat ćeš me.«**

Za odštetu, što je bio uklonjen od intimne blizosti caričine — ima anekdota, da se pod kraj sama carica upravo bojala pjesnikove zlovolje — posta Deržavin g. 1793. senatorom.

---

* Достойны громкой славы звуковъ
Пожарскій, Мининъ, Долгоруковъ,
И за Дунаемъ храбрый Петръ;
Но Зубовыхъ дѣла не громки
И спрячь Потемкиныхъ въ потемки.
Твоею творческой рукою
И пышною стиховъ красою
Достойныхъ должно прославлять;
Но случаемъ слѣпымъ счастливыхъ
Въ забвеньи вѣчномъ оставлять.
— — — — — — — —
Извини жъ, мой другъ, коль лестно
Я кого здѣсь воспѣвалъ;
Днесь скрывать мнѣ тѣхъ безчестно,
Разъ кого я похвалялъ.
За слова — меня пусть гложетъ,
За дѣло — сатирикъ чтитъ.

** Ты самъ со временемъ осудишь
Меня за мглистый фиміамъ,
За правду жъ чтить меня ты будешь.

Povišenje u časti ne prida nova ni višega poleta njegovim odama. U odama »Šetnja po carskom selu« 1791. i »Drugomu susjedu« 1791. — ova je posljednja »pendant« k odi »prvomu susjedu«, ali tu nema humora, što je ondje izbijao — ne nalazimo ništa ni u obličju ni u mislima, što bi ih osobito preporučivalo. Oda »Na umjerenost« drži se pravca filosofije Horacijeve — napisana je brzo nakon njegova naznačenja za senatora. I oda »Kolesnica« (1793.), što se bavi francuskom revolucijom, dosta je trivijalna i plitka u presudama. Nema ništa spomena vrijedna ni u odama »Мой истуканъ« (Moj kip 1794.) i Вельможа (1794.), ni u odi »Na osvojenje Varšave« (1794.). Oda pjesnika Dmitrijeva na isti dogadjaj svidje se bolje i samoj carici. Ona čak ne dopusti, da se stihovi Deržavina, već naštampani, predadu javnosti. Zbog riječi, upravljenih na Suvorova »Тронъ подъ тобою, корона у ногъ, царь въ полону« (Prijestol je pod tobom, kruna pred nogama, car u plijenu) naljuti se carica, žaleći se, da su to izrazi jakobinizma francuskih buntovnika!

Mimoišav druge pjesme ovog doba da istaknemo samo još imitaciju Horacijeve ode »Exegi monumentum aere perennius«, koja nosi natpis Памятникъ. Na pjesnika protežu se ova mjesta: »I slava će moja rasti ne venući, dok bude slovenskoga roda u vasiljenoj. Glas o meni raširit će se od Bijeloga mora do Crnoga; gdje Volga, Don, Neva i Ural s Rifeja teče, svak će pamtiti medju nebrojenim narodima, da sam ja iz neznani tim izašao znamenit, što sam prvi smio u zabavnom ruskom slogu razglašivati kreposti Felice, sa srdačnom prostotom govoriti o Bogu, te istinu kazivati carevima s osmješkom«.*

* И слава возростетъ моя, не увядая,
Доколь славяновъ родъ вселенна будетъ чтить.
Слухъ пройдетъ обо мнѣ отъ Бѣлыхъ водъ до Черныхъ,
Гдѣ Волга, Донъ, Нева, съ Рифея льетъ Уралъ,
Всякъ будетъ помнить то въ народахъ неисчетныхъ,
Какъ изъ безвѣстности я тѣмъ извѣстенъ сталъ,
Что первый я дерзнулъ въ забавномъ русскомъ слогѣ

On sam prozva sebe jekom slave carice Katarine. »Pod tvojim će imenom ona ostati glasovita. Ti ćeš živjeti svojom slavom a ja tvojom jekom. I ako u grobu još ću govoriti.«*

Na prekrasnom spomeniku carice Katarine u Petrogradu, kojega ne krase konji već ljudi, nadje svoje mjesto i zastupnik muza, njen literarni paladin.

U posljednjim godinama vladanja carice Katarine, kada ozbiljna muza Deržavinova poklopi krila, napisa nekoliko izvrstnih prigodnih pjesmica, u kojim se govori od srca k srcu. Takova je pjesmica »Lasta« (Ласточка) od g. 1792. Docnije, nakon smrti pjesnikove prve žene (1794.), dodano je na kraju šest stihova, kojima je smisao pjesmice pomjeren. Bez ovoga dodatka opisuje se tek život malene laste vrlo lijepo i istinito, nježnim i umiljatim riječima, kojih se muzikalnost gubi u svakom nepoetskom prijevodu. Pjesnik pozdravlja malu ljetnu gošću, što po krovovima cvrkuće ili nad gnjezdašcem pjeva, pomahujući krilcima, ili dižući se u vazduh smjele krugove čini, ili pruživši se po zraku pliva.** Kad se ovako podiže u visine, ona gleda mnoge krasote i divote, ali i mnoge nevolje sustižu

---

О добродѣтеляхъ Фелицы возгласить,
Въ сердечной простотѣ бесѣдовать о Богѣ,
И истину царямъ съ улыбкой говорить.

* Подъ именемъ твоимъ громка она пребудетъ,
Ты славою, твоимъ я эхомъ буду жить.
Въ могилѣ буду я, но буду говорить.

** О домовитая ласточка
О милосизая птичка,
Грудь краснобѣла, касаточка,
Лѣтняя гостья, пѣвичка!
Ты часто по кровлямъ щебечешь,
Надъ гнѣздышкомъ сидя поешь;
Крылишками движешь, трепещешь,
Колокольчикомъ въ горлышкѣ бьешь.
Ты часто по воздуху вьешься
Въ немъ смѣлые круги даешь
Иль стелешься долу, несешься
Иль въ небѣ простряся плывешь.

je: »Ti vidiš raskošnog ljeta hram, no vidiš i crne bure i nastupak dosadne jeseni, te se sakrivaš u podzemne rupe, studeći zimi kao led. Bez disanja ležiš u mraku. No kako grane proljeće i rumena ruža dahne, ustaješ i ti oda sna samrtnoga, ustaješ, otkrivaš zjenice i piješ nove zrake života . . .«*

Ovim je stihovima prišiven dodatak, dosta mlitav, kojim pjesmica prelazi u alegoriju, kao da se u lastavici pjesniku javlja pokojna žena: «Dušo moja, ti gošća svijeta, nisi li ti ova pernata ptičica? Uspjevaj besmrtnost, liro, ustat ću, ustat ću i ja; i u beskraju zrakova hoću li uvidjeti tebe, Pljeniro?«**

Jednako dirljivim akordima zvuči pjesma »Prizivanje i pojava Pljenire« (**Призыванiе и явленiе Плѣниры**). Pod ovim imenom pjesnik pominje svoju pokojnu ženu. Njegova fantazija sastavila si sliku, da će mu se pokojnica ukazati: »Dodji k meni, Pljeniro, u blistanju mjeseca, u disanju zefira, u mraku tišine. Dodji u podobi sjene, u mašti ili lakom snu, te sjedni meni na koljena i privij se srcu momu i t. d.«***

---

* Зришь лѣта раскошнаго храмъ,
Но видишь и бури ты черны,
И осени скучной приходъ
И прячешься въ бездны подземны,
Хладѣя зимою какъ ледъ.
Во мракѣ лежишь бездыханна.
Но только лишь придетъ весна,
И роза вздохнетъ лишь румяна,
Встаешь ты отъ смертнаго сна.
Встанешь, откроешь зѣницы
И новый лучъ жизни ты пьешь;
Сизы расправя косицы
Ты новое солнце поешь.

** Душа моя, гостья ты мiра,
Не ты ли перната сiя?
Воспой же безсмертiе, лира,
Возстану, возстану и я;
Возстану — и въ безднѣ эѳира
Увижу ль тебя я, Плѣнира?

*** Приди ко мнѣ Плѣнира
Въ блистанiи луны,

Pjesmica »Мечта« (mašta, fantazija), što pominje njegove zaruke s drugom ženom, isto je tako nježno napisana. Bog ljubavi izbija na vatri iskre: »Stoji rijeka varnicâ, što padaju ispod njegovih ruku, goreći u tami, a ruže obasjavaju lice kao jutrenja zora. Jedna se iskra odvojila i na moje prsi pala, ona se uvriježila meni u srce, u dušu, i nisam smio dahnuti...«*

Uz taj žanr poezije, koji tada zvahu anakreonskim, stao Deržavin pristajati negdje oko god. 1791., kako se čini, podavajući se donekle uplivu svoga prijatelja Lvova, koji je upravo i sam gotovio za štampu prijevod Anakreona. Taj je i izišao g. 1794. pod nazvanjem »Анакреонъ«. Ovoj lakoj vrsti stihova spada još mnogo pjesama Deržavinovih, medju kojima su spomena vrijedne »Poziv na objed«, »Gostu« i druge. Za dokaz, da su i njegovi prijatelji dijelili s njime ovakve sitnije zabave, navest ćemo primjer, kako je pjesnik Kapnist, ne odabravajući u svemu poetski oblik njegove »Laste« (stihovi ne bijahu mu dosta pravilni), dotjerao je u gladje i pravilnije jambe, pridržav gotovo svagdje riječi Deržavina.

7.

Sa smrću carice Katarine, moglo bi se reći, završuje ili bar ne bi bilo s gorega da je se završila poetska radnja Der-

---

Въ дыханіи зефира,
Во мракѣ тишины!
Приди въ подобьи тѣни
Въ мечтѣ иль легкомъ снѣ
И сѣдши на колѣни
Прижмися къ сердцу мнѣ.

* Рѣкою искры упадали
Изъ рукъ его, во тмѣ горя
И розы по лицу блистали
Какъ утренная заря...
Одна тутъ искра отдѣлилась
И на мою упала грудь,
Мнѣ въ сердце, въ душу заронилась,
Не смѣла я дохнуть.

žavina. Sa carem Pavlom nastupiše druga vremena, pomoliše se novi ljudi. Mudro bi bilo, da je sada pridvorni pjesnik katarininskih vremena mukom zamuknuo. Ali i Deržavin spada u red ljudi, kojim je dug život oštetio glas. Do skora iza nastupa na prijestol cara Pavla nekoliko neoprezno izuštenih riječi našega pjesnika navukoše na-nj tešku uvredu. Na žalost u njega se ne nadje dovoljno duševne jačine, da pregori bol s dostojanstvom, već se i opet u nezgodan čas sjeti svoga starog sredstva, te smisli umilostiviti cara svojim stihovima. Ovako se rodi oda na novu godinu 1797., — slabo čedo poetskog duha, koji je već nešto klonuo, i jošte slabije svjedočanstvo karaktera. A da su se vremena silno promijenila, iskuša do mala pjesnik još i na drugi način. Pod zaštitom Šuvalova trebalo je da g. 1797. izadje zbirka Deržavinovih pjesama. Cenzura ne dopusti izdanja bez kojekakvih promjena u tekstu. Ode »**властителямъ и судьямъ**« ne htje nikako ni propustiti. U znamenitoj »Felici« tražilo se od pjesnika, da izostavi neka mjesta, n. pr. ove riječi, metnute u usta carici: »**Самодержавства скиптръ желѣзный моей щедротой позлащу**« (Gvozdeni sceptar samodržavnosti pozlatit ću mojom darežljivosti). Deržavin ne prista na zamjenu ovih riječi drugima, makar da je sam car izjavio o tom želju. Izdanje od g. 1798. pokazuje — prazno mjesto.

Uvjeriv se, da su bespovratno minula Feličina vremena, stao pjesnik ogledati se za drugom poetskom gradjom. Nešto mu je davahu slavne pobjede Suvorova u Italiji, kao znameniti prijelaz preko Alpa; u tim ozbiljnim odama izbija sve jače upliv osianizma. Nešto opet nastavljaše žanr anakreonski, to podražavajući upravo Anakreonu i drugima, kao Horaciju, to izvodeći originalne motive. Sam Bjelinski, strogi probirač, priznaje, da medju ovim pjesmicama ima po gdjekoja zlatna grudvica, dokaz talenta. Ukazat ćemo na pjesmicu »**Варюша**«, dražestnu stvarčicu, koja prostotom i gracijom doziva u pamet liriku prostonarodnu, ili pjesmice velikana Goethe. Isto je tako plastično prikazan narodni ples ruskih djevojaka: pjesnik veli, da bi sam Anakreon, da ih vidi, na časak zaboravio svoje grčke ljepote.

Medju ozbiljnim i opširnim pjesmama ovog posljednjeg perioda ističe se najviše oda »Безсмертіе души«. Njen početak, prve dvije kitice, spjevao je već god. 1785. u Petrozavodsku, dovršena je istom g. 1796—97. Krug ideja mnogo napominje odu na Boga.

Kitica 3.: »Duh tanki, mudri, silni, koji je u jedan hip ovdje i ondje, leteći brže od munje, svagda, svagdje, ukupno i sav. Neopsežljiv, nevidljiv, sadržan nedokučivo u želji, u pameti, u umu, živući i u meni i izvan mene.«*

Kitica 4.: »Duh, vrstan osjećati, razabirati, sve znati, suditi i zaključivati, kao lak prašak tako i ogromni svijet na okrug mjeriti, vagati i izbrajati, odvraćati praskovite gromove, plivati preko bezdana morskih, preko sinjih svodova vazduha, svjetlost crpati iz sunčanih zraka.«**

Kitica 5.: »(Duh) koji može u brzoletna vremena prošlost vezati s budućnošću, uobražavati blaženstvo, vječnost i s mrtvacima savjet držati; (koji može) zanositi se krasotom istine, nadati se na besmrće, bi li mogao taj duh biti posječen kosom smrti te prestati živjeti?«***

---

* Духъ тонкій, мудрый, сильный, сущій
Въ единый мигъ и тамъ и здѣсь,
Быстрѣе молніи текущій,
Всегда, вездѣ и вкупѣ весь.
Неосязаемый, незримый,
Въ желаньи, въ памяти, въ умѣ.
Непостижимо содержимый,
Живущій внутрь меня и внѣ.

** Духъ чувствовать, внимать способный,
Все знать, судить и заключать,
Какъ легкій прахъ, такъ міръ огромный
Вкругъ мѣрить, вѣсить, исчислять,
Ревущи отвращать перуны,
Чрезъ бездны преплывать морей,
Сквозь своды воздуха лазурны
Свѣтъ черпать солнечныхъ лучей.

*** Могущій время скоротечность
Прошедше съ будущимъ вязать.

Kitica 23.: »Kao crvić, kad ostavi svoju bobicu i u lepiru dobija novi vid, na sjajnim krilima poletkuje u sinju ravninu zraka, radujući se svojemu prekrasnomu nakitu te sjeda s jednoga cvijeta na drugi: nećeš li tako i ti, dušo, biti besmrtna u prostranstvu nebesa?«*

Ova otmena bogatstvom misli oda potaknu jednog slovenskog pjesnika, koji se javi domala iza Deržavina na obzorju, ali i daleko ga nadmaši, neumrloga Mickiewicza, da u svojim predavanjima o slovenskim literaturama izreče nekoliko misli o Deržavinu, koje vrijede da se ponove, makar da nisu razložite. Mickiewicz dopušta, da u Deržavina ima velika snaga shvatanja, koja izbija iz sviju njegovih spisa; da je umio prožeti oštroumno sva filosofska pitanja te raspravljati o njima u stihovima; ali njegovo oduševljenje naziva žurnalističnim, koje podržava živost javna govornika. Kad i kad, kaže, uzvinuo bi se pjesnik, i sam ne znajući kako i zašto, »u više sfere prave poezije«. Ovo nije karakteristika, kakovu zaslužuje Deržavin. On nije bio ni pošto pjesnikom trenutna zanosa, već trijezna, ozbiljna razmišljanja. Što se govori o oduševljenju jednoga dana, ako pravo razumijem riječ »žurnalist«, i to spada isto onako u plodove odveć ugrijane mašte poljskog mistika, kao i njegove djetinje opsjene o ruskom jeziku. Lako ćemo pristati uz Mickiewicza, kada tvrdi, da oda na Boga nije

---

Воображать блаженство, вѣчность,
И съ мертвыми совѣтъ держать;
Плѣняться истинъ красотою,
Надѣяться безсмертнымъ быть —
Сей духъ возможетъ ли косою
Пресѣчься смерти и не жить?

* Какъ червь, оставя паутьну
И въ бабочкѣ взявъ новый видъ,
Въ лазурну воздуха равнину
На крыльяхъ блещущихъ летитъ,
Въ прекрасномъ веселясь убранствѣ,
Съ цвѣтовъ садится на цвѣты:
Такъ и душа небесъ въ пространствѣ
Не будешь ли безсмертна ты?

najvrstnije djelo Deržavinovo, ipak i presuda ove ode nije pravedna. Kad Mickiewicz kaže, da Deržavin ne mogaše ni u istoriji ni u mišljenju svoga naroda naći ništa, čime bi bio mogao razgovjetnije i shvatljivije pokazati istinito biće vječitog boga, meće Deržavina pod mjerilo, pod koje taj ne pristaje. O biću Boga nije dvoumio ni ruski narod ni Deržavin, u odi »na Boga« nije se ni radilo o tom, da se to istom dokaže ili da se prikaže narodno rusko mišljenje o Bogu, pjesnik htjede da sam sobom i od sebe cijelom povorkom misaonih slika osvijetli svemogućtvo, vječnost i sveznalost božju. Istina je, da »Bog« Deržavinov ne odgovara plastičnomu shvatanju Izraila, ali ne treba zato još nazvati ga bogom matematskih pojmova. Deržavinov Bog — ostaje bog prema shvatanju vjernika hrišćanina, koji nastojaše da svoje duboko religiozno osjećanje i uvjerenje o svim božanskim vlastitostima zaodjene filosofsko-poetskim plaštem. Ako pjesnik u tom pokušaju i nije dotjerao do idealna savršenstva, ipak se izmedju mnogih podobnih primjera nijedan ne može natjecati s njegovim djelom. Isto je tako krivo mišljenje Mickiewiczevo o odi na besmrtnost duše. On bi htio da je iznese na glas kao poetski izraz narodnih pojmova, ovdje mu je Deržavin mahom narodan. Privodeći kiticu 3. (gl. više) Mick. uobražava si, da je samo onaj može shvatiti, koji razumije pravo značenje riječi »Duh«! I tu je poljskog pjesnika zavela njegova žarka fantazija predaleko. Što da rečemo istom, kada misli, da je Deržavin mogao odu **Христосъ** spjevati samo u mladosti, a ono se zna, da su mu tada bile već 72 godine!

Deržavin doživi i vrijeme cara Aleksandra I. On pozdravi njegovo stupanje na prijestol odom, u kojoj dva stiha zastrašiše čak cenzuru: »Zamuknuo je hripljivi urlik Norda, sakrio se grozni, strašni pogled.«* Ove riječi mogle bi se bile tumačiti, kao da smjeraju u pokojnoga cara, ali Deržavin shvati ih sasvim nevino kao poetsku sliku. Zato i razriješi sam car,

---

* **Умолкъ ревъ Норда сиповатый,**
Закрылся грозный страшный взглядъ.

da se oda naštampa. On nagradi pjesnika krupnom svotom novaca. Ali nove potrebe carstva zahtijevahu na svakom braniku novih, svježih ljudi. I Deržavin pade žrtvom vremena i državnih potrepština. G. 1803. ode u pensiju s velikim odlikama i povišenom platom. Pogovaralo se, da je i Czartoryjski nešto tomu doprinesao.

Dane odmora od državne službe upotrebi proslavljeni pjesnik, da si mimo svako očekivanje naprti na ledja novo književno breme u jednoj vrsti poezije, kojom se do sada nije bavio. Deržavin je odista sâm svojim životom sigrao nekoliko vrlo dramatskih situacija, ali istom pod starost izadje čak dramatski pjesnik. To su po zgodnoj riječi jednoga kritičara — razvaline pjesnika Deržavina, ali na žalost on sam mišljaše o njima posve drugojačije. Budući gubernatorom u Tambovu, on pokaza već mnogo zanimanja za pozorište, osjećajući njegovu korist i potrebu. God. 1790. napisa jednu malu operu. Ali sada (poslije god. 1804.) poče sipati dramatske komade jedan za drugim kao iz rukava: opere, lirske i junačke, šaljive igre i čak ozbiljne tragedije. Svega ima u tim komadima, samo nema najglavnijega i najpotrebitijega — dramatskog talenta. Lijepa bijaše misao starčeva, da preko pozorišta ostane do kraja svoga života u dodiru s publikom, samo je zaboravio pitati, da li će publika htjeti slušati i slijediti njegove lijepe opomene i savjete, prikazane u dramatskim komadima bez života, bez poetske istine. Kao čuveni liričar sklanjaše se najviše lirskoj operi, slava pjesnika Metastasia još se nije bila sasvim slegla. Takav je komad — »Dobrinja«, u kojem zbor pjeva: »O Horse, Perune, o Lelju, o Lado, čuvajte kneza, gradske stijene: tiho kao osvit zore neka cvate ruski narod.«*

Uz ovu ruskoslovensku mitologiju redom stoji moderna favoritka glavne junakinje »Prelijepe«, po imenu »Sposoba«, a Dobrinjin sluga Torop ljubaka š njom, kao na francuskom

---

* О Хорсъ, Перунъ, о Лель! о Лада,
Храните князя, стѣны града;
И тихій какъ зари восходъ,
Да русскій такъ цвѣтетъ народъ.

dvoru 18. stoljeća lakoumni dvorani i dvorkinje. A da bude svega — Dobrinju čine na pozornici sredovječnim »riterom«. Ovako su poganska vremena Rusije, sredovječno riterstvo i francuska frivolnost strpani u jedno!

U herojskoj operi »Požarski« — tragičnom prikazanju — i ako se zna kad je živio glavni junak, opet ćete naći uz narodna vračanja nimfe, satire i amore i t. d. U tragedijama, gdje uspjesi pjesnika Ozerova zavaraše starca, kao da se može s njim natjecati, ima sadržine iz biblijske istorije u »Irod i Mariamna«, iz ruske istorije u »Eupraksija« (kneginja rjazanska, njen tragičan poraz g. 1237.) i »Темный«, i čak iz amerikanske u »Atabalibo«.

Dobri starac htio i djeci ugoditi. Njegova **Кутерьма отъ Кондратьевъ** (Darmar od Kondratijâ) provodi dramatsku pošuricu za mladež, koja se vrti oko triju sluga istog imena: tri su Kondratija u kući, svak sa svojom funkcijom, a male djevojčice, izručujući njima naloge za večernju zabavu, pobrkaše njihove službe te je svak nešto drugo razumio, nego li što mu bi naloženo. Sva dosjetljivost imala bi se naći u tim qui pro quo, ali baš u tome nema mnogo soli. Куръ съ **шатпиньонами** već nije lako shvatiti kao Туръ съ **панталонами**; još manje ima srodstva medju Рогъ съ барабаномъ i Мохъ съ **тюльпаномъ**, i t. d.

Kako je Bog udijelio Deržavinu dug život, mi ćemo slušati o njem čak pod Karamzinom. Ovdje da kažemo još riječ o jednoj komediji njegova prijatelja, što ga već spominjasmo, Vasilija Jakovljeviča K a p n i s t a (od god. 1757—1824.). Rekosmo, da je Kapnist s velikom pomnjom pratio proizvode Deržavinove muze; on je mnoge pjesmice svoga prijatelja u jeziku i osobito stihovima prenaredjivao i dotjerivao. Spomena je vrijedna njegova komedija »Ябеда« (Petljanija), prikazana godine 1796., štampana god. 1798., a poslije zabranjena tako strogo, da još pod carem Aleksandrom I. nije za dugo smjela pomoliti glave. Uz Fon-Vizinova Nedoroslja ova komedija zahvataše najdublje u ruski život, dojimaše se živo gledalaca i čitalaca vjerno shvaćenim crtama iz ruskoga činovništva i

njegove iskvarenosti. Fabula komedije ne znači mnogo — ljubav i ženidba —, ali pojedini prizori tako su puni realnosti, dobro i odveć dobro poznate svima suvremenicima, da su neka mjesta dugo ostala u pameti kod publike kao kakve poslovice, na pr.:

Гражданскій предсѣдатель
есть сущій истины Іуда и предатель.
Прокуроръ
Чтобъ въ риѳму мнѣ сказать, существеннѣйшій воръ.
А о секретарѣ дуракъ кто слово тратитъ:
Хоть голъ будь какъ ладонь, онъ что нибудь да схватитъ.

Jedan kuplet prokurorov bijaše dugo vremena popularan:

Бери, большой тутъ нѣтъ науки:
Бери что только можно взять.
На чтожъ привѣшены намъ руки,
Какъ не на то, чтобъ брать.

Pravda, dakako, i u toj komediji održava pobjedu. Uspjeh bijaše ogroman, karakteri izvadjeni iz života, sa okretnom, tipskom dikcijom, zapadoše duboko u pamet i srce publike. Još i danas nije Kapnistova »Jabeda« sasvim zaboravljena.

U drugom žanru bila je vrlo omiljela publici komična opera »Русалка«, koju je neki Krasnopoljski preradio s njemačkoga »Donauweibchen«. Komad nije silazio s pozornice, napjevi bijahu svuda svirani i pjevani. Deržavin pisa g. 1804. Kapnistu: »Sad su kod nas u velike u modi šaljive opere, sa čarobnim dekoracijama, koje više zabavljaju oko i muzikom sluh, nego li razum. Ove zime davahu gotovo podjedno Rusalku«.

8.

Sjajna pojava Deržavina ima u ruskoj literaturi i svoju tamnu sjenu. U isto vrijeme, dok je milostiv osmješak caričin usrećivao pjevaoca njene slave, čamio je u groznim tamnicama Šliselburškim stradalac za narodnu prosvjetu i narodno blagosastojanje, za ideje ulivene u njegovu plemenitu dušu — framasonstvom (»slobodnim kamenarstvom«), čuveni ruski

filantrop Nikolaj Ivanovič Novikov (od god. 1744—1818.). Njegov život prikazuje svijetlu stranicu ruskog duhovnog pokreta u drugoj polovici XVIII. stoljeća, koje tamna sjena i opet pada na caricu Katarinu, kao ono kod Radiščeva. Kroz vrata, širom otvorena, prodiraše u Rusiju u to doba iz Evrope takodjer framasonstvo. U Petrogradu bijaše Jelagin (1770. god.) osnivač velike lože engleskog framasonstva. U Moskvi uhvati dubljega korijena berlinski pravac preko profesora Švarca. Najotmeniji krugovi društva, primamljivani lijepim religiozno-moralnim načelima, prianjahu za framasonstvo, koje i ako se ni u Rusiji ne otrese svog mističnog formalizma, ipak najviše pritezaše u svoje kolo jezgrom svojih moralnih ustanova, čovjekoljublja, kršćanske ravnosti i bratstva. Nije dakle čudo, što su tako plemenita mišljenja ljudi kao Nik. Novikov, I. Turgenjev i t. d. pristali uz framasone.

Novikov je vrlo simpatična ličnost druge polovice 18. stoljeća. Njegova književna, žurnalistska i u najljepšem značenju riječi filantropska radnja zaslužuje da se u kratko iskaže. U prvim godinama vladanja carice Katarine, dok se literatura nešto slobodnije kretala, upotrebi Novikov zgodu, da raznim periodskim izdanjima usadi u rusku publiku klice viših duhovnih ideja i težnji. O njegovu žurnalu »Trutenj« bijaše već govora; spomenulo se i to, da je »Živopisec« spadao medju najbolje uredjivane listove, pa i to bijaše njegov žurnal. Za njima izlažahu još »Кошелекъ« (Mošnja), »Утренній свѣтъ« (Jutarnje svjetlo), »Вечерняя заря« (Večerna zora), »Московское изданіе«, »Покоющійся трудолюбецъ«, »Спб. ученыя Вѣдомости«. Sve staranje Novikova oko obrazovanja i prosvjete, što ih rasprostranjavaše ovim svojim organima, kretaše se podjednako na narodnom, ruskom zemljištu. Već za rana on se upoznao s istorijom i starinama svoje domovine, te ih zavolio, a to ga odvraćalo od sanjarija kosmopolitskih: sve dobro i plemenito, što on zamišljaše, neka bi nosilo korist najprije njegovoj domovini, njegovu narodu. Odatle ovaka njegova djela: »Опытъ историческаго словаря о русскихъ писателяхъ« (g. 1772.) — prva istorija ruske književnosti, u kojoj se do-

nose biografije i bibliografija mnogih ruskih pisaca poglavito 18. stoljeća (na pr. Teofana Prokopoviča, Kantemira, Lomonosova, Tredjakovskoga i glumca Volkova), i važno antikvarsko izdanje »Древняя россійская Вивліоѳика« (20 tomova). U predgovoru kaže se kao program ovo: »Koristno je izučavati život i običaje stranih naroda, no još je koristnije sabirati vijesti o načinu života vlastitih predaka; pohvalno je priznavati krepost stranih naroda, ali stidno bilo bi prezirati svoj narod.« Ovomu programu osta vjerna njegova »Vivliotika« sve do kraja.

Do godine 1779. življaše Novikov u Petrogradu, poslije toga vremena nastanio se u Moskvi i tu, upoznav se sa prof. Švarcom, koji već g. 1776. bješe iz Mogiljova došao u Moskvu u ložu Trubeckoga, stao razvijati svoju energiju u framasonskom duhu. Jednog jutra, kazuje on sam, pohodio me nekakav njemčić, maljušan čovječić, s kojim sam se upustio u razgovore i odmah sklopismo prijateljstvo, nerazdruživo sve do njegove smrti: taj »нѣмчикъ« bijaše Ivan Edvardovič Švarc († g. 1784.).« Ovaj uputi Novikova, da udesi svoju književnu radnju prema načelima framasonskim; njemu je Novikov omilio toplim osjećajima, koje nošaše u svom srcu za svoj narod, i energijskim staranjem oko rasprostranjenja obrazovanja u tom zaboravljenom narodu. Novikov sa svoje strane oduševljavaše se humanim idejama Švarcovim. Udružiše se dakle, da osnuju društvo (Общество дружеское типографическое 1779.), koje će vršiti take plemenite zadaće, kao: osnivanje škola za narod, izdavanje koristnih prostonarodnih knjiga religioznomoralne tendencije, otvoranje štamparija, knjižarnica i čitaonica, da čak uzgajanje učitelja i pošiljanje darovitih mladih ljudi u inozemstvo; napokon podizanje bolnica i apoteka za siromahe. Novikov, da bi lakše promicao svoje planove, uze moskovsku universitetsku štampariju na 10 godina u zakup (god. 1779.). Tu bijahu o njegovu trošku štampane mnoge koristne knjige religioznomoralne sadržine, gdjegdje probijaše već i framasonski misticizam. Knjige bijahu razašiljane po školama i seminarijama, većinom besplatno. Knjižarnice biše uredjene ne samo u Moskvi, već i po drugim provincijalnim gradovima, kao:

u Jaroslavlju, Smolensku, Tveri, Kazanu, Vologdi, Kijevu i t. d.; prva javna čitaonica bi otvorena u Moskvi. Vanredno snažna, plodovita i uspješna bijaše radnja Novikova u svim tim pravcima. K novinama »Московскія вѣдомости«, koje su se pod Novikovim sa 600 upisnika podigle do 4000, izdavaše se priloga »Дѣтское чтеніе«, tu su se štampale radnje najvrstnijih pisaca ruskih onog doba; dušom ovog izdanja bijaše za godine 1787. do 1789. mladi pisac Karamzin i njegov prijatelj Petrov.

Drugar Novikova i saveznik profesor Švarc unapredjivaše iste ideje zanimljivim lekcijama iz njemačke literature i filosofije na sveučilištu moskovskom, on predavaše u umjerenom framasonskom pravcu, uklanjajući se od krajnog misticizma: »ne zabacujem po svemu, govorio bi on, nauke što se ljudma predaju, i ako baš ne visi o njima naša sreća i zadovoljstvo . . . zabacujem samo apsolutno pouzdanje, što se u njih polaže, radi kojega nam prijeti pogibao, da zanemarimo boga i da se od njega odmetnemo . . . Istorija čovještva uči, da se nauke bez kršćanstva premeću u zlo i smrtni otrov.« Samo se kaže, da su Novikov i Švarc bili odrešiti protivnici enciklopedijskog materijalizma, kojemu nastojahu svojom radnjom stati na put. Godine 1782. nazvaše svoj krug »Дружеское ученое общество«, kojega prvi članovi bijahu Lopuhin, Turgenjev, Heraskov, Čulkov, Majkov, Kutuzov, knezovi Trubecki i dr. Program društva slaže se s više pomenutim nastojanjima, otkrivena bi čak neka filologijska škola, u koju i razni episkopi, kao u centralnu seminariju, šiljahu svoje mladiće na više obrazovanje. Godine 1784. dobi društvo novo ime »Типографическая компанія« i njegova radnja, odupirući se materijalizmu enciklopedista, ugadjaše sve više misticizmu framasonskomu. Profesor je Švarc, posjetiv već god. 1782. framasonski konvenat u Berlinu, izradio priznanje za Rusiju da bude samostalna, osma, provincija framasonskog reda. On presadi u Rusiju posebni pravac framasona, koji se nazivahu »rozenkrajcerima« (ružični križaci), ali taj pravac ne nadje u moskovskom universitetu odziva. Do mala odreče se Švarc

svoje profesure i umrije već g. 1784. Sada osta Novikov sam samcat, ali to ne omete njegove energije, pače još je uveliča: on bijaše podjedno zabavljen podizanjem narodnih škola, bolnica i apoteka. U vrijeme gladi prehrani množtvo naroda o svome trošku, i kao u našim danima grof Lav Tolstoj, sabra u istu svrhu mnogo dobrovoljnih priloga. Neki trgovac Pohodjašin pokloni mu imetak od više milijuna, da podupre njegova čovjekoljubna nastojanja.

Ova rijetka energija Novikovskog društva ne mogaše dakako ostati neopažena, ona obori do mala na glavu samoga blagorodnoga začetnika veliku nesreću, poraz, bijedu i nevolju. U jednu ruku natražnjački protivnici djelâ, namijenjenih rasprostranjenju inteligencije i moralnosti medju narodom, u drugu organi državne vlasti, kojim upadahu u oči razni sastanci i spoljašnji framasonski znaci, počeše zazornim pogledima pratiti Novikova i njegovo društvo. Velik lični ugled zaštićivaše njega sama neko vrijeme od neprilika i smetnja, sve dotle, dok se površna narav carice ne prestravi od francuske revolucije, dok se nekošnja vrlo tolerantna vladarica ne premetnu u vrlo sumnjivu i nesnošljivu gospodju. Dogadjaji francuski zadavahu carici tim više straha, pošto se tada još nije mogao pravo shvatiti sav smisao francuske revolucije, te se po kojekakvim znacima sudilo, da su sve ono, što se zgadjalo u Francuskoj, skrivili kojekakvi spoljašnji uzroci, medju kojima osobito okrivljavahu tajna društva. Takim opasnim društvom pričini se carici i krug Novikova. Već godine 1785., dakle godinu dana nakon smrti Švarcove, naloženo bi tadašnjemu moskovskomu generalgubernatoru Brjusu (Bruce), ili glavnomu komandantu Prozorovskomu, da sastavi spisak sviju u Novikovskoj tipografiji naštampanih knjiga, »napunjenih novim raskolom na obmanu i namamu neznalica« i da te knjige (kažu da je bilo 449 raznih nazvanja), a ujedno i samoga Novikova, otpravi k mitropolitu Platonu, da bi se i knjige i pisac podvrgli duhovnoj cenzuri. Ali sud Platonov o Novikovu bijaše vrlo povoljan: »kako pred prijestol božji, tako i pred tvoj, uzvišena gospodarice, iznosim po savjesti i dostojanstvu ovaj

izvještaj: ja se molim Bogu milostivomu, da bi se ne samo u stadu, izručenu meni od boga i od tebe, već svagdje u kršćanskom svijetu nalazilo mnogo takovih kršćana, kakav je Novikov.« Knjige dijeli Platon u tri grupe: u literarnu, mističnu i enciklopedijsku. Prvu grupu pohvaljivaše i odobravaše, druge ne uzimaše u pretresanje, pošto je ne razumije, treću nazva štetnom.

Sudbina Novikova ne bijaše ovim povoljnim odzivom jošte obezbijedjena. Carica ne presta imati na-nj sumnju. Najprije uskratiše mu produženje ugovora o najmu universitetske štamparije. Carica sama ne prista na to, rekavši za nj: c'est un fanatique. Doskora prinudjena bi da obustavi svoju radnju i »tipografska kompanija« (g. 1791.). Godinu dana zatim razvržen bi najzad sav krug Novikovski i njegova razgranjena radljivost ugušena: iznebuha budu pozapečaćene sve moskovske knjižarnice, štamparija Novikova i sve kuće posjednute vojnicima, on sam odveden u tamnicu uz takva sredstva opreznosti, kao da je, kako kaže njegov istomišljenik Lopuhin, sudbina cijele Moskve o vlasu visjela. Novikova povezoše u Šliselburg, u tešku tamnicu za političke prestupnike. Drugim članovima društva, kao Turgenjevu i Trubeckomu, zapovjedano bi, da se na vrijeme udalje iz Moskve na svoja imanja, Lopuhin mogaše radi slabosti starca oca ostati u Moskvi. Sav imutak Novikova bude konfiskovan a knjige spaljene. Jadnog patnika baciše bez sudačke presude na petnaest godina u tamnicu po zapovijesti one iste carice, koja nekoč pohvaljivaše njegovu marljivost, a sada nadje u njoj »чрезвычайныя противности и преступленія«. Upravo je mrsko slušati, da se takovu čovjeku mogla sebičnost i čežnja za gospodstvom prebacivati, pa da se cijelomu društvu kao glavni motiv »плутовство« (obješenjaštvo, lopovluk) prisvajalo! Najnovijim istraživanjima (profesora Nezeljonova) i ako još nije sve objašnjeno, pokazano je ipak toliko, da ovo nesmiljeno progonjenje jednog jeditog lica, dok njegove najbliže drugare i saveznike ostavljahu bez svake kazne, ima glavni razlog u ličnoj mržnji i osveti same carice. Ona ne mogaše već odavno podnositi framasona, na-

ginjući k enciklopedistima, kojih protivnici bijahu framasoni; ona ne htje ništa slušati o poboljšanju bijede i nevolje kmetova, na što je težio Novikov, njegova filantropska staranja ne bijahu od nje nikada iskreno odobravana ni podupirana. Da bi se stalo na put energijskoj inicijativi Novikova u pedagoškim pitanjima (podizanju školâ i t. d.), uze državna vlast školstvo u svoje ruke, Novikov bi sasvim ustranjen te posao povjeren spominjanomu već više ugarskomu Srbinu Jankoviću. Što je se dalje carica uklanjala od puta, kojim stupaše u svojim mladjim godinama, tim veći jaz razjazivao se izmedju njena mišljenja i ideja Novikova, koji u jednom svom žurnalu naštampa ove stihove (**Письмо къ другу**): »Krvavi znoj trudeći se prolivaju (seljaci), dok nama spremaju potrebitu hranu. Za našu raskoš, za naše požude mučimo, ne stideći se, podobne nama ljude. S preziranjem nekim gledamo na njihovu muku, ponoseći se lijenošću trošimo njihovu snagu. Ne pamtimo, da je tvorac i nama i njima spremio jednaki kraj i konac. Kad stanem poredjivati moju raskoš s njihovim trudom, poštovanje spram njih gojim, a spram sebe gubim. Zar će vazda biti njima sudjeno, da živu na našu korist a mi na njihovu štetu?« *

Ovaki stihovi ili opaske, kao ona k biografiji Vašingtona, koju naštampa god. 1784. u prilozi k Moskovskim novinama, uvjeravahu caricu sve više i više, da je Novikov po samodržavlje carsko čovjek vrlo opasan. Ispričav o tom, da je Va-

---

* Кровавый потъ они трудяся проливаютъ,
А пищу нужную для насъ приготовляютъ.
Дла нашей роскоши, для прихоти своей,
Мы мучимъ не стыдясь подобныхъ намъ людей.
Съ презрѣньемъ нѣкоимъ на ихъ труды взираемъ,
Гордяся лѣностью, ихъ силы изнуряемъ;
Не помнимъ и того, что на одинъ конецъ
Ровно готовитъ всѣхъ, и насъ и ихъ, творецъ.
Какъ роскошь я мою трудомъ ихъ измѣряю.
Почтенье къ нимъ храню, къ себѣ его теряю.
Не ужъ-то будетъ вѣкъ одна для нихъ череда —
Для пользы нашей жить, а намъ для ихъ вреда?

šington osnovao republiku, on dodaje: »которая вѣроятно будетъ прибѣжищемъ свободы, изгнанной изъ Европы роскошью и развратомъ«. Ovakim opaskama podlijevao se dakako oganj u maslo! Ipak se postupak caričin nikako ne može opravdati. Novikov bijaše i ostat će jedan od najčestitijih ljudi 18. stoljeća u Rusiji, jedna od nebrojenih žrtava, koje borba za ideje obrazovanja, prosvjete i slobode u Rusiji od vremena do vremena ište i progutava.

U Šliselburgu lišiše Novikova ne samo lične slobode, već i fizičkog kretanja na svježem zraku; čak od oskudice u hrani, kažu, da je stradao, pošto su cijene, odredjene za podmirivanje troškova na tri osobe, bile prenisko odmjerene. Samo se kaže, da je u tim prilikama i zdravlje njegovo bilo podsječeno. God. 1794. upravi na komandanta tvrdjave molbu, da se zauzme za-nj pred caricom, u kojoj se ogleda slomljeni duh nesrećnog sužnja. Tu se veli: »Ako glas nesrećna patnika, koji gotovo već umire, može da dopre do ušiju Njez. carskog Veličanstva, to molim Vašu Preuzvišenost, da majci domovine podastrete moju preponiznu molbu o milostivom pomilovanju i oproštenju. Krajna slabost i istrošena snaga ne dopuštaju mi da izlažem naduže, ali čovjekoljublje i sažaljenje Vaše Preuzvišenosti popunit će ono, što mojoj molbi ne dostaje. Pomilujte nesrećnika, umilostivite Njeno carsko Veličanstvo, makar plačem i suzama moje osirotjele djece.«

Molba ne bi uvažena. Istom smrt carice Katarine oslobodi Novikova od nezasluženog tamnovanja. Kažu, da je car Pavao u audienciji, koju poslije nekog vremena udijeli bijednomu i iznemoglomu Novikovu, čak na koljenima molio ga, da oprosti njemu i njegovoj majci sve, čim su se na njem ogriješili. Još mnogo godina poživje Novikov, ali skršena snaga starčeva zadovoljavaše se bezazlenim spoljašnjim obredima framasonstva († 31. julija 1818.).

Kontrasti ne mogu se veći gotovo ni pomisliti, no što je držanje carice Katarine II. spram Deržavina na jednoj, spram Radiščeva i Novikova na drugoj strani. Dva protivna pravca ruske misli bore se i tu, kao ono nekoč pod carem Aleksijem,

pod Petrom Velikim i njegovim nasljednicima; opreka ostaje jednaka, i ako mijenja obličje. Petar Veliki naprezao je sve svoje sile, da Rusiju upozna s Evropom; carica Katarina pod konac svoga vladanja htjela onim istim Rusima, istom okusiše nešto od evropske misli, zabraniti dalje uživanje tih plodova. Ali to bijaše nemoguće, to bijaše prekasno. Lična volja čovjeka, u kojega je rukama vlast, može surovom silom prelomiti po svojoj volji jedan život, ali ne može obustaviti razumnoga hoda i razvitka mislî, i preobrazovanja društva, koje se podaje uplivima novo usvojenih misli.

9.

Nikakvih ličnih neprilika zbog svoje književne radnje nije imao očekivati epski panegiričar epohe carice Katarine II. — Mihail Matvejevič Heraskov (od god. 1733.—1807); ruski Homer i Virgilije, Tasso i Voltaire, u jednom licu. Pravo uzevši, on se rodio nešto prekasno; od prilike za dva desetka godina ranije, bio bi bolje pristajao uz Lomonosova i Sumarokova kao treći član poetskog triumvirata, u kojem njemu dopade — epos. Da i po sadržini »Rossijade«, eposa u dvanaest pjevanja o padu kazanskoga carstva (g. 1552.) mogao se pjesnik javiti znatno ranije, pošto u njegovo doba savremeni naraštaj nije baš osjećao velike potrebe, da čita slavu istorijskog dogadjaja, i ako znatna po Rusiju, ali gotovo već zaboravljena zbog davnosti. Istina, pridvorice, ljudi okružujući sjaj carice Katarine II., lako dozivahu sebi u pamet, kod pobjeda ruskog oružja na Crnom moru, paralelne primjere iz starijih vremena. Kod tog uskog kruga carskih udvorica i službene inteligencije mogaše računati na kratkovremeni efekt opširan epos, spjevan sasvim po uzoru velikih epopeja starog i sredovječnog svijeta, u kojem s ropskim podražavanjem to Homeru i Virgiliju, to Tassu i Voltairu, ruski i tatarski junaci stupaju u borbu pod sasvim nenaravskim svjetlom izmišljenih situacija, izvode užase neobičnim sredstvima, misle, govore i djeluju sasvim ne na ruski i ne na tatarski način.

Evo u kratko sadržine »Rossijade«: U 1. pjevanju, koje otpočinje običnim пою (cano, ᾄδω) šalje bog svoga ugodnika (Aleksandra Tverskoga), da u snu obznani caru ruskomu Ivanu (Groznomu), da je božjom voljom on odredjen da istrgne Rusiju iz nevolje, u koju dovedoše carevinu njeni grozni neprijatelji na Volgi. Car je spreman pokoriti se volji božjoj, te polazi u lavru sv. Sergija po blagoslov. Pjevanje 2. prikazuje carsko vijeće, prvi i najslavniji bojari carstva vijećaju sa carem o preduzeću, kao Kurbski, Glinski, Adašev i t. d. Odlučen bi rat s tatarima, vojnica protiv Kazana. Carica, doznavši o tom, dolazi s mladijencem na ruci te zaklinje cara, da ili odustane ili i nju sa sobom povede. Pjevanja 3. 4. 5. posvećena su razrovanom nutarnjem stanju kazanskog carstva. Carica tatarska Sumbeka, snimak to s Virgilijeve Didone to s Tassove Armide, otpravlja se u kazansku bajnu goru, ka grobu svoga pokojnog muža Safgireja, ali taj proriče razor Kazana. U 6. pjevanju počima se vojska kretati, u Kolomni stavio se car na čelo, premac Agamemnonov u Ilijadi. Retardacioni momenti javljaju se: krimski tatari napadaju na Rjazan, protiv njih otpravlja se Kurbski, a »Bezbožje« (personifikacija djavolskih sila ili furija itd.) ide tatarima na ruku, pobunjujući protiv Rusa Čeremise i razuzdavajući prirodu (bura na Volgi, suša i žega na kopnu). U očajnom položaju carevu javlja se utješiteljem pustinjak Vassian, koji vodi cara na nekakvu goru, u hram kreposti, te mu ondje iz knjige sudbine tumači prošlu i buduću slavu Rusije (u 8. pjevanju). Od tog trenutka vraća se hrabrost i prisebnost caru, priroda uzima novo, prijatno obličje, narodi uz put predavaju se Rusima, car šalje poslanstvo u Kazan, gdje vlada nered i buna. U 10. pjevanju dolazi izagnana iz Kazana carica Sumbeka pred cara Ivana, dobija milost; do skora otpočinje opsada Kazana, prije koje car drži smotru nad vojskom, što napominje katalog ladja u Ilijadi. U 11. pjevanju opisuju se potkopi pod [illegible]ad, vrač Nigrin zadaje Rusima mnogo jada. U 12. pjevanju [illegible]ja se Kazan. Alej dobija Sumbeku za ženu kao nagradu svoje vjernosti ruskomu caru.

Epos Heraskova napominje svečanim hodom pripovijedanja, invokacijama muze, širokim sravnjenjima, raznim epizodama skroz arhitektoniku poznatih epskih uzora. Ivan Grozni podsjeća čas na Eneju čas na Gotfreda, izlaže se svim uplivima tajinstvenih sila, koje obično okružuju velike epske junake: on ima vizija u snu, njega okružavaju groze i napasti a badre utješitelji, proričući mu srećan i slavan svršetak. Razumije se, da bismo u karakterima ljudi ovog eposa badava tražili i najmanji trun realnosti, sve je već samim pjesnikom tako proračunano, da glavni tipovi i prizori starih eposa nadju odziva u licima ruskim i tatarskim šestnaestoga stoljeća, kod čega si nije nitko razbijao glave, pristaje li sve to njima. Ruska publika morala se zadovoljiti, a odabrani krug dvorske i gradske inteligencije učini to rado, saznanjem da sada i ruska književnost ima svoj veliki epos u dvanaest pjevanja poput Eneide, ima svoga ruskog Eneju, svoga ruskog Rinalda, svoju Didonu ili Armidu i t. d. Pjesma spjevana je u jambijskim dvanaestercima i trinaestercima, medju kojima ima i lijepih i glatkih.

Heraskov kazuje sam, da je više od osam godina radio na »Rossijadi«, da ju je često ispravljao i po tri puta prenaredjivao; on priznaje njene slaboće »въ сравненіи съ другими эпическими поэмами«, no ne zaboravlja istaknuti, da je to prva pojava te ruke u ruskoj literaturi. On pripovijeda, da je svoj epos osnovao na istorijskoj istini, na koliko se o njoj mogao uputiti iz raznih izvora, štampanih i rukopisnih, k čemu je i sam dodao nekoliko anekdota, dobivenih od jednog prijatelja iz Kazana; ali pjesnik ogradjuje se protiv zahtjeva, da bude u pjesmi sve sama istina. »Ja sam mnogo toga odbacivao, prenosio s jednog vremena na drugo, izmišljao, ukrašivao, sačinjavao i stvarao .... ne znam, jesam li uspio, ali epske poeme, imajući kad god svoje osobite namjere, obično se grade po pravilima ovdje izloženim«. Dok su drugi po običaju slavili Heraskova i njegov »besmrtni« pjesmotvor, nadje se jedan studenat moskovskog universiteta, poznati potonji arheolog P. M. Strojev, koji, ustav proti javnog mišljenja, otvo-

reno izreče, da Rossijada ne zaslužuje onolikih pohvala, kojima je obasuše!

Odlomci iz »Rossijade« ulaze još i sada u ruske školske hrestomatije, u njegovo doba učili bi ljudi na izust čitave komade, n. pr. uvod u pjesmu. Sam pjesnik, ohrabren uspjehom ovog prvog eposa, koji je svršen g. 1779., napisa poslije još jednu sličnu pjesmu, s didaktičnom tendencijom: »Vladimir« (Владиміръ возрожденный), u 18 pjevanja. Tu se već vidi upliv framasonstva, uz koje bješe Heraskov već davno pristao po moskovskomu pravcu (on je i Švarca učinio profesorom moskovskog universiteta). On sam kaže: »Savjetujem, da se ova pjesma ne čita kao običan epski pjesmotvor, gdje se ponajviše pjevaju bitke, viteška junaštva i čudesa; već da se čita kao hodanje smotrena čovjeka po putu istine, na kojem se susreće sa sablaznima svjetskim, izlaže se mnogim iskušenjima, upada u mrak sumnje, bori se protiv prirodjenih strasti, najzad savladjuje sama sebe, otkriva stazu istine, te prosvijetlivši se preporadja se.«

Predmetom pjesme posluži obratak kneza Vladimira na kršćanstvo. U Kijevu, sred razbludnog poganskog života, živucaju u skromnosti dva kršćanina-varjaga, otac i sin. Kerubin s neba javlja se ocu te mu daje zadaću, da ide knezu Vladimiru da ga prosvijetli u vjeri kršćanskoj i obrati. Vladimir sasluša propovijed, ali ne prista odmah na pokrštenje. I tu se javlja »duh bezbožja», koji pobuni poganske žrtvonosce protiv ona dva varjaga, te budu prineseni bogu Perunu kao krvava žrtva. Njihova mučenička smrt ganu Vladimira na kajanje. Apostol Andrija bješe se kod Boga zauzeo za rusku zemlju, tračak božanske svjetlosti obasjao velikoga kneza. Ali mnogo iskušenja pretrpje odabranik božji prije, no što će se doći do željene svrhe. Ove epizode i čine glavnu sadržinu »Vladimira«. Apostol Andrija, kao glavni zaštitnik Vladimirov, ima svoga protivnika u predstavniku paklenih sila »Zlomiru«. Taj dovodi glavnoga žrtvonosca Perunova u hram, da upita bogove za savjet, kako bi se moglo odvratiti veliko zlo, da Vladimir ne prijedje na kršćansku vjeru. U hramu nalaze se

pored Peruna još ovi bozi: Crnobog, Kij, Hors, Kupalo, Uslad, Lada, Znič, Posvist, Volos i Dabog (Дажьбогъ). Na vijećanju primljen bi savjet Usladov, da Vladimira sputaju ženskom ljubavi. Kod prvog praznika u čast Lade dovedena bi u hram Perunov lijepa kćerca jedne žrtvonosice, po imenu Versona, koju kako Vladimir ugleda tako se u nju i zaljubi. Ali Versona bijaše potajna kršćanka i zaručnica Zakonestova. Vladimir, poslušav savjet »Blagočestive Vjere«, odluči primiti kršćanstvo, dodjoše poslanici s ponudama raznih vjera, on se odvaži krenuti put Hersona, da se izbliže upozna s kršćanskom vjerom. U to vrijeme žrtvonosci poganski hoće da Zakonesta žrtvuju svojim bogovima, ali Versona odbrani svoga zaručnika, a oboje uze knez Vladimir pod svoju zaštitu, te njihova učitelja Idolema odabra i sebi za učitelja. Od »stijena Vizantije« kreće se put Kijeva neki starac i filosof Kir, stojeći pod osobitom zaštitom sv. Andrije, slovenskog apostola. Taj odoljev svim zaprekama dodje u kuću Zakonestovu, te ovdje izlaže knezu Vladimiru put spasenja i put propasti, pokazujući mu sliku »strašnoga suda«. I opet će »Sumnja« po navodjenju djavoljem uljeći u dušu Vladimirovu. On posluša savjet Rogdaja, da udari s vojskom na Grke u Hersonu. Uz put zavodi mu Zlomir Rogdaja i još četiri ponajbolja viteza, a »Razdor« potaknu Pečenege, da udare na rusku vojsku. Ipak održaše pobjedu Rusi i dodjoše srećno pod Herson. Ovdje već boravi Kir, koji savjetuje hersonskomu upravitelju Ferekidu, da preko carevne Ane gleda predobiti Vladimira za kršćanstvo. Tako se i zbi. Kir pokrsti poslije osvojenja Hersona kneza Vladimira, koji se oženi carevnom Anom. Ovo je djelo Heraskov naštampao g. 1785., ali ga poslije dva puta prenaredjivao.

Nitko danas više ne čita ni Rossijade ni Vladimira od zabave; ovi eposi upravo onoliko vrijede, ni manje ni više, koliko istorijske tragedije Sumarokova. Puškin stavlja njih obojicu niže Tredjakovskoga. Na drugim proizvodima Heraskova nećemo se ustavljati, dosta je ako kažemo da je pisao o e, kojima je sam manje vrijednosti prisvajao, nego li Kostrovski n, basne i vrlo mnogo drama (tragedije Venecijanska monahir a,

Martezija i Falestra, Plamena, Gorislava, Borislav, Oslobodjena Moskva, i suzljive drame: Progonjenici, Prijatelj nesrećnika, Milana itd.). Heraskov bijaše jednom riječi vrlo plodovit pisac, a kako ga Bog udijelio lijepim godinama života, lako se razumije, da je i broj tvorova njegova pera vrlo velik. Vrijedno je spomenuti, da je u mladjim godinama rado izdavao ili upravljao svakojake časopise, kao: **Полезное увеселеніе** (od g. 1760. do g. 1762.), **Свободные часы** (g. 1763.), **Невинное упражненіе** (g. 1763.), **Доброе намѣреніе** (g. 1764.). Njega računaju takodjer medju glavne suradnike žurnala »**Вечера**« (od g. 1772. do g. 1773.). O blagorodstvu njegove duše svjedoči već to, što je pod njegovom upravom i njegovim kuratorstvom stojao moskovski universitet u ono doba, kad su Novikov i Švarc onako humano radili na korist narodne prosvjete. On bijaše veoma poštovan i od sviju pažen, u poznijim godinama zvali bi ga obično »**россійской литературы старостой**«. Starac od 72 godine, napisa još didaktičnu pjesmu »**Поэтъ**« (g. 1805.), u kojoj preporuča pjesnicima, da čitaju Horacijevu poslanicu k Pizonima, Sumarokovsku »**эпистолу о стихотворствѣ**« a nada sve da imaju »svagda u pameti i često na ustima« nauku o stihotvorstvu francuza Boileau.

10.

Jedan rod poetskog stvaranja, koji se jednako slobodno kreće u stihovima ili razriješenom slogu, osta do sada nespominjan, i ako je upravo u 18. stoljeću pažljivo obradjivan bio u francuskoj i njemačkoj, pa zato i u ruskoj literaturi: to je basna. Od prvih pjesnika ili pisaca 18. vijeka sve do kraja stoljeća i preko medje njegove pruža se basna u ruskoj literaturi kao pridavak k drugim radovima. Već Kantemir napisa oko šest basana, Tredjakovski prevede ih do tri puta toliko, Sumarokov sastavi čak šest knjiga basana i priča, a V. Majkov napisa ih preko četrdeset. Ipak nijednoga od ovih pisaca ne ističe istorija literature ruske kao basnopisca par excellence. Ima li za to razlog? Ta Karamzin ocijeni »priče« Sumarokova kao naj-

bolje proizvode njegova pera, a Novikov prozva ih »**сокровищемъ россійскаго Парнасса**«! Zaista ima izmedju njegovih 378 pričica dosta i takovih, koje se mogu prozvati basnama, ali malo ih su basne čista tipa, najveća većina traži iznijeti nešto na smijeh, u mnogima izbija čak vrlo oštra satira. Kod toga valja reći, da baš mnogo soli u Sumarokova nema: nije sve oštroumno, čemu se ljudi smiju, tako nije ni sve umno, što pisci napišu, eda bi izazvali smijeh. Mjesto prosta kratka kazivanja, dulji on koji put priču suvišnim umovanjem, kao n. pr. u poznatoj basni o »Vuku i jaganjcu« rastegao se pisac na 46 stihova, a bez polovice moglo se biti. Isto tako u basni »Dub i trstika« bilo bi više efekta, da je manje riječi (38 stihova). Basna »Buha« otpočinje stihom: »**Минерва, вѣстно всѣмъ, богиня не плоха**« i zaziva Kaliopu; ako je to imala biti dosjetka, nije srećno ispala. Ne može se ipak Sumarokovu poreći neka zasluga, što je u dosta lakim stihovima, i ako baš nisu uvijek glatki, napisao velik broj manje više dosjetljivih pričica, u obličju razgovorâ, ali ne svagda medju životinjama, već i ljudî medju sobom, i na razne druge prilike. Basne V. Majkova dosta su nalične na »priče« Sumarokova, neka razlika opaža se u tom, što u ovoga pričanje obično završuje kratkom »naukom«, na koju se onaj redovito nije obazirao. Za neke je basne Majkova dokazano, da su crpene iz narodnih priča životinjskog eposa ili iz narodne satire, — stoje dakle bliže k ruskomu narodnomu realizmu, nego li je u ono doba obično bilo.

Istom Ivan Ivanovič Hemnicer (od g. 1745. † g. 1784.) ističe se kao spomena vrijedni basnopisac u ruskoj literaturi 18. stoljeća. Otac mu je bio Nijemac iz Saksonije (Johann Adam Chemnitzer iz Freiberga), sin se rodio u Astrahanskoj guberniji, na 11. godini dodje u Petrograd, da bi učio medicinu, ali do mala stupi u vojsku, protiv volje očeve, i na više godina izgubi mu se trag. Punih 12 godina osta u vojsci, putova sa svojom regimentom u Pomeraniju, Brandenburgiju, Šleziju i Saksoniju, dotjera do časti poručika, te god. 1769. istupi i prijedje na službu u departamenat za rudarstvo. Pr-

teći svoga načelnika u toj službi, posjeti on i opet Njemačku, dalje Holandiju, Nizozemsku i Francusku. Vrativši se kući, bijaše zabavljen ne samo naukom, već i literaturom. Njegove basne izadjoše (isprva bez imena pjesnikova) g. 1779. Poslije kratka vremena, ostaviv službu u rudarskom zavodu, dobi novo zvanje konsula u Smirni g. 1782., a g. 1784. umrije ondje iznenada. Potankosti njegova života osvijetljene su istom nedavno novim izvorima, iznesenim na svijet u izdanju njegovih djelâ od J. K. Grota. Znamenito je, da je pjesnik, kojega basne odsijevaju prekrasnim ruskim jezikom, pisao i njemačke stihove. Rijedak primjer pjesnika u dva jezika. U ruskom jeziku bijaše mu najbolja škola ruski prosti vojnik, uz to poticahu ga dva poznata ruska pisca, njegovi dobri prijatelji, Lvov i Kapnist.

Posljednji izdavač Hemnicera hvali prije svega i ponajviše jezičnu stranu njegovih basana, one su mu ne samo bolje od »priča« Sumarokova, nego i od basana Majkova, Heraskova i Leontjeva. U njima teče prost, pravilan jezik, bogat narodnim frazama i poslovicama; stihovi gotovo nigdje ne narušavaju prirodnoga reda i izgovora riječi. Ritam stiha ponajčešće svršava glagolom: u tom osjeća se nešto malko monotonije. Medju 91 basnom njegova posla 5 ih prevedeno iz Lafontaina, 18 iz Gellerta, i još nekoliko iz drugih izvora — svega oko $^1/_3$, a ostale $^2/_3$ originalan su plod njegova uma, njegove fantazije. Prijevodi su dosta tačni, ipak u potankostima odricao bi se svega, što bi mu smetalo lakoći pripovijedanja. U izvornim basnama mjestimice natuca na prilike svoga vremena, koje nijesu svuda dostupne našemu razumijevanju. Jedan dio ih nazvan je »tudjim« basnama, kako Grot dokazuje samo zato, da otkloni od sebe odgovornost za one tajne odnošaje, koji su u njima za suvremenike dosta razgovijetni bili. Misli, izražene u njegovim basnama, plod su bogatog iskustva, stečena dosta teškim životom, plod poznavanja ljudi i svijeta. Vrlo ozbiljne i duboke istine života iskazuju se nerijetko vrlo prostim i zgodnim riječima. Basne Hemnicera i pored Krilova za dugo nijesu gubile svoje popularnosti; još u 30. i 40. godinama na-

šega stoljeća bijahu često preštampavane i prodavane po sajmovima. Novo otkriveni izvori, osobito njegova pisma, prikazuju nam pjesnika još simpatičnijim, još znatnijim u redu prosvijećenih ljudi onoga vremena.

Kao prevodilac s francuskih izvora, iz Lafontaina, Floriana, Lamotta, proslavio se dvadesetak godina zatim Ivan Ivanovič Dmitrijev (od g. 1760.—1837.), veliki prijatelj i pouzdanik Karamzinov. Okoristivši se sjajnim napretkom literaturnog jezika i sloga, koji pokrete Karamzin, prevodjaše Dmitrijev basne ugladjenije nego li Hemnicer, i ako je cjelovito značenje onoga manje od ovoga. Hemnicer stoji više u ruskoj literaturi kao pisac, Dmitrijev kao prevodilac. Njegove basne kao: »**Пѣтухъ, котъ и мышенокъ**« (Pijetao, Mačak i Miš) ili »Čiž i Zeba«, »Slijepac i Raslabljenik«, »Dva goluba«, »Hrast i trstika« itd. ulaze još jednako u krestomatije i čitanke, kao obrasci ovoga roda literature i vrstnoće ruskog jezika i stiha.

IV.

Karamzinovo vrijeme.

Karamzin i njegovo značenje u ruskoj književnosti. — Polemika Karamzinovaca sa pristašama Šiškova. — Značenje moderne škole za društvo. — Prijevodni i izvorni romani. — Otac ruskog realnog romana Narježni. — Sitniji pjesnici. — V. A. Ozerov. — I. A. Krilov.

1.

Tko se nije izbliže bavio ruskom literaturom, bit će mu Nikolaj Mihajlovič Karamzin (od god. 1766.—1826.) poznat samo kao znamenit ruski istoričar u vrijeme cara Aleksandra I. Odista on bijaše najslavnija u ruskoj nauci ličnost onog doba. Njegov ugled i savjet nije ni u državnim pitanjima malo važio. Ali Karamzin bješe već davno izišao na glas kao čuven ruski pisac, mnogo pažen kod ruske inteligencije, velik ljubimac sviju osjetljivih duša, kojih srca plijenjahu njegove dirljive pripovijetke, a na pisanje ruske istorije nije još ni pomišljao. Godine 1880. misaoni Gončarov prozva Karamzina prvim ruskim nastavnikom u humanosti; a ja sam uvjeren, on ne imaše na umu toliko njegovu istoriju ruske države, koliko sva njegova ranija književna djela, izradjena prije one posljednje zadaće. Karamzin bijaše čovjek velika lite-

rarno-filosofskog obrazovanja, koje on upotrebi na korist svoga naroda. On gledaše da upozna šire ruske krugove s najvrstnijim plodovima evropskih literatura, nastojaše da ove plodove protumači i objasni dugim nizom članaka i raspravica u raznim žurnalima i almanasima; a sve to bješe kod njega zaodjenuto lakim, prostim jezikom i ugodnim načinom pričanja. Ovakav izadje Karamzin na glas u ruskoj publici, još prije no što uze pisati istoriju. Njegovo srce, bogato blagorodnim osjećajima, bijaše prijemljivo za svaki utisak. Tomu se pridruži solidno obrazovanje, dobiveno u zavodu profesora Šadena, koji predavaše filosofiju u moskovskom universitetu, raširivano marljivim čitanjem koristnih i zabavnih knjiga, ne samo pripovijedaka i romana, već i istorije, putopisa i filosofije. Tako se uz prirodjenu darovitost probudi u njega vrlo rano volja za književnom radnjom. Kažu, da je još šestnaestogodišnji mladić preveo s njemačkoga »Razgovor carice Marije Terezije s ruskom caricom Jelisavetom na elisejskim poljanama« (g. 1782.); ali tomu prijevodu nema traga. Godinu dana zatim izradi prijevod Gesnerove idile »Stelzfuss« (drvena noga). Otišav na svoju baštinu u Simbirsk, proživi ondje nekoliko godina besposleno, ali upoznav se s Ivanom Turgenjevim posluša njegov savjet te se vrati u Mosku i ovdje prionu za krug Novikova. Ispričasmo upravo, kakova sudbina postiže ovog jadnika. Karamzinov bistar razum, nedostupan misticizmu, spase ga od nepovoljnih posljedica toga drugovanja. I ako je kao studenat učestvovao u sastancima Švarca-Novikova, opet ne zastrani predaleko. Doskora uvidje i sam jednostranost framasonstva. Medju mladim prijateljima, s kojima je drugovanje oblagorodjivalo Karamzinove ideje i njegov literarni pravac, pominje se A. Petrov († 1793.). Karamzin posveti mu listak spomen-knjige u elegiji »Цвѣтокъ надъ гробомъ моего друга Агатона.« Drugi njegov prijatelj iz mladih ljeta bijaše Kutuzov, prevodilac Mesiade († 1789.). Neko vrijeme življaše u vrlo prijateljskim odnosima s njemačkim pjesnikom iz »Sturm und Drang«-periode, Lentzom († g. 1792.). Ovaj ga upoznao s tadašnjom njemačkom literaturom u njenim glavnim pravcima

i strujama. Karamzin može se nazvati prvim ruskim piscem, koji je u 18. stoljeću temeljito poznavao njemačku literaturu i kritiku. To mu pomože, da preko njih dodje do pravilna shvatanja veličine Šekspirove, čega ne možemo ni očekivati od drugih pisaca, uzgojenih pod utiscima francuskih estetskih nazora. Krug Novikova potaknu ga, da prevede Hallerovu pjesmu »Ueber den Ursprung des Uebels«: **О происхожденіи зла, поэма великаго Галлера** (god. 1786.). Njegove ima radnje takodjer u prijevodu nekih dijelova teološko - filosofske knjige Sturma (g. 1786.). Još prevede prije svoga odlaska u inozemstvo himnu od Tomsona (g. 1787.), Šekspirova Julija Cezara (u prozi, s francuskog prijevoda; g. 1794. spališe i tu knjigu kao opasnu!), Lesingovu Emiliju Galotti (god. 1788.) i neke druge stvari. U isto vrijeme pojavi se u žurnalu »**Дѣтское чтеніе**« njegova izvorna pripovijetka »**Евгеній и Юлія**«.

Velika bješe značenja po Karamzina i po čitavu rusku književnost putovanje, koje preduze godine 1789. u Njemačku, Švajcarsku, Francusku i Englesku. Za taj put on se ozbiljno pripravio i preduzeo ga s rijetkim oduševljenjem, s vanrednom željom znanja i s blagorodnom skromnošću. Ova krasna svojstva mladog putnika izbijaju na svakoj stranici njegovih pisama, što su poznata u ruskoj literaturi pod naslovom »**Письма русскаго путешественника**«. Malo ima primjera, gdje bi jedno putovanje u strani svijet urodilo tako obilatim posljedicama. Način pripovijedanja u »Pismima« čini upravo epohu u ruskoj literaturi umiljatom prostotom i srdačnošću s nekom primjesom sentimentalnosti. Donekle mogao bi se isporediti naš Dositije Obradović. Upravo je za čudo, koliko se bogatstvo literarnog poznavanja nadje u 22godišnjeg mladića. Njegova sprema bijaše tako bogata, da je u Njemačkoj i Francuskoj jednako sretao znamenite ljude, čija su mu djela već davno bila poznata; na mnogima bješe već pokušao sreću i sa prijevodima. Karamzinova »Pisma« nisu samo za jedno njegovo pokoljenje poučna, i ako su se najviše ushićivali njima suvremenici. Još i kod potonjih naraštaja ostaše u velikoj pošti i ugledu. Da i danas još razabiramo dragost svježih utisaka, koje učini prvi

dodir s duhovnim životom evropskog zapada na mladjahnog, inteligentnog ruskog putnika. Njegovi izvještaji bijahu tako zanimljivo pisani, da je veliki krug njegovih čitalaca s napetošću pratio putnika na svakom koračaju, da je s njim putovao, s njim se poučavao i s njim dijelio udivljenje nad krasotama novo otkrivenog svijeta i ljudi, što se jednom riječi zove Evropa. Duh humanosti, duh poštovanja nauke i prosvjete odsijeva još i danas iz ovih pisama.

Sadržaj pisama ne može se na opširno pripovijedati. Preko Tveri i Petrograda put vodi u Rigu, Memelj i Kenigsberg, dalje u Berlin, Lajpcig, Vajmar i t. d. Svagdje pisac gleda na stvari oko sebe otvorenim očima, opisuje svoje utiske od zemalja i gradova, kojima prodje, izučava ljude i njihovo mišljenje, ispoređjuje tudje običaje i navike s ruskima. Najveće ističu se ipak razgovori, po koji put vrlo opširni, s ljudma znamenitim u nauci ili literaturi. U Kenigsbergu potraži dakako odmah Kanta, u Berlinu Ramlera i Nikolai, u Lajpcigu professore Becka, Plattnera i Weisse, u Vajmaru pjesnike Wielanda i Herdera i t. d. Iz Njemačke dodje u Švajcarsku, u zemlju punu »slikovite prirode, slobode i blagosastojanja«. Ovdje se sasta u Curihu s Lavaterom, kojemu je već iz Moskve pisao pisma kao 21godišnji mladić (izdana istom g. 1893.), u Ženevi s filosofom Bonnetom, iz njegova djela Contemplation de la nature bješe već nešto preveo na ruski. U toj čudnoj zemlji probudi se i kod Karamzina entuziazam za krasote prirodne i oduševljenje za idilski život, koji slika nešto i odveć idealno. U francuskoj Švajcariji ne zaboravi sjetiti se Rousseau-a. Francuska u svom tadašnjem stanju nije mladoga Rusa privlačila velikim simpatijama. Još u prvom pismu Lavateru od g. 1786. izreče Karamzin vrlo nepovoljan sud o Francuzima: on ih prozva bijesnim ljudma. Ali boravak u Parizu kao da ga je i s francuskim narodom izmirio i sprijateljio. Jer praštajući se s Parizom, napisa ove riječi: »Ostavih te, mili grade, sa sažaljenjem i blagodarnošću. Sred prizora bučnih ja sam proživio tiho i veselo, kao bezazleni graždanin; mirne duše posmatrao sam na tvoj prevrat, kao tihi pastir što sa brda gleda na uzbur-

kano more . . . .« Poredjujući ovu mladenačku nebrigu s puno ozbiljnijim izvještajima Fon-Vizina u njegovim »Pismima o Francuskoj« mnogi prebacivahu Karamzinu neku lakoumnost, ali valja uzeti na um, da je njegov položaj u francuskom društvu bio posve drugojačiji, nego li diplomata Fon-Vizina; njegov zadatak i interes bijaše čisto kulturno-istorijski, ne prestupajući iz oblasti filosofsko-literaturne u politiku. Nije sve, što Karamzin napisa u svojim »Pismima«, poteklo upravo iz njegove glave, nisu svi opisi i sve refleksije njegova originalna svojina; za mnoge stvari, o kojima priča, posluži se tudjim knjigama. A za obrazac u velike upotrebi klasično djelo engleske literature, knjigu Sternovu, kojega zove »оригинальнымъ живописцемъ чувствительности«.

Vrativ se kući s ugodnim utiscima i spomenima, obogaćen s mnogo iskustva o životu i običajima kulturnih naroda zapadne Evrope, Karamzin namisli posvetiti svoju ojačalu umnu snagu ruskoj literaturi. Boraveći uz put neko vrijeme u Petrogradu, upozna se sa slavnim pjesnikom-prvakom onog doba Deržavinom, te se pobrinu, da ga dobije za suradnika kod novog literarnog preduzeća: to bijaše njegov god. 1791. pokrenuti »Moskovski Žurnal«. Prve godine izadjoše četiri knjige, druge (g. 1792.) peta do osme. Priloga Deržavinovih ima priličan broj. Medju suradnicima dolaze Heraskov, Neledinski-Melecki, Ivan Dmitrijev i drugi. Sam redaktor pisa članke u prozi i stihovima. U prozi najvažnija su njegova Pisma, koja se nastavljahu kroz mnogo knjiga. Osim toga u drugoj godini pojaviše se već i obje njegove sentimentalne pripovijetke: »Bijedna Liza« (Бѣдная Лиза) i »Natalija, bojarska kći« (Наталья боярская дочь). Za godinu 1794—5. izadje mjesto žurnala almanak »Aglaja« u dva dijela, a u godinama 1796—1799. u tri dijela »Aonide ili zbirka raznih novih pjesama« (Аониды или собранiе разныхъ новыхъ стихотворенiй). I u nazvanjima i u spoljašnjem obliku a i u tendenciji sve su to podražavanja suvremenim literarnim preduzećima na zapadu. Godine 1798. izda u tri sveske »Пантеонъ иностранной словесности«, a prema njemu god. 1801. »Пантеонъ россiйскихъ авторовъ«

Medju drugim pomanjim prijevodima pusti napose u svijet god. 1794—8. dvije knjige pripovijedaka Marmoneteljevih: »Новыя Мармонтелевы повѣсти«.

Ovom radnjom izadje Karamzin na glas i kao pjesnik i kao pripovjedač i kao literarni historik i kao kritičar. On steče u brzo svoj odabrani i prilično veliki krug čitalaca i poštovalaca. Njegova proza zauze u ruskoj literaturi osobito mjesto: on posta prvim i najčuvenijim zastupnikom nova, u obliku lakšega, prostijega i umiljatijega, u sadržaju vrlo sentimentalna pravca, koji uzgojen u literaturi engleskoj Richardsonovom Clarissom i Sternovim »the sentimental Journey«, u literaturi francuskoj novom Heloizom od Roüsseau-a (Julie ou la nouvelle Heloïse) ili Saint-Pierrovim »Paul et Virginie«, prijedje preko prijevoda i imitacija takodjer u Rusiju. Marljivi u prevodjenju stranih proizvoda vijek osamnaesti ruske literature uhvatio se mahom i za taj pravac. La nouvelle Heloïse bješe prevedena već god. 1769. Richardsonova »Pamela« izadje u prijevodu g. 1787., a jedna francuska imitacija istog romana javi se u prijevodu g. 1788.: to je »Nova Pamela«. Prijevod »Clarisse« izdan bi god. 1791. A kao originalna radnja istog pravca može se spomenuti roman Emina, u obliku pisama: »Письма Эрнеста и Доравры«, naštampan već g. 1766. Za dvije godine prije Karamzina napisa neki Pavao L v o v (g. 1790.) sentimentalno-idilsku pripovijetku »Роза и Любимъ«, gdje se čin zgadja u ruskom selu, seljaci i pastiri živu u prvotnoj prostoti i nevinosti. Mladi posjednik, došav u svoje selo, sluša mudre seljačke razgovore te se divi dobroti tih ljudi. On obdaruje seljakinju Rozu bogatim mirazom, a zaručnika joj oprašta od soldačine, u koju ga htio turiti njegov činovnik. Svi toče suze od ganuća i uzbudjenosti. Ova pripovijetka mogaše Karamzinovoj »Bijednoj Lizi« preoteti palmu prvenstva, da je Lvov umio sa sentimentalno udešenom sadržinom sastaviti ljul ak način prosta pričanja. Ali u tom zape i dade priliku Kara n-zinu da se proslavi.

Karamzin presadi sentimentalno pričanje, koje je već u n e-govim pismima omiljelo ruskoj publici, na domaće zemlji :e,

zadahnu njim to jednu to drugu pripovijetku iz ruskog života. U tom pogledu čini njegova »Бѣдная Лиза« upravo sensaciju u onovremenoj ruskoj literaturi. Mala pripovijetka a gotovo nečuven uspjeh! Pored novosti u analizi nježnih srčanih okreta objašnjuje se to lokalizacijom i koloritom predmeta. Jedno i drugo bijaše skroz narodno. Pričanje otpočinje sjajnim opisom prirode i položaja grada Moskve sa Simonova manastira, reminiscencijama, punim elegijskih osjećaja, o burnoj prošlosti slavne prijestolnice ruskih careva. Sama stvar, o kojoj se u romanu radi, vrlo je prosta i nezamršena. Nedaleko od pomenutog manastira živi u svojoj kućici imašan seljak. U njega ima uza ženu još jedinica kćerka, po imenu Liza. Kada glava kuće do mala umrije, padoše udovica i kćerka u veliku bijedu i siromaštvo: samo besprimjerna radljivost Lizinih ruku mogaše ih koliko toliko oteti krajnoj oskudici. Dvije godine prodjoše poslije očeve smrti. Jednog dana u proljeće ode Liza u grad, da prodaje cvijeće (gjurgjice). Krasan, lijepo odjeven gospodičić ugleda je te joj ponudi za cvijeće mjesto običnih pet kopejaka odmah čitavu rublju. Djevojka ne primi novaca, za što je kod kuće majka pohvali. Sutra dan ponese ona i opet cvijeća u grad, ali ne htje nikomu da ga proda, već jednako izgledaše, hoće li doći onaj krasni gospodičić. Njega ne bi i ona baci cvijeće u Moskvu rijeku, te ode nevesela kući. Pisac zaboravi obrazložiti, kako je prosta seljakinja od jednom došla do toga, da tako postupa; jedino tumačenje, što se nameće samo sobom, to je kobna sila i vlast ljubavi, u koju dakako rado vjeruju sentimentalna srca. Treći dan eto nepoznanika u selu, pod prozorcima seljačke kućice. Djevojka spozna ga odmah iza prozora te svrati na se pažnju majčinu dubokim uzdahom. Od majke, kao opitne žene, moglo se očekivati, da će se mahom dosjetiti, na što ta posjeta sluti. Al gle, mjesto da bi se mladomu gospodičiću usprotivila, mjesto da bi mu zabranila ulaz u kuću i prežanje pod prozorima, pozva ga čak u kuću i pogosti, posve idilski, mlijekom. Majka udari u jadikovanje o nevolji što ih tišti, a kćerka kradomice bacaj poglede na mladića. Taj vuk u ovčjoj koži obeća, da

će sam kupovati svaku rukotvorinu kćerinu, te djevojka neće trebati da hoda u grad, već će on glavom od vremena do vremena dolaziti po stvari. Taj gradski zavodjač nevinih djevojaka nadjenu si ime Erast. Njegov je karakter naslikan suviše blago i milostivo; pisac nije smio odmah iznijeti na vidjelo svu istinu, da ne bude prije vremena prekinuta nit pripovijedanja. Erast bunca sentimentalno o tom, kako ga »narav zove u svoje naručje na užitak čistih radosti.« Još većom sentimentalnošću zapanjuje nas Liza, ta prosta, seljačka djevojka. Ona ni o čem drugom i ne misli, već jednako kao u zanosu sanja o nepoznatom čovjeku. Da bi poetska slika izašla što efektnijom, javlja se Erast čak u čamcu u posjete, te dovezav se rijekom šulja se pod prozore jadne Lize na tajni sastanak. Dolazi do priznanja žarke ljubavi, kojemu luda djevojka slijepo vjeruje. Majka dakako ne smije ništa da zna o tom. Sastanci nastavljahu se gotovo svako veče, čas na brijegu rijeke, čas u obližnjem breziku. Za gradskog pustolova predstavljaše ta seoska idila za neko vrijeme dovoljno zabave i neiskušane draži. U to desi se slučaj, koje još jače raspali nejgove strasti. Lizi dodjoše prosioci, a ona ih u svojem sljepilu odbi te tim uskori i svoju propast. Ona pade žrtvom iskušenja i slijepe vjere u svog ljubavnika. To se dogodi u tamnoj, oblacima zastrtoj noći; munje i gromovi iskazivahu negodovanje zbog oskvrnjene časti djevičanske. Još za kratko vrijeme produživahu se sastanci, ali u brzo dosadiše zasićenomu razvratniku. Pod izgovorom da mora u vojsku, okrete djevojci ledja. Nakon svoja dva mjeseca, došavši jednom Liza slučajno u Moskvu, ugleda u jednom elegantnom intovu nevjernoga Erasta. Ona pohita za njim, da mu se baci u naručje, kad će izići. Bestidnik otkri sada istinu. On prizna, da je s drugom damom zaručen, te za otštetu ponudi nesrećnoj djevojci — stotinu rubalja. Jadnica baci se izvan grada u rijeku i udavi, a majci prepuče srce od žalost

Ova, dosta slabo, ili gotovo nikako, obrazložena prip(vijetka navraćala je nebrojenim čitaocima onog doba suze n oči. Simonov manastir posta redovnim sastajalištem i šetališter sentimentalnih duša; zaljubljenici, šećući se oko vode i p

breziku, urezivahu svoja imena po drveću, klupama i t. d. **Бѣдная Лиза** izazva cijelu povorku imitacija. Ruska literatura dobi **Бѣдную Машу** od Izmajlova, **Обольщенную Генріету** od Svječinskoga; još se pridruži i **Несчастная Маргарита** i **Прекрасная Татьяна**, i **Бѣдная Лилла** i **Несчастная Лиза**, i **Исторія бѣдной Мары** i t. d. Jedan kritičar podsmijeva se, na očigled tolike sentimentalnosti u literaturi, ovako: »Doskora će novi pisci badava tražiti u okolici Moskve mjestanca za svoje zaljubljene parove. Već je sve zauzeto. Lize, Tanje, Kaće, Maše podijeliše već izmedju sebe i svoje porodice ili poznanika sav slobodan prostor što ga je bilo na polju, u gorama, šumama i prodolicama, te već nemaš kuda da povedeš čitaoca.« U lažljivoj sentimentalnosti dotjeraše do vrhunca ovakve knjige, kao Orlova **»Утѣха Меланхоліи«**, Ušakova **»Оттѣнки моего сердца«**, Rindovskoga **»Печальные, веселые и унылые тоны моего сердца«**, Galinkovskoga **»Часы задумчивости«**, Kropotova **»Ландшафтъ моихъ воображеній«** i t. d. Kao kakva epidemija zavlada čitavom ruskom literaturom bolestni sentimentalizam. U žurnalu **»Вѣстникъ Европы«** iznosi se ovaj preokret u ruskoj literaturi na smijeh ovim riječima: **Сначала громкія у насъ гремѣли оды, потомъ мы начали охать** (t. j. isprva u nas grmljahu gromovite ode, iza toga počesmo ajmekati)! Kako se prije podražavalo Lomonosovu i Deržavinu, tako sada udje Karamzin u modu.

Znatnija po zamišljaju imala bi biti Karamzinova **»Наталья боярская дочь«** (Natalija bojarska kći). Pisac pokuša ovdje nacrtati sliku iz ruske prošlosti, već se jasno vidi njegovo nagibanje k istoriji. Pripovijest ne teče glatko u slogu, ne razvija se dosljedno u načinu mišljenja starih vremena. Spoljašnjega, istorijskoga, nakita bilo bi dovoljno. Pričanje prenosi nas u vremena starog moskovskog carstva, u kuću bogata bojarina. U njega ima jedinica odrasla kćerka. Opis njenog dnevnog života i zanimanja izveden je suho, po pravilima strogog istorijskog izlaganja, ali osjećaji i govori djevojački napominju sentimentalnost modernu. Kćerka zaljubi se žarko u mlada, krasna bojarina, kojega netom vidje nekoliko puta pored sebe

u crkvi. Tih nekoliko susreća u crkvi dovoljno je Karamzinu, da odmah iz njih izvede slabo opravdanu otmicu djevojke, tajno vjenčanje u njekoj zabitnoj crkvici i ujedinjeni idilski život srećnog para u šumskoj samoći. Otmičar niti je bio, kako je na prvi mah izgledalo, razbojnik niti razbojnički harambaša, već sin jednog bojarina, koji bješe pao u nemilost kod cara, te se krio od njegova gnjeva. Velika opasnost, u kojoj se iza nekog vremena nadje car i njegov carski grad, izvuče bojarina u svijet, on priskoči u pomoć zajedno sa svojom u momka prerušenom družicom. Njihovom hrabrošću bude održana sjajna pobjeda i tako dodje, razumije se, do izmirenja sa carem. I u toj pripovijesti ima dosta sentimentalne romantičnosti, kako se vidi već iz ove kratke sadržine, ali suvremenoj publici ne omilje toliko dogadjaj istorijski, koliko je potrese nesreća bijedne Lize, djeteta iz prostog naroda, koja izazva tim veću simpatiju, što ju je unesrećio i docnije prezreo jedan član iz reda gospodskoga.

U program Karamzinove radnje ulažahu takodjer ozbiljnija pitanja, predmeti iz suvremene filosofije i politike. Prigovaralo se piscu »Pisama ruskoga putnika«, da boraveći u Parizu, nije dosta ozbiljno shvatio francuske revolucije. U »Aglaji« za g. 1794. napisa članak protiv Rousseau-a: »Нѣчто о наукахъ, искуствѣ и просвѣщеніи«, a u »Pismima Melodora Filaletu« bavi se opširnije dogadjajima u Francuskoj. Pripovijeda se anekdot, za dokaz da je Karamzin odmah iza svoga povratka bio velik i oduševljen hvalilac ove zemlje i Pariza, ovako: Boraveći u Petrogradu bješe kod Deržavina zvan na objed. Naznačiše mu mjesto kraj domaćice. Kada razgovor za stolom zaredi o Francuskoj, osjeti on nekoliko puta nježan dodir nožice svoje susjede, kojeg si nije umio protumačiti. A to je imao biti tek znak i opomena, da bude oprezniji u pohvalama na Francusku, pošto za stolom sjedjaše gc t, od kojega se moglo očekivati, da će sav razgovor pripovi e-dati carici. Dogadjaji udariše do skora takvim putem, da s' i Karamzin otrijeznio od svog entuziazma. U razgovorima z-medju Melodora i Filaleta prikazuje se protivorječje izme u

razuma i čuvstva. Melodor igra ulogu čovjeka (recimo samog Karamzina), uplašena hodom revolucije; Filalet predstavlja čovjeka, uvjerena o pobjedi dobra i istine nakon mimohodnih zala. Melodor umuje ovako: »Tko je živahnije od nas slavio i izdizao prednosti 18. stoljeća: svjetlo filosofije, pitomost običaja, tančinu razuma i čuvstva, povećanost potreba užitka, široku rasprostranjenost duha društvene zajednice, uske prijateljske veze medju narodima, blagost vlasti i t. d. Na kraju stoljeća iščekivasmo potpuno udaljenje sviju glavnih nevolja čovještva, nadasmo se da će sada nastupiti toliko potrebito izmirenje i udruženje teorije s praksom . . .« Ovu vjeru u uspjeh duhovnih načela 18. stoljeća ote Karamzinu daljnji hod francuske revolucije; on uzdiše ovako: »Bijesan rat trže i mrcvari u Evropi prijestolnicu znanja i umjenja, riznicu svega sjaja čovječjega duha« te dodaje sentimentalno: »Viječe prosvjete, ne poznajem tebe više. Ne poznajem tebe u krvi i plamenu, ne poznajem tebe u ubistvima i razorima!« Melodor-Karamzin bijaše u strahu za opstanak nauka, za napredak civilizacije, pobojavaše se, da će sada Evropa udariti nazad u varvarstvo . . . Ovu bojazan uze pobijati Filalet umovanjem s protivne strane. On sačuva u sebi vjeru u napredak čovještva: »Providnost udešuje sve na opće dobro, iz sadašnjih zala mogu niknuti bolji odnosi za budućnost. Misosof ne smije održati trajne pobjede nad filosofom . . .« Filalet završuje svoje razmišljaje ovako: »Prosvjeta je svagda i uvijek blagotvorna; prosvjeta vodi kreposti, pokazujući uzanu vezu izmedju ličnog i općeg blagosastojanja; prosvjeta je lijek protiv pokvarena srca i čuvstva, ona podiže i oplemenjuje moralnost; jedina prosvjeta drži u sebi ustuk protiv sviju bijeda i nevolja čovještva.«

Tko ne spoznaje u toj himni, koju Karamzin pjeva na p osvjetu, oduševljenog pitomca francuske filosofske misli 1 . stoljeća? Vjera u prosvjetu služi plemenitomu sinu sjevera is o toliko na čast, koliko njegova zaštita nauka i vještina od n padaja filosofa Rousseau-a, koji na pitanje postavljeno Diž iskom akademijom odgovaraše suviše skeptično. Za svoju

domovinu, Rusiju, Karamzin pridržavaše se načela, utvrdjenih u njegovoj misli izučavanjem domaće istorije, da je za nju najbolja forma vladanja monarhizam, ali za druge uvjete i prilike ne odricaše mnogih dobrih strana republikanskog uredjenja. Korist konstitucije bijaše mu usko vezana za općenito obrazovanje. On kaže: »Nije konstitucija sama sobom nešto lijepo, već je lijepo to, da su Englezi obrazovan narod, i da tako dobro shvataju svoje prave potrebe i koristi.« Koliko istine u malo riječi!

Što se tiče velikog pitanja o oslobodjenju seljaka od kmetstva (ropstva), Karamzin bijaše po nutarnjem osvjedočenju za oslobodjenje, samo zaziraše od opasne žurbe, jer kad bi se djelo uskorilo prije vremena, moglo bi, kako on mišljaše, izazvati mnogo nesreće.

Osvitak novog stoljeća pozdravi Karamzin s nekoliko oda, medju kojima bijaše jedna na Aleksandra I. Ipak trajniji spomenik novomu vijeku podiže žurnalom, koji sada osnova po imenu »Вѣстникъ Европы«. Taj organ proslavljenog pisca imao je biti glasnim izrazom njegova osvjedočenja o potrebi uske veze izmedju Rusije i duhovnog života zapadnoevropskih naroda. Književni dio imao je po njegovoj zamisli iznositi pred rusku inteligentnu publiku sve ponajvažnije pojave iz francuske, njemačke i engleske literature u prijevodima ili izvodima. Koliko se moglo, i Rusija imala je ući u tu zajednicu, kao evropska država, originalnim radovima, kojima se ne bi trebala stidjeti pred Evropom. Glavna misao, koja izbija iz žurnala, može se označiti dvjema riječima: obrazovanje, prosvjeta. Samo prve dvije godine osta žurnal u njegovim rukama, poslije nastavljahu ga drugi s nejednakom srećom. U tridesetim godinama presta izlaziti, ali u šezdesetim pojavi se iznovice te živi i danas. I ako su opreke medju liberalizmom i konservatizmom s vremenom postale oštrije, i ako su izbi[illegible] na površje misli i želje, kojih na početku stoljeća nitko j[illegible] nije smio ni izreći, opet ostaje žurnal sve do ovoga da[illegible] vjeran svojim davnašnjim principima: on drži visoko zasta[illegible] evropske prosvjete, propovijedajući uvijek njenu potrebu i [illegible]

Rusiju, preporučujući duhovno druženje Rusije s Evropom. Bjelinski nazva »Вѣстникъ Европы«, kao i prijašnji »Московскій журналъ« pojavom divnom i za svoje vrijeme ogromnom, osobito kad se isporedi s onim, što je bilo prije njega i što je slijedilo za njim, sve do »Moskovskog telegrafa«. Kolika raznolikost, govori on, kolika jedrina, kolik takt u izboru članaka! kako razumno i živahno saopćivanje političkih novosti, kako umna i vješta kritika!

U tom žurnalu izadje g. 1803. Karamzinova najopširnija istorijska pripovijetka »Marfa Posadnica«, u kojoj se istorijski ne sasvim vjerno udešenim koloritom slika život republike novgorodske u njenim posljednjim trzanjima i njena propast. Marfa posadnica nacrtana je odveć idealno i patetski, druga su lica blijeda te se malo izdižu iz sredine dogadjaja; fraza zaglušuje istinito osjećanje. Pripovijetka prevedena je na naš jezik g. 1843. u tadašnjem »letopisu« matice srpske.

Mišljenje Karamzinovo izazivaše s raznih strana proteste, da upravo i sumnjičenja. Premda je po današnjem shvatanju bio vrlo umjeren liberal, opet njegovo oduševljenje za prosvjetu, njegovo nastojanje oko napretka bijaše od mnogih gledano krivim okom. Godine 1810. kaza netko o njegovim spisima, da su prepuni »slobodomisaona, jakobinskog otrova«, jer da propovijedaju bezboštvo i anarhiju, da bi valjalo ne hvaliti, već spaliti ih. Ovake denuncijacije ne naudiše njegovu ugledu, ne potresoše vjere, koju u-nj stavi sam car, kada mu naruči, da napiše istoriju ruske države.

Karamzin pisa male istorijske crtice već u svoj žurnal »Вѣстникъ Европы« (god. 1802. i 1803.), ljubav k domaćoj istoriji podskaza mu i pripovijetku »Marfa Posadnica«. U razgovoru sa svojim prijateljem I. I. Dmitrijevim spominjaše često, kako bi se htio dati na pisanje istorije ruske države, ali ne mogaše se odreći od drugih literarnih preduzeća i radova, koji mu davahu novčani dohodak. Dmitrijev nagovaraše ga jednako, da ište zvanje istoriografa. Napokon prista na savjet te otkri svoje želje i osnove popečitelju moskovskog universiteta Mih. Nikit. Muravjevu, nekošnjemu odgojitelju cara Aleksandra I.

Taj izradi čuvenomu piscu ne samo zvanje istoriografa s godišnjom platom, već i znatne polakšice kod radnje. Svi ruski arkivi, državni i crkveni, bijahu mu dostupni. Rukopise, povelje i druge važne dokumente dobijaše na dom, na svoj pisaći stol, da se njima po volji služi. Zimi radio bi u Moskvi, ljeti u selu Astafjevu, na imanju kneza Vjazemskoga. G. 1811. pročita caru Aleksandru u Tveri odlomak iz istorije, koji priča o starim ruskim običajima i o napadaju Batije na rusku zemlju. Caru ugodi čitanje tako, da se oduljilo daleko za ponoć (do druge ure). Posao napredovaše besprekidno. Kada zaprijeti Moskvi pogibao od Francuza, istoričar preda jedan na čisto prepisan eksemplar svojega rukopisa ženi na ostavu, drugi spravi u arkivu inostranih djela. Godine 1816. bješe prvih osam tomova spremljeno za štampu. Radi toga preseli se Karamzin, kako je mislio, samo na vrijeme u Petrograd; krupna suma novaca bi iz državne blagajne odredjena za podmirenje štamparskih troškova. Godine 1818. izadje osam tomova u prvom izdanju. Tri hiljade eksemplara rasprodalo se vrlo brzo, doskora moralo je izići novo izdanje. Tom deveti pojavi se g. 1821., a g. 1824. deseti. Primičući se kraju svoje istorije, pisac željno izgledaše čas, kad će se vratiti u svoju Moskvu. U jednom pismu prijatelju Dmitrijevu govori: »Istorija dat će mi sredstva, da kupim kuću i u Moskvi doživim svoj vijek, gdje sam proveo mladost i otpočeo starost. Ondje će i zemlja milostivije otkriti svoja njedra staromu znancu. Prekrasne su obale nevske, ali ja nijesam prijatelj žaba i ne volim bara.«

Slavnomu istoričaru ne bi sudjeno dovršiti svoga djela. Već je po zapovijedi carskoj ladja bila spremna, da ga poveze u Italiju na odmor i popravak zdravlja, ali smrt prekide tu nakanu, † 22. maja g. 1826.

2.

Za rusku je literaturu, za njen dalji razvitak, puno va[illegible]n sukob Karamzina, kao kolovodje i glavnog zastupnika r[illegible]-dernog francuskog pravca, sa Šiškovim, glavnim zagovornik[illegible]n

konservativne struje jezika Lomonosovskoga. Karamzin hćaše, da se novi slog (stil) čuva od prevelike mješavine ruskih riječi i fraza sa crkvenima, isto tako da se izbjegavaju dugački periodi stare crkvene rječitosti. U jednoj kritici od god. 1800. osudjuje se Lomonosovski stil kao »**Дикій и варварскій, вовсе не свойственный нынѣшнему вѣку**« (divlji i varvarski, ne dolikujući našemu vijeku). Podjedno misli Karamzin, da za elegantan (»prijatan«) stil, kakav bijaše njemu pred očima, nema još obrazaca u domaćoj, ruskoj literaturi, za kojima bi se mogao moderni pisac povesti; zato da je on tražio i pribirao primjere iz inostranih literatura te njima podražavao dotle, dok se napokon ne usavrši tako, da je »**писалъ ужъ своимъ ни отъ кого не заимствованнымъ слогомъ**« (svojim ni od koga ne pozajmljenim slogom). Taj novi slog udivljavaše dosta suvremenu publiku, osobito kako se raspupao kod nekih odveć neumjerenih sljedbenika Karamzinove škole. Zato i naperi protiv njega već g. 1803. Šiškov posebnu polemičnu knjigu »**Разсужденіе о старомъ и новомъ слогѣ**«. U očima Šiškova nije toliko skrivio sam Karamzin, koliko njegovi moderni podražavači. Strijele padahu u tabor Karamzinov, ako i ne gadjahu upravo u njega. U gdje čemu bijaše polemika Šiškova umjestna i opravdana, ali većina prigovora ne stoji. Valja znati, da su poigravanje sa »slavjančiznom« poslije Lomonosova, koji je nije mogao ni htio odmah izagnati, iznovice stali uvoditi Jelagin u prijevodu »Pohvalnoga slova Marku Avreliju« i Fon-Vizin u nekim svojim prijevodima, kako spomenusmo na svojem mjestu. Za njima povedoše se i drugi, kao M. Popov, prevodilac Tassa po francuskom prijevodu, J. Zaharov, i prevodilac Ilijade Jakimov. Sve se to zbivalo u posljednjoj trećini 18. stoljeća. Sada na početku novoga stoljeća podiže istu zastavu Šiškov, ne ograničiv se polemikom protiv novoga sloga, već pored starog sloga, konservativnog jezika, uzeo preporučivati čuvanje starih običaja, starih navika, a za sve novštine u modernom društvu i njegovim nazorima bijaše mu odgovoran — novi stil. Na prvi pogled činilo se, da se bore dvije čisto književne struje, ali u istinu borba obuhvataše širu oblast

svega duhovnoga u životu: staro, narodno rusko mišljenje, osjećanje i življenje odupiraše se i otimaše se modernomu, liberalnomu, evropskomu mišljenju, osjećanju i življenju.

Konservativci, koji smatrahu Šiškova svojim zastavnikom, svojim govornikom i braniocem, sabirahu se i prikupljahu isprva u »Rossijskoj akademiji« — uredjenju carice Katarine II. — u kojoj u to doba gospodovaše Šiškov i njegov konservativno-učeni, ali i pedantski duh. Pored akademije, koja ne mogaše obuhvatati svih potreba i pitanja literarnoga života, sastavilo se još jedno konservativno društvo u Petrogradu sa širim programom. To bijaše »Бесѣда любителей русскаго слова«, u kojoj je važnu rolu igrao pjesnik Deržavin. Tu se nadjoše i pjesnik Krilov i Lvov, i knez Šihmatov i knez Gorčakov, i neki drugi. Isprva bijahu sastanci privatne naravi. Zna se, da je god. 1807. u februaru bio prvi sastanak kod Šiškova. Sabralo se oko dvadeset osoba. Čitana bijaše jedna oda Deržavinova i jedna basna Krilova. Po drugi put nadjoše se na okupu u kući Deržavinovoj. Tu se raspravljalo veliko pitanje, kako je bolje reći: драгая ili дорогая! Na jednom od bližnjih sastanaka umovalo se o tome, smije li se reći »деревня милая«; prigovaralo se, da pridjev милый pripada samo živim stvorovima. Ovakvo cjepidlačenje bijaše sasvim u duhu i volji Šiškova. Sam Deržavin nazva sve to prostom dangubom. Poslije nekoliko godina (od god. 1807—1810.) tihih sastanaka, opojen uspjehom svoje radnje oko čišćenja ruskog jezika i sloga od galicizama, zamisli Šiškov osnovati više pomenuto društvo s karakterom javnosti. Ne valja smetnuti s uma, da se u onim godinama strah od galomanije čak u vladinim krugovima smatrao donekle opravdanim, nastojanje Šiškova shvatahu kao djelo patriotsko, i podupirahu ga. Organizacija »Besjede« ispade prema tomu. Sjednice bijahu vrlo svečane, pozvanici dolazili bi u balnim toaletama s ordenima; mnogi visoki dostojanstvenici, državni i crkveni, učestvovahu u njima, gospodujući »ton« bijaše panegirik i patriotizam prema prilikama onih godina. Ali slobodnu razvitku književnosti ne prija takva temperatura. Talentima nije mila suvišna

oficijalnost. Društvo sastojaše se iz četiri razreda, Šiškov bijaše predsjednikom prvoga, Deržavin drugoga razreda. Kažu, da poznata basna Krilova »Kvartet« (Medvjed, Kozao, Majmun i Osao) cilja satiričnim šibanjem u »Besjedu«, gdje Slavulj govori članovima kvarteta: »Da budete muzikanti, tomu se hoće umještina i uši nježnije od vaših. A vi, drugovi, sjeli kako vam drago, ipak ne pristajete medju muzikante.« *

Uza sve to Krilov spadaše u broj članova »Besjede«. Nekoliko vrlo poznatih basana pročita on kao novine svoga pera po prvi put u tom društvu (n. pr. **Оселъ и Соловей, Лжецъ, Котъ и Поваръ, Демьянова уха, Щука и Котъ**), te ih i naštampa u društvenom organu »Чтенія«. Gnjedič bješe već davno prije čitao odlomke iz prvih pokušaja prvoga prijevoda Ilijade na jednom sastanku, dok još organizacija društva ne bijaše odveć birokratska, koja mu se poslije nikako ne svidjaše. On pisa g. 1811. jednomu prijatelju: ta to je stara »rossijska akademija«, samo što se preselila u novu zgradu. Gavril Romanovič (Deržavin) već je i orgulje nabavio i za zbor se pobrinuo, sjedala su ponamještena i svakomu naznačeno mjesto gdje će sjedjeti. Ali vi nećete valjda njihova jezika razumjeti, pa da ne biste kod ulaza došli u nepriliku, kazat ću vam, da se u tom društvu »проза« zove »говоръ«, »билетъ« — »значокъ«, »номеръ« — »число«, »швейцаръ« — »вѣстникъ«, i t. d.

Karamzin prozva pristaše »Besjede« »besjednicima«, znatnih talenata ona ne iznese na vidjelo, pošto sva darovita mladja generacija pristajaše uz Karamzina. Konservativci osjećahu dobro svoju slabost, oni nastojahu svima načinima potkopati ugled novog pravca. Šiškov posluži se učenim oružjem. K ukazanomu više »Razsuždeniju« o starom i novom slogu napisa godinu dana za tim »Pribavljenije«, u kojem se osvrće na

---

* Чтобъ музыкантомъ быть,
Такъ надобно умѣнье
И уши вашихъ понѣжнѣй.
А вы друзья какъ ни садитесь
Все въ музыканты не годитесь.

kritičare i pobija njihove prigovore. Malo za tim (g. 1808.) izda »Переводъ двухъ статей изъ Лагарпа«, da bi pokazao, kako valja prevoditi s francuskoga a da se izbjegnu nebrojeni galicizmi; g. 1810. izadje u akademiji »Razsuždenije« o krasnorječju sv. pisma i o tom, u čemu se sastoji bogatstvo, obilje, krasota i sila ruskoga jezika. God. 1811. pojaviše se »Razgovori o slovesnosti«, a g. 1812. Dodatak k »Razgovorima«. Glavna pogreška Šiškova odražava se u lažnom isporedjivanju crkvenog jezika s ruskim: njemu bijahu oba jedno te isto, jedan jezik. Pored toga ne može se pohvaliti ni njegov stilistični ukus; većina njegovih predloga, kako bi se moderne evropske riječi mogle zamijeniti slovenskima, provali se u istoriji ruskog jezika. Njegov pretjerani purizam, iščičkan mnogim dugačkim crkvenoslovenskim kompozitima, ne održa pobjede, i ako skrha vrat mnogim suvišnim inostranim riječima. Šiškova podupiraše knez Šahovskoj napadajima satiričnim protiv Karamzinovaca. U komediji »Новый Стернъ« ima natucaja čak lično na Karamzina i u komičnoj pjesmi »Похищенная шуба« šibaju se razni članovi Karamzinova kluba.

S protivne strane, koja smatraše svojim prirodnim središtem Moskvu, uz Karamzina stajahu mnogi daroviti ljudi, kao okretni izdavač »Moskovskoga Merkurija« pisac P. Iv. Makarov; potonji profesor ruske istorije u moskovskom universitetu, umni Kačenovski; simpatični Dimitrijev, D. V. Daškov, V. Puškin, koji prvi upotrebi protiv Šiškova nazvanje »Slavjanofil«, A. Izmajlov i dr. Karamzin ne upuštaše se u ličnu polemiku, u njega ne bijaše ni vremena ni volje za takve poslove. Istom g. 1818., budući izbran za člana akademije, izloži u zahvalnoj besjedi nekoliko svojih misli, kojima poricaše jednostranost Šiškova, ne ukazav dakako na-nj po imenu. On prisvaja akademiji dužnost sistematski obradj[illegible]ati ruski jezik, ali obogaćivati ga, to je posao društvenog [illegible]azvitka i književnosti darovitih pisaca i prosviježenih tale[illegible]ta. Riječi ne izmišljaju se akademijama, one se rode ma[illegible]om s mislima, kao srećna inspiracija [illegible]to u duševnim proizvo[illegible]ma

talenata, to u praktičnoj porabi jezika. Riječi-novakinje ulaze u jezik samovlastno, ukrašuju i obogaćuju ga, ne pitajući ni za kakvo učeno zakonodavstvo. Karamzin brani takodjer pravo podražavanja inostranim literaturama. »Petar Veliki, preobraziv svojom mogućnom rukom otačbinu, upodobi nas drugim evropejcima. Hoćemo da pišemo kako oni, jer živimo kao oni što živu, čitamo kao oni što čitaju, imamo iste obrasce uma i ukusa kao oni, učestvujemo u uzajamnom zbliženju naroda, koje je posljedak prosvjete. Ako je uvredljivo po nas, da vazda zaostajemo za drugima, to valja da idemo redom s drugima k jednoj općoj svrsi čovještva putem svojega, ne Monomahova ili čak Homerova vijeka; naši potomci neće tražiti u našim tvorovima ni krasotâ »Slova o polku Igorevu«, ni krasotâ Odiseje, već samo sposobnosti, svojstvenih današnjemu obrazovanju . . . Tko se rodio s izliškom nutarnjih sila, taj će i sada, otpočev podražavanjem, priličnim mladjahnoj slabosti, napokon izići sam svoj i snažan« . . .

Karamzinovci nijesu suzbijali konservativaca samo u žurnalima, u Petrogradu sastaviše naročito protiv »Besjede« napereno šaljivo-obijestno društvo »Arzamas«, koje ima neku znamenitost u istoriji ruske literature. Nadimak, humorističan kao što bijaše i sav kret društva, uzajmljen je iz neke polemike grofa Bludova protiv Šiškovca kneza Šahovskoga, gdje na kraju dolazi pismo jednog tobožnjeg književnika iz Arzamasa. Nepoznati članovi-književnici provincijalnog gnjezdašca Arzamasa (male varošice nedaleko od Nižnjega Novgoroda) čine smiješan kontrast svojim slobodoumnim shvatanjem književnosti protiv oficijalne okorelosti »Besjednika«. Kažu, da je potonji ministar narodne prosvjete grof Uvarov g. 1815. prvi put sabrao u svoju kuću krug prijatelja, medju kojima bijaše i Žukovski, koji preuze službu sekretara. Medju članovima pominju se mnoga u istoriji ruske prosvjete odlična imena, kao Uvarov, Bludov, Žukovski, Baćuškov, Vjazemski, Vas. i A. S. Puškin, dva Turgenjeva, D. A. Kavelin i dr. Društvo ne htje imati ni statuta ni programa ni oficijalnih predstava. Svaki novi član govoraše pohvalnu besjedu, ne na umrloga sučlana,

takovih u društvu i ne bijaše, već na jednoga člana »Besjede« ili »Rossijske Akademije«. Žukovski sastavljaše protokole obično u stihovima. Cijelo društo ne održa se dugo, ali kao glasni protest protiv »Besjede«, kao sastajalište najdarovitijih ljudi na polju ruske književnosti i prosvjete ima istorijsko značenje.

3.

Karamzinov pravac, sentimentalnost njegovih pripovijedaka sa svima podražavačima — a podražavalo se ne samo njegovoj »Bijednoj Lizi«, već i njegovim »Pismima ruskog putnika«, neki Izmailov pisa »Путешествіе въ полуденную Россію«, Šalikov opisa putovanje u južnu Rusiju i u Kronstadt i t. d. — razmače medje čitalačkomu društvu u Rusiji. Dojakošnji pjesnici mogahu sa svojim odama, satirama i suhoparnim dramama jedva računati na mušku polovicu ruske inteligencije, da će čitati njihova djela. Ali kad u literaturi progovori srce, kad počeše opisivati u ruskim knjigama nježne osjećaje ljubavi u svim prilikama i situacijama, prionu i ruska ženskinja osluškivati, jer dodje na red njeno carstvo. Tu zaslugu priznavahu Karamzinu i njegovoj školi već u početku stoljeća suvremeni kritičari i literarni istorici. Promjena odnosâ izmedju literature i publike ogleda se u nekim neobičnim preduzećima literarnim onog doba. Neki M. Makarov poče g. 1804. izdavati »Журналъ для милыхъ«, koji je poglavito damama bio namijenjen, dvije gospodje učestvovahu u njem kao suradnice, gdja. Beznina i kneginja Trubecka. Jednakim pravcem kretaše se žurnal »Московскій курьеръ« (g. 1805—6). Prema karamzinovskom almanahu »Aglaji« izdavaše knez Šalikov glasnik »Aglaju« (od g. 1808—1812.), koji bješe »Gracijama« posvećen. I »Московскій зритель« (g. 1806.) i »Кабинетъ Аспазіи« obazirahu se na gospodje kao svoju pog[lavi]tu čitalačku publiku. Pravo kaže Galahov, da kod publika[...]ja te vrste ne treba toliko pitati o vrijednosti pružene sadrži[n]e, koliko uzeti na um samu ideju, iz koje je nikao taj preok[r]et, i blage posljetke za društveni položaj žene, koji se sada zna[...]o

promijenio: ona presta biti robinjom, zatvornicom ruskog »terema« (gineceja). Ovako se razúmije, zašto već Karamzin u Aglaji čini komplimenat gospodjama, da bi mu najljepši vijenac nagrade bio njihovo zadovoljstvo i uvjerenost, da je njima ugodio. U »Moskovskom Merkuriju« izriče se sažaljenje, što u Rusiji jošte nema ženskih liceja, ženskih književnih društvi i t. d., dok u Francuskoj dame slobodno polaze liceje i muzeje, same čitaju, prevode i pjesme grade. Jedan primjer ženske emancipacije dobi dakako i Rusija u vrijeme carice Katarine: ona sama, sjedeći na carskom prijestolu, zanimaše se i za rusku književnost. Ali njen primjer osta odveć vanredan a da bi mogao bio silno privlačiti. Kneginja Daškova, prva prezidentka Rossijske akademije, bijaše isto tako odveć učena, njeni ljubimci bijahu Bayle, Voltaire i Montesquieu; živeći u inozemstvu ona se družila s Diderotom u Francuskoj, s Robertsonom i Adamom Smithom u Engleskoj. Pod kraj, u starijim godinama, zavlada i kod nje, kao kod carice, reakcija, koja je natjera u protivnu krajnost. Ipak su njene zasluge za rusku naučnu literaturu, dok bijaše mnogo godina predsjednicom Rossijske akademije, vrlo velike, ali na polju ozbiljne naučne radnje. Sada istom, pod utjecajem Karamzinovske škole, počeše u ruskoj književnosti izbijati nježniji tonovi, lake igračke i neka kao koketerija zavlada literaturom što je omili i gospodjama. Nitko ne privrijedi uz Karamzina toliko u tom pravcu, kao spominjani već naprijed Dmitrijev, što ga pohvalismo kao prevodioca basana. On se ne stegnu na tu jednu radnju, već kao vješt stihotvorac, a čovjek s mnogo literarnog ukusa, obogati literaturu ne samo malim pričicama u stihovima, koje su rado čitane bile, kao na pr. »Голубокъ« (god. 1792.), »Модная жена« (g. 1792.), »Причудница« (g. 1795., po Voltairovoj La Beguerile), već i čitavom antologijom sitnih stvari, koje joj otvorahu put u gospojinske salone i budoare, koje dokazivahu, da se i na ruskom jeziku može voditi ljubavni razgovor na svaku najnježniju temu sa svima tančinama francuske frazeologije. On pisa stanse, sonette, madrigale, eksprompte, epigrame za albume i t. d. i t. d. Sve su to stvari, koje nemaju prava ni trajna značenja, i opet

za momenat bijahu vrlo potrebite i koristne. To bijaše besposličenje prema duhu vremena. Zato i nazva g. 1794. Karamzin svoje izdanje »**Мои бездѣлки**«, a za njim povede se Dmitrijev te izda g. 1795. »**И мой бездѣлки**«. Mi ne dokučujemo zlovoljnosti Puškina, kada u pismu na kneza P. A. Vjazemskoga, poredjujući Dmitrijeva s novijim, darovitijim mladjim savremenicima, kaže, da sve njegove basne vrijede, koliko jedna od Krilova, sve njegove satire koliko jedna poslanica Vjazemskoga, i sve ono drugo, koliko jedna pjesma Žukovskoga. Jer ako je sve to i istina, opet rekao bih, pretjerano je kazati, da je Dmitrijev sto puta niže od »stihotvorca« Karamzina. Prije bismo se složili s Puškinom, kada kaže, da Dmitrijev ne važi više, nego li Heraskov ili Vasilij Puškin — ako se kod prvoga uzme na um veća ozbiljnost njegove poezije, a kod posljednjega velika okretnost u stihovima.

Ozbiljna pogibao zaprijeti karamzinovskomu pravcu, kada teški oblaci pomračiše politički horizonat, kada napetost izmedju Rusije i Francuske postajaše svakim danom veća. Patriotske fraze Šiškova, ma kako šuplje bile, nadjoše odjeka u narodnoj uzbudjenosti. Lijepo priča S. Aksakov u svojoj »Porodičnoj kronici«, kako je i on, jednako s nebrojenim drugim suvremenicima, neko vrijeme smatrao Šiškova velikim čovjekom Rusije, kako ga je smućivalo, što i taj veliki patriot govori francuski i t. d. Sada usta protiv Karamzinova »**Вѣстника Европы**« kao rival i antagonista nov žurnal »**Русскій Вѣстникъ**« pod redakcijom Glinke, koji si stavi zadaću, da zastupa čisto ruski pravac: Rusija prije svega i nada sve. Protiv toga ne bi bilo upravo što da se prigovara, da se nije pod čisto ruskim pravcem razumijevalo bezuvjetno hvaljenje i slavljenje svega ruskoga, samo zato što je rusko. Ali smiješno je čitati, kada se na priliku Simeon Polockij poredjuje ne samo sa Sokratom i Platonom, već upravo sa svim modernim filosofima: D s-cartes-om, Bossuetom, Voltairom i Diderotom. Ovakovo [illegible]e-gonjenje može se podnositi samo na vrijeme, dok su nac[illegible]o-nalne strasti razigrane. Rusiji služi na čast, što narodna reak[illegible]ja nigda ne potraja odveć dugo i nigda ne mogaše ozbiljno sm[illegible]ti

evropske struje, koja je od Petra Velikoga do današnjega dana svagda brojila u svojim redovima najvrstnije umove. Tako i sada pretjeranost stiša se u nekoliko godina, patriotska pozauna presta zujati, onako kao i Rostopčinove afiše što prestaše grditi Napoleona. Obožavanje Francuza, iza kratka prekida, vrati se pobjedonosno nazad; kao do sada tako od sada uzgoj mladeži bijaše povjeravan ponajviše njima. Baćuškov piše god. 1814.: »isključiva prednost, što je u nas daje francuskoj literaturi, neizlječiva je, ona može preuzići sva iskušenja vremena i političkih prilika.« A to je i dokučljivo. Ili zar je Šiškov sa svojim patriotskim negodovanjem umio zamijeniti dobre francuske uzore ruskima od jednake vrijednosti?

4.

Veliko značenje Karamzina odvuklo nas u pripovijedanju čak u drugi desetak našega stoljeća. Karamzinovsko doba veže kraj osamnaestoga stoljeća za početak devetnaestoga. Ono nije toliko znatno poetskim proizvodima, koliko velikim napretkom u prozaičnom radu. Prijevodi i izvorni tvorovi razvijahu jezik, probudjivahu volju za čitanjem ruskih knjiga, ugladjivahu ukus. Ranije i lakše javljahu se prijevodi, kojima, kako već vidjesmo, gotovo svaki ruski pisac koliko toliko privrijedi ruskoj literaturi. Istom poslije dodjoše i originalne pripovijetke i romani na red. U prijevodima zastupani su svi pravci bez izuzetka i razlike. Moralne tendencije drže se na pr. romani Prevost-a, prevodjeni u drugoj polovici 18. stoljeća i po nekoliko puta izdavani. Frivolan je pravac prikazan u pripovijestima Retifa de la Bretonne, i ako nije baš sve i najzloglasnije prevedeno. Loubet-ov »Faublas« doživje čak dva prijevoda, krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Na početku 19. stoljeća zavlada u knjižnoj trgovini moda na Kotzebu-a, to priznaje sam Karamzin (g. 1802.); prevodili bi ga ne samo u prijestolnicama, već i u provinciji, čak pjesnik Žukovski ne ote se tomu poslu. Omiljeli bjehu takodjer romani njemačkog pripovjedača Augusta Lafontaina: krajem prošloga i početkom ovoga vijeka

prevodjahu ga vrlo marljivo. Roman s užasima Engleskinje Ane Radcliffe nadje isto tako svojih prevodilaca početkom i u prvim desetcima ovoga stoljeća. Manje se čudimo, što je francuska pisačica Sofija Cottin sa svojim romanom »Elisabeth ou les exilés de Sibérie« u ruskom prijevodu dotjerala do pet izdanja: pripovijetka zbiva se na ruskom zemljištu te se osniva na istinitom dogadjaju (ona je prevedena i na hrvatski jezik). U mnogobrojnim prijevodima rasprostranjena bjehu djela gospodje Genlis (Žanlis): Karamzin spada medju prve prevodioce. Za mladež prevodilo se mnogo iz francuskog pripovjedača Ducres-Dumenila. Samo se kaže, da su i klasična djela, kao Le Sage-ov »Gil Blas« (u prijevodu Teplova tri izdanja) ili Cervantes-ov »Don Quijot« (po francuskoj preradi Florianovoj, preveden od Žukovskoga, g. 1805.), ušla u rusku prijevodnu književnost.

Kraj tolikih prijevoda, koji zaplodjivahu rusku literaturu, nije moglo za dugo ostati bez izvornih pokušaja. Već prije Karamzina pokuša sreću više pomenuti Heraskov s nekoliko povijesti filosofsko-moralna pravca, gdje se pod imenima raznih znamenitih ljudi iz starine slave suvremeni državnici ili vladari. U povijesti »Numa Pompilij ili procvjetajući Rim« (godine 1768.) prikazuje se ideal gospodara, koji nastoji usrećiti svoj narod prema filosofskim nazorima 18. stoljeća — imala se na umu dakako carica Katarina. Ovu je pripovijetku godine 1801. Terlaić preveo na slovenosrpski jezik i posvetio »Юношамъ славено-сербскимъ учащимся при кралевскомъ всеучилищи венгерскомъ въ средиземномъ торговомъ градѣ Пештѣ въ знакъ своея къ нимъ дружбы«. Da je »prijevod« bio znatno bliži ruskomu originalu nego li srpskomu jeziku, pokazuju već ova tri retka. Heraskov pisa još pripovijetku »Kadam i Harmonija« (god. 1786.) i »Polidor, sin Kadma i Harmonije« (g. 1794.). I u tim romanima ima mnogo govora o raznim načelima uzgoja, uprave i zakonarstva, a pod masko ı Tersićana jadikuje se o tadašnjem stanju Francuske. Svo : umovanje crpao je pisac iz Fenélona, Floriana i drugih frai - cuskih avtora. Na domaće zemljište rusko vodi čitaoca rom: ı »Car ili spaseni Novgorod« (g. 1800.). Već nazvanje otkri ı

tendenciju. Heraskov htjede u toj, u stihovima napisanoj pripovijesti, dokazati, da užasu anarhije, bjesnilu razuzdane slobode, bezumnoj pohlepi za ravnošću ima jedan jediti ustuk, lijek i spas u ideji »car«. Svi ovi, u okvir romana utisnuti filosofski traktati, i ako su napisani s vrlo plemenitom namjerom, opet su izvedeni tako dosadno, da ih je već u ono doba malo tko s voljom čitao.

Na veći broj čitalaca mogahu računati romani s »priključenijama«. U tom žanru spomeno je vrijedan Fedor Emin, neruskog porijekla, možda Poljak. Već njegov život nalići na roman, bogat »priključenijama«, ne zna se, gdje i kada se rodio. Ali u Turskoj, kako sam kazuje, natjeraše ga prilike, da prijedje na islam, a u Londonu primi pravoslavnu vjeru. Došav odanle u Petrograd (g. 1761.), primljen bi u službu, čemu mnogo pomože znanje raznih evropskih jezika, te se baci na rusku literaturu. Junaci njegovih romana tumaraju mnogo i daleko po svijetu. U romanu »**Непостоянная фортуна или похожденіе Мирамонда**« glavni je junak sin jednog ministra turskog. U romanu »**Награжденная постоянность или приключенія Лизарка и Сарманды**« (u 4 dijela, g. 1764.) putuje se u Persiju i Egipat. Treći roman »**Письма Эрнеста и Доравры**« bješe već spomenut, kao imitacija »Nove Heloize«. Emin izdavaše g. 1769. satirični list »**Адская почта**«, pisa i u druge žurnale. Njemu se prisvaja satira »**Сонъ**«, izdana istom u naše vrijeme.

Popularan i mnogo čitan u to doba bijaše anonimni roman »**Несчастный Никаноръ или приключеніе жизни россійскаго дворянина Н.**« (od god. 1775.—1787. i t. d.) Tu se priča o jednom Rusu, koji g. 1747. poslije svršenih nauka, stupi u diplomatsku službu, dodje u Rigu, i odavle dalje počinju njegove avanture bez kraja i konca. Gotovo sve vrti se oko ljubavnih zgoda i nezgoda. Slučaj je svagda tomu kriv, da junak protiv svoje volje jednako postaje žrtvom fatalne situacije. U romanu ima dosta sadržine, shvaćene vrlo realno iz tadašnjih prilika života. Još krupnijim erotskim crtama napisan je roman poznatog »narodoljubca« iz prošloga stoljeća,

Ćulkova, pod naslovom: »Пригожая повариха или похожденіе развратной женщины« (g. 1770.) Roman nije dovršen, čini se protiv volje samoga pisca, koji je svoju dikciju iščičkao mnogim poslovicama i frazama iz prostonarodnog rječnika. Pripovijeda se anekdot, da je jednom grof Rostopčin pitao Suvorova o najznatnijim vojskovodjama i vojenim piscima. Suvorov stao redom nabrajati ih, krsteći se nabožno kod svakog imena, a završio ovako: »Julije Cezar, Hanibal, Bonaparte, Domaći ljekar, Пригожая повариха!«

Polemičan, protiv opačina vremena naperen je roman A. Izmajlova »Евгеній или пагубныя слѣдствія дурнаго воспитанія и сообщества« (Jevgenije ili zle posljedice nevaljalog uzgoja i drugovanja) od g. 1799.—1801., u dvije knjige. Nazvanja lica obilježuju odmah i karaktere. Jevgenije nosi nadimak Negodjajev (t. j. Nevaljalac), u njegovu su društvu Razvratin, Licemjerkin, Vjetrovi i Podljankovi; odgojitelj zove se Pendard, to će reći Obješenjak, a odgojiteljica Sans-pudeur t. j. Bestidnica. Tendencija je romana, da pokaže, kuda vodi nevaljalo uzgajanje, ali na malenom prostoru jednog romana sabijeno je gotovo i premnogo nevaljalštine; i ako su neki karakteri dosta realno shvaćeni, ukupni utisak nije ugodan. Na kraju pripovijetke postigava opačinu zaslužena kazna, a nagradjene nevinosti i nema. Na ovaj roman podsjeća N. Ostolopova »Евгенія или нынѣшнее воспитаніе« (g. 1803.) I tu se pripovijedanje kreće oko istog predmeta. Udovica Vjetrana najmila Francuskinju svojoj kćeri Jevgeniji za domaću učiteljku. Odgojivanje ispade sjajno u francuskom jeziku, plesanju i odijevanju po modi, a moralna strana uzgoja ogleda se najljepše u tome, što je dobra kćerka pobjegla iz roditeljske kuće s nekim francuskim »parikmaherom« (vlasuljarom, frizerom).

Pripovijetke Benitckoga (od g. 1781.—1809.) vode čitaoca na istok, što je u ono doba vrlo u modi bilo. Francuska je literatura tražila istok, bježeći u jednu ruku od iskvarene civilizacije k primitivnim narodima, u drugu [illegible] njajući se opasnosti, koja bi mogla zadesiti avtore, kad bi

tamne stvari domaćeg života žigosali pod pravim imenom mjesto persijske ili indijske maske. Za prvu tačku ne bi baš trebalo ruskim piscima da idu daleko od kuće. Više je bilo razloga radi druge tačke, da i oni bjegaju k beduinima ili u Indiju. Talenat Benitckoga nije neznatan. Njegov »Ибрагимъ или великодушный« (g. 1807.) njegov »Бедуинъ« (g. 1807.) i »На другой день« mogu se još i danas čitati.

Istorijski roman uz Karamzinovu »Marfu« bijaše »Olga« nepoznata pisca (od g. 1803.) Tu ima puno istorije u razgovorima, a ima čak i slovenske mitologije. U Novgorodu vladaše Igor: »ime njegovo grmi sjeverom, razlijega se jugom, istok i zapad puni su njegove slave.« Vjerni podložnici gotovi su žrtvovati za-nj život. Jednom nema kneza dugo iz lova. Novgorodjani zabrinuti prinose žrtvu u hramu Perunovu. A gdje je Igor? On sjedi na brijegu rijeke Volhova, sjetan i neveseo, što mlada, nepoznata djevojka, koja je osvojila njegovo srce, bježi od njega »kao srna u samotan gaj«. Ta djevojka, po imenu Prekrasa, unuka Gostomislova, življaše deset vrsti od Novgoroda, sa staricom Ingerdom »u tihoj samoći, kreposti i sreći.« Ali nenadna susreća s nepoznatim vitezom smete i njen srčani mir, i ona provodi od tog doba, što je ugledala sudjenoga, noći u nesanici. To dakako nije tek obična djevojka, jer nije niska, priprosta roda, već rijetka junakinja. Kada nekakav Alfred s pedeset tisuća Polovaca naumi razoriti Novgorod, dodje Prekrasa poput Orleanske djevice te probode Alfreda u onaj trenutak, kada bješe zamahnuo mačem da ubije Igora. Samo se kaže, da toliko junaštvo steče zasluženu nagradu. Do mala Novgorod slavi svečan pir. Oleg nadjenu hrabroj djevojci svoje ime, te je mjesto Prekrase prozva Olgom. Kažu, da je ovaj isti roman g. 1814. izišao s potpisom A. K. pod preinačenim nazvanjem »Игорь великій князь Сѣвера«, s patriotskim začinom na dogadjaje godine 1812. Da li je to plagijat ili je A. K. bio pisac i prvog izdanja? to se ne zna. U mitologijskim tumačenjima kaže se za Peruna da je to »sl vjanski Jupiter«, samo još puno snažniji, jer se nije nikac ı upuštao u onake metamorfoze i pustolovine, kao grčki

bog. Slavjanska Minerva zove se Rasuda, ona se rodi ne upravo iz glave Perunove, već iz njegovih dviju vlastitosti: iz Razuma i Mudrosti. Učeni mitolog misli i tu, da je Rasuda viša od rimske božice. Kad se Olga poredi s Marfom, vidi se, da je nije pisao znalac ruske istorije, kakav bijaše Karamzin, ali prostodušne naivnosti ima u tom romanu više, nego što u tendencioznoj Marfi.

Neobičan ruski istorijski roman iz suvremenog života bijaše »**Наталья Т-тчва и На-ы-нъ или любовники сосланные въ Сибирь**« (g. 1809.) od V. Z. Tu se priča, kako je T-čeva ljubimica pri carskom dvoru ubila dijete, što ga dobila od Nar-ina, te oboje bilo prognano u Sibiriju. Tu počinje roman s »priključenijama«. Mnogo godina bijaše razdvojeno milo od dragoga, dok napokon ne dodje Petar Veliki u Tobolsk, oslobodi zasužnjenog Na-škina i sunce sreće svanu jadnim prognanicima.

Više na izvode iz ruske istorije nego li na roman nalik je »Князь Мещерскій« (g. 1801.) od Gerakova. Isto tako nepoznata avtora »Ксенія княгиня Галицкая« (g. 1808.) i dosta suhoparne istorijske pripovijetke S. Glinke. U romanu »**Русская** Амазонка« (g. 1809.) priča se, kako kažu, istiniti dogadjaj o preodjevenoj hrabroj djevojci u godinama od 1806.—1807.

5.

Na kraju razdoblja, koje ulazi u tu knjižicu, stoji najznatniji ruski pripovjedač u romanima, upravo otac realnog ruskog romana, kao Fon-Vizin realne komedije; to bijaše Vasilj Trofimovič N a r j e ž n i (Нарѣжный, od g. 1780—1825.), rodom, kako se čini, plemić poljski, prilikama i utiscima života Malorus, književnom radnjom Rus, kao i Koljcov, Gogolj, Kostomarov i toliki drugi. Iz poltavske gubernije, Novgorodskog okruga, sin nebogatih roditelja, staranjem ujaka si dobi neko obrazovanje, koje mu otvori put u moskovsku plemićku gimnaziju i dalje u universitet, koji ostavi g. 1801., ne dovršiv sviju nauka. Odmah bude namješten kao činovnik »po c o-

bitim narućbinama« kod upravitelja Gruzije te osta na Kavkazu do g. 1803. Godinu dana zatim dobi službu u Petrogradu, s kojim se i ne rasta sve do smrti (g. 1825.), dotjerav u službi ne odveć visoko. Narježni bješe nadaren rijetkim pripovijedalačkim talentom i humorom, kojim se odlikuju gotovo svi južnoruski pisci, ali literarno njegovo obrazovanje ili možda još bolje da kažemo, prilike života nijesu bile takove, da bi podržale, razvile i oblagorodile prirodnu darovitost. U njegovim se radovima jednako opaža neka borba talenta s rutinom, koje nije mogao ili umio nadrvati. Zato je veći dio njegovih književnih radova danas već sasvim zaboravljen. Nitko ne mari za njegove pjesme, nitko se ne zanima za njegova po Šilerovim »Razbojnicima« izradjena »Dmitrija Samozvanca«. Malo će tko danas čitati njegove pripovijetke u »Slovenskim večerima«, napisane skroz pod uplivom osianizma, pravog i ruskog, t. j. slova o polku Igorevu; njihova sadržina crpena je dakako iz ruskih starina te je početkom vijeka imala svoj krug čitalaca. Nijesu se daleko odvojile i druge pripovijesti, napisane poslije, izdane što napose što u knjizi »Новыя повѣсти« (g. 1824.). Od njegovih većih, realnim pravcem pokrenutih romana, prvi je napisan već g. 1803—4. pod utiscima dužega boravljenja na Kavkazu: »Черный годъ или горскіе князья«. Većeg je značenja opširni roman »Россійскій Жилблазъ« (g. 1814.), kojega je naštampana samo polovica, ono drugo ne propusti cenzura. Najpoznatiji ipak i najviše čitan bijaše roman iz maloruskog života »Бурсакъ« (god. 1824. i poslije više puta); zanimljiv je napokon i treći roman »Два Ивана или страсть къ тяжбамъ« (g. 1825.). Njegova sabrana djela izadjoše g. 1836. u 10 sveščića. Za »Россійскаго Жилблаза« uzajmio je Narježni tek model od Lesaža i njegove »Histoire de Gil Blas«; sadržina, stavljena u taj model, skroz je ruska; ljudi, što se u romanu kreću, govore i rade, ruski su ljudi. Kako francuski uzor, tako strada i ruska imitacija od prevelikog, odveć šarenog izobilja sadržine, u njoj nema jedinstva, već se tri samostalne niti vuku kroz roman, kad i kad prepletene, kad i kad svaka napose. U prvom redu imala bi

stojati istorija plemićke porodice Prostakovih, ali na čelo je isturena avtobiografija Gavrila Čistjakova, kojom roman i otpočinje. Njegova mladost, ljubav i ženidba s filalejevskom kneginjicom Feklušom, neprilike gospodarstvene, pomoć što nenadno dolazi od čivutina Janjke, smrt tasta, bijeg žene — sve je to prikazano vješto, sačinjava vrlo zanimljive prve stranice romana. Izgubiv ženu, koja mu pobježe, i sina, kojega mu oteše, podje i sâm Čistjakov po svijetu, izručiv svoje gospodarstvo prijatelju Janjki. Tumarajući iz mjesta u mjesto, junak doživje čudnih stvari, koje se što dalje roman napreduje to više nagomilavaju, jedna manje nalik na istinu od druge. Pored sviju mana u planu i rasporedu izbija ipak u pojedinostima velik talenat, tipovi koji put podsjećaju na Gogolja.

Pravom nazva Gončarov Narježnoga učenikom Fon-Vizina, ali i pretečom Gogolja, ocem realnog romana. Taj nadimak zasluži on poglavito svojim najpoznatijim romanom »Bursak«, u kojem se slikaju život i običaji tako zvane »burse«, t. j. život južnoruskih djaka u gradovima, gdje se više gladovalo i prosjačilo, nego li učilo, više otimalo nego li dobijalo, više razvijala surova snaga fizička, nego li umna. S ovim živo shvaćenim i darovito opisanim prizorima iz života maloruskog društva vežu se slike istorijske iz onog odsudnog momenta, kada se u Ukrajini struja ruska otresla tutorstva poljskog susjeda te ruski elemenat stao preotimati mah. Ova istorijska sadržina daje romanu u drugoj polovici osobit karakter. Po staroj šabloni romanâ 18. stoljeća priključenija glavnoga junaka bivaju sve zapletenija, iz kojih on dakako po teoretskim pravilima svagda mora da izadje pobjedilac. I u tom dakle romanu bori se snažna originalnost piščeva, kojoj ima mnogo dokaza u obilato razasutim detaljnim slikama, sa starom rutinom predjašnjeg prikazivanja, gdje pripovijetka goni junaka iz jedne avanture u drugu. Najsamostalniji je u tom pogledu njegov treći ron[illegible]n »Два Ивана или страсть къ тяжбамъ«. Tu se pisac najb[illegible]e oteo uplivu predjašnjih obrazaca, ovdje ima podražavanja ma[illegible]e, originalnosti više. U romanu «Два Ивана« slika se živo kara[illegible]r maloruski, naklonost k vječitomu do potpunog zatora sl[illegible]-

nomu pravdanju zbog vrlo neznatnih uzroka, kukavno uredjenje uprave i sudova podupire tu naklonost, a preko svega pričanja razapeta je velika humorističnost, koja kad i kad prelazi čak u karikaturu.

6.

Koliko je god iskočio Karamzin svojim novim načinom pričanja i pisanja, opet ideali 18. stoljeća ne biše odmah ustranjeni. Ima pisaca, kojih život i radnja spadaju u prve desetke novoga stoljeća, ali duhom i pravcem produžuju se uzori njihovih predšastnika iz 18. stoljeća. Tako je epska pjesma »Петріада« (god. 1812.) u deset pjevanja od Gruzinceva, plod 18. vijeka, u pravcu Voltairove Henriade. I lirska pjesma »Петръ Великій« (g. 1810.) kneza G. Šihmatova (od godine 1783.—1837.) pristaje prije u ideale 18. vijeka, nego li u potonje Puškinsko vrijeme. Jezikom i slogom podupire načela Šiškova. Borbom s Francuzima i oslobodjenjem Rusije od Napoleona razmahaše se opet oduševljenim pjesnicima poetska krila. Šihmatov napisa (god. 1807.) patriotsku pjesmu »Пожарскій, Мининъ, Гермогенъ или спасенная Россія« u tri pjevanja, a Gruzincev u četiri pjevanja »Спасенная и побѣдоносная Россія« (g. 1813.). Ni zujanje oda u slavu pobjeda ne presta odmah. Sam prijatelj Karamzinov, I. Dmitrijev, napisa nekoliko pohvalnih oda u duhu Deržavina. Njegova pjesma »Размышленіе по случаю грома« podražava poznatoj Goethe-ovoj »Die Grenzen der Menschheit«. Odama i drugim rodovima lirike isticaše se više od drugih pjesnik Merzljakov (od g. 1778.—1830.), profesor poezije i retorike u moskovskom universitetu. Na njegovim lirskim pjesmama i romancama hvale prostotu narodne dikcije. Uz to može se on prozvati ocem estetske kritike. On napisa mnogo opširnih kritičkih analiza u duhu više francuske, nego li njemačke estetike, makar da je prevodio Eschenberga. Prostotom i prirodnošću odlikova se takodjer knez J. M. Dolgoruki (od godine 1764.—1823.) tako u satirama kao u lirskim pjesmama. On ne htje povoditi se ni za drevnim ni za modernim klasi-

cima, a isto tako ne odobravaše sentimentalnosti Karamzinovaca; svoj poetski instrumenat ne nazva lirom, po pjesničkom običaju, već balalajkom. Glavna mu težnja bijaše da i oblikom i osjećajima izadje čisto ruski narodan. Mnoge njegove pjesmice postaše narodnom svojinom te kao popularno narodno blago udjoše u rukopisne zbornike tako zvanih »pjesenika« (пѣсенникъ). U karamzinovskom pravcu sentimentalan bijaše liričar Neledinski-Melecki (od g. 1751.—1820.), aimable poète, kako ga zove knez Vjazemski, koji ga isporedjuje s francuskim pjesnikom Chaulieu. On ga hvali kao čovjeka s mnogim i velikim sposobnostima, kojih nije umio do kraja upotrebiti. Njegove lirske pjesme bijahu u svoje vrijeme vrlo poznate. »Выйду я на рѣченьку« pjevalo se, kako pričaju suvremenici, u višim krugovima i u prostog naroda.

Najsnažnije razvilo se u prva dva desetka devetnaestoga stoljeća rusko pozorište. Prema vremenima carice Katarine kolik napredak! Javna i privatna pozorišta smatrahu se općenito u porodicama i u društvu najblagorodnijom i najpoučnijom zabavom, što zaslužuje pomnjive njege. Daroviti artisti, kojih glumačka vještina bijaše na glasu, podržavahu kod publike volju i smisao za tu umjetnost i za dramatsku poeziju. Uza starca Dmitrijevskoga hvale iz onog doba glumce Jakovljeva, Karatigina i glumice Semenovu i Kolosovu u Petrogradu, a u Moskvi Pomeranceva, Šušerina, Plavilščikova, i osobito Močalova i Ščepkina. Veliko literaturno obrazovanje s dramatskom vještinom ujedinjavaše Kokoškin u Moskvi i knez Šahovskoj u Petrogradu. Tanki poznavalac pozorišta bijaše takodjer A. N. Olenin, predsjednik akademije umjetnosti. S. Aksakov priča u svojoj »Porodičnoj kronici« o kazanskoj glumici Fekluši i o običaju bacati glumcima za vrijeme predstave novce na pozornicu. »Kadikad sabirali bi novce ranije, a kad i kad improvizirali bi pod samom predstavom: čiju go mošnjicu napunili bi srebrenim i zlatnim novcima, ili bi as gnacije zavili u papir, te ih baci glumcu pred noge na pozornici možda čak u najpatetičniji momenat njegove igre. Ja sam sâm vidio, kako poludjela Nina dolazi k pameti, diže mošnjic

tura je u džep, klanja se publici i opet nastavlja svoju rolu poludjele Nine!« Razumije se, ove provincijalne navade nije znao carski teatar u Petrogradu, koji je privlačio glumce i glumice nadom na pensiju. Tako je i Šušerin došao pod starije dane u Petrograd, gdje se mladi entuziast teatralni S. Aksakov sprijateljio sa znamenitim glumcem. Zanimljive crtice iz toga poznanstva donosi njegova kronika, u kojoj je čitava jedna glava posvećena Šušerinu, ali tu se priča i o Dmitrijevskom i Jakovljevu.

U tim povoljnim prilikama javio se daroviti dramatski pjesnik, zastupnik klasične tragedije iz antičnog i novijeg svijeta, da čak iz ruske istorije — Vladislav Aleksandrovič Ozerov (od g. 1770.—1816.). Sin nebogata plemića tverske gubernije, dobi u suhoputnom korpusu petrogradskom obično, dosta površno obrazovanje, kojega najveća vrijednost sastojaše se u znanju francuskog jezika i literature. Već kao mladić prionu za čitanje francuskih klasika, poglavito tragičnih pjesnika Kornelja, Rasina i Voltera, koji njegovim prirodnim naklonostima tako omilješe, da je u privatnim aristokratskim kućama čak sam stupao na scenu kao glumac-dobrovoljac. S ruskom literaturom upozna se istom kasnije, izučavajući poeziju Deržavina, Karamzina i Žukovskoga. Kad je g. 1787. svršio tečaj nauka u korpusu te izišao sa činom poručika, ode u vojsku na jug Rusije, te učestvova kod osvojenja Bendera (g. 1789.) Docnije bi imenovan adjutantom kod glavnog direktora suhoputnog korpusa, a odavle prijedje u šumarski departemenat na službu, pod načelstvo admirala Ribas-a († g. 1800.). Novi načelnik (Golubcov) ne bijaše mu prijatelj. Nakon raznih neprijatnosti, koje iskuša na službi, povuče se g. 1808. u nedobrovoljno mirovanje na selo, u baštinu očevu, žalujući se na nepravdu i zapostavljanje u službi. Njegova sredstva bijahu tako malena, osobito pošto mu odbiše zatraženu pensiju u povećanom razmjeru, da nije mogao više ni živjeti postojano u prijestolnici.

Njegov prvi pokušaj u ruskom jeziku bijaše prijevod francuske heroide pjesnika Colardeau, koja izadje g. 1794.

pod naslovom »Элоиза къ Абелярду«. Bogato i rječito prikazivanje bolnih osjećaja nesrećne ljubavi ugodi duševnomu raspoloženju samoga pjesnika, koji je, kako pričaju, i sâm nesrećnu ljubav gojio spram neke udate gospodje. I tako on osjeti nadahnuće Apolonovo, o kojem prije ni mislio nije. Sentimentalnost i visoki klasicizam ujediniše se u njegovoj poetskoj duši na stvaranje samostalnih tragedija, koje od sada slijediše brzo jedna za drugom. Godine 1798. napisa tragediju iz ruske istorije, podražavajući Sumarokovu i Knjažninu, pod nazvanjem »Ярополкъ и Олегъ«. Prikazana bi još iste godine na dvorskom teatru, bez uspjeha. Ali g. 1804. preda pozorištnoj direkciji dramu crpenu iz antičnih predanja grčkih, tragediju »Эдипъ въ Аѳинахъ«, koju knez Šahovskoj s ushitom prihvati, te već u novembru iste godine iznese na scenu sa sjajnim uspjehom . Šešurin priča u kronici S. Aksakova, kako je on igrao rolu Edipa a Semenova Antigonu i oduševljenju publike nije bilo kraja ni konca. Taj uspjeh potače pjesnika na novi rad. Već godine 1805. napisa po nagovoru Olenina tragediju u Osianovskom duhu: »Fingal« bješe joj naslov, u tri akta, s korovima, pantomimom i baletom. Sam Olenin pomagaše mu u crtežima kostima i dekoracija. Ovu tragediju prevedoše docnije na francuski i njemački jezik. Prvi put prikazana bi g. 1805. u decembru, u dvorskom teatru. Najveću slavu steče Ozerov tragedijom, koju napisa na temu iz ruske istorije, odabrav za glavnoga junaka poznatu istorijsku ličnost »Dmitrija Donskoga«. »Дмитрій Донской« javi se na sceni g. 1807. u januaru. Komad bijaše pun i prepun patriotskih osjećaja, otklik tadašnjeg uzbudjenog vremena. Evo što priča Šušerin o prvoj predstavi. »Napokon javi se ruska, t. j. iz ruske istorije tragedija Ozerova »Dmitrij Donskoj«. Ja sam igrao neznatnu rolu kneza Bjelozerskoga, a Jakovljev — Dmitrija Donskoga. Ova uloga bijaše njegov triumf, ona je usposta- a njegovu nekoliku uskolebanu slavu. Oduševljenje publike i e znalo mjere. Sjajnomu uspjehu Jakovljeva doprinese mn- o i to, što su tada bile vojene prilike, svačija srca i umovi i- jahu patriotski ugodjeni, te publika primjenjivaše kulikov u

bitku k očekivanim pobjedama ruske vojske nad Francuzima. Kada je Dmitrij Donskoj, baciv se na koljena, digav ruke k nebu, govorio: »No prvi dug srca ide tebi, caru careva! Sva carstva drže se Tvojom desnicom, proslavi i utvrdi i uznesi Rusiju! Satri gordi vrat smutljivih vragova, kao prah zemaljski, da bi s trepetom inoplemenik mogao reći: Narodi, znajte, velik je ruski bog.«* — zavlada tolik entuziazam svima, da se ne može opisati. Mislio sam, da će se razvaliti stijene pozorišta od aplauza, lupe i krike. Mnogi gledaoci stali se grliti kao pijani. Dogodi se nešto dotle nečuveno: u tragediji stali vikati foro. Glumci nisu znali, što da čine. Napokon iz prvih redova naslonjača čuo se glas: Ponovite molitvu! Jakovljev izašao na prednju scenu, kleknuo i ponovio molitvu. Oduševljenje bijaše isto, i valja priznati istinu, da je Jakovljev bio zbilja prekrasan svojom stasitom osobom, u starinskom vojenom odijelu, s milovidnim crtama lica, s divnim očima, uprtim u nebo, kad je gromozvučnim, skladnim glasom i silnim osjećanjem izgovarao ove izvrstne stihove.«

Slava Ozerova brzo se utrnu, kao svijeća što brzo dogori. Još jednu tragediju »Poliksenu« posla on u Petrograd, već sa sela, kuda ga otjeraše nepovoljni odnošaji službeni. Direkcija primi komad, prva predstava ne prodje sasvim bez uspjeha, ali poslije drugoga puta skinuše je s repertoara, ne isplativ pjesniku ni ugovorena honorara. To porazi pjesnika, koji je već od prije zbog svoje nesreće u službi i ljubavi naginjao sumornosti, tako silno, da je do skora pao u duševnu bolest, od koje ga izbavi smrt god. 1816.

Sve tragedije Ozerova drže se u glavnome pravila francuskoga pseudoklasicizma, s velikim upletanjem sentimentalne romantičnosti, koja osobito izbija u ženskim karakterima,

---

* Но первый сердца долгъ къ Тебѣ, царю царей!
Всѣ царства держатся десницею Твоей:
Прославь и утверди и возвеличь Россію!
Какъ прахъ земной, сотри враговъ кичливу выю,
Чтобъ съ трепетомъ сказать иноплеменникъ могъ:
Языки вѣдайте — великъ Россійскій Богъ!

Antigoni, Kseniji, Moini i Polikseni. U Ozerova ima ipak mnogo više tople srdačnosti i iskrenosti osjećaja, nego li u njegovih predšastnika Sumarokova i Knjažnina, a stih mu je lakši i gladji. Kod Šiškovaca ne bijaše u milosti, da i neki drugi savremenici zavidjeli su njegovoj slavi. I knez Vjazemski i L. Majkov slažu se u misli, da je Ozerovu kod Poliksene učinjena krivica, da je tragedija propala samo intrigama, kojih nîti bijahu u rukama kneza Šahovskoga. Ne smijemo smetnuti s uma, da je Šahovskoj pristajao uz konservativnu stranku Šiškova, kojoj Ozerov nije nikako mogao biti simpatičan, budući suviše moderni čovjek i preveliki galoman. U »Edipu u Atinama« on se skroz poveo za uzorom francuskog pjesnika Ducis, koji je takodjer napisao »Edipa na Kolonu«. Pošav uzastopce za njim, Ozerov istina udalio se od predjašnjeg uvjeta jedinstva mjesta, ali inače ni jedan ni drugi ne dostigoše visine besmrtnog Sofokla. U najznatnijoj tragediji »Dmitriju Donskom« iznevjerio se pjesnik istoriji, prikazav glavnoga junaka neoženjenim, da tako dobije gradju za ljubavni zaplet. To odstupanje silno uzruja Šiškova, koji malo da ne proglasi ličnom uvredom ovakvo izvraćanje istorijskog karaktera, ovakvo kvarenje starinskih običaja i ruske istorije! Ipak je Ozerov dugo vrijeme gospodovao na ruskom pozorištu, njegove tragedije bijahu rado gledane, izazivahu potoke suza, na njima uzgojivahu se ruski glumci i glumice. S Ozerovim i Semenovom, kaže knez Vjazemski, kao da je umrla ruska tragedija, istom što se bila rodila. On sudeći po utiscima od čitanja drži upravo odbačenu Poliksenu najljepšom tragedijom Ozerova.

Veliko značenje pozorišta može se vidjeti jošte na jednom ruskom piscu, kojega ne mislimo ovdje na opširno ocjenjivati, jer ne spada svojom najvrstnijom radnjom u 18. vijek, već ga valja zajedno sa Žukovskim, Baćuškovim i Gribojedovim smatrati krajeugaonim kamenom novog Puškinskog doba rusl literature — to je Ivan Andrejevič Krilov. U osamnaes stoljeće mora se uračunati njegova ranija literarna produkci u onim rodovima književnosti, gdje mu nije bilo sudjeno ubr slave, a to su njegove drame, tragedije i komedije, proizvo

njegove mladosti i njegove samoopsjene. Tko ne zna »djeduške« Krilova po njegovim ljupkim, ali i oštroumnim, prostosrdačnim, ali i lukavim basnama? Taj Krilov ovdje se nas ne tiče; mi ćemo kazati dvije riječi o njemu samo kao o dramatskom pjesniku i satiriku. Krilov (rodio se u Moskvi 2 febr. 1768. g. ili nešto ranije) ne dobi kod kuće (u Orenburgu i Tveri, kuda se preseliše roditelji, kad mu je bilo 7 godina) nikakova obrazovanja, jedva je naučio čitati i pisati. Rana smrt očeva, koji ostavi ženu i djecu bez sredstvi života, natjera ga prije vremena na službu, najprije u Kaljàzinski sud, poslije u Tverski magistrat, (prva služba označena je već g. 1777.) Do skora ode majka u Petrograd (g. 1783.), gdje sin nastavi službu isprva u sudu (do g. 1787.), poslije u carskom kabinetu (od prilike do g. 1790.). Teška služba iza komadića hljeba posluži Krilovu školom, u kojoj on upozna ljude i razne odnose života. Neobično rano razvi se u njega jaka snaga posmatranja svakojakih čovječjih prilika a uz to i volja za književnom radnjom. Već od g. 1783.—1784. (dakle kad mu još nije bilo šestnaest godina) napisa komičnu operu u stihovima i prozi, pod naslovom »Кофейница«, u žanru Ablesimovskog »Mlinara«, s očitom nakanom da je proturi na scenu. Nijemac Breitkopf, s kojim se slučajno upoznao, otkupi od njega tekst za 60 rubalja, ali komad ne bi ni štampan, kamo li predstavljan, za života pjesnikova. Sadržinom nešto napominje »Mlinara«. I tu se radi o ukradenoj stvari, o srebrnim žlicama. »Kofejnica« imala bi pogoditi i predskazati kradljivca. Po lopovskom planu »prikaščika« okrivljen bude neki Petar, kojega je taj htio da odstrani u rekrute, jer mu je bio na putu, da bi njemu dopala Anjuta. U istinu ukrao je žlice on, a ne Petar. Kofejnica podrža besavjestno njihov nepošteni ugovor, te gospodarica malo da nije zbilja ispunila djavolji plan svoga »prikaščika«, kad iznenada usliša njihov razgovor, te otkri pravoga krivca. Čitava fabula nema doista ništa takova, što ne bi moglo biti istina, ali ni osobite vještine, velika zapleta ne možemo očekivati od šestnaestgodišnjega mladića. Izučavanje francuskih klasika, kojemu se u to vrijeme posvetio, za čudo

više Rasina nego li Molièra, zavede mladog pisca na pokuse u sastavljanju tragedija. Prva zove se »Kleopatra« (g. 1785.) druga »Filomela« (g. 1786.) — ova je bila g. 1793. naštampana u »Rossijskom teatru« — ove tragedije, a ni opera »Бѣшеная семья« i komedija »Сочинитель въ прихожей« ne podjoše mu za rukom, isto kao ni komedija »Проказники« (od g. 1787.). Krilov je pokušao na više načina da ovim komadima prokrči put na pozornicu, ali sva nastojanja bijahu zaludna. U posljednjoj komediji ima mnogo ličnih uvreda protiv pjesnika Knjažnina, jer isnosi na ruglo u Rifmokradu pjesnika, u Taratori njegovu ženu, kćerku Sumarokova. I ako komedija nema poetske vrijednosti, ali je važna za ocjenu karaktera pjesnikova. U to doba boravljaše Krilov u kući kneza Golicina. Kad knez pade kod cara Pavla u nemilost, podje s njim na njegovo imanje u Kazacko medju drugima i pjesnik, te osta ovdje od jeseni 1797. g. do proljeća g. 1801. Tu napisa svoju šaljivu tragediju »Trumf«, koju su u selu i predstavljali (on sam izadje na scenu u roli Trumfa) i komediju »Pirog«, naštampanu istom g. 1869. Ovo je jedna od boljih njegovih dramatskih stvarčica, pisana sasvim u prostonarodnoj prozi. Kada car Aleksandar naznači Golicina liflandskim vojenim gubernatorom u Rigu, uze knez i opet Krilova sa sobom za direktora kancelarije. Ali pjesnik ne izdrža u toj službi. On se dao na karte te ostavio službu. Putujući iz mjesta u mjesto skitao se daroviti pisac neko vrijeme po Rusiji, kao da mu je još i toga iskustva trebalo, da uhvati u svoju dušu sve ono bogatstvo poznavanja ljudi i njihovih različitih karaktera i ćudi, koje tako divno odsijeva iz njegove potonje slavne radnje, iz njegovih basana. U to vrijeme padaju još njegove komedije »Лентяй« (nije se do sada našla u potpunom obimu), »Модная Лавка« i »Урокъ дочкамъ«, i opera »Илья Богатырь«.

Kako su danas zaboravljene drame Krilova, tako se m[illegible] tko osvrće na njegove satirične članke. Pjesnika opisiva njegovi poznanici kao čovjeka naprasita i osvetljiva, koji [illegible] štedio protivnika, osobito ako se osjećao uvrijedjenim u sv[illegible]

ponosu. Svjedočanstvom ovake karakteristike služe njegova dva nedavno objelodanjena pisma. Jedno je upravljeno na Knjažnina, u njem brani svoju komediju »Prokaznike« od tumačenja, kao da je tu nacrtan Knjažnin, ali odbrana nije što drugo van nova jedovita satira uvrijedjenog u svojem čestoljublju pisca protiv Knjažnina. Drugo je namijenjeno bilo nekošnjem zaštitniku Krilova Sojmonovu, pošto taj iznovice posta direktorom carskih pozorišta. U pismu tuži se Krilov, što njegova opera »Бѣшеная семья« ne ulazi u repertoar, dok su mnogi drugi manje vrijedni komadi već prikazivani bili. Iz tog se pisma osvjedočujemo o njegovu vrlo zdravu presudjivanju raznih dramatskih proizvoda, samo o svojima kao da se varao, držeći ih za bolje, nego što su u istinu bili. Tu se pominje, da je on preveo nekakvu nevaljalu operu »Infanti« te predstavio direkciji jednu novu svoju »Amerikanci«, koja se ne svidje Sojmonovu. Argumente, istaknute protiv njegova komada, pobija pjesnik vrlo vješto. Isto tako žali se na direkciju, što ne htje primiti u repertoar njegove komedije »Prokazniki« i najposlije s ironijom prebacuje »Njegovoj Preuzvišenosti« maljušnu osvetljivost, što mu je uskraćen bio slobodan ulaz u teatar na mjesto s platom od jedne rublje. »Mogao bih pomisliti, da sam bio drzak, da je moje ponašanje tomu uzrok. Ali tko se nepristojno vlada medju publikom, toga ne otpravljaju s mjesta po rublji na mjesto od pô rublje, već ga ne puštaju u pozorište ni za platu; a ja se vladam tako, da nikako nijesam zaslužio da budem kažnjen nedopuštanjem ulaza medju publiku. Istina, ja se nerijetko smijem u tragedijama a zijevam po kad što u komedijama. Ali kad čovjek vidi ludorije, može li se ne smijati ili ne zijevati? Ja se smijem ili zijevam tako tiho, da ne činim nikakve larme, a kraj toga srećan sam, da me često i publika podržava u tome . . .« Lako si je pred-:aviti, da je ovakav razgovor s direktorom carskih pozorišta šio pjesnika i posljednje nade, da će sa svojim dramama i perama uspjeti. Možda valja u tomu tražiti i uzrok, što je azjareni Krilov stao pomišljati o drugom načinu literarne adnje, o izdanju satirična žurnala. U to vrijeme bješe se

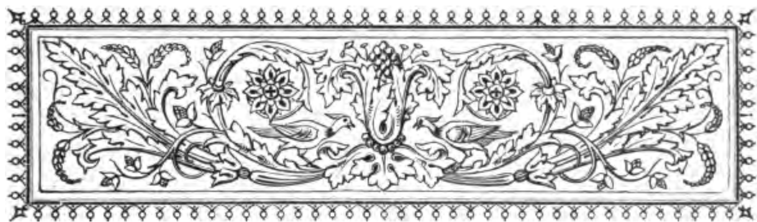
upoznao s ruskim volterijancem Rahmaninom, s liberalnim piscem Klušinom i s poznatim Radiščevim, koji su ga možda i nagovarali, da se lati toga posla. Nema sumnje da su mu obećali i svoju pomoć. Rahmanin izdavao je i sâm g. 1788—9. nedjeljni list »Утренніе часы«, u kojem je naštampana oda Krilova »Утро« i možda još koje što anonimno. Preduzeće Krilova nosi nazvanje »Почта духовъ«. Razgovor vode gnomi, pišući iz podzemlja pisma o Plutonu i Prozerpini i o njihovim ministrima. Već dvadeset godina prije toga Emin izdavaše »Adsku poštu ili dopisivanje hromonogog bijesa s krivim« (prema francuskomu Le diable boîteux), koja je upravo u to doba izašla u drugom izdanju (g. 1788.). Ipak je teško reći, da li se Krilov ugledao upravo u taj naslov ili je srodnost samo slučajna. Po odzivu Grota satira ovog žurnala, koji je izlazio u mjesečnim knjigama, bijaše dublja, oštrija i raznoličnija, nego li u prijašnjim satiričnim listovima. L. Majkov nije istog mišljenja. Svakako bijaše Krilov velik vještak u proznom pričanju. Njegova satira obuhvataše vrlo na široko razne pojave društvenog života, ne izuzimajući ni braće po zanatu, nevaljalih stihotvoraca. Žurnal ne nadje velike prodje, na osmoj knjizi morao ga izdavač obustaviti. Ali godine 1802. izadje »Почта духовъ« u drugom, neskraćenom izdanju. Od 48 pisama ovog žurnala, pisanih pod raznim izmišljenim imenima (kao Daljnovid, Svjetovid, Visprepar, Zor, Vjestodar, Buriston i t. d.) misli se da ih je od prilike 18 pisao sâm Krilov. I tu ima dosta polemike protiv Knjažnina, a 44. pismo tiče se pozorišta i šiba anonimno Sojmonova. U razgovoru gnoma s jednim polaznikom pozorišta veli se, da komad, koji hoće da bude primljen ovdje u repertoar, ne treba da ima smisla ili oštroumlja, ne treba da pazi ma na kakva pozorištna pravila, samo neka se čuva da ne napada na mane, jer svako napadanje na mane smatra se ličnošću; avtor neka ne upliće u komad oštroumnih dosjetak[a] jer govoriti umno znači ovdje da si nepristojan i t. d. Najve[ća] je vrednoće u satiri Krilova literaturna strana. »Dok su Ko[]zicki, Novikov, Emin i dr. bili samo umni opažači, javlja [se] u Krilovu već radjajući se umjetnik. Tu se već opaža eps[]

pripovjedač, koji često umije zaodjenuti misao u svijetli, ispupčeni obraz.« Grot. Krilov pisa satirična pisma još u žurnal »Зритель« i u »С. Петербургскій Меркурій«.

Ovdje prekida naša knjižica. Tko bi imao strpljivosti da je pročita od početka do kraja, uvjerio bi se, može biti, da je osamnaesto stoljeće u duhovnom životu ruskoga naroda savjestno vršilo svoj zadatak. To bijaše vrijeme marljiva namicanja svih sredstava, potrebitih za ostvarenje samostalne ruske literature. Najprije javlja se na brodu gigantska ličnost Petra Velikoga te namješta krmilo tako, da će se čitava Rusija kretati drugim pravcem. On joj pokazuje novi cilj. I gle mahom dolaze, kao na mig, radnici da trnokopima iskrče zemlju, sijači da je zasiju dobrim sjemenom. Ovo je uzajmljeno sa zapada, ne u jednoga tek susjeda, već kod dvojice — trojice. Ruski književni i učevni ljudi prijatelje se s Nijemcima i Francuzima, ne mareći za njihove nutarnje opreke, preko jednih i drugih dopiru i do Engleza a donekle i do Talijanaca; ne stide se biti njihovim učenicima, prevodiocima i podražavačima; primaju od njih i usvajaju spoljašnje oblike i idejnu sadržinu. Ruskoj publici, koju si oni kod kuće istom stvaraju, sve je to tako novo, da u zanosu prvog oduševljenja preuveličava značenje svojih prvih književnih i učevnih ljudi: Lomonosova zovu Malherbom i porede s Pindarom, Sumarokova sjevernim Rasinom, Heraskova Homerom, Deržavinu prisvajaju ujedinjenu slavu Pindara, Anakreona i Horacija, Fon-Vizin nadvisuje im Molièra, Bogdanovič Lafontaina. Ako ovaj mladenački zanos i ne potraja za dugo, nevina samoobmana ne naškodi, već skorije ohrabri mnogog domaćeg pjesnika, a kod društva, koje se istom prezalo iza sna, potače raspoloženje k mladjahnoj ruskoj literaturi. Razvitak društva korača nečuvenom odista brzinom, ali s organskom postupnošću. I ako ruska literatura u 18. stoljeću ne izadje još sasvim iz tudjih pelena, ipak se opaža lagahan prijelaz iz prve faze puka podražavanja, školne retoričnosti, panegirizma i pridvorne uslužljivosti u drugu višu

fazu, gdje već izbija neka umjetnička samostalnost, veća iskrenost i prirodnija prostota, i neka smjelost u izmjenjivanju novih misli sa živim društvom, koje shvata i voljno je slušati. Deržavin već je u punijoj mjeri pjesnik nego li Lomonosov, Ozerov više nego li Sumarokov i Knjažnin, Karamzin preobražava ruski stil, zamjenjući preozbiljnu Lomonosovsku prozu jezikom prostijim, narodnijim, uvodeći umiljati i ljupki način pisanja. Dmitrijev nastoji oko istog cilja u poeziji, zbližujući ruske poetske oblike i obraze sa svjetskom elegantnošću francuskom. Nastupa kraj stoljeća, ali napredak ne prekida. Za boljima slijedit će jošte bolji, savršeniji, narodniji, samostalniji. Za Fon-Vizinom nadoći će Gribojedov i Gogolj, za Hemnicerom Krilov, za Dmitrijevim Baćuškov i Žukovski, a za njima Puškin i Lermontov, za Narježnim i Puškin i Lermontov, a za ovima Turgenjev i Gončarov i Tolstoj! Ali kako nema devetnaestoga stoljeća bez osamnaestoga, tako ne bi bilo sjajnih imena u ruskoj literaturi devetnaestoga stoljeća, da ne bude bilo njihovih poštovanja dostojnih prednjaka u osamnaestom stoljeću. To bijahu svake hvale vrijedni radini, kojih tvorovi položiše prve temelje ruskoj literaturi, stvoriše rusku čitalačku publiku.

Bibliografija predmeta.

Tko bi htio izučavati sadržinu ove knjižice opširnije po velikim istorijama ruske literature, ili čak po monografijama i izvorima, naći će nekoliko pouke u bibliografiji predmeta, koju ću ovdje izložiti.

Tri su glavne istorije ruske literature i za osamnaesto stoljeće spomena vrijedne: Galahov, Porfirjev i Rajnhold. Knjiga Galahova (**Исторія русской словесности древней и новой, сочиненіе А. Галахова. Томъ I. Исторія древней русской словесности. Исторія новой до Карамзина. Санктпетербургъ 1862.**, lex. 8-a 596. **Томъ II. Исторія новой словесности отъ Карамзина до Пушкина. Спбгъ.** 1875. 8-a 472. VII.) sjajno je svjedočanstvo duboka poznavanja ruske književnosti 18. stoljeća. To nije tek dobra kompilacija, već rezultat svestrana izučavanja po izvorima prve ruke. Novo izdanje, u dva toma, naštampano g. 1880., nije za ovaj period vremena u velike preinačeno; bibliografski aparat u prvom je izdanju čak potpuniji, dok je u drugom slikovitost pričanja veća. U istoriji literature Porfirjeva (**Исторія русской словесности. Составилъ И. Порфирьевъ. Часть I. Древній періодъ. Устная народная и книжная словесность до Петра В. Изданіе 4. Казань 1886. 8-а 723. Часть II. Новый періодъ. Отдѣлъ I. Отъ Петра В. до Екатерины II. Изданіе 2. Казань 1886. 8-а 350. Отдѣлъ II. Литература въ царствованіе Екатерины II. Казань 1884.**

*

8-a 411. Часть II. Отдѣлъ 3. Литература въ царствованіе Александра I. Казань 1891. 8-a 251. II.) stari je period izložen bolje i potpunije nego li u Galahova, ali za 18. stoljeće ostaje Porfirjev samostalnošću mišljenja daleko iza Galahova. Njemačka knjiga Rajnholdova (A. v. Reinholdt, Geschichte der russischen Literatur. Leipzig 1885—6., 8. XV. 848.) marljivo je i vješto izradjena kompilacija po ruskim izvorima i istraživanjima; samostalna značenja nema ni koliko Porfirjev, kamo li Galahov. U najnovije vrijeme štampa se u »Вѣстнику Европы« niz slika, vrlo vješto napisanih, o starijoj i novijoj ruskoj literaturi čuvenog pisca ruskog u toj oblasti A. N. Pipina. Iz tog niza članaka izaći će istorija ruske literature za obrazovanu široku rusku publiku, kakove dojako nema u ruskoj književnosti. Spomenuti članci počeše izlaziti god. 1894. te se jednako nastavljaju.

Prateći izlaganje naše knjižice od glave do glave, od tačke do tačke, ukazat ćemo na ova monografska istraživanja.

K **str. 7—8.** Upliv zapadni, naročito poljski, na moskovsku Rusiju u posljednjoj trećini 17. stoljeća lijepo je prikazan u bogatoj sadržinom knjizi I. Šljapkina: Св. Димитрій Ростовскій и его время (1651.—1709. г.). Изслѣдованіе И. А. Шляпкина. С. Петербургъ 1891. 8-a x. 460. 102.

K **str. 8.** O Simeonu Polockom napisa g. 1875. L. N. Majkov studiju, koja je g. 1889. preštampana i ponešto popunjena u knjizi »Очерки изъ исторіи русской литературы XVII. и XVIII. столѣтій. Спбгъ. 1889. 8-a 434. (na str. 1—162.) Istomu su piscu posvećene još dvije meni nepoznate rasprave, jedna od nekoga V. Popova (Симеонъ Полоцкій какъ проповѣдникъ. Москва 1886.), druga od Jer. Tatarskoga (Симеонъ Полоцкій. Опытъ изслѣдованія изъ исторіи просвѣщенія и внутренней церковной жизни во вторую поло вину XVII. вѣка. Іероѳея Татарскаго. Москва 1886)

K **str. 12.** O Arseniju Suhanovu ima posebno vrlo o širno djelo Bjelokurova: Арсеній Сухановъ. Изслѣдо ваніе Сергѣя Бѣлокурова. Часть первая. Біографія Арсенія Суханова. Москва 1891., 8-a 440. CLX. Isprva naštam

pano u »Чтенія« moskovskog društva za istoriju i drevnosti u 1. i 2. knjizi za god. 1891.

K **str. 10—13**. O znamenitom patrijarhu Nikonu naći će čitalac lijepo izloženo pričanje u istoriji ruske crkve pokojnog moskovskog mitropolita Makarija, u dvanaestom tomu. Sr. još biografiju Nikona od A. A. Bikova (Быковъ) u biblioteci Pavlenkova (g. 1891.).

K **str. 12**. Ispravljanjem knjiga pod Nikonom bavi se studija N. T. Kaptereva **»Патріархъ Никонъ и его противники въ дѣлѣ исправленія церковныхъ обрядоъ. Вып. I. Москва 1887.«**, koje nijesam imao u ruci, kad sam ovo pisao.

K **str. 14—26**. Avtobiografija popa Avakuma naštampana je od Tihonravova g. 1861. u trećem tomu izdanja **Лѣтописи русской литературы и древности, издаваемыя Николаемъ Тихонравовымъ, Москва 1861.**, na str. 117—173, II. **отдѣлъ**, napose pod naslovom: **Житіе протопопа Аввакума имъ самимъ написанное. Издано подъ редакціею Н. С. Тихонравова. Изданіе Д. Е. Кожанчикова. СПетербургъ 1862. м. 8-а 118.** Dobro je izložen život i radnja popa Avakuma u knjižici V. A. Mjakotina, što izadje g. 1894. u seriji **»Жизнь замѣчательныхъ людей. Біографическая библіотека Ф. Павленкова«** pod naslovom: **Протопопъ Аввакумъ, его жизнь и дѣятельность. Біографическій очеркъ В. А. Мякотина. С. Петербургъ 1894., 8-а 160.** U na veliko zasnovanom djelu Vengerova **»критико-біографическій словарь«** pominje se i Avakum s. v. Samo se kaže, da i Makarije u svojoj istoriji ruske crkve priča mnogo o Avakumu.

K **strani 26—36**. Pripovijetka o borbi strijelaca za raskol, napisana od Save Romanova, izašla je g. 1863. u petom tomu više pomenutog izdanja prof. Tihonravova **»Лѣтописи«** i t. d. u II. odsjeku **»Матеріалы«** pod naslovom **»Исторія о вѣрѣ и челобитная о стрѣлцахъ. Саввы Романова«**, na str. 111—148.

K **strani 8—10. i 42**. O ruskom teatru za cara Aleksija Mihajlovića može se naći koliko treba u petoj glavi knjige prof. P. O. Morozova (na str. 130—206): **Очерки изъ**

исторіи русской драмы XVII—XVIII. **столѣтій. СПетербургъ** 1888., 8-**а** VI. 389. Ne tiče se našega vremena lekcija prof. Arhangelskoga **»Театръ до-петровской Руси«. Публичная лекція А. Архангельскаго. Казань** 1884., 8-**а** 42; naprotiv ovamo spada istog pisca studija **»Русскій театръ** XVIII. **вѣка«** (Очерки и матеріалы), naštampana u 27. tomu ruskog žurnala **»Русское обозрѣніе«** na strani 253—283, 731—760.

K **str.** 37—44. O Petru Velikom ne može se ovdje privoditi literatura, jer bi to prekoračivalo medje, stavljene ovoj bibliografiji. Gledaj bibliografski prijegled u raspravici: Šmurlo **»Петръ Великій въ русской литературѣ« въ ЖМНпр.** 1889. za jul i avgust. Za istoriju literature onog doba još jednako ostaje vrlo važna knjiga, koju g. 1862. napisa P. P. Pekarskij: **Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ. Изслѣдованіе академика П. П. Пекарскаго. СПетербургъ** 1861. vel. 8-**а**, dva toma : **Томъ I. Введеніе въ исторію просвѣщенія въ Россіи** XVIII. **столѣтія. Спбгъ.** 1862., 8-**а** VI. 578. **Томъ II. Описаніе славянорусскихъ книгъ и типографій** 1698.—1725. **годовъ. Спбгъ.** 1862., 8-а 694. XXV.

K **str.** 40. Pisma Petra Velikoga izlaze sada pod redakcijom akademika A. F. Bičkova: **»Письма и бумаги Императора Петра Великаго. Томъ первый** (1688.—1701.) **С. Петербургъ** 1887., 8-**а** 888., LII. **Томъ второй** (1702.—1703.) **С. Петербургъ** 1889., 8-а 721. LXII. **Томъ третій** (1704—1705.) **С. Петербургъ** 1893., 8-а 1065., LXIV. Naše pisamce naći će čitalac u prvom tomu na str. 251.—252., br. 238.

K **str.** 5. Faksimile bukvara, kojim Petar Veliki odobri gradjansku azbuku, izdalo je **»Общество Любителей древней письменности«** g. 1877. kao broj VIII. svojih publikacija, s prilogom: **»Азбука съ исправленіями императора Петра Великаго и указомъ его о введеніи въ употребленіе гражданскаго шрифта«** Спбгъ 1877., m. 8-a.

K **str.** 43. Nastojanje Petra Velikoga o carskoj akademiji prikazano je u velikom djelu pomenutog već P. Pekarskoga: **Исторія императорской академіи наукъ**

Петербургѣ Петра Пекарскаго. Томъ первый Спет. 1870. mal. 4-a LXVIII. 774. Томъ второй. Сп. 1873. mal. 4-a LVIII. 1042. Ovdje naći će čitalac biografije najranijih akademičara, medju kojima je T r e d j a k o v s k o m u u drugom tomu posvećeno 258 stranica, L o m o n o s o v u sav ostali prostor knjige od preko 1000 stranica.

K **str**. 43. Snošaji Lajbnica s Petrom Velikim ispričani su u knjizi profesora W. G u e r r i e r-a, koju izda g. 1873. »Leibniz in seinen Beziehungen zu Russland und Peter dem Grossen. Eine geschichtliche Darstellung dieses Verhältnisses nebst den darauf bezüglichen Briefen und Denkschriften von W. Guerrier, ord. Professor an der Universität Moskau. St. Petersburg und Leipzig 1873., 8-a XVIII. 196, 372, kao diplomatski dodatak k tomu: »Сборникъ писемъ и меморіаловъ Лейбница, относящихся къ Россіи и Петру Великому. С. Петербургъ 1873., 8-a XXXIV. 372. Sva pisma, što su ovdje naštampana, dolaze i u prvom na njemačkom jeziku izdanom djelu, koje je bogatije od ruskog izdanja istorijskim uvodom od 196 stranica.

Ruska gramatika Lomonosova preštampana je god. 1856. u trećoj knjizi »Ученыя записки втораго отдѣленія импер. академіи наукъ« (po izdanju od god. 1755.).

K **str**. 44.—49. O Teofanu Prokopoviču i njegovu vremenu ima opširno djelo I. Č i s t o v i č a: »Θеофанъ Прокоповичъ и его время. И Чистовича«, naštampano u četvrtom tomu »Сборника статей читанныхъ въ отдѣленіи русскаго языка и словесности импер. академіи наукъ.« Спбгъ 1868. 8-a 752. Iza tog temeljnog djela izadje još g. 1880. knjiga M o r o z o v a: Θеофанъ Прокоповичъ какъ писатель. Очеркъ изъ исторіи русской литературы въ эпоху преобразованія. Петра Морозова. Сптбгъ 1880., 8-a 402. Još se može ukazati na bibliografsku bilješku o Teofanu u knjizi F i l a r e t a Обзоръ русской духовной литературы 862.—1863. Соч. Филарета (Гумилевскаго). Изд. третье. Сптбгъ 1884.

K **str**. 46.—48. U našoj knjižici nije dovoljno ocijenjen Stefan Javorski, takmac i protivnik Teofanov. Komu su do-

stupna »Сочиненія« Jurja Samarina, naći će u petom tomu (izdanom u Moskvi g. 1880.) prekrasnu sliku propovjedačke snage Javorskoga uporedice s Teofanovom propovijedi: **Стефанъ Яворскій и Θеофанъ Прокоповичъ, какъ проповѣдники.**« Anekdot o noćnoj posjeti carevoj kod Javorskoga i Teofana naći ćete u knjižici L. N. Majkova: **Разсказы Нартова о Петрѣ Великомъ. Л. Н. Майкова. С. Петербургъ 1891. XX. 138.** (u 52. tomu akademskoga »**Сборника**«).

K **str. 49.—57.** Pjesnik satirâ Antioh Kantemir svraća još jednako na se pažnju. Prvo potpuno izdanje njegove književne ostavštine izadje godine 1867.—1868. u zbirci »**Русскіе писатели. Изданіе И. И. Глазунова**«, pod naslovom: **Сочиненія, письма и избранные переводы кн. А. Д. Кантемира, съ портретомъ автора, со статьею о Кантемирѣ и съ примѣчаніями В. Я. Стоюнина. (Редакція изд. П. А. Ефремова). I. Сатиры, мелкія стихотворенія и переводы въ стихахъ. С. Петербургъ 1867. CXIII.** (to je biografija, napisana od Stojunina). 259. 50. **II. Сочиненія и переводы въ прозѣ, политическія депеши и письма. Сптбгъ 1868., 8-а 462.** Stojunin popuni biografiju pjesnikovu dvjema člancima u »**Вѣстнику Европы**«, za g. 1867. napisa »**Князь Антіохъ Кантемиръ въ Лондонѣ**«, za g. 1880. »**Князь Антіохъ Кантемиръ въ Парижѣ**«. Još valja uzeti na um raspravicu Družinina: **Три неизвѣстныя произведенія князя Антіоха Кантемира** (u žurnalu minist. narodne prosvjete, »**Ж. Мин. Нар. просвѣщенія**« g. 1887., za decembar na str. 194.—204.); raspravicu Šimko: **Новыя данныя къ біографіи кн. Антіоха Д. Кантемира,** u istom žurnalu za godinu 1891., april, str. 352.—425., jun, str. 252.—333., i raspravicu Brajlovskoga: **Девятая сатира Кантемира по вновь найденному списку,** u istom žurnalu za g. 1892., jul., str. 66.—80. U zbirci Pavlenkova izdao je biografiju A. D. Kantemira R. J. Semetovskij. StPtbg. 1893. 8⁰ 96.

K **str. 57.—64.** Tredjakovskomu posvetio je opširnu bigrafiju već P. Pekarskij u više pomenutoj knjizi. Njego »**Ѣзда въ островъ любви**« naštampana je g. 1730., 177

1834. i u Smirdinskom izdanju (Спбгъ 1849.). Anekdot o ćuški raspravlja Pekarskij na str. 38.—39. »Избранныя сочиненія В. К. Тредьяковскаго«, izdao je P. Perevlêsskij u Moskvi g. 1849. Njegov »Новый и краткій способъ къ сложенію Россійскихъ стиховъ« preštampan je po izdanju od g. 1735. u »Сборнику матеріаловъ для исторіи Импер. акад. Наукъ«, издалъ А. Куникъ. Часть I. Спбгъ 1865., na str. 17.—75.; ovdje ima i drugih stvari Tredjakovskoga. U drugoj »части« (na str. 419.—434.) preštampane su »Три оды парафрастическія псалма 143.«, i (na str. 435.—500.) »Письмо Тредіаковскаго о сочиненіяхъ Сумарокова 1750. г.« God. 1748. naštampana bi opširna rasprava Tredjakovskoga o ortografiji pod ovim naslovom (po njegovoj ortografiji): »Разговоръ между чужестраннымъ человѣкомъ і россійскімъ объ ортографіі старінной і новой і о всемъ что прінадлежітъ къ сей матеріі сочиненъ Васільемъ Тредіаковскімъ. Профессоромъ Елоквенціі.« 1748. 8-a 6. 460. O zaslugama Tredjakovskoga za ruski jezik, i pored nespretnosti njegove knjige o ortografiji, gled. kod Grota Филологическія Разысканія, 3. изданіе. Спбгъ 1885. Томъ II. na str. 225.—229. Njegovo i Lomonosova mišljenje o tom, kako bi trebalo pisati svršetak pridjevâ u množini, naštampano je u prilozi 7. k osmomu tomu »Записки Импер. Академіи наукъ« (Спбгъ 1866.) na str. 98.—119. Poznati epos Tredjakovskoga »Tilemahida« ugleda svijeta godine 1766. pod ovim naslovom: Тилемахіда или странствованіе Тилемаха сына Одыссеева описанное въ составѣ ироіческія піимы Васіліемъ Тредіаковскимъ съ французскія не стіхословныя рѣчи сочиненныя Францискомъ-де-Салиньякомъ де-ла-Мотомъ Фенелóномъ . . . Томъ I. Спбгъ 1766. m. 4-a LXIV. 223. 2. Томъ II. m. 4-a 222. 2. Raspravica Vvedenskoga, koji uze braniti Tredjakovskoga od vječita porugivanja, naštampana je g. 1849. u »Сѣверное обозрѣніе«, a preštampana nedavno u izdanju S. A. Vengerova: Русская поэзія. Собраніе произведеній русскихъ поэтовъ. Выпускъ I. С. Петербургъ 1893. na str. 50.—55. Tu

će čitalac naći izvod iz poetske radnje Tredjakovskoga, po kojemu si može sastaviti pojam o vrednoći njegovih poezija.

K **str.** 64.—75. Literatura o Lomonosovu vrlo je bogata. Bogatstvom sadržine ističe se zbornik B i l j a r s k o g a: **Матеріалы для біографіи Ломоносова, собраны экстраординарнымъ академикомъ Билярскимъ. СПетербургъ 1865.** 8-a, 0104. 817. Osmi tom »**Сборника отдѣленія русскаго языка и словесности**« (СПетербургъ 1872.) posvećen je većim dijelom svojeg obima uspomeni Lomonosova. Tu ćete naći bogatu bibliografiju P o n o m a r e v a, rasprave B u d i l o v i č a i G r o t a. Godinu dana zatim izadje u drugom tomu Pekarskoga vrlo opširna biografija Lomonosova. I u više pomenutom zborniku K u n i k a ima gradje za Lomonosova uz Tredjakovskoga. B u d i l o v i č napisa već god. 1869. raspravu **М. В. Ломоносовъ какъ натуралистъ и филологъ. Антона Будиловича. СПетербургъ** 1869., 8-a 120. 72. Odziv o toj knjizi L. M a j k o v a u »**Очерки**« 234—251. Sukobi s akademijom, koja je bila u njemačkim rukama, dadoše povoda L a m a n s k o m u, da svojemu zborniku gradje za ocjenu prvog uglednog ruskog čovjeka u carskoj akademiji nadjene naslov: »**Ломоносовъ и петербургская академія наукъ**«, ova je gradja naštampana u »**Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей**« za god. 1865. **книга I. Смѣсь,** стр. 37.—192., napose 8-a 156. Mnogo se govori o Lomonosovu takodjer u trinaestom tomu »**Сборника отдѣленія русскаго языка и словесности**«, gdje je naštampana avtobiografija Šlecerova. Izmedju raznih izdanja poetske i naučne radnje Lomonosova, nazvat ćemo akademsko u tri toma od g. 1840: **Собраніе сочиненій Михаила Васильевича Ломоносова. Часть I. СПетербургъ** 1840. fol. 7 listova i 384 str. **Часть II. СПетербургъ** 1840. fol. 356 str. **Часть III. СПетербугъ** 1840. fol. 342 str. Novo kritičko izdanje izlazi sada pod redakcijom Suhomlinova: **Сочиненія М. В. Ломоносо[в]ъ, съ объяснительными примѣчаніями академика М. И. Су[х]омлинова. Томъ первый. Санктпетербургъ** 1895., vel. 4-a XV[I]. 320. 503. **Томъ второй. СПетербургъ** 1893. velika 4-a X[I]. 390. 426. (Izišao je upravo i treći tom.) U više pomenut[o]m

zborniku Vengerova naštampano je u prvoj svesci »Полное собраніе всѣхъ его стихотвореній съ вступительною статьею проф. Н. И. Булича« (na str. 75.—150. i 1.—11.).

K **str.** 75.–85. Sumarokov nije toliko proučen, koliko zaslužuje; na kritičko izdanje njegovih drama nitko i ne misli, makar da su ih u prošlom vijeku prevodili na francuski, njemački i poljski jezik. Njegove su drame izlazile odjelito za pjesnikova života; prvo izdanje, sabrano poslije njegove smrti, izdao je N. Novikov pod ovim dugačkim naslovom: Полное собраніе всѣхъ сочиненій въ стихахъ и прозѣ покойнаго дѣйствительнаго статскаго совѣтника, ордена Св. Анны кавалера и лейпцигскаго ученаго собранія члена, Алек сандра Петровича Сумарокова. Собраны и изданы въ удовольствіе любителей россійской учености Николаемъ Новиковымъ, членомъ вольнаго россійскаго собранія при императорскомъ московскомъ университетѣ. Москва 1781.—1782.; drugo izdanje 1787.; svako u deset tomova, po 360—400 stranica u svakom. Još i danas citira se tekst po ovim izdanjima. Iz našega stoljeća pominju se samo »Очерки жизни и избранныя сочиненія А. П. С. изданныя Сергѣемъ Глинкою. СПетербургъ 1845. (ovoga izdanja ne poznam). U zborniku Vengerova (выпускъ II. СПетербургъ 1893. in 4-o) nema onoga, što je najznatnije — njegovih drama, već samo »Епистолы, оды торжественныя, оды вздорныя, сатиры, притчи (полное собраніе ихъ), эклоги, пѣсни и хоры, оды духовныя«; predaslane su raspravice M. D. Hmirova (Хмыровъ) i Bulića. Prof. Bulič napisa g. 1854. kritičnoliterarnu studiju o Sumarokovu, u kojoj nastojaše da rehabilitira pjesnika: »Сумароковъ и современная ему критика« СПетербургъ 1854. Ukazat ćemo još na Longinova »Послѣдніе годы жизни А. П. Сумарокова« (od god. 1767.—1777.), изслѣдованіе М. Н. Лонгинова. Русскій Архивъ 1871. бр. 10, стр. 1637.—1717, s ispravcima u br. 11. (od g. 1955.—1959.) Pisama Sumarokova ima u trećoj i četvrtoj knjizi Tihonravovljeva žurnala »Лѣтописи«, u prvoj prilozi k prvomu tomu akademskih »Записки« od I. Grota, i odgovor carice Katarine na žalbu pjesnikovu

protiv direktora moskovskog teatra u »Чтенія za 1860. g. кн. II., odsjek IV. str. 238. O ponašanju ruske publike u pozorištu gl. članak L. Majkova »Очерки« na str. 310—322: Театральная публика во времена Сумарокова«. O prikazivanju komada Sumarokova na petrogradskom i moskovskom pozorištu gl. Longinova Русскій театръ въ Петербургѣ и Москвѣ (od god. 1749.—1774.) СПетербургъ 1873. 8-a 38, (priloga I. k XI. tomu akademskog Сборника).

K **str. 79**. O Volkovu, prvom ruskom glumcu, ima lijepa knjižica Jarceva u seriji biografija, što ih izdaje Pavlenkov pod općim nazivom жизнь замѣчательныхъ людей. Ѳ. Г. Волковъ (основателъ русскаго театра), его жизнь въ связи съ исторіей театральной старины. Біографическій очеркъ А. А. Ярцева. СПетербургъ 1891. m. 8-a 94 (tu se govori i o Ivanu Atan. Dmitrijevskom i drugima).

K **str. 86.—7**. O prvom ruskom istoričaru Tatiščevu ima opširan spis Nila A. Popova: »В. Н. Татищевъ и его время« Москва 1861. 8-a 803. Tomu doda Pekarskij: Новыя извѣстія о В. Н. Татищевѣ u 4 prilozi k IV. tomu akademskih »Записки« СПетербургъ 1864. 8-a 66. Bestužev-Rjumin posveti u svojim »Біографіи и характеристики« znatnu čest knjige (Str. 1—174) Tatiščevu. Gled. još N. Popova: Ученые и литературные труды В. Н. Татищева, u ЖМНПр. 1886. junska knjiga. On izda u moskovskim »Чтенія« za g. 1887. u knjizi I. spis Tatiščeva »Разговоръ о пользѣ наукъ и училищъ. I.—XXVI. 171. Napokon iste godine izadje u Petrogradu uz 55 tom »Zapisaka« kao priloga 4-a: »Торжественное собраніе Импер. академіи наукъ 19. апрѣля 1886. года въ память двухсотлѣтней годовщины дня рожденія В. Н. Татищева, u kojem zboru Nil Popov pročita o učenim i literaturnim djelima Tatiščeva, 8-a, 1—64, a akademičar Bezobrazov ocijeni njegovu radnju u rudarstvu (65—101).

K **str. 88.—90**. Pososkovim počela se baviti ruska nau ca istom nedavno, i ako je već g. 1863. Pogodin objelodai io knjigu »Сочиненія Ив. Посошкова«, u kojoj su naštamp ii ovi spisi: «Книга о скудости и богатствѣ« i »Завѣщ ie

отеческое«. Ovo je posljednje djelo u potpunom obimu izdao g. 1893. u Petrogradu E. M. Priležajev. Prof. Al. Brückner (Dorpatski) napisa ruski (u žurnalu »Русскій Вѣстникъ«) a poslije preradi njemački svoje studije o tom samouku: »Iwan Possoschkow. Ideen und Zustände in Russland zur Zeit Peters des Grossen« Leipzig 1878.

K **str 90.—96.** Istraživanja A. N. Pipina o predmetima, koji zanimahu niže redove ruskog naroda, sudeći po rukopisnim zbornicima i prostonarodnim štampanim knjižicama, pojaviše se g. 1858. u »Ученыя записки второго отдѣленія Импер. академіи наукъ. книга IV.« СПетербургъ 1858. 8-a 1—360 pod naslovom: »Очеркъ литературной исторіи старинныхъ повѣстей и сказокъ русскихъ«. Kasnije izadje u knjizi »Сборникъ Общества любителей россійской словесности за 1891. годъ. (Москва г. 1891.) studija istog avtora: »Для любителей книжной старины. Библіографическій списокъ рукописныхъ романовъ, повѣстей, сказокъ, поэмъ и пр. въ особенности изъ первой половины XVIII. вѣка, na str. 199—276, s dodatcima na str. 541—556. Pošto su ovaki sižeti vrlo rado dobijali za veću primamljivost proste publike grube ilustracije, to se njima bavi takodjer D. Rovinskij u svojem velikom djelu »Русскія народныя картинки, собралъ и описалъ Д. Ровинскій«; ono je izašlo kao XXIII.—XXVI. tom »Сборника отдѣленія русскаго языка и словесности« (СПетербургъ 1881.) Ovamo spada takodjer L. Majkova studija »Одна изъ русскихъ повѣстей Петровскаго времени«, preštampana s dodatcima u »Очерки« na str. 169.—233.

K **str. 96.—7.** Napokon napominjem, da je ona ljubavna raspra izmedju mladića i djevojke izvadjena iz knjige, izdane od Общества любителей древней письменности pod brojem 99. serije »Памятники древней письменности« s ovim natpisom: Сказаніе о Молодцѣ и о Дѣвицѣ. Вновь найденная эротическая повѣсть народной литературы. Сообщеніе Хрисанѳа Лопарева. СПетербургъ, 1894. 8-a 28.

K **str. 98.—100.** Na izvorima ili literaturi, koja govori o carici Katarini II., ne možemo se ovdje ustavljati: to je

odveć krupan predmet. Dok ne izadje novo djelo Biljbasova u svom potpunom obimu, ostat će istorija Solovjeva (za vijek carice Katarine II., tomovi XXV.—XXVII.) glavnim izvorom, iz kojega će ruski i slovenski čitalac crpati ubavijest o dogadjajima onog vremena. U carskom ruskom istorijskom društvu (**Императорское Русское историческое общество**) posvećeno je mnogo tomova **Сборника** pismima i zapiskama ove neumorne u dopisivanju carice. Taj posao bijaše u rukama Pekarskoga i poslije njegove smrti, Grota i Bičkova. Radnja Pekarskoga izadje god. 1871.—2. u dva toma pod naslovom **Бумаги импер. Екатерины II.** Grot je nastavio posao, te izdao korespondenciju s baronom Grimmom, o čemu izvješćuje publiku u tri rasprave, pod naslovom: **Екатерина II. въ перепискѣ съ Гриммомъ. СПетербургъ 1879. 8-a 130** (priloženo pod br. 1. k 20. tomu akademskog »Сборника«); 1881. 8-a 300 (priloženo pod br. 4. k 21. tomu »Сборника«); 1884. 8-a 339 (priloženo kao br. 4. k 33. tomu »Сборника«).

K **str. 101.** O »Nakazu« carice Katarine ima sada uz novo izdanje od g. 1893. rasprava Bezgina, koja meni nije poznata. Moji citati izvadjeni su iz istorijske hrestomatije Galahova.

K **102.—105.** Literarnoj radnji carice Katarine II. posvećena je rasprava Pekarskoga **Матеріалы для исторіи журнальной и литературной дѣятельности Екатерины II. СПетербургъ 1863. 8-a 90**, priložena pod 6 trećemu tomu »**Записокъ Импер. Академіи наукъ**«. Donekle spada ovamo rasprava istoga: »**Редакторъ, сотрудники и цензура въ русскомъ журналѣ 1755.—1764. годовъ. СПетербургъ, 1867. 8-a 88**, priložena pod br. 4 drugomu tomu akademskog **Сборника**. Grot nastavi i u tom pravcu posao Pekarskoga: u 20. tomu »**Сборника Импер. Русск. Истор. Общества**« god. 1877. naštampa malu raspravicu (525—542): **Сотрудничество Екатерины I. въ »Собесѣдникѣ« княгини Дашковой**, (pos. otisak 8-a 13) s dodatcima u VIII. tomu Deržavina na str. 305—354 i u IX. tomu na str. 98—108. Gl. još članak Grotov: **Филологическія занятія Екатерины II.** u žurnalu »**Русскій Архив**.«

Za 1877. g. br. 4. str. 425—442. O snošajima s Diderotom priča Biljbasov u »Русская старина« 1884. 2. tom XLII. str. 223—278, 445—494: **Екатерина II. и Дидро. Изслѣдованіе по вновь изданнымъ матеріаламъ, составилъ В. А. Бильбасовъ.** Popularno priča o tom Šumigorskij (Е. С. **Шумигорскій)** u knjižici: **Очерки изъ русской исторіи. I. Императрица-публицистъ. Эпизоды изъ литературной дѣятельности Екатерины II.** СПетербургъ 1887. 8-а 67. O podražavanju žurnala »**Всякая всячина**« engleskomu Spectatoru ima raspravica Solnceva (В. Ѳ. **Солнцевъ):** »**Всякая всячина и спектаторъ**« u ЖМНПр. 1892. januar 125—156. Starija je radnja Dobroljubova »**Собесѣдникъ любителей русскаго слова**« (u I. tomu **Сочиненій** Dobroljubova, na str. 1—116).

K **str. 106.—115.** Literaturna radnja carice Katarine na ruskom jeziku, izdana je u našem stoljeću u tri toma pod redakcijom Smirdina (g. 1849.—1851.) i nedavno (g. 1893.) opet u tri toma pod redakcijom V. Solnceva. Ima takodjer izdanje A. Marksa pod redakcijom Vvedenskoga u jednom tomu, koje mi nije poznato. Komedija »О время« izašla je g. 1888. u francuskom prijevodu nekog A. Legrelle: »O Temps! Comédie en trois actes par Catherine II. Gand 1888. 8-a XLI. 62, u uvodu govori se mnogo o korespondenciji caričinoj s Voltairom i Diderotom o potrebama dobrih, moralnih komada, za rusko pozorište, osobito za djevojački zavod Smolnu.

K **str. 114.** Kratkoća naše knjižice nije dopuštala, da se opširno govori o značenju kneginje E. R. Daškove, prve prezidentke »rosijske akademije«. Tko želi izbliže doznati život i energijsku, političku i literarnu radnju ove darovite ruske gospodje, naći će sve to lijepo prikazano u knjižici zbirke Pavlenkova: Е. Р. Дашкова, ея жизнь и общественная дѣятельность. **Біографическій очеркъ** В. В. Огаркова. С. Петербургъ 1893. 8-на 78. Sr. još o kneginji Daškovoj: Княгиня Екатерина Романовна Дашкова. 1743.—1810. гг. Характеристика ея и значеніе въ царствованіе Екатерины II. Очеркъ В. И. Семевскаго (Русск. старина 1874. IX. стр. 407—430 sr. VIII. 691, 707.)

O satiričnoj operi Gore-bogatyrь gledaj raspravicu A. Brücknera (Dorpatskoga) u žurnalu Minist. narodne prosvjete za g. 1870. decemb. knjiga i Grotove opaske (protiv Bezsonova) uz raspravu »Екатерина II. и Густавъ III.« naštampanu g. 1877. kao I. pril. k tomu 18. »Сборника отдѣл. русск. языка и сл.« na str. 71—78. Dnevnika Hrapovickoga, koji sadrži mnogo intimnih potankosti, imamo kritično izdanje od N. Barsukova pod naslovom: »Дневникъ А. В. Храповицкаго 1782.—1793. г. по подлинной его рукописи. Съ біографическою статьею и объяснительнымъ текстомъ Николая Барсукова«. СПетербургъ 1874. 8-a XII., XXIV. 610.

K **116.—123**. O satiričnim listovima ima čitava literatura. Poznati Afanasjev izda g. 1859. knjigu: Русскіе сатирическіе журналы 1769.—1774. годовъ. Эпизодъ изъ исторіи русской литературы прошлаго вѣка. Сочиненіе А. Афанасьева. Москва 1859. 8-p 282. Ovo je temeljni spis, koji još nije izgubio cijene. O-nj se upire kritička studija Dobroljubova, Русская сатира въ вѣкъ Екатерины (Сочиненія I. 117.—219). Neustrojev izdao je god. 1874. bibliografski spis: Историческое розысканіе о русскихъ повременныхъ изданіяхъ и сборникахъ за 1703.—1802. гг., библіографически и в хронологическомъ порядкѣ описанныхъ А. Н. Неустроевымъ. СПетербургъ 1874. 8-a LXXII. 875. Ispravci na ovu knjigu dolaze u raspravi L. Majkova: Нѣсколько данныхъ для исторіи русской журналистики (preštampanoj u »Очерки« str. 369—424.)

Trutenj, žurnal Novikova, izašao je g. 1865. trećim izdanjem: Трутень Н. И. Новикова г. 1769.—1770. Изданіе третье П. А. Ефремова. СПетербургъ. 1865. 8-a XIII. 370. Njegov »živopisec«, izdan bi god. 1864. od istog Jefremova u sedmom izdanju: »Живописецъ Н. И. Новикова 1772.—1773. Изданіе седьмое П. А. Ефремова. СПетербургъ 1874. 8-a XX. 356.

K **str. 123.—125**. Pjesme Vasilija Majkova izdane su godine 1867. u seriji: »Русскіе писатели, изданіе И. И. Глазунова«, pod naslovom: Сочиненія и переводы Василія Ива-

новича Майкова. Съ портретомъ автора, со статьею о его жизни и сочиненіяхъ и примѣчаніями Л. Майкова. (Редакція изданія П. А. Ефремова) Спбгъ 1867. 8-а LXXII. 754 Literarna studija L. Majkova preštampana je u »Очерки« na str. 252.—309. U izdanju Vengerova Русская поэзія dolazi u drugoj svesci (St. Ptbg. g. 1893.) takodjer iz V. Majkova »Полное собраніе басенъ. Эклоги, поэмы: Игрокъ Ломбера и Елисей или раздраженный Вакхъ«, i tu je u izvodu preštampana studija L. Majkova, str. 265.—295.

K **str. 125. 126.** Bogdanoviča Полное собраніе сочиненій u dva toma u zbirci Smirdinskoj St. Ptbg. 1848., Душенька još i kasnije više puti. Longinov naštampa nešto nove gradje u ruskom Arhivu za g. 1866. Nr. 11.—12. U trećoj svesci »ruske poezije« Vengerova (St. Peterburg g. 1893.) dolazi od Bogdanoviča Полное собраніе его оригинальныхъ стихотвореній. Съ автобіографіею и статьею проф. А. И. Незеленова, na str. 552.—602.

K **str. 127.—148.** Fon-Vizin u posljednjem potpunom izdanju Glazunova, pod redakcijom Jefremova, nosi ovaj naslov: Сочиненія, письма и избранные переводы Дениса Ивановича Фонъ-Визина. Съ портретомъ автора, со статьею о жизни и сочиненіяхъ Фонъ-Визина А. П. Пятковскаго, съ пояснительными примѣчаніями къ тексту и съ библіографическими объясненіями. Спбгъ 1866. 8-а LXII. 692. Sr. Kritiku L. Majkova u ЖМНпр. 1867. ч. 133., str. 218.—230. Pokojni N. S. Tihonravov stao priredjivati novo kritičko izdanje, ali ga zateče smrt i prekide mu posao. Jedan je tom izašao pod redakcijom L. Majkova prošle godine: Матеріалы для полнаго собранія сочиненій Д. И. Фонвизина. Посмертный трудъ академика Н. С. Тихонравова. Изд. Второго Отд. Имп. Акад Наукъ. Спбгъ 1894.

O Fon-Vizinu ima vrlo mnogo većih i manjih rasprava, medju njima spomena je vrijedna opširna monografija kneza P. A. Vjazemskoga: Полное собраніе сочиненій князя П. А. Вяземскаго. Томъ V. 1848. г. (Изданіе графа С. Д. Шереметева). Спбгъ 1880. 8-а (posebni je naslov tomu:

Фонъ-Визинъ. Сочиненіе князя Петра Вяземскаго) XVI. 350. Od novijih neka je istaknuta duhovita skica Aleksija Veselovskoga: »Памяти Фонвизина«, preštampana u njegovim Этюды и характеристики. Moskva 1894. 8 a 649., na strani 485.—494. U »biografičkoj bibliotecі« Pavlenkova izašla je g. 1892. knjižica Фонъ-Визинъ, его жизнь и литературная дѣятельность. Біографическій очеркъ С. М. Бриліанта. Спбгъ 1892. 8-a 93.

K str. 148.—151. Knjažnin izlazio je više puti; u trećem izdanju od g. 1817.—1818. u pet dijelova; od godine 1848. ima u dva toma izdanje Smirdina. O njemu pisa opširnu studiju Galahov u Отечеств записки za g. 1850. u tri knjige, koja je u izvodu preštampana u četvrtoj svesci »Ruske poezije« Vengerova pred izabranim djelima pjesnika: Яковъ Борисовичъ Княжнинъ, na str. 741.—758. Tragedija »Вадимъ Новгородскій« izadje prema postradalomu izdanju od g. 1793. u žurnalu Русская Старина za g. 1871. tom III. Nro. 6. str. 723.—781. Koja su mjesta mogla osobito razdražiti caricu Katarinu, o tom raspravlja Suhomlinov u Исторіи Росс. Академіи вып VI. na str. 268.—279.

K str. 151. Lukin dopade u seriju Glazunova »Русскіе Писатели« te bi pod redakcijom Jefremova izdan od A. N. Pipina s opširnom biografijom i ocjenom njegove radnje: Сочиненія и переводы Владиміра Игнатьевича Лукина (и Б. Е. Ельчанинова). Съ портретомъ Ельчанинова и составленною о Лукинѣ біографіею А. Н. Пыпинымъ. Спбгъ 1868. 8-a III. LXXII. 512.

K str. 151.—153. Ablesimov izdan je u Smirdinskoj seriji g. 1849. podjedno s Kostrovim: Полное собраніе сочиненій Кострова и Аблесимова. Изданіе А. Смирдина. Спгъ 1849., k tomu ima rasprava Galahova u Отечеств. Запис[illegible] g. 1851. Nr. 11. (1—44). U zbirci Vengerova preštam[illegible] je ovaj pisac, ne potpunoma, s raspravicama Vengerov[illegible] i Tupikova: Александръ Онисимовичъ Аблесимовъ, с[illegible]. 690.—709.

K str. 153.—154. O Verevkinu osim Galahova i [illegible]r-

firjeva može se ukazati na bilješku u Tihonravova Лѣтописи II. смѣсь 108.—116.: **М. И. Веревкинъ** (biografske i bibliografske stvarčice), na raspravu M. Petrovskoga u žurnalu Русская Бесѣда za g. 1860. br. 1. str. 1.—24.: **Михаилъ Ивановичь Веревкинъ. Очеркъ изъ исторіи Русскаго образованія въ половинѣ XVIII. вѣка.** Ima o njem spomena u Grotovu izdanju Deržavina, pošto je Verevkin bio direktor kazanske gimnazije u godinama, kada je ondje polazio škole Deržavin.

K **str.** 154.—156. O uplivu francuske literature, napose enciklopedista, na Rusiju govori se u člancima prof. Nezelenova: **Литературныя направленія въ екатерининскую эпоху.** (Истор. Вѣст. 1884., май 241.—272., іюнь 487.—524. іюль 5.—41.) Ova prva serija posvećena je pravcu »скептическо-матерьялистическому.«

K **str.** 156.—162. O Radiščevu dovoljno je ukazati na raspravu prof. i akad. M. I. Suhomlinova: **А. Н. Радищевъ, авторъ »Путешествія изъ Петербурга въ Москву«** М. И. Сухомлинова. С. Петербургъ 1883. 8-a 143. Ona je priložena 32. tomu »Сборника второго отдѣленія«. Prigodom stogodišnjice, kako bi knjiga zabranjena, pokušalo se da bude preštampana i u Rusiji (izdanja u Londonu i Berlinu malo vrijede), ali cenzura ne dopusti van vrlo ograničan broj eksemplara, koji nije smio ući u prodaju.

K **str.** 162.—164. Kostrovu posvećena je rasprava P. Morozova: **Е. И. Костровъ. Его жизнь и литературная дѣятельность.** Воронежъ 1876. 8-a 107. (isprva u žurnalu Филолог. Записки za god. 1875. III. i IV., 1876. II. i III.), ondje je iskazana i bibliografija. Novo izdanje Apulejeva **»Золотой Оселъ«** izašlo je g. 1870. u Moskvi. Njegovih spisa jedan dio uš ,o je u zbirku Vengerova (sv. 2.): Полное собраніе его ор игинальныхъ стихотвореній и первая пѣснь перевода И. іады, стр. 296.—353. I ovdje je u izvodu preštampana ra prava Morozova.

K **str.** 165.—199. Deržavinu podigao je veličanstv en spo m :nik J. K. Grot u izdanju njegovih djela sa svestranim

*

tumačenjima i s opširnom biografijom, u devet krupnih tomova: **Сочиненія Державина съ объяснительными примѣчаніями Я. К. Грота. Изданіе Императорской академіи наукъ. Том первый. Стихотворенія. Часть I. СПетербургъ 1864. 4-а L. 812. Томъ второй Стихотворенія. Часть II. СПетербургъ 1865. XIV. 736. Томъ третій. Стихотворенія Часть III. СПетербургъ 1866. XXII. 748. Томъ четвертый. Драматическія сочиненія съ указателемъ къ первымъ четыремъ томамъ. СПетербургъ 1867. X. 861. Томъ пятый. Переписка. СПетербургъ 1869. LXIV. 924. Томъ шестой. Переписка и записки. СПетербургъ 1871. XXX. 904. Томъ седьмои. Сочиненія въ прозѣ. СПетербургъ 1872. XVII. 757. Томъ восьмой. Біографія поэта. СПетербургъ 1880. VIII. 1043. Томъ девятый. Дополнительнія примѣчанія и приложенія ко всему изданію. СПетербургъ 1883. X. 762.** Samo se kaže, da poslije ovako opširna djela nijesu izlišni kratki izvodi. U izdanju V e n g e r o v a ima jedan takav izvod, u svesci četvrtoj, s uvodima iz knjige P o r f i r j e v a, iz G r o t a i B j e l i n s k o g a (na str. 603.—689.). U zbirci **»Жизнь замѣчательныхъ людей«** P a v l e n k o v a ima životopis Deržavina, napisan B r i l i a n t o m: **Г. С. Державинъ, его жизнь и литературная дѣятельность. Біографическій очеркъ С. М. Бриліанта. СПетербургъ 1893. 8-а 70.** Spomena je vrijedan odziv Bjelinskoga o Deržavinu. Соч. VII. 83—150, X. 162—170.

K **str. 199.—200**. Kapnist slabo je uvažen u novije vrijeme, ima izdanje Smirdina od 1849. godine i poslije više puta bi preštampana **Ябеда**. Komediju prevede na poljski jezik neki Tomaszewski u Minsku, a u više pomenutoj francuskoj zbirci izadje prijevod i ove komedije pod naslovom: La chicane. O Kapnistu ima mnogo spomena u korespondenciji Deržavinoj kod G r o t a.

K **str. 200—208**. Novikovu posvećen je spis N e z[illegible] e-n o v a: **Николай Ивановичь Новиковъ, издатель журнал[illegible]ъ 1769.—1785 гг. А. Незеленова СПетербургъ 1875. 8-а [illegible]V. 447.** Već prije toga izda L o n g i n o v o njemu spis: **Новик[illegible]ъ и мартинисты. Изслѣдованіе М. Н. Лонгинова, Москва 1[illegible]7.**

8-a IV. 384. 177. Povodom ove knjige napisa Pipin u Вѣстнику Европы dva članka: Русское масонство въ XVIII. в. 1867. knj. II. 91—106, knj. III. (1—59), knj. IV.(1—70). O Novikovu, kao prvom ruskom literaturnom istoričaru ima rasprava Suhomlinova: Н. И. Новиковъ, авторъ историческаго словаря о русскихъ писателяхъ, preštampana u knjizi: Изслѣдованія и статьи по русской литературѣ и просвѣщенію. М. И. Сухомлинова. Томъ второй. СПетербургъ 1889. 8-a str. 1—34. O teškoj nesreći, koja stiže Novikova, gledaj članak Nezelenova: Новиковъ въ шлиссельбургской крѣпости (по новымъ документамъ), naštampan u žurnalu Историч. Вѣстникъ год. III.томъ X. Gl. u žurnalu »Русская старина« o Novikovu i njegovoj prepisci s Trubeckim, L. Majkova 1890. tom 67, str. 457—67, i takodjer »Воспоминаніе о Н. И Новиковѣ и его времени« skica prof. Ključevskoga u žurnalu »Русская мысль« 1895., knjiga januarska. Značenje Novikova za rusku prosvjetu u 18. stoljeću dobro je ispričano u kolekciji Pavlenkova: Н. И. Новиковъ, его жизнь и общественная дѣятельность. Біографическій очеркъ С. Е Усовой 1891. 8-a 94.

K **str. 208.—213.** Heraskov malo se pominje u našem stoljeću, čini se da nema ni potpuna izdanja njegovih poezija iz 19. vijeka, već samo odlomci u hrestomatijama. Vengerov odštampao je u »Ruskoj poeziji« svez. 3 njegovu »Rossiadu« s uvodnom raspravom Hmirova (Хмыровъ). Njegovo se ime često pominje uz Deržavina u izdanju Grota; kao član rosijske akademije ušao je u knjigu Suhomlinova »Исторія Россійской академіи«, gdje se o njemu govori u svesci 4. 6. i 7.

K **str. 214.—215.** Hemnicera izdao je prvi put u potpunom izdanju J. K. Grot: Сочиненія и письма Хемницера по подлинникамъ его рукописямъ съ біографическою статьею и примѣчаніями Я. Грота. СПетербургъ 1873. 8-a IX. 434. U zbirci Vengerova svez. 3. preštampane su basne i studija Grotova. Hemnicera još jednako preštampavaju. U Voronežkim Филологическія записки 1884. sv. 6, 1885. sv. I. (8—84)

izadje rasprava Ternovskoga: Хемницеръ и языкъ его басенъ Н. М. Терновскаго.

K **str. 216.** Basne Dmitrijeva nijesu bile Deržavinu toliko mile kao Hemnicerove, gl. Сочин. Державина, изд. Грота III. 520. 537. I Puškin nije povoljno o njima sudio: Соч. Пушкина 7. tom, 57. Njegove se basne ipak podjedno preštampavaju. Sud Bjelinskoga o Dmitrijevu bijaše znatno povoljniji: Соч. Бѣлинскаго I. 65, IV. 91—92. U najnovije doba dokazano je, da su gotovo sve basne Dmitrijeva imitacija tudjih izvora.

K **str. 217.—230.** Karamzinova je epoha vrlo krasno prikazana u istoriji ruske literature Galahova. Bibliografiju karamzinske literature napisa Ponomarev: Матеріалъ для библіографіи литературы о Карамзинѣ. Къ столѣтію его литературной дѣятельности (1783.—1883.) собралъ С. И. Пономаревъ. СПетербургъ 1883. 8-a VIII. 152. Glavno je djelo o Karamzinu kompilacija »громоздкая« kako je nazva Pipin, pokojnog profesora ruske istorije u Moskvi Pogodina: Н. М. Карамзинъ по его сочиненіямъ, письмамъ и отзывамъ современниковъ. Матеріалъ для біографіи съ примѣчаніями и объясненіями. Москва 1866. 8-a I. 8-a 397, II. 8-a 505. Poučno je napisan Grotov Очеркъ дѣятельности и личности Карамзина составленный академикомъ Я. К. Гротомъ, priložen kao broj 10 k prvomu tomu »Сборника« СПетербургъ 1867. 8-a 60. O »pismima ruskog Putnika« gl. u žurnalu Русская мысль 1891. іюнь 1—31, авг. 57—77 raspravicu D. N. Anučina: Столѣтіе »Писемъ русскаго путешественника«. Mnogo osvjetljava čitavu dobu korespondencija Karamzinova s Dmitrijevim: Письма Н. М. Карамзина къ И. И Дмитріеву. Съ примѣчаніями и указателемъ издали Я. К Гротъ и П. Пекарскій, СПетербургъ, 1866. 8-a XII. 483, 0214, 3. Za literarni život onog doba mnogo crtica sadrže memoari samoga Dmitrijeva: Взглядъ на мою жизнь. Записки дѣйствительнаго тайнаго совѣтника Ивана Ивановича Дмитріева въ трехъ частяхъ. Изданіе М. А. Дмитріева Москва 1866. 8-a VI. 313. Isto je take sadržine spis Mihaila Dmitrijeva (sinovca): e-

лочи изъ запаса моей памяти. Москва 1854. 8-а 174, novo umnoženo izdanje od g. 1869. nije mi dostupno. O značenju Karamzina u ruskoj istoriografiji spomena je vrijedna rasprava Miljukova: »Главныя теченія русской исторической мысли XVIII. и XIX. столѣтій« naštampana u žurnalu »Русская мысль« za god. 1893. u knjizi januarskoj, majskoj, junskoj, julskoj i septembarskoj, i za god. 1894. (ovdje počima riječ o Karamzinu) u knjizi januarskoj, majskoj, avgustskoj, septembarskoj i novembarskoj, najposlije 1895. u knjizi aprilskoj nastavlja se ovaj znameniti jošte nedovršeni »trud«. Karamzin kao političar ili predstavnik interesa ruskog društva prikazan je u knjizi Pipinovoj **Общественное движеніе въ Россіи при Александрѣ I. А. Н. Пыпина.** Изд. 2. СПетербургъ 1885. 8-а, na str. 182—260. Značenje Karamzinovo u istoriji ruskog literaturnog jezika prikazuje J. Grot u studiji: **»Карамзинъ въ исторіи русскаго литературнаго языка«**, preštampanoj u njegovim Филологическія Разысканія, третье изданіе, СПетербургъ 1885. Том первый, na str. 62—132. Bjelinskij spominje vrlo često Karamzina, na pr. o njegovim pripovijetkama i pismima I. 61—27, VI. 30, VIII. 136, IX. 315, X. 52, XII. 155., o njegovim stihovima X. 233, o njegovoj sentimentalnosti VIII. 126, XII. 177., o njegovoj borbi sa Šiškovim: IV. 407, i na više izbrojenim mjestima. Gledaj takodjer mišljenje kn. Vjazemskoga o stihovima Karamzinovim: Стихотворенія **Карамзина**, u VII. tomu полн. собр. соч., na str. 148.—157. Upravo izadje i u kolekciji Pavlenkova biografski nacrt Karamzina pod redakcijom Jevgenija Solovjeva. 1894. 8-a 80.

K **str. 230.—32.** O Šiškovu u »rosijskoj« akademiji dovoljno je ukazati na sedmu svesku istorije iste akademije, gdje Suhomlinov mnogo priča o radnji tog mnogogodišnjeg prezidenta: **История Россійской Академіи М. И. Сухомлинова. Выпускъ** седьмой. Спбгъ 1885. 8-a VI. 648., na str. 187.—236. i 554.—598. Sr. u prodičnoj kronici S. Aksakova glavu posvećenu A. S. Šiškovu, na str. 455.—516., i studiju Stojunina u Вѣстникъ Европы 1877. u knjigama 9.—12.: Александръ Семеновичь Шишковъ.

K **str. 232.– 6.** O »Besjedi ljubiteljej russkago slova« ima potankosti kod G r o t a u izdanju Deržavina u 6. i 8. tomu; ondje se u 8. tomu govori i o Arzamasu. A n n e n k o v u knjizi o Puškinu (А. С. **Пушкинъ въ Александровскую эпоху**) kosnuo se takodjer Arzamasa. Isto tako P i p i n u knjizi **Характеристики литературныхъ мнѣній** i t. d. **изд.** 2. Спб. 1890. Протоколъ 20—20 **Арзамасскаго засѣданія (въ стихахъ Жуковскаго)** naštampan je u Р. Арх. 1868. Nro 4—5, str. 829.—838.

K **str. 236.—246.** O ruskom romanu, naročito o Narježnom, napisa niz članaka g. B j e l o z e r s k a: Н. А. **Бѣлозерская, Василій Трофимовичъ Нарѣжный** Ne govori se samo o njemu, već i o radnji na tom polju prije njega. Ovi članci izadjoše u žurnalu »**Русская Старина**« za g. 1888. tom 58., str. 341.—366., tom 59., str. 117.—148., 249.—270.; za god. 1890. tom 67., str. 469.—527., za god. 1891. tom 71., str. 471.—487., 523.—546., tom 71., str. 1.—23., 209.—238.

K **str. 241.** O Teodoru Eminu i njegovu sinu Nikolaju ima članak L o n g i n o v a u »**Русская Старина**« 1873. t. VII. 616.—621.

K **str. 247.** O Merzljakovu donosi biografsku skicu žurnal »**Русская Старина**« g. 1879. t. 24., str. 113.—140. od N. N. Mizko; kao estetičaru posveti mu raspravicu B j e l o r u s s o v: **А. Θ. Мерзляковъ какъ теоретикъ и критикъ И. М. Бѣлоруссова. Воронежъ** 1888. 8-**а** 82. (preštampano iz žurnala **Филологическія Записки** 1886. sv. 1., 1887. sv. 5. i 6., 1888. sv. 1. i 2.).

K **str. 248.** O pozorištu onog vremena pripovijeda S. A k s a k o v u svojoj znamenitoj »Semejnoj kronici«: **Семейная хроника и воспоминанія** С **Аксакова. Москва** 1856. 8-**а** 505., u glavi posvećenoj Šušerinu, na str. 377.—454. i u njegov[illegible] **Литературныя и театральныя воспомнианія (Р. Бесѣда** 185[illegible] **кн.** IV.). U **Полное собраніе сочиненій** С. Т. **Аксакова** [illegible] **шести томахъ** (Спб. 1886.) preštampane su sve te stvari [illegible] 3. i 4. tomu.

O Neledinskom - Meleckom može se porediti uz obi[illegible]

knjige studija kn. Vjazemskoga u II. tomu njegovih Полное Собраніе сочиненій князя II. А. Вяземскаго; Спб. 1879. na str. 380.—394.

K **str. 249.—52.** Izdanja djela Ozerova ponavljaju se dovoljno često. Godine 1856. izadje Smirdinsko po treći put. Povodom izdanja od god. 1846. (prvog u Smirdina) napisa Bjelinski nekoliko riječi o pjesniku, sr. Сочиненія Бѣлинскаго XI. 74—76. Gledaj skicu kn. Vjazemskoga o Ozerovu u VII. tomu sabranih djela.

K **str. 252.** Krilov za prvih godina njegove književne radnje osvijetljen je raspravom L. Majkova: Первые шаги Ивана Андреевича Крылова на литературномъ поприщѣ. Спбгъ 1861. 8-a 47. (poseb. otisak iz žurnala »Русскій Вѣстникъ«). On je g. 1890. u tomu 65., str. 93.—97. žurnala Русская Старина naštampao tri pjesme Krilova iz izdanja »Утренніе часы« Čitav šesti tom »Сборника статей читанныхъ въ отдѣленіи русскаго языка и словесности Импер Академіи Наукъ« (Спбгъ 1869., 8-a 286. XXIV. 360.) posvećen je uspomeni Krilova, ovdje je uz biografiju naštampano mnogo studija o njemu, uz to i njegove komedije »Пирогъ«, »Лѣнтяй« i »Кофейница«.

Gdje je što.

I.

Iz dopetrovskoga vremena.

II.

Petrovsko vrijeme.

III.

Vrijeme carice Katarine.

IV.

Karamzinovo vrijeme.

TISAK C. ALBRECHTA U ZAGREBU.